

yitik söz

SANAT, EDEBİYAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yıl: 6, Sayı: 31 / EKİM-KASIM 2025

haydi elimi tut, her yerde insan kalalım biraz
her yerde biraz kutsal böylece

İhsan Deniz

Fotoğraf: İbrahim Coban
İllüstrasyon: Erkan Mumcu

MEHMET NARLI
Bir Şair Geçti
Dünyadan

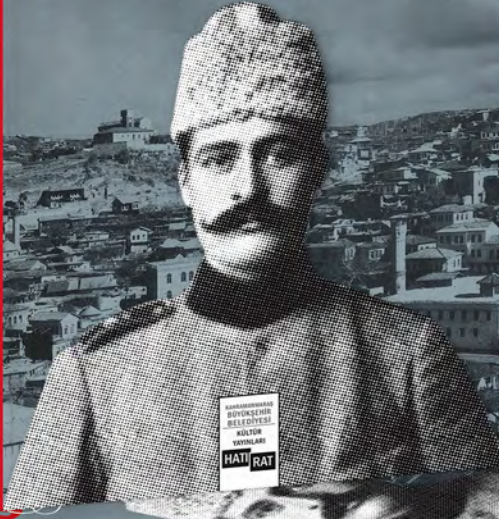
KONUŞAN: AHMET EDİP BAŞARAN
Ahmet Dağ ile Transhümanizm Çerçevesinde
Bir Söyleşi

VEDAT ALİ KIZILTEPE
On Yedinci Peron

YAYINA HAZIRLAYAN:
Mahmut TOĞUZ (TOĞUZATA)

MARAŞ KURTULUŞ MÜCADELESİ KOMUTANI

ARSLAN BEY'in Hatıratı

KAHRAMANMARAŞ
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ
KÜLTÜR
YAYINLARI
HATIRAT

MARAŞ KURTULUŞ MÜCADELESİ KOMUTANI ARSLAN BEY'İN HATIRATI

Mahmut TOĞUZ (TOĞUZATA)

MARAŞ KURTULUŞ MÜCADELESİ KOMUTANI ARSLAN BEY'İN HATIRATI

Mahmut TOĞUZ (TOĞUZATA)

Kahramanmaraş
Büyükşehir Belediyesi

yitik söz

SANAT, EDEBİYAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ Yıl: 6, Sayı: 31 Ekim - Kasım 2025

I İçindekiler

MEHMET NARLI Bir Şair Geçti Dünyadan.....	4
BÜNYAMİN K. Resimler 22.....	6
CAFER KEKLIKÇI Sıfır İstasyon.....	7
İBRAHİM GÖKBURUN Bir Yeryüzü Fısıltısı.....	8
KADİR ÜNAL Dalgın Bir Lambanın Işığına Yakarış.....	9
MUSTAFA UÇURUM Yağmurdan Bir Kalkan.....	10
MUSTAFA RUHİ ŞİRİN Şiir Ressamı Romancı.....	11
ADEM TURAN Klas Fotoğraf.....	12
VURAL KAYA Onlar Ne Güzel Terk Etmişlerse Buraları.....	13
SUAVİ KEMAL YAZGIÇ Deus Ex Machina Kullanma Kılavuzu.....	14
SERCAN CEYLAN Bütün Beyazların Sakatlandığı Yerde.....	16
YUNUS EMRE ALTUNTAŞ Çekirdek Aile.....	17
AYŞEGÜL SÖZEN DAĞ Bir Sandalye Çekiyorum Kendime.....	18
İRAN ÇEVİK Yağmur Altında.....	19
NURETTİN DURMAN Merdivenleri Ağır Ağır.....	20
MURAT ENGİZEK Yeterince Dünya.....	21
ASİYE ÇEYHAN Tanınmış Bir Eşya.....	22
YASEMİN KULOĞLU Eyvallah.....	23
ALİ SALİ Kaf Dağı'nda Anka.....	24
ROBERT FROST Baharda Bir Dua.....	25
ALİ GALİP YENER Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Güncel Algılanması.....	26
ÜLKÜ YILMAZ Ütopyadan Distopyaya.....	30
AKİF DUT Mevsimleri Unutan Yağmurlar.....	32
ALİ KARAÇALI Geçip Giden Günler'den.....	33
AHMET TEPE Sığınmacı Çiçekler.....	37

TRANSHÜMANİZM, İNSAN VE YAPAY ZEKÂ DOSYASI

AHMET DAĞ İnsan'ın Düşüşü Mü Yoksa Onurlanması Mı: Asklepios'un Asası Transhümanizm.....	38
KASIM KÜÇÜKALP İnsan Tasavvurunun Dönüşümü Bağlamında Transhümanizmin Hımanistik Kökeni Üzerine Bir Deneme.....	42
AGAŞ SAYRA Ölüm Ağır Hayat Hafif.....	45
HİLMİ UÇAN Transhümanizm, Hakikat Arayışı ve İdeolojiler.....	46
KONUŞAN: AHMET EDİP BAŞARAN Ahmet Dağ ile Transhümanizm Çerçevesinde Bir Söyleşi.....	52
SİNEM ÖNDEŞ Transhümanizmi Çevreleyen Kavramlar Üzerine.....	60
TUBA NUR UMUT Haddin Görmezden Gelişdiği Bir İdeoloji: Transhümanizm.....	64
MEHMET EREN KOÇ Pastoral Ağıt.....	68
MUHAMMET YEŞİLYURT İnsan-Tanrı'dan Tanrı-İnsan'a: Transhümanizm'in Tanrı Anlayışı.....	69
HACI AHMET SEVGİLİ Veciz Gerçeklik.....	72
KONUŞAN: NİGAR GİZEM ÜNAL Muhammet Enes Kala ile Transhümanizm ve Ölümsüzlük Arzusu Üzerine Söyleşi.....	73
AHMET MELİH KARAĞUZ Transhümanizm Odağında İnsan ve Makinelerin "İnsansızlaşma" Rekabeti.....	78
MUHAMMET ÖZDEMİR Transhümanizm ve Yapay Zekâ.....	82
MEHMET ULUKÜTÜK Yapay Zekânın Hermeneutik Teşrihi /Eleştirisi Yapılabilir mi?.....	86
ENVER GÜLŞEN Hımanizm, Transhümanizm ve Tanrısız Biçimlerin Sinemasal Öncülleri.....	91
EKREM ELMAS Gönül Yarısı.....	94
YAŞAR ERCAN Zamyatın'ın Tek Devletli Dünyası: Biz.....	95
NİGAR GİZEM ÜNAL 1984 ve Cesur Yeni Dünya Romanlarında Transhümanizmin Erken Ayak İzleri.....	97
MUSTAFA BAŞPINAR İnsan Bazen Yol Olmalı.....	101
MAHMUT GİDER Maksatlı Bir Tavrı: Sevgilinin Aşığa Görünmemesi.....	102
METİN KAPLAN Şair Âtuf Bedir ve Şiirde Bir İmge Olarak Şehir.....	104
YUNUS DEVELİ İki Zamanın Birleştiği Yer.....	108
MEHMET AYCI Aynalara Sığmayan.....	110
SELİM ERDOĞAN Sizlere Ömür.....	111
EMEL KARAGEDİK Karpuz Suyunu Mesele Hâline Getiren Adam.....	114
EMAME AKMAN HARMANCI Bayan Kuaföründe.....	117
GÜLÇİN YAĞMUR AKBULUT Yoksul Yalı.....	120
YASİN MORTAŞ Diriliş Kelebeği.....	121
METİN ÇALI Paltodan Aşklar.....	122
RECEP AYIK Deli Mesut.....	125
VEDAT ALİ KIZILTEPE On Yedinci Peron.....	131
MUSTAFA ÖKKEŞ EVREN Küçürek Öyküler.....	134
FURKAN DUMAN Yalnızlık Mevsimi.....	135
DERYA KURTOĞLU Yeniden Aile.....	136
QAPAN SATIBALDİN Kapı.....	137
RECEP ŞEN Sevdâ Yamacında.....	140
ENVER ÇAPAR Yazmak Okumaktan Başlar.....	141
SAİD YAVUZ Uçurumlardan Kurtulma Çağrısı.....	142
SUAVİ KEMAL YAZGIÇ Doğu'nun Kandili.....	144
AYSEL KUL Geçip Giden Şeyler.....	146
SEVDA DENİZ K. Ardıc Kuşu.....	147
İNCİ OKUMUŞ Kosova'dan Çiçeklenen Rüyalara: Şair Zeynel Beksac'ın Şiir Atlası.....	149
ERCAN ATA Dünyadan Geçerken Söylenen Şiirler.....	151

İnsanın Hakikatle Sınavı

İnsan, başlangıçta hakikatin evine doğar. Yaratışla hakikat arasındaki ilişkiyi kavrayacak ve özümseyecek birikimi burada edinir. Hayatın pasaklarını yolacak kararlılığı da burada kazanır; zaman ve mekândan sürgün edilme hışmına karşı önceden azık hazırlar. Kötülüklerle yol açan gafflele çarpışır, varlığı güzellikle tanıstıran ahengin ardı sıra koşar. Başlangıçtaki tanıklığı özünü zedelenmesin diye kalbini semaya çevirir.

Gelinen süreçte insanın iç evini sil baştan kurma girişimi temel seçimi olur. Ruhunda suhuleti taşıracak esmanın zikrine göğsünü açar; insansıların kurmacasına karşı göksel olanın donanmasını tercih eder. GörSELLİĞİN hakikatin mihengi olmaması gerektiğini idrak eder ve rotasız haykırışların hakikati inciteceği şuuruna varır. Bundan dolayı gelişigüze yer vermez.

Görece olanın değişkenliği ve sonluluğu gün geçtikçe daha çok algılanır. Böylelikle ilahî olanın diriltici nefesi insanlığı kuşatır. Âdemoğlu, kişiliğini tersyüz eden hırgürün dalaveresinden uzak durmaya çalışır. Yaratılış bilgisine olan sadakatiyle göksel olana ulaşacak yol arar, ufka el eyleyen bir yürekle yeryüzü gerçekliğini selamlar.

Aşkın bitimsiz kapılarını yürüdükçe ışığa kavuşur; instantly başlayıp insanla bitenin, günü gelince yok olacağını bilir. Özünde göreceli olan kalemi köreltir; Kerim olanın merhametine sığınma ikrarından koparır insanı.

YitikSöz, insanın dünyadaki yürüyüşüne kayıt düşmeye devam ediyor. İlk sayısından bugüne, tarihsel yürüyüşün anlamını eşeleme tavrına yabancılaşmadan yayını sürdürüyor. Gündemi insan olan yazının burçlarına giderek şiirler, hikâyeler, deneme ve eleştiri yazılarıyla hayata ayna tutma yetkinliğini sürdürmeyi amaçlıyor.

Altıncı yılın ilk sayısıyla *YitikSöz*, çağımızın önemli meselelerinden transhümanizm, insan ve yapay zekâyâ dikkat çekiyor; günümüz insanının zihni karmaşasını gündem yapıyor. Zihinsel kamaşmanın kökenlerini anlamaya ilgisiz kalmadan, çağın getirdiği sorunları eşeleterek bilgiden bilince çevrilen düşünsel etkinliklerin izini sürmeye devam ediyor.

Nice sayılara, bilinçle, bilgiyle, sorumlulukla...

YITIKSÖZ

yitikSöz

İKİ AYLIK SANAT, EDEBİYAT VE
DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yıl: 6, SAYI: 31
Ekim - Kasım 2025
Yayın türü: Yerel Süreli

ISSN: 2718-0670

İmtiyaz Sahibi
Kahramanmaraş Büyükşehir
Belediye Başkanlığı

Yazı İşleri Müdürü
Duran Doğan

Genel Yayın Yönetmeni
Duran Boz

Yayın Koordinatörü
Harun Kadoğlu

Yayın Kurulu
Mehmet Narlı
Mehmet Özger
Selim Somuncu
Erdoğan Aydoğan
Mustafa Köneçoğlu
İnci Okumuş

Ön Kapak Fotoğrafi
İbrahim Çoban
İllüstrasyon: Erkan Mumcu

Arka Kapak Fotoğrafi
İllüstrasyon: Erkan Mumcu

Tasarım
Salih Koca

Son Okuma
Erdoğan Aydoğan

Sosyal Medya
twitter: @yitiksoz
facebook: @yitiksozdergisi
instagram: yitiksozdergisi

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi

Kahramanmaraş
Büyükşehir Belediyesi
İsmetpaşa Mahallesi
Azerbaycan Bulvarı, No: 25.
Dulkadiroğlu/Kahramanmaraş

e-posta
yitiksoz@gmail.com

Baskı
Akbaba İletişim Matbaa Basım Yayın
Tanıtım Eğitim Danışmanlık ve Anket Hizmetleri
Şazibey Mah. 2. Sk. Hisar Apt. No:10/A
Onikişubat / KAHRAMANMARAŞ
Tel: (0344) 235 40 02 - 0532 517 62 24
akbabaitisim46@hotmail.com

www.marastaedebiyat.com

| MEHMET NARLI

Bir Şair Geçti Dünyadan

Sezai Karakoç'a

yangınlar benden önce de vardı
evlerin pencereleri bacaları cinleri
kimi baş aşağı sarkıtılmış çivilenmiş
kimi mermi yemekten ot çiğnemekten
unutmuş varlığın rahminden nasıl
sürüklenmiş çöp dünyaya

yürekte durmanın bakışlardan kovulmanın
güneşi şarkıyı aşkı yurtsuzu kovulmuşu
elinden tutulmayı şiire ve duaya sarmanın
bedeli ne ise ödeyip geçeyim dedim ama bitmedi
borç yeridir diğer adı çünkü dünyanın

kolay değildi kabilin ve firavunun
öldürerek yaşayanların soydaşı olmak
kasalarını karınlarını ve ayıp yerlerini
doldura doldura azgınlaşanlarla
aynı yeryüzünde yaşamak

kan kustum kızılçık şerbeti içtim dedim
midenizde balon ofisinizde uşak elinizde kan
biz de öyle dediniz keşke duymasaydım
bilmez miyim geç kaldınız daha fazlasına
sonuna varamadınız her türlü tattığınız şeyin
iş bilmez tüketmez lanetliler yüzünden

çıkar gelir dedim itiş kakıştan çıkarır beni
oyalanayım da bir zaman karınca misali
şiir yolunda aşk pazarında rabbi yesir
şükrederek incire ve üzüme ve çocuklara
o vakte kadar mutlaka gelir
sarar zeytin yapraklarına kuş kanatlarına

benimle gitse de biraz dünya aynı dünya
iyiler bekleyecek adaletin görklü atısını
kimi uykusuzluğuna ağrısına bin bir bahane
kimi bırakacak kendini suçluluk duygusuna

ben de geçiyorum soyumun geçtiği yerden
boğulmaya yeltendiğim su diplerine
uçuşmasına özendiğim çiçek tozlarına
evrenin dilsiz derinliğine varlığın rahmine

| BÜNYAMİN K.

Resimler 22

-pehlül-

çayı bitmiş sözü tükenmiş
adamlardandı seyfi abi
cüzdanında çocukluk fotoğrafı
eski takvim yaprakları vardı

annesi ve puslu babasının arasında
yüzünün yarısı sepetin içinde
ağı burnu görünmese de
gözleri mutlu baba gölgesinde

delisi dışında derlerdi
bazı geceler kederlenip göğsünde gül
anasını göçük evden alıp taşıdığı
tabutta yatardı saraçhane'de

çaya üç şeker atardı
üçüncüsünü ayrı ve nazıkçe
anamın tatlı canı için derdi
ölür gibi içerdi

sene 93'te zenitle çektiğim
yeniçayhane'deki poyrazlı karede
gözleri gamsızdı
bakışı yavru enikler gibi pehlül

haber saldım tanıyana tanımayana
varsa sizde gülümser bir fotoğrafı
(ki hep gülümserdi) paylaşın benimle
ne ki bir anını daha bulamadım

bir de öldüğünde çektim fotoğrafımı
kerevet gamsız abim seyfi gamsız

(*kız adı: gülnihal, erkek adı: seyyfeddin)

| CAFER KEKLİKÇİ

Sıfır İstasyon

derin toprak geldi derin balkon geldi: beni biliyor
derin filiz filizlendi devridaim filizlendi
köreldi boğazıma dayanan bıçak
yemyeşil köreldi duvarlar
yâr uğruna kim ayağa kalkacak
yâr uğruna yârda kalacak
sallanacak ağaçların gölgesi
sesi titriyor bulutların
sesi titriyor yaprakların
bakın ayaklarıma yürüyor bulvarlar
bakın ve hoşça kalın

biliyorum rüzgâr başladı başlayacak
tragedya başladı başlayacak
açacak gök yok omuzlarda
omuzlarda hayal omuzlarda umut
tut ki herkes öldü ama neden
yarasadan gelen yalan
ayaklarından tutuyor ezberden

beni tüketme maske mesafe zenginlik
klik iyi oynuyor yol oldu olacak
çabucak iyileşiyor yavaş bozulan
ulan ben bu işin neresindeyim neresi neresi
evleri yalnızlık basıyor durup dururken
devleti para basıyor durup dururken
ter basıyor beni ahretlik

üzüldük ölen ölüyor kalan kalmıyor
çatır çatır kırılıyor insanın dalı
üzüldük harita yerinde sayıyor
üzüldük denizler aynı dertler yine paralel
gel oğlum üzülen aramıza otur bakalım
otur bak yine söylüyor gönül abdalı

acılar ağır geliyor burada duralım mı
gamlı dağlı gamlı dağlı gamlı dağlı

| İBRAHİM GÖKBURUN

Bir Yeryüzü Fısıltısı

Toprağın, rüzgârın ve suyun huyu değişti
Şehirler, evler ve balıkçı tekneleri
Ateşte kül toprakta gül kanımızda uğultu
Ne ölümün dumanı söndü ne yaşamak
Mezarlar, kışlalar ve tüneller arasında
Onların karanlığına dokunur ışığın

Yanık zeytin yaprağı kırılır sesinde
Ölümün sıcaklığını soyunurken güneş
Kuşta kanat, balıkta yüzgeç
Belki bu ateş söner umut yeşerir
Ama aynı kuşlar dönmez şehrimize

Limon ağacı ölmeden önce
Yanık buğday başakları, karıncalar
Bahkçılar bir şey fısıldar denize
Bu sabah birkaç yıl sürer bu sabah
Gözümde dolaşıp duruyor karıncalar

| KADİR ÜNAL

Dalgın Bir Lambanın Işığına Yakarış

kimbilir kaç yüzyılın yalnızlığını yaşıyorsun
bir bakır yansımanın ağır aksak ve gri tarihiyle
yağmurlu havalarda nefes almakta zorlanan
savaş sonrası kahkahalara kor düşürüyorsun

eskidendi ölüleri sevme huyum biliyorsun
yeniden başlar güneş kararsız olursa doğamaz
içimde dar sokaklarda yürümenin acısı kaldı
yeniden başlamam için adını değiştiriyorsun

boyunlarında ferahnak makamında muskalar
gitmekle kalmak arasında yeniden doğmaya
ağızlarından iştiyakla karanlığı tüküren kar beyaz
huşuyla başka alemleri seyreden ateşin goncalar

acımtırak ilaç kokulu göğü daraltan sahra çadırları
soğuk mavi rengiyle sessizlik üreten sevdalılar
gözbebeklerinden okunur attıkları çığlıklar
duyulur dalgın bir lambanın ışığına yakarışları

| MUSTAFA UÇURUM

Yağmurdan Bir Kalkan

Kapıları açmadan dönüyorum meydana
İplik iplik dağıldı içimdeki niyetler
Buna yürek desinler kaçmak kimin neyine
Bir suçlu değil dünya her şey kendi kendine
Tutundum bırakmadım bir türküyü sımsıkı
Haritamın önünde hiçbir engel kalmadı
Gidiyorum dediysem geliyorum aslında

Bütün rotalarımı tersine çevirmişler
Gazze kadar yakınım yıldızlar kadar uzak
Bu dönüş hangi hayrı bırakacak yakama
Zulmün resmi çizilmez biraz rengi acıtır
Anlamsız bir karmaşa bırakmışlar dünyaya
Gönlüm bir direnişe hazır tutuyor beni
Savunmasız ve yalnız bir cephede gibiyim

Annesini kaybetmiş bir coğrafyadır Gazze
Bir devrim şarkısını türkülerle bezeyip
İşte bu diyeceğim tedirgin olma sakın
Dönmek yok kapansa da kapılar yüzümüze
Tevekkeltüalallah yüzüm ve alnım açık
Mührünü taşıyorum inancın ve hayatın
Yağmurdan bir direnci bileyip duruyorum

Kelimeler çok suskun, zincirlere vurulmuş
Gökyüzü çığlık çığlık, umutları bekliyor
Her doğan gün fidandır, köklerime tutunmuş
Toprağın damarında bir sevda yankılanır
Her yara bir nakıştır, her gözyaşı bir nehir
Gazze'nin gölgesinde direniyor bedenim
Yağmurdan bir kalkanı, kalbimle örüyorum

| MUSTAFA RUHİ ŞİRİN

Şiir Ressamı Romancı

Cahit Koytak için

Geç kaldı Türkçemin şairleri
Ebedî çocukluğun şiirine
Yoruldular kendi anılarına
kanat aramaktan

Kolay mı hakikati doğurmak!
Hakikatin çocuğu kalmak!

*gecikmiş çocukluktur şiirle uğraşmanın
insana yaşattığı*sözünü*
Söyletse de
GüzelSözlerCini'ne
Hep genç şair!

Tek günün kalsa da dünyada
Şen metafizikçi edanla
Anlattıkça bir uyanış şarkısı gibi
İnsanlığın serçe yıllarını
Asıl o zaman silinir yaşından kırk yıl

Ses verdikçe sen
Yoksulluğa ve acılara,
Az da olsa
İyi çocuk haberlerine
Koşacak sana yeryüzünde yaşamış
herkesin çocukluğu
herkesin uçurtması,
çalınan bisikleti...

Önce çocuk gördü suda
Tanrı'nın yüzünü
Sözüyle başlarsan şiire
Açılacak sana dünyada hiç açılmamış
Çocukluğun gizleri
Büyüyen Ay'la gelecek yanına Tagore
Gülerse Dağlarca seni dinlerken
Kolay yükseleceksin çocuk şairliği katına

A kuzum, a şiirin binbir
hâlini resimleyen romancı!

Kim yazarsa gökyüzüne
Tanrı'nın huzurunda okuyacağı
Çocuk Atlası'nın son şiirini
Binerek hayal atına
Uğurlamaya gelecek
Cennetin yaşı küçükleri
Konuştuğu çiçeklerin hepsi
Ve kuşlardan sessiz bir koro

* İtalik dizeler Cahit Koytak

| ADEM TURAN

Klas Fotoğraf

-Üstad Nuri Pakdil için, rahmetle-

1.

Klas Duruşun Ustası Çelik Adamın
fotoğrafına bakıyoruz *Anneler ve Kudüsler*'in
tam ortasından. *Soluğunda gül kokusu*, selam
gönderiyor *Ulu Önder'e*. Biz var olmakla - Kudüs
arasında gidiyoruz binlerce kez ve dönüyoruz kan
içinde. Başının üzerinde bir öbek güvercin,
dönüyor ha dönüyor *Çelik Adamın!*
Daha aşağıda bir kelepçeden sızan kan
bir gül bağçesine dönüşüyor aynı anda;

Gel
Anne ol
Çünkü anne
Bir çocuktan bir Kudüs yapar

2.

Kudüs'e şüir gömlek dikişi annenin
Gibi, dikiyoruz Kudüs'ü kollarımıza
Sonra and içip çıkıyoruz.

3.

Kendimize bir dağ arıyoruz şimdi
Altımızda yel gibi küheylanlar
Yeryüzü kollarımıza doğru eğiliyor
Okunan ve bitmeyen bir sayfa
Gibi
Dilimizde şüirin gümlen sesi

Ve son kez konuşuyor *Klas Duruşun Ustası:*
Yürü kardeşim
Ayaklarına bir Kudüs gücü gelsin

4.

Taceddin Dergâhı'nda şimdi
Bir gül kanıyor Kudüs'e doğru her akşam

| VURAL KAYA

Onlar Ne Güzel Terk Etmişlerse Buraları

Bir sabah için uyandırılıyorum ortasından sana
Ceylanların uykusundan bir çocuk düşüyor
Avucumda susuz binlerce kırlangıç
Ovaları savunuyorum sonra
Bugün de yorulduğum şükür, diyorsun
Onlar ne güzel terk etmişlerse buraları
Sen ne güzel doğuruyorsun yeniden
Yok diyorlar, yok oluyorlar
Sen yok olanlardan olma sevgilim

Kanımı emziren sömürülerin sineği
Çıldırıyor yetim seslerini gureba ceninleri
Çanları vuruyor şerrin; uyandırma ovaları
Üstüm başım kan kir içinde geldim
Annemin gözyaşlarından bir anıt oldu
Çağrılmadım habersizdim düzlüğe inince
Böğürtülerinden öldüm de dirildim
Buzağı yapan elleri kurudu da
Kurumadı soyları zürriyetleri

Ben yine de unuttuğün seslenişleri hatırlıyorum
Kırıntıları kalmış gibi aklımda avuçlarımda
Şehirler unutuşlarından buluyor annelerini
Dalgaları delirten bir denizi, hiç anımsamam oysa
Denizi kudurtan bir ip gibi kıpırtıları hatırlıyorum

Yayla kokan ellerimi sakladım sana
Al kalbince dağlardan aşır bu şiiri
Ağlamakla varılan son sunağa geldiğinde
Hatırla dünya boynuna borç aşkına emanettir

| SUAVİ KEMAL YAZGIÇ

Deus Ex Machina Kullanma Kılavuzu

nereden geliyorum?
ışıkla çalınan şarkılardan geliyorum
ismini sakladım bir defter dolusu
birkaç adım attım
kendimden uzaklaşmak için
şimdi kınında paslanan
bir kılıç kadar hayat doluyum
kalbim 17 Ağustos Mezarlığı'nda kaldı
hıdrellezden beri
sesini duymayan kulaklarım paslandı
bir şey dinliyormuş gibi yaptığım kulaklıklarımda

nereden geliyorum?
göbek bağımın atıldığı
çöplükten geliyorum
yunus emre ilkokulunun merdivenlerinden indim
yedikule lisesinin camlarından bostanlara baktım sonra
ankara'da 1989 kışını gördüm
kimseye anlatmadım o kışı
hava o kadar kirliydi ki
güneşe bakabiliyordum
kaybedilen bir savaş oldum o sene
tarihçilerin isim vermeye gerek görmediği
o kıştan sağ çıkmasaydım
sesini duyamazdım
sessizliğinle yıkılmazdım
o kıştan sağ çıkmasaydım

nereden geliyorum
kalbimdeki her şeyi yutan kara delikten
takvim yapraklarından fırtınalar beğendim kendime
zemheriler ve karakoncoloslar
filiz kıranlar ve bıldırcın geçimleri
koç katımları ve bağ bozumları
böyle böyle
nice ömür geçer hayat sandığın
nice sandık açılır da
bomboş çıkar çeyizler
böyle böyle anlamsızlaşır
nereden geldiğim

nereden geliyorum?
son otobüsü kaçırdığım
ilk duraktan geliyorum
geceyi bekleyen kimse kalmamış
sadece uçuşan boş naylon poşetler
kötü bir amerikan filmine dönüşmüş sokaklar
bu binaların ardı boş
kâğıt toplayıcıları
ve pazardan arta kalanları
didikleyenler kalmış sadece
anne sütü değmedi dudaklarıma
o yüzden kanımda dolaşan
bir tetanos olarak kaldın hayatımda
seni göremezsem biterim sanırdım
dönüp bakmadın bile
hiç başlamadım

| SERCAN CEYLAN

Bütün Beyazların Sakatlandığı Yerde

bir yer olsun diye oldu - kireçler ve koparılmalar içinde
bütün beyazların sakatlanması neyse
yıl iki bin yirmi beş
hiçbir şey yanlış değil ve şubat aylardan
birkaç günahla bir yıkılma esnasında tutuşan
isyan belki bitti

hiç görülmemiş kentler de – kır çiçeklerini
ecel ve kelebekler bütün tereddütleri deneyip bitti
dünyanın en mezopotamya yerleri – truvada ölüm
ve çarmlıha germe ilanları duyurulan bir şey değil
hiçbir şey bu mahşer ahlaki protestan diyarı ya da
filmler kadar bile gerçek değil

ağıl için öksüz bir çocuğun dudak bükmesi altındaki
yangınlardan geçip gerçek değil

son çiçeklenme kerem ile aslı arasındaki aşılmaz yerde
pazartesi eski bir dağlık salı üşümeler ayininde
ruh yerine bir şey için tanrı yerine geceyle gelen bitti
labirent bir şeyi biliyoruz ve atların talan edilişi
bir terleme hevesle özgürlük arasında yalan değil

o halde yılanlardan bile katı – oradan başlayarak
bir şeyler için yıl iki bin yirmi beş şubat
isyan belki bitti

meydanlarda çelişkiler ortadoğulu bir geri çekilme
başlık bulunamayan neyse albino acayıpliklerle
yeni haçlılar - yeni imparatorları dünyanın
bütün beyazların sakatlandığı yerde

I YUNUS EMRE ALTUNTAŞ

Çekirdek Aile

-Sevin köklerine su veren ellere
O ki dua eker kurak zamanlar için
Yedi kat göğün salasıyla gülümser
Eğnine nazar değdirmez taç yaprağı gölgelerden
Sevin seni sana bırakmayan bir lahza
Kol kanat geren büyüten yetiştiren
Ömür boyu seni heceleyen gönle

Sevin cidarın genişlesin tutsun kablenu
Fehmini berkitsin katsın sulara
Dağ yücesi kolları var taşır omuzlarında
Sevin gölgesi yeter dediğın çay masalı
Yeğninde kırık kolları var senin için
Sevin mahşeri ağartan dualı ağzına
Ki taşır senin için sırat endişesini

Sohranır gökte melekler ayrı düşme
Sevin sahnın uzasın ruhun serinlesin
Aynı ağacın dalları vurdukça rüzgâr
Tutunur birbirine sarılır yekvücut
Aynı kandan aynı türküden bağrın
Gelir yetişir imdadına yetişir hızır yeşili
Sevin ki vadin neşelensin dağılsın hüznün

| AYŞEGÜL SÖZEN DAĞ

Bir Sandalye Çekiyorum Kendime

Başladığım yerde değilim
Hiçliğin gölgesinde demli çayımı içerken
Bir çocuğun uçurtmasını görürüm
Gökyüzü bile çocukluğuma ait değil
Büyüyor maviliğinde bir eksiklik var dediğim
Ne varsa neyi karalama defterime almışsam
Hiç durmadan, durulmadan
Bir sandalye çektim kendime
Hiçliğin kıyısında bir yerlerde
Yalnızlık bir mobilya gibi duruyor
Tam karşımda; içim içime karşı bu aralar

Bir ben kaldım elimde avucumda
Yıldızsız gecelerin sabahını sensiz karşıladım
Karış karış izledim bulutsu gölgelerin yordamında
Unutma beni çiçeklerinin o acınası bakışını
Tüm bunlardan geçerken anlamla yoğurdum
Sustuğum her şeyin yankısını
Sanrısı ve sancısı
Bir kuş sürüsüne karışır gider mi yaşamanın?

Karanlıkta yüzümü aradıkça kayboluyorum
Şehir ışıklarının altından geçmem artık
Köprülerin ıssız yırtıcı pençelerini kentlerden bilirim
Sarı sıcak bir hatıra gibi koydum şöyle karşı köşeme
Kendime bile görünmeden geçtim gittim yanı başından

Susmanın gürültü eşliğinden dertlerim var artık
Şimdi herkes biraz yalnız, biraz üzgün körlüğünde akşamların
Sonunda bir şey öğrendim ben bu yaşamadan
Demenin kıvancına yürüdüm yürüdüm de sonu
Aşkın yorgun seferlerinden çöküşümü seyrettim
Bir sandalye çektim kendime
Oturduk yan yana
Alıyorum çocukluğumu karşıma
Bir sandalye de ona çekiyorum
Birlikte büyüyor yalnızlığımız
Sen çok yaşa diyorum ona
Çok yaşa

İ İRFAN ÇEVİK

Yağmur Altında

söylem üstüne söylem
eylem üstüne eylem
eğrili ağırlı yollarda
sığındığın şehirler yanıyor
savunduğun yıldızlar dallarda

kara bir gün kara bir renk
ışıldaklı dünyalar
kabul günleri
şekilsiz emanetler
savunmasız dillerde

kendinde bir ses, bir tını
ırlanır, harlanır yağmur altında

| NURETTİN DURMAN

Merdivenleri Ağır Ağır

Hani Kaf Dağının ardında
Bir masal olsa neyse de
Güpegündüz ayan beyan
Bir hıçkırık kadar tahammülsüz
Güzel bir bakış kadar suskun
Hali pür melali güzel yurdumun.

Biraz yağmur beklesek biraz rüzgâr
Biraz kendimize sabır
Ateşli hastalıklar gibi
Bir hayli nasihat güzel yurdumun.

Dostum memleket bizim
Merdivenleri ağır ağır çıkalım
Ona göre konuşalım
Olmaz mı? Memleket bizim...

| MURAT ENGİZEK

Yeterince Dünya

Pratisyen ve uykusuz hekimleri saymazsak
Her şeyin sorumlusu bendim
Şehrin ıııklı yorgunluğunun ve
Gecikmiş kavuşmaların bile
Evvela senin dalgın saçlarının
En çok da imkânsız saçlarının

Her şeyin sorumlusu bendim
Oralı olmadıysam hayata
Hüzne uğramış çocuktum kalbim yenik
Saraylar kurdum kendime alınyazımdan
Dudağımda o eşsiz senfoni
Ve yeterince dünya ikimiz için

Her şeyin sorumlusuydum evet
Mağrur ve kederli akşamların
Sağır hatta belli ki pazarlıksız
Bir yaşamın sakiniydim diyelim haylaz
Birikmiş düşlerin ve kerpiç evlerin
Arasından sana seslendim:
Dünya ikimiz için

| ASİYE CEYHAN

Tanınmış Bir Eşya

kapı önü bir dolu ayakkabı
bağcıklı, kulaklı, tokalı, kayışlı, zincirli
havalı astarlı, sessiz ölçekli

dünyanın tüm şehirlerinden gelmiş
kimi koşarak kimi sürünerek belki kaçarak
tutup oturmuşlar bir kapı önüne
kunduralar, botlar, makosenler, iskarpinler
parlak ruganlar, yaza göz kırpan sandaletler

ağlayarak basmışlar çamurlu yaraya
köseleler, yemeniler, çizmeler, kucak açmış körüklüler,
üstten bakan apartman topuklar

kimi sıra içinde kimi karmakarışık dizilmişler
babetler, uçuk kaçık sporlar, acı içindeki protezler
orman kokusunu taşıyan deriler, ılık süetler,
eski usul renk renk lastik ayakkabılar

türlü türlü insan mı var kapının ardında
düğün mü, bayram mı, kırk çıkarma mı
yoksa dünyadan çıkışın kapısı mı bu

yorulup oturmuşlar kapı önüne dünya kahrını koymuşlar kenara;
tabanı delinmişler, sivri topuklar,
arkası basılmış, kimi güneş gibi parlak
oturmuşlar bir dolu ayakkabı
beklemenin boşluğuna

| YASEMİN KULOĞLU

Eyvallah

Papatyalar mermer sulara meze, balıklar çölde akçe
Bu ölümlü bir şiir değildir, ima da değil, vah vah!
Ne kadar cömert değil mi şair, defterleri dürülmüş
Rafa kaldırmış ömrünü, vitrinlere canlı manken hay Allah,
Ayracım bomba etkisi satır arasında, ben sana yeşil
Kapkaranlık günler büyüyor saksıda, tencerede mandal

Bağlara kargalar üşüşmüş evvel, kovanlara yılanlar
Refüjde patlamış nakarat, seni seviyorum eyvah mı ah,
Dünyanın çivisini çakmış içimizdeki bahar, kapımızda kar

Ben eyvallah desem nehirler Zühre, sen kâğıttan gemi
Bende Züleyha' dan bir eser var, boynumda siyah ben
Urgan gibi durur elimde zaman, sana kavuşmak düşer
Yıldızlar uğurlar yüzünü, gözlerin kuyulardan kuyu ey
Bunca anlatıya, merhabaya, dilin hiç dil bilmeyen dil,
Topaç oldu esrarım, açılsın duvak, gelin olsun suskunluk
Kismet etmişse Mevla, saçlarını okşasın rüzgâr gibi ellerim,
Eyvallah, bazı şiirler de sevda tüter, yangından bihaber

| ALİ SALİ

kaf dağı'nda anka

arzu bir anka imiş kaf dağı'nda
getirmiş bilgisini bana uzağın

1

terbiye eder hislerimi arzu
içimde depreşe de ıraktır
yerden kesse de hayali
sesinin rengiyle ayaklarımı

tutunamadığım için sesine
hüznü kalır ardında
anka'dır bitti sanırsın
arzu tabur tabur saldırır
hücrelerine

ağırlığı çöker hislerine
akşam üzeridir şüirdir gelen
arzunun telafisidir ihtimal

2

istemezsin oysa bu ıslaklık
bu yağmur seni terk etsin

derdim mi
kaf dağına kaçmaz istesen de
içindedir
ezeli bilgisini getirir yakınlığın

yalnızlığından örülü
yanı başındadır oysa sesi
kıskanır hislerini

kıskandırır senin örmediğin
saçlarımı
boynundadır
boynuna dolanır belki
bu saçlar yakalarsan sesini

AMERİKAN ŞİİRİ

| ROBERT FROST*

Baharda Bir Dua

Türkçesi: Faruk Uysal

Ah, bugün bize çiçeklerin sevincini ver;
 Ve uzak hasatları düşündürme bize,
 Belirsiz gelecek yerine burada tut,
 Yılın bahar fıskırışında, sadece.

Ah, bize beyaz bahçenin sevincini ver,
 Gündüzleri benzersiz, geceleri hayalet gibi;
 Ve arıların mutluluğunda mutlu kıl bizi,
 Mükemmel ağaçların çevresinde kabaran sürüde.

Ve uçan kuşta da mutlu kıl bizi,
 Ansızın arıların üzerinde duyulan,
 Ve havada duran bir çiçekten kopup gelen,
 İğne gibi gagasıyla saldıran o meteorda.

Çünkü aşk budur ve başka hiçbir şey değil;
 Ki o Tanrı'nın ellerinde kutsanır
 Onun dilediği kadar yüceltilmesi için,
 Bizim yerine getirmemiz gereken ancak aşktır.

* “Baharda Bir Dua” / “A Prayer in Spring”, şairin “*A Boy's Will*” / “*Bir Çocuğun Vasiyeti*” (1913) adlı kitabından alınmıştır. Şair Robert Frost (1874-1963), San Francisco doğumludur. Harvard'da okudu. Massachusetts'e yerleşti. Öğretmenlik, gazetecilik, kunduracılık, çiftçilik yaptı. 1912'de ailesiyle İngiltere'ye taşındı. İlk kitapları *A Boy's Will* (*Bir Çocuğun Vasiyeti*) ile *North of Boston*'ı (*Boston'un Kuzeyi*) İngiltere'de yayımladı. 1915'de Amerika'ya döndüğünde artık tanınmış bir şairdi. Dört kez şiir kitaplarıyla Pulitzer Ödülü'nü kazandı.

| ALİ GALİP YENER

Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Güncel Algılanması

Hâlen enformatif ve dijitalleşmiş toplumlarda yaşayan insanlığın Batı medeniyetinin dayattığı neoliberal iktisadi düzen dolayısıyla büyük problemlerle karşı karşıya olduğu şüphe duyulmayacak bir hakikattir. Konuyla ilgili binlerce çalışma içinde felsefeci Byung-Chul Han'ın *Psikopolitika* isimli eserindeki tespitleri dikkat çekicidir. (Çev. H. Barışcan, Metis Yay. İstanbul: 2019) Bu eserde yazar, dijitalleşmiş enformatif denetim toplumunda bilginin üretilmesi, denetlenmesi ve dağılması bakımından güncel olan gelişmeleri sosyopolitik bir analize tabi tutar. Vatandaşın tüketici hâline geldiğini, tüketmek haricinde hürriyetinin bulunmadığını ve toplumu şekillendirmekte aktif bir rol oynamaya arzusunun kalmadığını iddia eder. Han'a göre insan hayatı tamamen dijital ağa yansır. Yazar, Big Data olarak tarif ettiği toplumda psikopolitik anlamda her insanda istismara açık bir ego oluştuğunu ve beşerî vasıfların zedelendiğini tespit eder. Han'ın bu tespitleri esasen Batı medeniyetindeki sosyal çözülmeye ilişkindir demek mümkündür. Böyle bir durumda insanda gelecek tasavvurunun zarar görmesi ve ütopya kavramının içinin boşalması bize kalırsa şaşırtıcı değildir. Sonda söyleyebileceğimizi başta söyledikten sonra şimdi ütopya kavramının ne olduğuna geçelim ve kavramın medeniyet kavramı

ile ilişkisine değinmeye çalışalım.

Batı medeniyetinde ütopyaların yerini ve medeniyetlerde ütopya inşa etmenin önemini tahlil etmek için Fredric Jameson'ın *Ütopya Denen Arzu* başlıklı, ütopyacılığın arkeolojisini yaptığı kıymetli çalışmasına bir göz atalım. (Çev. F. B. Aydar, Metis Yay. İstanbul: 2009) Jameson "Daima Tarihselleştir!" motto'su ile çalışan ve "toplumsal biçimlerin poetikası"nı ele alan bir edebiyat teorisyenidir. Ütopya kavramı ile Batı medeniyetinin krizi arasındaki ilişkiyi göz ardı ederek konuya yaklaşmak mümkün değildir. Batı medeniyetinin doğrudan ürünü olan kapitalizmin sosyal hayata tahakkümü ve hayatı tek tipleştirilmesi insanın hayal kurmasının, ütopyalara sahip çıkmasının ve daha insani şartlarda yaşama imkânını aramasının önündeki esas engel gibi durmaktadır. Kapitalizmin yarattığı muazzam tahribatı sorgulamada ve aşmada ütopyacı bir siyasetin sunduğu imkânlar söz konusu olabilir. Jameson ütopya formunu, "radikal farklılık üzerine, radikal ötekilik üzerine ve toplumsal bütünlüğün sistematik tabiatı üzerine temsili bir düşünme" olarak görür. Onun tahlili, ütopyacı formla ütopyacı arzu arasında, yani "yazılı metin ya da edebî tür ile günlük yaşamda tespit edilebilecek ütopyacı bir dürtü ve onun uzmanlaşmış bir yorumbilgisel ya da yorumlayıcı yön-

tem tarafından hayata geçirilmesi arasında” mevcut farkları tespit etmeye dayanır.

Jameson’dan takiple söylersek şayet, Thomas More’un *Ütopya*’sından (1517), bu başlangıç metninden iki farklı çizginin doğması söz konusudur. Bunlardan ilki “ütopyacı program”dır, diğeri ise “ütopyacı dürtü”dür. İlkinde sistematik bir programda yeni bir toplum kurma gayreti, buna ait uygulamalar, metin inşası, mekânı belirleyen şehir ve “niyet toplulukları” diye tanımlanan toplumsal düzenden ütopyacı kopmalar mevcuttur. Dürtü kısmında ise, siyasî teori, reform, ütopyacı özelliğin bir mekânı olarak “tek bina” ile şaheseri *Umut İlkesi*’nde (Türkçe için bkz: İki cilt, İletişim Yay. İstanbul 2020) ütopyanın maneviyatını öne çıkaran E. Bloch’un çalışmasından mülhem ütopya muhtevasının üç farklı seviyesi bulunur. Bu seviyeler beden, zaman, kolektivitedir. Burada, bedenle alegorik olanın, kolektifle anagojik yani görünür olandan yola çıkarak görünmez olanı gösterenin, zaman kavramı ile ahlâkî olanın yanı sıra ütopyanın temel özelliği anlamında bir metnin inşası kast edilir.

Jameson’ın konuya yaklaşımı, ütopyaların Batı’daki inşasında psikolojik bir izaha değil, kapitalizmin serpilmesi ile koşullu olarak özgül fantezilerin mümkün olduğu şartları ele alan tarihî bir izah etme şekline dayalıdır. Parayı ve mülkiyeti kaldıran More’un kanonik çözümü, sonraki ütopyalarda kendisini belli eder. Yeni motifler ve süsler bu kanonik çözüme eklenir. More’un eserinde ütopya, ortodoksiyi sarsmaya, zamanın toplumunun dayandığı inanç ve kurumlara dokunmaya yatkın yeni bir fikrin kendini ardına sakladığı maske olarak belirir. Jameson’a göre *Ütopya*, More’dan bu yana hakikati aramakla fırsat kollamak arasında bir yerde duran bir politik metindir. Başka misallere geçerek, Campanella’da, düzenin manastır mekânının genelleştirilmesi yoluyla

la sağlanabileceği iddia edilir. Rousseau’da özgürlük fikri acılı bağımlılık tecrübesine yöneltilir; Fourier ve arzu, Saint-Simon ve yönetim, Bellamy ve sanayi ordusu, Morris ve onun sanat dediği “yabancılaşmamış emek”, More’un çözümüne ilave edilen belli başlı ütopyacı programlar arasındadır.

Jameson için, ütopyacı mekânın hakiki toplumsal mekân içinde hayal mahsulü bir adacık olduğu, başka türlü söylersek ütopyacı mekânın mümkün oluşunun bizzat mekânda ve toplumdaki farklılaşmanın bir sonucu olduğu önermesi hayatî önemdedir. Yazarın 1990’larda mahvolup gitmiş sosyalizm tecrübesi bağlamında, sosyalizm fikri ile ütopyanın kesiştiği hâllerde ütopyanın otonomisi bakımından çeşitli meselelerin doğacağı tespiti de önemlidir. Jameson, bir vakitlerin sosyalist programının bir işe yaramamasının yarattığı derin hayal kırıklığına dair ütopyalardan bahseder. Bunlardan Yevgeniy İ. Zamyatin’in şaheseri, bünyevî muğlaklık içeren o müthiş *Biz* isimli romanı hem bir ütopya, hem de bir anti-ütopyadır. (Bkz: *Biz*, Çev. F. Tülek, Ayrıntı Yay. İstanbul: 2021) Buradan hareketle, esasen sosyalist rejimlere sempati ile bakan Jameson’ın bilişim teknolojisindeki devasa imkânların yarattığı güncel şartlarda yani Big Data döneminde sosyalist olmayan ütopyaların bulunduğu imkânları görebilmesi dogmatizmden uzaklaşma gayreti olsa gerektir. Ütopyaların oynadığı siyasi rollerin, yerle yeksan olmuş sosyalizm fikriyatında hâlâ aranıyor olmasının tuhaflığına bu vesile ile dikkat çekelim.

Jameson’a göre More’dan yola çıkıp sonraki ütopyacı düşünme şekillerine doğru yol alındığında Batı medeniyeti içinde temel bir düşünce şemasına varmak mümkündür. Bu şemada üstyapıda hümanizm-Yunanca-Antik polis üçlüsünün Protestanlık-İbrance-Kutsal Kitap ve Yahudi Krallığı ile ilişkisini kurmak söz konusudur. Şema, siyasi

formlarda monarşi-demokrasi zıtlığını, manastır hayatı-kilise hiyerarşisi-yüz yüze topluluk-eşitlikçilik ile İnkâ İmparatorluğu-Asyatik Üretim Tarzı-Tanrı/İmparator- devlet komünizmi çelişkili dörtlülerini ve altyapı unsurları olarak sosyoekonomik sistem ile kolektif hayatı ihtiva eder. Bu çerçevede ütopya metni bir vizyon veya tam temsilden ziyade, bir toplum modeli illüzyonu yaratan bir etkileşim sürecidir. Metin olarak ütopyayı verili bir zamandaki çeşitli edebî türlerin geçici bir sentezi olarak değerlendiren Jameson, ütopya metninin inşa sürecini anayasa yazımı ve siyasi manifesto biçimleri ile karşılaştırır. Jameson'ın ütopyayı arzu kavramı ile ilişkili olarak ele alması, böylece bilimkurgu metinlerinde ütöpik olanı bulgulaması ve fantezi ile ilişkisini inşa etmesi çok detaylı bir şekilde üzerinde durmayı gerektiren bir konudur ve başka bir yazıyı gerektirir.

Ütopya meselesi Batı medeniyetinin kapitalist ilerlemesi ile dolaysızca ilişkilidir. Doğu medeniyetinde ütopyalara nasıl yaklaşıldığı konusunda ise yazının sınırları içinde sadece İslâm medeniyetini ve Diriliş fikrini ele almaya çalışacağız. Önce medeniyetin tanımına bir bakalım. Türkçede bu kelimenin ilk kullanıcısı muhtemelen Sadık Rıfat Paşa'dır (1838). Medeniyet kelimesi Bianchi'nin Fransızca-Türkçe Sözlüğü'nün 1843 baskısında görülür. Latince "civitas" yani şehre ait olan gibi, şehir anlamındaki medine'yi hatırlatan medeniyet kelimesi 1860'lardan sonra yaygın olarak kullanılır. (Bkz: Muhittin Bilge, *Medeniyet ve Diriliş*, Hece Yay. Ankara: 2004. Ayrıca bkz: Hece Dergisi, *Diriliş Özel Sayısı*, 2. Baskı, Ankara: Aralık 2011) Medeniyet telakkisine baktığımızda, Bilge'den naklen söylersek, Batı medeniyetini değerlendiren A. Toynbee'ye göre bir medeniyet, fetih ve teknolojik zaferlerle gelişmez. Medeniyetin büyümesi, kendi kendini şekillendirme imkânının artışı

ile doğrudan ilişkilidir. Büyüyen medeniyette, toplum değerleri manevileşir, karizmatik kurucu azınlık, çevrenin meydan okumasına verdiği cevapla kendini tazeler; toplum farklılaşmaktan bütünlüğe ve bütünlükten farklılaşmaya geçer.

İslâm medeniyetinde şehir çok önemlidir ve Sezai Karakoç'un Diriliş fikri imanı haykıran bir şehrin inançlı erlerine dayanır. Dirilişin maksadı, İslâm sitesini yeniden kurmaktır. Siteyi ayakta tutan, bir anlamda Karakoç'un olabilirliğine kesinlikle inandığı ütopyayı kuran dört temel sütun insan-şehir-anlam ve tarihtir. Diriliş insanı, anlamını İslâm'dan alan ve tarihini İslâmlaştırdığı şehrin, "şehir+toplum" olan sitenin kurucusudur. Karakoç'un teorik inşasına Diriliş ile ilgili kitaplarında detaylı şekilde yer verdiği sitenin, Diriliş sitesinin en güçlü yanı İslâm'ın koruyucu ilkelerinin çevrelediği ve İslâm aşk ve hakikatinin kucakladığı İslâm toplumdur. Sezai Karakoç, *Diriliş Neslinin Âmentüsü* 'nde (Diriliş Yay. 14. Baskı, İstanbul:2001) şöyle yazar:

"Site dış'ı taklide kapalı, fakat incelemeye ve gerektiğinde ondan yararlanmaya alabildiğine açıktır. Ve hele dış'ı sürekli olarak gözleme, Sitenin en unutulmayacak özelliklerindendir. Sitenin manevi kuleleri sürekli olarak dış'ı gözleyen nöbetçilerin bir an terk etmediği gözcüler ve bekçiler yurdu- dur. Bilim adamları, siyaset ve devlet kişileri ve askerlerin bu konuda uzman olanlarınca yürütülecek büyük görevidir bu dış'ı kollayış." (s. 43)

Yukarıdaki alıntı, Diriliş Tanrı aşkıyla diri bir ruh olarak gören ve Diriliş Yeniden Doğuştan farklı olarak, bir medeniyetin, başka bir medeniyetin eritici etkisiyle asimile edilecek bir duruma gelmişken, tekrar ayağa kalkıp kurtuluşa ermesi olarak tanımlayan Karakoç'un Diriliş fikrinin, Batı medeniyetinin cenderesinden İslâm'ı kurtarma mak-

sadında olduğunu gösterir. Karakoç'a göre, Batı medeniyetinin âlâmetifarıkası hâlindeki Yeniden Doğuş, bir medeniyetin, başka hiçbir medeniyet ve unsurun asimile edici etkisine girmeden, sönme durumundayken yeniden bir hamle ve kendini tazeleme işidir. Karakoç'un Batı'ya karşı çıkış referansını ihmal etmeyen Diriliş fikri esasen İslâmi vasıftaki sitenin (şehir ve toplumun) özüdür. Bu hâlihazırda bir ütopya olarak değerlendirilebilir. Ne var ki, Karakoç ütopyalara karşıdır, Diriliş fikrini hiç ütöpik bulmaz ve bu fikri biricik medeniyet telakkisi olarak ileri sürer. Ona göre, Batı medeniyeti içindeki ütopyalar zararlıdır. Muhittin Bilge'nin tespitine göre, Karakoç, bir toplumun bütün manevî ve medenî varlığıyla kendi benliğini insanlık bütünü içinde idrak etmesini olumlu görürken, karanlık tarih çağlarını bahane ederek, onu tekerrür edecek bir tabiat olayı gibi düşünme yanlıgısı içinde birtakım trajik maceralara kalkışma olarak tanımladığı ütopyaların insanlığa zarar vereceğini söyler.

Karakoç'un ütopyaya karşı oluşu ama Diriliş fikrini ütöpik bulmaması ve medeniyet telakkisini bu fikrin somutlanması üzerine inşa etmesini nasıl açıklayabiliriz? Mutlak bir sistem olan dini Batı'nın Doğudan aldığını belirten düşünöre göre, İslâm ne Doğulu, ne de Batılıdır; bütün medeniyet telakkilerinin üstünde bir yerdedir. Düşünür, Doğuyu akıl miyopluğu, Batı'yı ise akıl hipermetropluğu olarak tarif eder. İslâm'ın Doğü ve Batı'nın üstünde, kendi başına var olan, aklın iki ilkesini de çalıştıran, esasında "özdeşlik" ilkesini bulundurmakla beraber, çelişmezliği bünyevî bir ilke olarak muhafaza eden, mutlakçılık ve rölativizmin barış noktalarını yakalamış, geçmişle gelecek arasına asil bir köprü kurmuş bir din ve dünya görüşü olduğunu yazar.

Ütopyalarda medeniyet kavramının sorgulanması günümüzde kapitalizmin kalıcı krizi ile beraber düşünüldüğünde ütopya kurmanın imkânsızlığı meselesini gündeme getirir. Eski bir söyleşide, yüksek seviyede içselleştirilmesi gereken kavramlar yorumlanmadığında medeniyet telakkisinin kaybedileceğine dikkati çeken Cevat Özkaya, bu durumda dünyayla hesaplaşma imkânının yok olacağını, bu kayıpla geleneğin Müslümanlıktan beslenmiş ama Müslümanlık dışı kaynaklarla da tahkim edilmiş kısmının nakledilmesi sürecinin kesintiye uğrayacağını tespit eder. (Express, *Neoİslâm Özel Sayısı*, İstanbul: Nisan 2012)

Geleneği nakletme yollarının kapitalist sistemin ve Batı medeniyetinin tahakkümü sebebiyle büyük ölçüde tıkalı olması, hiç şüphe yok ki, günümüzde Müslümanların karşılaştığı en önemli meselelerden biridir. Modernite içinde Soğuk Savaş sonrası İslâmcı düşüncenin kendi ütopyası dâhilinde ciddi bir canlanma yaşadığı muhakkaktır. Ancak yukarıdaki tespitlerin ışığında, bu fikriyatın ütopyasını mutlaka muhafaza etmesi, mevcut gerçekliği sistemli bir şekilde eleştirmesi, alternatif modernleşme gayretini ısrarla sürdürmesi gereklidir. Ütopyalarla medeniyet kavramı arasındaki ilişkiyi tahlil ederken, Batı medeniyetinin ulaştığı son noktanın cisimleşmiş hâli olan ve krizlerden beslenen kapitalizmin sadece kârı arttırmayı amaçladığını ve hayatın her sahasını bu hedef yönünde yağmaladığını göz önünde tutmak şarttır. Bunu unutmadığımız sürece, Big Data çağının dayatmalarına rağmen ütopya kavramına ve İslâm medeniyetinin birikiminden istifade ile alternatif modernleşme gayretine geri dönmek mümkün olabilecektir.

| ÜLKÜ YILMAZ

Ütopyadan Distopyaya

“Cennete Dönüş, Cehennemden Kaçış”

Yunanca bir kelime olan ütopya, gerçekleştirilmesi imkânsız tasarı veya düşünce anlamındadır. Gerçekte olmayan siyasal ve toplumsal düzen tasarımı olan ütopya, terim olarak İngiliz yazar Thomas More’un 1516 yılında yazdığı *Utopia*¹ eserinden sonra kullanılmaya başlanır. Thomas More’dan sonra bu tarzda yazılan eserler ütopya olarak adlandırılır.

Thomas More’un *Utopia* adlı eserini yazdığı dönemde İngiltere’de dinî ve sosyal hayatta bir düzenin olmayışı onu düzenin ve istikrarın hâkim olduğu bir ülke hayal etmeye yönlendirir. More’un *Utopia*’da tasarladığı adada adaletli bir düzen vardır. Özel mülkiyetin (ki bu düzende özel mülkiyet her türlü kötülüğün kaynağı kabul edilir) ve paranın olmadığı bu adada herkes üretime katılır ve üretilenler ortak bir depoda biriktirilerek gerektiğinde kullanılır.

Ütopya terim anlamıyla Thomas More’dan sonra kullanılmaya başlansa da ütopya olarak değerlendirilebilecek eserler More’dan yüzyıllar önce kaleme alınmıştır. Bunun bilinen ilk

örneği Platon’un milattan önce 4. yüzyılda yazdığı *Devlet* adlı eseridir. Platon, bu kitapta ideal devlet düzenini felsefi olarak anlatır. Farabi’nin 10. yüzyılda yazdığı *El Medinetül Fazıla* adlı eser ise ahlaki ve fıkri erdemlere dayalı ideal bir devlet düzeni tasarısı olması hasebiyle ütopya olarak değerlendirilebilir.

Thomas More’un *Utopia*’sından sonra bu türde yazılan eserlere Tommas Campanella’nın *Güneş Ülkesi* (1623), Francis Bacon’un *Yeni Atlantis* (1627), Daniel Defoe’nun *Robinson Cruose* (1719), Aldous Huxley’in *Ada* (1962) adlı romanları örnek olarak verilebilir.

Türk edebiyatında ütopya sayılabilecek eserler arasında Hüseyin Cahit Yalçın’ın 1898 yılında yazdığı *Hayat-ı Muhayyel* adlı hikâyesini ilk sırada sayabiliriz. H. C. Yalçın, bu hikâyede toplumdan kaçarak bir adaya yerleşen bir grubun doğanın içinde yaşadığı ideal ve mutlu hayatı anlatır. Molla Davutzaade Mustafa Nazım’ın 1913 yılında yazdığı *Rüyada Têrakki ve Medeniyet-i İslâmiye-yi Ruyet* adlı romanı yine ütopik bir eserdir. Eserin

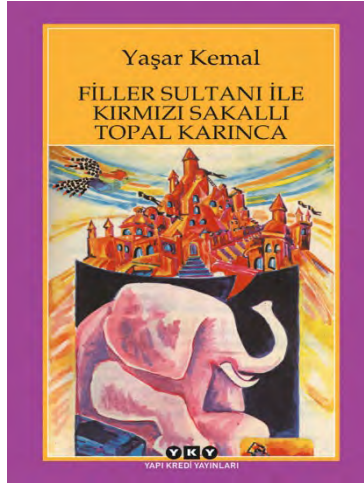

1 Eserin orijinal adı, De Optimo Rei Publicae Statu Deque Nova Însula Utopia olup bir cumhuriyetin en iyi devleti ve yeni ada ütopyası anlamındadır.

başkışısı eski atalarından biriyle beraber 24. yüzyıl İstanbul'una gider. Orada yaşadıkları, gördükleri aslında gelecekte gerçekleşmesi arzulanan ideal hayattır. Peyami Safa'nın 1951 yılında yayımlanan *Yalnızız* romanında anlatıldığı Simeranya adlı ideal ülke ve Alev Alatlı'nın 2001'de yayımlanan *Rüya: Schrödinger'in Kedisi 2* adlı romanı Türk edebiyatında ütopya türüne örnekler.

Ütopyaların ortaya çıkmasında toplumsal ve siyasal bozulmalar önemli bir etken olduğu gibi distopyaların ortaya çıkmasında da aynı sebeplerin yanı sıra teknolojinin ilerlemesi önemli bir sebeptir. Teknolojik gelişmelerle beraber her şeyin çok daha kötüye gideceğini öngören aydınlar/yazarlar insanlığı uyarmak adına distopyaları kaleme alırlar. Distopyayı bir bakıma gelecek korkusunun ürünü olarak kabul edebiliriz. Bu perspektiften distopya yazarlarının yaşadıkları çağı/âmı çok iyi tahlil edip gelecek öngörüsünde bulunabildiklerini söylemek mümkündür. Bu yazarlar, distopik eserler kurgulayarak insanlığı başlarına gelecek felaketlerden korumaya çalışır. Yani distopik eserler, bir uyarı metni olarak kabul edilebilir. Bu açıdan bakıldığında ütopya için "cennete dönüş" arzusu benzetmesi yapılabildiği gibi distopya için de cehennemden kaçış benzetmesi yapılabilir.

Kötü yer anlamına gelen distopya, ilk kez 1868'de John Stuart Mill tarafından kullanılır. Türün ilk örneği Samuel Butler tarafından 1872 yılında yazılan *Erewhon* adlı romandır. Romanda başkışısı, paranın değerinin olmadığı, bütün makinaların yasaklandığı, hastalanmanın suç sayıl-

dığı hayali bir ülkeye gider.

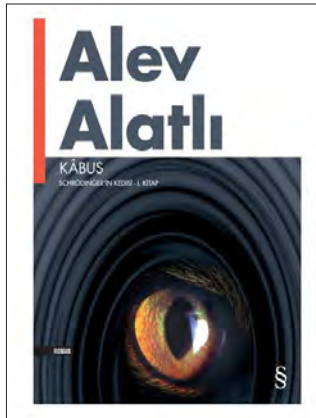
Jack London'ın 1908 yılında yazdığı *Demir Ökçe*, 20. yüzyılın ilk distopyası olarak kabul edilir. Romanda "demir ökçe" oligarşiyi ve emperyalizmin yükselişini tanımlar. Türün ilk örneklerinden sayılan Yevgeni Zamyatin tarafından 1921 yılında yazılan *Biz* adlı romanda bütün düzenin mantık kuralları üzerine inşa edildiği bir toplumda insanlar isimle değil sayıyla adlandırılır. Romanda olay-

lar, devletin kurallarına sıkı sıkıya bağlı bir matematikçinin günlüğüne yazdıklarından hareketle anlatılır.

Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya'sı* (1932), George Orwell'in *1984*'ü (1948), Anthony Burges'in *Otomatik Portakal*'ı (1962) türün önemli eserleri arasındadır.

Türk edebiyatında distopik türde yazılan eserlerin sayısı oldukça azdır. Bizim tespit edebildiğimiz ilk eser Yaşar Kemal'in *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* adlı romanıdır. Prof. Dr. Mesut Tekşan ve İpek Demir, 2023 yılında beraber yazdıkları *Distopik İlk Türk Romanı: Yaşar Kemal'in Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* adlı makalelerinde Türk edebiyatının ilk distopik eserinin Yaşar Kemal'in 1977 yılında yayımlanan *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca* adlı romanı olduğunu iddia etmektedirler. Eserde filler tarafından asimile edilen karıncaların hikâyesi anlatılmaktadır.

Türk edebiyatında distopik türdeki esere ikinci örnek olarak da Çetin Altan'ın 1982 yılında önce gazetede yazı dizisi olarak yayımlanan sonra da 1985'te kitaplaşan *2027 Yılı'nın Anıları* adlı romanı gösterilebilir. Eserde insan-

ların hayatı “merkez elektronik beyin” tarafından kontrol altında tutulur.

Sabri Gürses’in 1996’ta yayımlanan ve olayların 2240 yılında geçtiği *Boşvermişler* romanı, Zühtü Bayar’ın 1999’da yayımlanan ve olayların 2371 yılında geçtiği *Sahte Uygarlık* romanı ve Alev Alathı’nın 1999 yılında yayımlanan *Kâbus: Schrödinger’in Kedisi I* adlı romanı Türk edebiyatındaki diğer distopyalara örnek olarak verilebilir.

Türk edebiyatında ütopya ve distopya örneğinin en önemlileri arasında Alev Alathı’nın birbirinin devamı olan *Schrödinger’in Kedisi I. Kitap- Kâbus* ve *Schrödinger’in Kedisi II. Kitap- Rüya* adlı romanları yer almaktadır. Bahsi geçen romanların ilki distopya, ikincisi ise ütopya örneğidir. Yazar ilk kitapta bozulan düzeni, ikinci kitapta ise bozulan düzenin nasıl iyileştirileceğini anlatır. Alathı, bu iki romanı Türkiye üzerinden kurgular.

Schrödinger’in Kedisi I. Kitap- Kâbus adlı roman, 2020’li yıllarda geçer. Yüce Pir’in önderliğindeki Yeni Dünya Düzeni tarikatı bütün dünyayı tek bir elden yönetmeye çalışır. Tarikat üyeleri “Son Hakikat” denilen hayat görüşlerini bütün dünyaya tebliğ etmekle görevlidir. İnsanlar “Tekleşmiş Varoluş”ta erimeyi kabul etmedikleri takdirde yok edileceklerdir ve Yüce Pir’le savaşabilecek tek güç Schrödinger’in Kedisi’dir.

Schrödinger’in Kedisi I. Kitap: Kâbus’un başkışısı İmre Kadızade, *Schrödinger’in Kedisi II. Kitap- Rüya*’nın da başkışısıdır. *Schrödinger’in Kedisi II Kitap- Rüya*’da Yeni Dünya Düzeni tarikatının kurduğu Kutsal Koalisyonun dışında kalarak yaşamlarını devam ettirebileceklerine inanan ve adlarına Onarımcılar denilen birkaç kişinin hikâyesi anlatılır. Onarımcılar, Yüce Pir’in bütün gücüne rağmen Mucizeler Diyarı’nı kurarlar.

AKİF DUT

Mevsimleri Unutan Yağmurlar

mevsimleri unutan yağmurlara yenildik
gözlerimiz uğramaz artık sevincin semtine
sesimizi bastıran çığlıklar bölüyor uykularımızı
yıkıldı insanlık anıtı alıştık seyre daldık
merhamet tükendi kan kusuyor bitmeyen yangınların
gölgesi

yalnızlığımıza bir serin el gibi dokunan
bulutlar da vuruldu
kör pencereler
duvarlarına tutunamayan gölgesiz evler
adım adım yıkılırken şehrin direnen sokakları
yaralarımıza merhem olacak bir bakış bulamadık

tanrım çok yorulduk ekran karşısında
dinsin artık uykusuzluğumuz
biteviye bir yağmur dokunsun istiyoruz yaralarımıza
istiyoruz ki ellerimize kuşlar konsun
koşalım yine deli taylar gibi
bir özgürlük türküsünün peşinde

u/yandık yangın yerine dönmüş şehirlerden geçtik
vurmuşlar kızlarımızı sürmeli gözlerinden
tanrım yapayalnız kaldık insanlık çölünün ortasında
bari sen bırakma
yüreklerimizi...

| ALİ KARAÇALI

Geçip Giden Günler'den

16 Ocak 2008

Sabah önce Gazi Mesleki Eğitim Matbaasından Zekai Durmaz'a, oradan da *Türkçe Sözlük*'ün baskı durumunu kontrol için birlikte Semih Ofset basımevine geçtik, baskı durumu ve teslimatla ilgili basımevi sahibi Mustafa Çakır Bey'le görüşüp bilgi aldık.

Öğleden sonra Başbakanlığa, TDK olarak bağlı olduğumuz Devlet Bakanı Mehmet Aydın'ın özel kalemi Süleyman Erdal'a, oradan da Başbakanlık Müşaviri kıymetli ağabey Mehmet Durlu'ya uğradım. Süleyman Erdal'a kurum yasasıyla ilgili durumu sordum; yakında gündeme alınacağını söyledi.

Kitapla ilgili [Maraşlı Aşık Behlül Ali] son düzenlemeyi bir türlü tamamlayamadım. Akşamı sabaha, sabahı akşama erteleyp duruyorum. Ben yine çok mu tembelleştim? Sanırım. Kurduğum cümleler bile sanki zoraki, kuru, tutuk ve hatta ruhsuz.

Hayatın kaybolan şiirini yeniden yakalamak mümkünse eğer, bunun için emek vermeli, ter dökmelisin.

İlk eylem: Televizyona hayır, oturma odasına hayır, gündüz işyerinde birçok kişiye ve meşgaleye hayır.

17 Ocak 2008

Yaşamın özüne dokunamadan, kıyasına sürüklenen tortular gibi.

Tutar gibi olurken yeniden kaçırdığımız o şey.

Bir de yeni not tutmaya başlayan ilkokul talebesi acemiliği ve ruh hâli ile her gün aynı ya da benzer cümlelerin sıkıcılığı.

Benzersiz bir duruluk içinde dönüp durdukça içimizin küllerini savuran o iri, o siyah şey, adına göz dedikleri o ışık, o cisim ötesi yoğunluk, parlıltı.

18 Ocak 2008

Hareketli bir gündü. Öğleye yakın eski iş yerine, MEB Yayınlar Dairesi Başkanlığında müdür Orhan Şenel'e uğradım. Hac dönüşü ziyaretiydi. Mutlu oldu. Duygusaldı. Oraları anlatırken gözlerinin dolduğunu gördüm.

Geleceğini önceden haber vermişti. Beykoz Belediye Başkanı dostum Muharrem Ergül, 15.30'da yardımcısı Yüksel Bey ve bir arkadaşıyla birlikte kuruma geldi.

İstanbul'daki ödül töreni ve CNN Türk'teki *5n1k* programı çok ilgi görmüş, yankı uyandırmış. Birlikte Şükrü Halûk Bey'e uğradık, çok sevindi o da. Muharrem'e yakın ilgi gösterdi. Kısa ve hoş bir sohbet oldu. Akşamüzeri İstanbul'a uğradık.

*

Akşam iş çıkışı Nuri [Pakdil] Bey'e gittik. Fatih Yurdakul, Necip Evlice, Şaban Özdemir ve Nuri Pakdil'in Bitlis'ten hem askerlik arkadaşı hem yakın dostu Hikmet Kuşçu ve Hasan Seyithanoğlu vardı. Hoş,

duygu yüklü bir akşam oldu. Nuri Bey, uzun zamandır hiç görmediğimiz kadar keyifli, coşkulu ve bu ziyaretten hoşnuttu. Hikmet Bey’le Bitlis’teki askerlik anılarını konuşurken sanki zaman durmuştu ve o anın içindeydiler. Gepgençtiler, bıçkıncılar ve asiydiler. Nuri Bey’in unutulmaz askerlik hatırası yine geceye ayrı bir renk kattı. Bir anma gününde, özellikle kendisine verilen konuşma görevinde, askerlere nutuk irat ederken söyledikleri ve karga kovalama örneğini anlatırken ki hâli hepimizi güldürdü. Yine eskisi gibi isimleri, olayları tereddütsüz, yer ve zaman bilgisiyle anımsayarak anlatması doğrusu bizleri sevindirdi. İdeolojik duruş, kararlılık ve zaman zaman gerilim hâli kuşkusuz sağlık işaretiydi. Necip, konuşmaları ve muhabbeti yer yer kameraya aldı, yer yer de fotoğraf çekti.

Hikmet Bey, bol miktarda Bitlis balı ve tulum peyniri, Hasan Seyithanoğlu ağabey de kavurma getirmişti. Akşam soframız oldukça bereketli ve neşeli geçti.

40 yıllık dostların zaman zaman sekteye uğrayan, aksayan ama kopmayan dostluk ve yol arkadaşlıkları, zamana direnen ve örselenmeyen gönül bağları hem güzel hem de hüznüydü.

Çarşamba, 23 Ocak 2008

Görevden alındığını duyduğum günden beri kaç gündür arayıp konuşmak istiyordum ama fırsat olmamıştı. Bugün şaşırtıcı biçimde kendisi çıkıp geldi, çok mutlu oldum: Celil Güngör dostumuz. Kültür Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü görevindeydi. Kendisinden önce bu görevdeki kişi mahkeme kararıyla geri döndüğünden müşavirlik kadrosuna atanmış, bir süre bekleyecekmiş. Celil Bey’le ortak dostlarımız, düşünsel aidiyetlerimiz, bulunduğumuz çevre dolayısıyla tanışır, biliriz. Onu tanıdığımdan beri zihnim-

deki ilk imgesi mütebessim oluşu, yüzüne ve bakışlarına yansıyan samimiyeti, hakikiliği ve dinginliği. Fıtri olmalı, doğuştan. Kendisiyle çok birlikteliklerimiz olamadı ama birlikte olduğumuz az vakitlerde bile onun varlığından bana yansıyan yegâne duygu: iyilik, esenlik ve güvendi.

Yoğun bir iş günüydü. İstemediğim biçimde odaya girip çıkanlar oldu ve fazla yalnız kalamadık.

Sabah gazetesi kurumun *Türkçe Sözlük* ile Sözlük CD’sini okuyucularına promosyon olarak vermek istiyor.

Bu konuları konuşmak için gelen kişiyi alıp bana getirdi Halûk Bey. Oturup konuştuk. Sözlüğü ucuza mal etmek istiyorlar. Onlar için özel bir üretim düşünüyorlar. Yüz, iki yüz, üç yüz bin baskıdan söz ediyor. Yazılı ve görsel medyada kurumun ve diğer yayınların da iyi bir reklamı ve tanıtımı olacağını söylüyor. Birlikte bir sosyal proje. Başkan hevesli ve heyecanlı görünüyor ama hem mevzuat hem de sosyal, siyasal algısı ve ekonomik döngünün rakip medya kuruluşları arasındaki yankıları bakımından iyice değerlendirilmesi gerekiyor.

24 Ocak 2008

Eşim Bahar, sabah arayıp haber verdi: Nurettin Başer ölmüş. Yıllar önce birkaç yıl Yayınlar Dairesinde başkanımızdı. Ben onun Şube Müdürüydüm. Mutedil bir insandı, insanlara iyi davranırdı. Hasan Ali Yücel’in kavramsallaştırmasıyla “İyi vatandaş, İyi insan” tanımlamasına uygundu. İnanmıştı. Dürüsttü. Benimle ilişkisi iyiydi. Güvenirdi. Güvenirdim. Seyahatlerinde benimle olmayı tercih eder, konuşma metinlerini bana yazdırırdı. Birbirimizin düşüncelerini bilir, saygı duyar, resmî ve insani ilişkilerimize karıştırmazdık. Hasta olduğunu duymuştum. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı da yapmış,

oradan emekli olmuş, emekliliğinde de işle ilgili sıkıntıları sürmüş, mahkemelere girip çıkmıştı. Bugün de cenazesini Başkanlığa getirerek tören yapmışlar. Tanrı rahmet etsin.

Gündüz 3-5 saat Hangar Reklam ajan-sındaydım. Kurumun birkaç kitabının kapak ve sayfa tasarımlarıyla uğraştık. Öğleyn aşçı Hatice Hanım'ın çorbası ve balığı gerçekten lezzetliydi.

Akşamüzeri iş çıkışına yakın kar baş-ladı, gökyüzüne baktım, içim coştı, döne savrula aşkla iniyorlardı. Her birini gökten bir meleğin attığı ayan beyan, gerçek mi ger-çekti. Devamı olacak gibi görünüyordu ama Eryaman'a geldiğimizde durmuştu, topra-ğın üstünü bile tam anlamıyla örtememişti. Şimdi gece yarısı, az önce perdeyi aralayıp baktım, yok, yağmıyor.

Hece'nin Aralık sayısından birkaç yazı, birkaç şiir okudum. Çok değişik geldi. Heye-can duydum. Ne kadar uzak kalmışım.

25 Ocak 2008

Mayıs'ta düzenlenecek Karaman Türk-çe Dil Bayramı etkinlikleriyle ilgili görüşmek için Belediye Başkanı Ali Kantürk öncülü-ğünde Karaman heyeti geldi. Milletvekilleri Mevlüt Akgün, Lütfi Elvan ve adını şimdi hatırlayamadığım diğer milletvekili ile on kişiye yakın belediye ve il temsilcisi. Tesadüfi habe-rim oldu. Üç saate yakın toplantının ardından TDK olarak Hacı Arif Bey'de öğle yemeği verdik. Yemekte Yüksek Kurum Başkanı Sa-dık Tural da vardı. Yakın oturuyorduk. Ara-mızda Mevlüt Akgün vardı. Bir önceki dö-nemde çıkmayan kurum yasası ile kendisinin verdiği Türkçeyle ilgili yasa tasarısını konuşu-yorduk. Tural'ın yanında Lütfi Elvan vardı ve onu tanıımıyordu. Bir yerden simasını hatırlar gibi oluyordu ama çıkaramıyordu. Adını söy-lüyor, vekil için bu da bir çağrışım yapmıyor-du. Bu arada, hâlâ bir anlam veremediğim biçimde, "Ali Karaçalı süzme bürokrat, bizler (*ben* de demiş olabilir) düzme bürokrat!" dedi.

Estağfurullah hocam, dedim. Doğrusu ne di-yeceğimi de bilemedim. Arada bir adımı andı, kurum çalışanlarından A. Altıntaş'a bir şeyler söyledi, kendisini hatırlamayan, tanımayan vekile kendisini hatırlatmak için bir hayli çaba gösterdi, adını verdiği birisiyle DPT'deyken ona uğradıklarını söyledi, vekil hatırlamış gibi yaptı ama hatırlamadığı belliydi.

Öncü Basımevinden Yusuf geldi, Hüse-yin Su'nun hazırladığı *Irmağın İçli Sesi -Atasoy Müftüoğlu Kitabı*-nı getirdi.

İşyerinde ve gece evde sayfalarını çe-virip kimler ne yazmış diye ilk heyecanımı yenmeye çalışırken duygularıma koyu bir hü-zün de eşlik ediyordu.

26 Ocak 2008

Fatih Yurdakul, kitabevinde aşure günü yapmıştı. Oldukça kalabalıktı. Muzaffer Doğan'la Akif Gülle de gelmişti. Akif kilo almış, kaza sonucu uzun tedavi sürecine rağ-men hastalığı tam da üzerinden atamamış. Belleğiyle ilgili sorunları çok belli. Hastalık sürecinde ona uğradığımı ve görüştüğümü-zü unutmamış.

*

Hece'de Kültürevi etkinliği vardı. Ko-nuşmacı Tanıl Bora'ydı. Yazar olarak adımı duyduğum ama hakkında pek bir şey bil-medığım, yazdıklarını okumadığım biriydi. İyi oldu. Kendi hikâyesinden yola çıkarak düşünsel yönelimlerini, Türkiye'deki siyasal ve ideolojik duruş ve yönelişlerle ilgili tespit-lerini anlattığı konuşması ilgi çekiciydi, he-yecanlıydı.

*

Akşam Fatih'le birlikte Nuri [Pakdil] abiye uğradık. Birlikte yemek ve çay. Bugün oldukça durgundu, düşünceliydi, yok denecek kadar az konuştu. Bir ara kulak çınlama-sından yakındı.

Evin hâli iyi değil. İyi bir temizlik yapılması şart.

Bu gece benim hâlim de iyi değil, kendimden memnun değilim. Memleketle ilgili gelgitler ve gerilimler yaşıyorum. Gidip görmeden, görüp gelmeden yediğim ekmeğin de içtiğim suyun da tadını alamayacağım çok açık.

Geçen günlerde iki gün üst üste annemi rüyamda görmüştüm. Uyandığımda sahibi gibiydi. Endişem ve kaygılarım biraz da bundan olmalı.

27 Ocak 2008

İkinci üzeri, 15.00 civarı. Henüz hiç dışarı çıkmadım bugün. Yalnızlık sesi geliyor evin bütün duvarlarından. Çın çın çın. Serin bir ses, metalik.

Bilgisayarı açtım, biraz gazetelere baktım. Odamdayım ve 70 sayfa kadar okudum *İrmağın İçli Sesi*'nden.

İki yazı beni baydı. Dönüp dolaşıp aynı kavramlar, aynı ön kabuller, yıllardır öğrenilmiş aynı söz kalıpları, aynı retorik, artık hiçbir albenisi, yeniliği kalmamış *doğrular*. Üç cümleyle anlatılacakların üç sayfa uzatılmış, çoğaltılmış hâlleri. Okuyana da yazık. Kimseyi küçümsemiyorum, kimseyi suçlamıyorum ama kocaman, iri kıyım kitaplar yayımlamak için sözün ve yazının bu denli sündürülmesi, esnetilmesi, içeriğinin boşaltılması da reva mıdır?

Pazartesi, 28 Ocak

İrmağın İçli Sesi'nden okumaya devam. Üç saati aşkın bir zaman diliminde Mustafa Aldı, Cemal Şakar, Rasim Özdenören, Necati Mert, Ömer Lekeşiz ve Hasan Aycın'ın yazıları, mektuplar bölümünden onlarca mektup. Bu gece daha güzeldi. Oku-

duğum yazılar, dün okuduklarıma göre daha ufuk açıcı, daha farklı ve inşirah vericiydi. Cemal'in, Rasim Bey'in, Ömer Lekeşiz ve Hasan Aycın'ın yazdıkları bana daha sahici ve sıcak geldi. Bu gece daha farklı bir iklim yaşadım okuduklarımla. Başta Hüseyin Su olmak üzere birkaç arkadaşı arayıp teşekkür etmek istedim. Düne göre daha farklı bir ruh iklimine taşındım.

*

İşyerinde, odamda resmî yazılarla fazla oyalanmaktan bezmiş olmalıyım ki ani bir kararla masamdan kalktım, odadan çıktım, ayaklarım beni kendiliğinden giriş katında bulunan kurum kütüphanesine götürdü. Bir müddet süreli yayınların bulunduğu sergi raflarının önünde durdum, sonra aralarda çalışma masalarının da bulunduğu okuma salonuna doğru yürüdüm. Orada, her yanını kuşatan kütüphane raflarının ortasında, bir masaya kitaplarını yaymış ve tek başına oturuyordu. Örtülüydü. Dalgın mı, düşünceli mi, hüznü mü, kaygılı mı olduğu tam anlaşılmıyordu. Kesin olan, ben buradayım ve varım duygusu uyandırıyor. Amaçsız oradaydım.

Kütüphaneye inince, aylar önce pencere kenarındaki çiçekliğe ektirdiğim sardunyaları merak etmiş, merdivenleri inerken fark etmiştim. Orada, öylece oturuyor, bir elinde kalem, sayfaları açık büyük ciltli kitaptan önündeki kâğıtlara notlar alıyordu.

Merhaba, dedim, merhaba dedi. Kolay gelsin dedim, teşekkür etti. Biraz ayaküstü, biraz oturarak sohbet ettim. Edebiyat son sınıf öğrencisiymiş. Çorum Hitit Üniversitesinde. Adı Rümeysa. Biraz daha konuşunca babasının birkaç ay önce öldüğünü öğreniyorum. Sözün buraya gelmesi beni üzüyor, onu da.

Çarşamba, 30 Ocak

Kâmil [Aydoğan] aradı. Akşamüzeriydi, kurumdan çıkmak üzereydim. *Türk Dili* aboneliği ile ilgili TDK Başkanı imzalı yazıyı okumuş. Sırf senin için yapmayı düşündüm, diğer ilçelere de yazı gönderdim, sonucundan da bilgi istedim dedi. Başkanı da arayıp aynısını söyleyeceğini belirtti. İyi dedim, sağ ol, dergiye bakabildin mi hiç? Bu hâliyle çocuklar *Türk Dili* dergisinde ne bulacaklar? Doğru, dedi, bunu hiç düşünmemiştim.

Irmağın İçli Sesi kitabı üzerine konuştuk biraz. Haftaya birkaç günlüğüne Ankara'da olacaktı.

Perşembe, 31 Ocak

Yoğun bir işgünü oldu. Son zamanlar hep böyle oluyor.

Sabah, *Sabah* gazetesinden E. B. aradı. *Türkçe Sözlük*'ün gazete promosyonu olarak verilmesiyle ilgili. Daha önce V. Bey kuruma gelmiş, gazeteden bir başka hanım da aynı konuyla ilgili olarak aramıştı. Başkanın eğiliminin ne olduğu konusunda doğrusu emin değilim. Bir biçimde vermek istiyor ama bunu kendisi söylemek istemiyor gibi. Onlar, sözlüğün telifini alarak ucuza mal etmek istiyorlar, temel eğilimleri bu yönde. Bunun hemen karar verilebilecek bir konu olmadığı, farklı hukuki, ekonomik ve siyasi boyutları olduğunu, kurum olarak bu talebi enine boyuna değerlendireceğimizi söyledim.

Sait Okumuş uğradı. Kırıkkale'den ayrılacaktı. Nevşehir Üniversitesine geçmek üzereymiş. Bir süre sohbet ettik.

Öğleden sonra arkadaşımız İhsan Solmaz ve eşi Reyhan Hanım geldiler. Reyhan Hanım Vakıfbank'tan emekli olmuş. Gördüğüme sevindim, mutlu oldum. Çay ve kahve eşliğinde hoş bir muhabbet oldu. Ne var ki telefonlardan ve iş yoğunluğundan fazla kalamadılar.

I AHMET TEPE

Sığınmacı Çiçekler

Küsüyorum kederinden dünya
utançtan, mahkûm odalardan
kaçıyorum yaşamaktan
kıvılcımlar saçan kırmızıdan
çıkarak suların çekilmelerine sebep
küfürleştiğim akşamlar, hazzın çocukları
nerede tonla demir, betonla
emzirdiğim sığınmacı çiçeklerim.

Yüzüme çarpan sesin durmadı
buralarda kan, asrın ufuklarından
banka hesapları, piyasalar
bir pazar günü kaldı bana akşamdan
ne yaşadıysak yine gitmek içindi
bütün sabahlar çünkü
burada ekimler şurada pazar kurulacaktı.

Sevilmemişim anladım
kendimi sana bırakamayışından
şahit şu ağacın suskunluğundan
dilendiğim şehirlerden
mavi bekleyişimle oralı olmadık
en çok kaybettiğimiz yer oldun dünya.

Bir yanımda sımsıkı bir zaman
intiharlar, cinayetler
bağrımda yeminli yüzler
bir yanımda verilmiş sözler pamuk ipliği
bulaştığım o sokak
buluyor gittiğimiz yeri
yine yas yine hasret yine ölüm.

| AHMET DAĞ

İnsan'ın Düşüşü Mü Yoksa Onurlanması Mı: Asklepios'un Asası Transhümanizm

İnsan, olanla yetinmeyen bir varlık. Yaratıcı “onlara burada (cennette) kalınız, şu ağaca yaklaşmayınız”¹ dediğinde onlar (insanlar), bu tercihi teklifi kabul etmediler. Zira kıskırtılmanın cazibesine kapılan insan, ölümsüzlüğe erişmek için rahmani olanı değil şeytani olanı tercih etti. Nuh’un gemisine binmek istemeyen insan, selin altında kalmayı, Musa’nın vaazlarını dinlemeyen insan çölde kaybolmayı tercih etti. İnsan, Tanrı ve doğaya yönelik tasavvurunu muhkem biçimde inşa edemediği takdirde kendi hayatında nizam-sızlık ve sorunlar yaşıyor. Bu nizam-sızlık, kolektif hâle geldiğinde ise toplumsal felaketler doğuyor.

Köleliği ve sınıf eşitsizliğini kurumsal hâle getiren uygarlık tipi, Roma İmparatorluğu’dur. Roma, Yunan’dan devşirdiği insan, doğa ve Tanrı tasavvuruyla işgal ettiği topraklarda tahakküme dayanan “düzeni” kurmuş olsa da kurduğu bu düzen, eşitsizlik ve köleliğe dayanıyordu. Atina ve Roma tasavvuruna Hristiyanlık tasavvurunu dâhil eden Rönesans, mitik, gnostik ve dinî tasavvurun bir iz düşümüdür. Yeni Çağ (16. yy.) Avrupası, bunlardan da arınmış fizik-matematik eksenli bilim tasavvurunu esas alan bir çağın adyadı. 17. yüzyılın fizik-matema-

tik dünyası, 19. yüzyılın pozitivist ve materyalist tasavvuruna uyumlu olan sanayileşmeyi meydana getirdi.

19. yüzyılın mekanik dünyasından 20. yüzyılın teknolojik sürecine geçilmesi hiç de sürpriz olmayan bir süreçti. Pandora’nın kutusunu açmaya meraklı olan Olimpos dağının çocukları; 1970’lerde bilgisayarın, kitle iletişim araçlarının, elektronik araçların, internetin ve yapay zekânın (YZ’nin) olduğu yüksek teknoloji sürecini doğurdular. Pandora’nın kutusunun son sürpriz iki çıktısı; transhümanizm ve YZ’dır. İkisinin de hedefleri büyük. Transhümanizmin iddiası; ömrü uzatmak, daha sağlıklı, güçlü, zeki ve ölümsüz bir varlığı (posthuman) inşa etmek. YZ’nin amacı ise insan zihnini -onu aşacak biçimde- taklit etmek.

Ülkemizde son birkaç yıldır mevzu edinilen transhümanizm, insanlığın köklü bir dönüşümünü hedefliyor. Büyük vaatleri olduğu kadar ciddi endişeleri de barındıran kompleks bilimsel, felsefi, kültürel ve teknolojik bir hareket olan transhümanizm, insanın yeteri kadar yüksekte olmadığını ve yükseltilmediğini düşünüyor. Kökenlerini 17. yüzyılın bilimsel, rasyonel ve hümanist perspek-

1 “Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz” 2/35

tifinden alan transhümanizm, köklü bilimsel bir devrimi arzuluyor. Aydınlanma'nın ilerlemecilik, bilgi ve özgürlük ideallerinden payını alan bu düşünce; bilime, rasyonelliğe ve ilerlemeciliğe yüksek paye vererek hümanizmin radikal formu olduğu izlenimi veriyor. Hem mevcut bilim ve teknolojik süreci hem de gelecekçi (fütürist) bilim ve teknolojik idealleri; insanın fiziksel, zihinsel ve biyolojik durumunu geliştirmek için kullanmak istiyor.

Sadece insanı değil onun içinde yaşadığı çevreyi de (habitus, mimari ve araçlar vs.) dönüştürmek isteyen transhümanizm, insanın mevcut durumunu yetersiz görerek bu durumu aşmak, ilerletmek isteyen bir harekettir. Transhümanizm, insanlığın fiziksel ve entelektüel sınırlamalarını aşma ve nihayetinde kendini dönüştürme yeteneğine olan inancı ifade eden bir bakış açıdır. Julian Huxley'in 1957'de ortaya attığı bu fikir-kavram, ileri teknolojiler aracılığıyla insan yeteneklerini geliştirmeyi ve genişletmeyi, böylece mevcut insanlık durumunun ötesine geçmeyi amaçlayan entelektüel ve kültürel bir perspektif sunuyor. Hastalıkları yenmek, mutsuzluğu ortadan kaldırmak, kıtlığı sona erdirmek, ömrü uzatmak ve ölümsüzlüğe ulaşmak isteyen transhümanizm; acısız, hastaliksiz, ölümsüz ve sınırsız (güç) bir dünyayı amaç edinir.

Yaşlanmak, klasik düşünce ve klasik düşünce insanı için bir olgunlaşma, tecrübe sahibi olma durumu iken hiper-modern düşünce ve insanı olan transhümanist bir kişi için ise "hastalıktır." Yaşlanma karşıtı (anti-aging) olan transhümanizm için bu hastalığı (ölümü) ortadan kaldıracabilecek olan tıp bilimi, çok değerlidir. Transhümanizm; hastalık, yaşlanma ve ölümü aşılması gereken gereksiz yükler olarak görür. Onurlanma

perspektifinden bakıldığında transhümanizm; hastalık, yaşlanma ve ölümü ortadan kaldırarak yaşam kalitesini en üst düzeye çıkarma vaadi taşır. Transhümanistler; genetik mühendisliği, YZ, nanoteknoloji ve nörobilim vb. alanlarındaki gelişmeleri insanın hem bilişsel hem de fiziksel yeteneklerini artırmayı sağlayan imkânlar olarak görürler. Protez uzuvları, beyin içi implantları veya nörolojik hastalıkların tedavisindeki ilerlemeleri dikkate alan transhümanistler, transhümanizmin gerçeklikten kopuk bir hayal olmadığını tarihsel ve bilimsel sürecin bir uzantısı olduğunu düşünürler. Teknoloji kullanarak insan biyolojisini radikal biçimde değiştirmeyi veya aşmayı mümkün kılacak bilimsel yollar ararlar.

Önce insan ömrünü uzatmayı hedefleyen sonra da ölümsüzlüğün çaresi olarak görülen transhümanizm, -zekiliğin, sağlığın, dayanıklılığın, gençleşmenin, gücün, hızın hatta ölümsüzlüğün simgesi olan- Asklepios'un 21. yüzyıldaki asasıdır. İnsanın bilişsel, fiziksel, duygusal ve iradi yeteneklerini geliştirme amacıyla olan transhümanizm; zihin yükleme, biyolojik yaşlanmanın önlenmesi, bilişsel iyileştirme hatta insan kopyalama gibi fütüristik vizyonlarla birleşir. Bu dönüşümün araçları; nano-biyoteknoloji, enformasyon teknolojisi, bilişsel teknolojiler, genetik mühendisliği, YZ, sibernetik ve robotik vs. alanlarındaki gelişmelerdir. Âdeta biyolojik beden yerine biyonomik bedenleri amaçlayan transhümanizm, "transhuman-H+" olarak da adlandırılan artırılmış insan formu ortaya koymaya çalışır. Nihai hedef; "posthuman" olarak adlandırılan, mevcut fiziksel ve zihinsel sınırlamaların ötesine evrilmiş bir varlığın ortaya çıkmasıdır.

Transhümanist vizyon, bilim ve teknoloji aracılığıyla

yeryüzünde âdeta bir cennet kurmak ister. Babette Babich'in tespitiyle, transhümanizm asketik idealin modern bir tezahürü olarak, bedeni ve onun kusurlarını aşma arzusunu sürdürür. İnsanın yazgısının belirleyiciliğini Tanrı'dan ya da (natüralistler inancı olan) doğadan alarak insana verme arzusu içinde olan transhümanizm; herkesin daha iyi zihinlere, bedenlere ve yaşamlara erişebilmesi gerektiğini savunur. Savaş, kıtlık, küresel ısınma ve ekonomik istikrarsızlık gibi sorunların geleneksel sosyal yapılarla değil, daha bilimsel ve teknolojik araçlar geliştirerek aşmayı amaçlayan transhümanistler, -daha-sağlıklı, adil ve mutlu yani steril küresel bir toplum tahayyül ederler. Bu tahayyül, cazip vaatlerin yanı sıra insanlığın düşüşüne yol açabilecek riskler de içerir. En büyük risk ise insan kimliğinin belirsizleşmesidir.

Transhümanizm, insanı maddi planda dönüştürmek isteyen madde temelli bir ontolojidir. Bedeni kaba bir madde ya da değiştirilebilir bir kod olarak gören transhümanizm, insanın kendi doğasından kopmasına neden olabilir. Noah Harari, Kurzweil, Elon Musk gibi transhümanist vizyonerler, homo sapiens'in yerini homo sibernetikus ya da robosapiens gibi makinemsi varlıkların alması ihtimaline değiniyorlar. Böylesi bir varlık inşası, "insan" tanımını kökten sorgulatan bir tasavvurdur. Sadece madde planında bir dönüşümü arzulamayan transhümanistler, maneviyata dair dönüşümlerin de transhümanist vizyonlarla mümkün olacağını düşünüyorlar. Zira onlara göre insan, bilişsel düzeyde olduğu gibi ruh sağlığı bakımından da bilimsel ve teknolojik müdahalelerle iyileştirilebilir. Hatta genetik mühendisliğinin imkânlarıyla insanın kötü genleri ortadan kaldırılarak insanın ahlaki olarak mükemmelleşmesini mümkün görürler.

Evrimin artık kör bir süreç olmadığı ve insanların kendi evrimlerini bilinçli tercihlerle yönlendirebileceği düşüncesi, transhümanist bakış açısının merkezinde yer alır. Transhümanist yaklaşımın, insana, hayata

ve doğaya materyalist tasavvurla nazar ederek ruh ya da nefis kavramını reddetmesi, insanın asli varoluşunun anlamlarını ortadan kaldırabilir. Böyle bir ontoloji(ksizlik); maneviyattan yoksun, teknolojiye bağımlı ve farklı metaların kölesi hâline gelmiş bir insanlık tablosu ortaya çıkartabilir. Hatta gerçek dünyada yaşamaktan daha çok -tıpkı Upload dizisinde olduğu gibi- sanal dünyada yaşamının daha matah olduğu düşüncesini doğurabilir. Nitekim enformasyon teknolojisini de kendine taban olarak gören transhümanizm, metaverse gibi platformlarla insanlara "öte dünya" vaat eder.

Her ne kadar teknohobikler veya teknopatlar teknolojinin; özgürlüğü, eşitliği, fırsatları ve erişilebilirliği meydana getirdiğini iddia etseler de tersi bir durumla karşı karşıyayız. Teknolojik erişimdeki eşitsizlikler, transhümanist sürecin öjeniye ve toplumsal bölünmelere zemin hazırlayabileceği endişesini doğuruyor. Yalnızca ayrıcalıklı bir kesimin (transhumanlar) "üstün" özellikler kazanması, eşitlik ve insan hakları kavramlarını anlamsızlaştırabilir. Askerî alandaki uygulamalar da başka bir tehlike alanıdır. Otonom silahlar, katil robotlar ve kontrolsüz YZ sistemleri, çatışmaların ve savaşın doğasını geri dönülmez biçimde değiştirebilir. Zira YZ'lı teknolojiler, nükleer silahları bile gölgede bırakacak yıkıcı senaryolar üretebilirler.

İnsan, beşerî (bedensel) bir varlık olduğu kadar kültürel-metafizik (ruh) bir varlıktır. "İnanması" ve "ahlak sahibi" olması onu, insan kılan metafizik unsurlardır. İnanç ve ahlaka tekabül eden iki saha; din ve etikdir. İnsanın "yükselişini" hedefleyen transhümanizmin, insanın düşüşüne neden olacak risk alanları; din ve etikdir. Tanrı'yı gereksiz bir varsayım olarak gören transhümanizm, kendi kutsallarını inşa eden, kendi vaatleri ve ritüelleri olan kendisine "tanrısal konum" atfeden bir harekettir. Nitekim bu hareket dinî yorumlarda kimi zaman "vahiysiz yeni bir din", kimi zaman da Gnostisizm veya Pelagianizm gibi eski teolojik pozisyonların se-

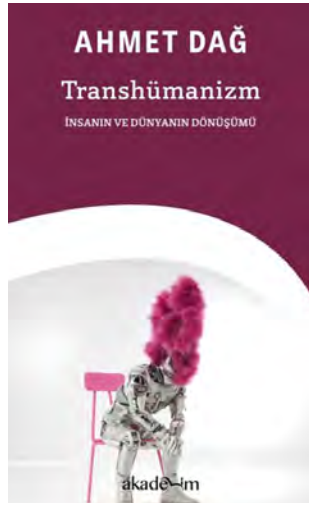
küler biçimleri olarak değerlendirilir. Transhümanizm için insan doğasının kutsal ve dokunulmaz olarak kabul edilmesi anlamsız olduğu gibi genetik müdahalelerle değişim-dönüşüme uğratılmak istenen insan bedeni üzerindeki amaçların da “günah” veya “etik dışı” olarak görülmesi anlamsızdır. İnsana biyolojik olarak müdahaleyi, “insanlık onuruna karşı suç” olarak gören din otoriteleri ve biyoetikçiler de onların çok umurunda değil.

Aydınlanma’nın ve bilimciliğin devamı olan transhümanizmin teknik varlık olan “transhuman” veya “posthuman” inşası; sonu belirsiz, riskli ve tehlikeli sonuçlar doğurabilir. İnsanlığın kendi doğasını yapay (teknolojik) yollarla dönüştürmesi, derinliği bilinmeyen sulara veya karanlık bir ormana girmek gibidir. Amaçladığı fiziksel ve zihinsel olarak güçlü, uzun ömürlü insanların olduğu bir dünyanın ne gibi sorunlarla karşılaşacağı üzerinde çok düşünülmüyor. Mesela uzun ömürlü insanların olduğu dünyada doğacak olan başta nüfus artışı olmak üzere sosyal, ekonomik ve ailevi sorunları öngörmek oldukça zor. Eğer transhuman veya posthuman varlık meydana gelirse insanlığın şimdiye kadar üretmiş olduğu hem tecrübe hem de ortak kültür ve değerler de yok olabilir.

Transhümanizm, insanlığı maddi bağlamda “onurlu” ve “mükemmel” bir varlık hâline getirse bile ruhî veya manevî planda ona “düşüş” yaşatabilir. Janus’un iki yüzü olan transhümanist süreçte bilim ve teknolojinin baş döndürücü ilerleyişiyle insanlık, âdeta kendi varlığının yeniden tanımlandığına tanıklık ettiği benzersiz bir dönemin içinde bulunuyor. Bu sürecin nasıl sonuçlanacağı, bu güçlü araçların hangi etik ve bilgelik

ölçütleriyle kullanılacağına bağlı. Bu ideoloji, insanlığın “onurlanması” ya da potansiyel bir “düşüşü” olup olmadığı yönünde yoğun tartışmaları doğurur. Nietzscheci perspektiften bakıldığında -olası transhümanist süreçte- “son insanın/posthuman’ın” durumu, acılardan, mücadeleden ve belirsizlikten arındırılmış, konfor ve mutluluk adanışına kilitlenmiş mesihyen bir arayış söz konusudur. Apolluncu olarak nitelendirilebileceğimiz bu (transhümanist) yaklaşım, yaşamın değerini trajik boyutuyla gören Dionysyak anlayışla çelişir. Yine Nietzscheci perspektiften bakarsak, transhümanizmin insanı “tanrısal” kılma iddiası ve çabası, (ironik biçimde) insanı, insan yapan özünden uzaklaştırması sonucunu doğurur.

Transhümanist “geliştirme” anlayışının, bireyin özgün yaratıcılığını ve özerkliğini piyasa odaklı yükseltme kültürüne indirgediği, eşitsizlikleri artırarak “geliştirilmiş” ve “geliştirilmemiş” insanlar arasında yeni sınıflar yaratabileceği de vurgulanır. Etik ve toplumsal açıdan, teknolojiye erişimdeki adaletsizlikler, genetik müdahalelerin öngörülemeyen sonuçları, ekosistem üzerindeki olası tahribat ve insanın “makineleşmesi” tehlikesi, transhümanizmin karanlık yüzünü oluşturur. Sonuçta transhümanizm, bir yandan insanlığın sınırlarını aşma potansiyeliyle büyük bir gelişim ve “onurlanma” vaadi sunarken diğer yandansa insan doğasının temel unsurlarını zayıflatma, eşitsizlikleri derinleştirme ve yaşamın trajik gerçekliğini inkâr etme riski taşır. Bu nedenle, geleceğe dair kararlar yalnızca teknolojik olanaklara göre değil, aynı zamanda etik sorumluluk, toplumsal adalet ve sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde verilmelidir.

| KASIM KÜÇÜKALP

İnsan Tasavvurunun Dönüşümü Bağlamında Transhümanizmin Hümanistik Kökeni Üzerine Bir Deneme

Düşünce tarihi boyunca “insan” kavramı, hem dinî, hem felsefî, hem de bilimsel düşüncenin merkezinde yer alan kavramlar arasında olmuştur. Antik Yunan’dan Aydınlanma Çağı’na, Sanayi Devrimi’nden günümüz dijital dünyasına değin “insan nedir?”, “bu dünyada oluşunun bir anlamı var mıdır?”, “sahip olduğu güçleri hangi istikamette kullanmalıdır?”, “sahip olduğu güçlere bağlı olarak ne olabilir?” veya “olduğu hâlden nasıl bir hâle geçebilir?” gibi sorular farklı bağlam ve anlamlandırma mantığı içerisinde sürekli bir biçimde tartışıl原因 gelmiştir. Hiç kuşku yok ki söz konusu sorulara verilen yanıtlar, benimsenen metafizik dünya görüşünün yanı sıra çağın bilgi birikimi, teknolojik kapasitesi ve değer/anlam dünyası tarafından belirlenmek durumundadır.

Düşünce tarihine kabaca göz atıldığında insan tasavvurundaki köklü ve keskin dönüşümün modern zamanlara özgü varlık ve düşünce ufku içerisinde gerçekleştiği söylenebilir. Bütünlüklü ve amaçlı bir âlem anlayışının benimsendiği modern öncesi dünya açısından bakıldığında, tıpkı diğer varlıklar gibi insan da, varlık bütünlüğü içerisinde kendisine bahşedilmiş ve gerçekleştirmesi hâlinde kendi varlık-oluşsal anlamına erebileceği bir amaç varlığı olarak düşünülmekteydi. Zira aşkın bir varlık ve hakikat anlayışının işbaşında olduğu klasik dünya görüşü için insan olmak, sahip olunan güçlerin, hasbalkader içinde bulunulan dünya-içre varo-

luşun sınırlı ufku içerisinde realize edilmesi anlamına gelmeyip, söz konusu aşkınlık fikrine bağlı olarak serpilip gelişen ulvî maksutlar doğrultusunda seferber edilmesiyle kazanılan bir mahiyet arz etmekteydi. Tam da bu nedenle insan oluşu, tabiatı itibarıyla makro-kozmik parametrelere tâbi bir karakter arz eden eşya ve hayvan oluştan mahiyet bakımından ayrı bir konuma taşıyan klasik dünya görüşü, özünü ruhuyla tanımlayıp, önüne ebediyet ufkunu koymuş olduğu insana, aşkın bir İyi doğrultusunda kendi varlığını yetkinleştirme ve İyi ile olmayı mümkün kılan ahlâkî ve politik bir toplum oluşturma çabasına karşılık gelen asli bir ontolojik sorumluluk da yüklemiştir. Dinî düşüncede bireysel düzlemde nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesi, toplumsal düzlemde ise iyiliği emreden kötülükten sakındıran bir topluluk inşa edilmesi ideallerinde yansımaları bulan bu yaklaşımın en bariz özelliği, insanın Varlık ve Hakikatle olan ontolojik ilgisini hiçbir biçimde göz ardı etmeyen karakterine bağlı olarak hümanistik olmayan bir düşünme pratiğine karşılık gelmesidir.

Aristoteles’in varlık-düşünce özdeşliği varsayımına bağlı olarak mantığı bir ontoloji statüsüne taşıyan, böylelikle de insan idrakini hakikat için ölçüt kılan yaklaşımında karşılığını bulduğu üzere, klasik düşüncede de düşünceye eşlik eden hümanistik bir boyutun izini sürmek mümkün olsa da gerek Platoncu idealizm gerekse dinî veya mistik düşünce pratikleri muhafaza etmiş oldukları

müteal varlık ve hakikat anlayışları nedeniyle safkan bir hümanizme geçit vermemişlerdir. Buna karşın hümanizmin zaferi veya Aristoteles düşüncesinin Platoncu veya dinî unsurlardan arındırılmak suretiyle saflaştırılması diye niteleyebileceğimiz ve insan anlayışında olduğu kadar, insanın varlık ve hakikatle olan münasebetinde de köklü bir değişime yol açan dönüşümün, modern zamanlara özgü varlık ve düşünme anlayışıyla mümkün olduğu söylenebilir. Kanaatimizce bu dönüşüm, epistemoloji öncelikli bir düşünme pratiği içerisinde insanın varlık ve hakikatle olan asli ontolojik bağlarından giderek koptuğu, böylelikle de düşünce konusu kılınan her şeyin insanî epistemik pratiklere indirgenmek suretiyle zihinsel bir temsil veya teoriyle özdeşleştirildiği hümanistik olan bir mahiyete sahiptir.

Aslına bakılırsa hümanizmden trans-hümanizme evrilen ve insanın varlık-oluşsal anlam ufkunda köklü bir dönüşüme yol açan sürecin zeminini tam da bu bağlam oluşturmaktadır. Organik ve amaçlı âlem anlayışının yerine matematiksel ve fiziksel yasaların hüküm sürdüğü mekanik bir âlem anlayışının ikame edildiği, insanın ruhuyla değil bilinç ve zekâsıyla tanımlandığı, hakikatin aşkınlığını yitirmek suretiyle insan idrakine içkin epistemik temsil pratiklerine indirgendiği modern düşünce biçimi, aynı zamanda doğa dışı ve ilahî referanslara müracaat etmeksizin her şeyi insanî olana özgü duyuşsal ve düşünsel deneyim ufkuyla sınırlandırılmış doğal nedenler muvacehesinde açıklayan natüralizmin de etkisiyle ulvî maksutlarını büsbütün yitiren insanın arza çakılmasına yol açmıştır.

İnsana merkezî ve dışlayıcı ontolojik bir paye atfetmek suretiyle onu varlığın efendisi kılan modern düşünceye özgü hümanistik boyutun en temel karakteristiği, varlık, hakikat, değer, anlam ve hatta Tanrı da dâhil olmak üzere, düşünce konusu kılınan her şeyin insan idrakine indirgenmesi olup, aşkın bir

öte veya ebediyet fikrine bağlı olarak kendi varlık-oluşsal anlam ufkuna eren modern öncesi insanın, kendi epistemik pratikleri yoluyla inşa etmiş olduğu teori veya temsillere referansla aşkınlığı temellendiren modern özneye dönüşmesi de bu indirgemeye mümkün olmuştur. Hiç kuşku yok ki, müteal anlamına gelen transandant bir varlık ve hakikat anlayışından, modern öznenin epistemik pratikleri dolayısıyla aşkınlık atfedilen (transandantal) bir varlık ve hakikat anlayışına geçişin modern düşüncedeki mimarı Descartes olmak durumundadır. Zira Descartes, zihin (bilinç/ego/ruh)-beden (nesne/madde) dikotomisinin imtiyazlı tarafını teşkil eden düşünen özneyi (ego cogito), âdetâ ontolojik olanı tam bir epistemik açıklık içerisinde teorileştirip temsil etmeye muktedir bir ontolojik statüye taşımıştır. Bu nedenle söz konusu epistemik öznenin, hakikatle temas kurabilmek için ruhsal veya varlıksal bir dönüşüm geçirmesinin salık verildiği klasik düşünceden, gerekli rasyonel enstrümanların kullanılmasına bağlı olarak düşünce konusu kılınan her şeyin tam bir epistemik açıklığa kavuşturulmasının mümkün görüldüğü modern düşünceye geçişin zeminini de teşkil ettiği söylenebilir.

Kesinlik fikri içerisinde müteal varlık alanıyla bağlantının büsbütün kopartıldığı, düşünce konusu kılınan her şeyin, çeşitli sübjektivite metafizikleri yoluyla beşerî epistemik bir evrene hapsedilmek suretiyle varlık, değer ve anlam ufkı bakımından belirgin bir daralmaya maruz bırakıldığı modern seküler hümanizmin modern düşüncedeki izdüşümlerini epistemik özne (Descartes), otonom ahlâkî özne (Kant), tarihsel özne (Hegel), ekonomik özne (Marx), irrasyonel özne (Nietzsche, Freud), arzu öznesi (Lacan, Deleuze ve Guattari vb.) gibi özne kavramlarında görmek mümkündür. Dahası anti-hümanizm bağlamında ortaya çıkan ve özneyi ademimerkezileştirme mottosuyla işe koyulan felsefelerin dahi, hümanizmi veya özneyi ortadan

kaldırmaktan ziyade rasyonel öznenin yerine irrasyonel/bilinçdışı bir özne anlayışını salık verdikleri ifade edilebilir. Tam da bu bağlam, ister post isterse trans ifadeleriyle zuhura gelen felsefi yaklaşım biçimlerinin de, jeneolojik bir okumaya tâbi tutulmaları hâlinde, modern zamanlara özgü dönüşümle yakın bir bağlantı içerisinde oldukları yönündeki bir iddiayı haklılaştırır niteliktedir.

Spesifik olarak hümanizm ve transhümanizm kavramları bağlamında ifade edildiğinde, belli birtakım hususlarda ayrışmalar da, transhümanizm kavramının insanın konumu ve potansiyeli hakkında ortaya koymuş olduğu yaklaşım biçimlerinin köken itibarıyla özne-merkezli ve hümanistik bir karakter arz eden modern bilinç ve zihin felsefelerine dayandığı söylenebilir. Çok genel bir değerlendirmeye, hümanizmin, insanı evrenin merkezinde konumlandırmak suretiyle onun aklına, değer ve anlam inşa etme kapasitesine vurgu yaptığı yerde transhümanizm, insanın teknoloji aracılığıyla mevcut biyolojik sınırlarını aşmasını ve nihayet her ne kadar bütün transhümanistler aynı fikirde olmasalar da, “posthuman” denilen yeni varoluş biçimlerine evrilmesini savunur.

Transhümanizm terimi, bilim ve teknolojiyi kullanmak suretiyle insanın zihinsel, fiziksel ve psikolojik kapasitesini artırmak amacına matuf olacak şekilde ilk defa Julian Huxley tarafından 1957’de kullanılmıştır. Biyolojik insan formunun geçiciliği temel kabulünden hareket eden transhümanizm, kökensel olarak biyolojik mutasyon ve doğal seçim sürecinin bir sonucu olarak zuhura gelen insan varlığındaki ilerlemenin bilinçli teknolojik müdahale yoluyla ilerleyeceği inancında karşılık bulur.

Transhümanist düşüncenin temel önermesi, biyolojik insan formunun geçici olduğudur. İnsan evrimsel sürecin bir ürünü olsa da bu süreç artık biyolojik mutasyon ve doğal seçimle değil, bilinçli teknolojik müdahalelerle ilerleyecektir. Genetik mü-

hendislik yoluyla DNA düzeyinde birtakım iyileştirmelere paralel olarak kalıtsal hastalıkların ortadan kaldırılması; sibernetik ve biyoteknoloji yardımıyla protezler, implantlar ve bilgisayar arayüzleri kullanılarak bedensel kapasitenin geliştirilmesi; yapay zekâ entegrasyonu ile zihinsel kapasitenin artırılmasına paralel olarak yapay zekâ ile birleşik varoluş biçimlerine ulaşılması; nanoteknolojinin daha efektif bir biçimde pratiğe dökülmesiyle birlikte hücre onarımı ve yaşlanmanın durdurulmasının sağlanması ve nihayet daha üst bir hedef olarak insanı biyolojik bedene mahkûmiyetten büsbütün kurtaracağı inancıyla bilincin dijital ortam veya yapay bedenlere aktarılabilmesi ihtimali transhümanizm tartışmalarına içkin fütürist boyutu pekiştiren hususlar olarak görülebilir. Bu anlamıyla düşünüldüğünde transhümanizm için teknoloji yalnızca insan hayatını kolaylaştıran bir araca değil, insan tanımını dönüştüren bir katalizöre karşılık gelmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan ilgili literatüre bakıldığında, hümanizm ve transhümanizm arasında birtakım farklılıklar olduğu iddia edilebilse de kanaatimizce tüm bu farklılıklar kökensel ve mahiyete müteallik olmaktan ziyade hümanizmin kendi iç radikalleşmesinin dışavurumları olmanın ötesine geçmemektedir. Zira özgürlük ve eşitlik idealleri ekseninde serpilip gelişen modern düşünce pratiği, Descartes’ın ‘ego cogito’unda karşılık bulan epistemik özneye merkezî ve dışlayıcı bir ontolojik statü bahşetmek suretiyle hem hümanizme hem de transhümanizme giden yolu sonuna kadar açmıştır. Klasik dünyada bir inkişaf varlığı olarak görülen insanın, keskin bir bilinç-beden dikotomisi yoluyla ruhunu yitirip bilinç, zihin veya zekâ varlığı olarak tanımlanması, bir yandan varlık ve hakikat ufkunun beşerî öznenin epistemik evrenine indirgenmesi anlamında hümanistik bir düşüncüyü tahkim etmiş, diğer yandan ise söz konusu epistemik öznenin bilimsel ve felsefi teori veya temsilleri yoluyla kendi bedeni de dâhil olmak üzere,

nihayetinde trans/posthümanizme evrilecek şekilde, doğa üzerindeki hâkimiyetinin önünü açmıştır. Aslına bakılırsa Descartes insanı boş bir odada bedensiz bir ruh/bilinç olarak düşünemesine karşın bilinçsiz bir beden olarak düşünemediğini deklare ederken, aynı zamanda biyolojik cinsiyet de dâhil olmak üzere, bedene ait tüm arızî hususlardan azade olmaya muktedir olan ve yalnızca bir bilinç varlığı olarak görülebilecek epistemik bir özne anlayışını tesis etmiştir. Öyle ki en temel özelliğinin düşünmek olması nedeniyle özgürlük kavramının yalnızca kendisi için kullanılabileceği Descartes'ın epistemik öznesi, sahip olduğu (veya hapsedildiği!) bedeniyle birlikte mekanizmin hâkim olduğu bütün bir maddî doğayı öngörebilme, kontrol edebilme ve nihayet dönüştürme güç veya salahiyetine sahip yegâne varlık statüsündedir. Aşkınlık fikrinin büsbütün yitirildiği bu düşünce güzergâhı içerisinde Kolakowski'nin de altını çizdiği üzere ne dahl-i ilahî ne de dahl-i şeytanî insanın aklına gelmeyecek, aklın köşesinden dahi geçmeyecektir.

Müteal oluş anlamıyla tebarüz eden kadim aşkınlık (transcendent) yerine kendi epistemik temsil pratiklerine içkin yeni bir aşkınlık (transcendental) üretmek suretiyle varlığın efendiliğine soyunan modern öznenin, büyülendiği aklı ve bilincine referansla bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak başlangıçta doğa üzerindeki hâkimiyetini ilan ettiği (hümanizm), şimdilerde ise söz konusu hâkimiyetin çok daha radikal formlarına talip olduğu ve âdeta ölümsüzlüğe yelken açma ideali içinde biyolojik varlığını aşma gayretine büründüğü (transhümanizm) söylenebilir. Hümanizmle birlikte ulvî maksutlarını yitirmek suretiyle arza çakılan insan, transhümanizmle birlikte ise arzda bulduklarıyla iktifa etmesi nedeniyle kendi bilincinin dehlizlerinde aşağıya doğru daha da derinleşen ve böylelikle yalnızca bütünlüklü bir varlık güzergâhı içerisinde istikamet kazanabilecek güçlerini hangi istikamette seferber edebileceğine dair ebediyet ufkundan da mahrum bir varoluşa açılmıştır.

İAGAH SAYRA

Ölüm Ağır Hayat Hafif

Ölüm ağır, hayat hafif
Akrep ve yelkovan arasında
Ölümla haşır oluyor insan
Sanki üstümüze bir gömlek giydiriliyor
Kumaşı alınmış, ölçüsü belli
Terzi hazır
Bir çırpıda
Bir nefeste
Bir hırıltıda
Çarçabuk dikiveriyor
Kimse şaşırıyor böylece
Herkes bekliyor,
Bekliyor
Bekliyoruz
Bekliyorlar
Çünkü bekledikçe geçiyor
Beklemek bir şeyin üvey annesi
Beklemek her şeyin süt annesi
Beklemek hayatın annesi oluyor

I HİLMİ UÇAN

Transhümanizm, Hakikat Arayışı ve İdeolojiler

İmkânsızlığın tâ kendisi olan bir imkân kalabalığına çıkıyoruz.

İnsan yaratıldığı günden bugüne kadar varoluş sırrını açıklamaya çalışıyor. Sırtını dayayacağı bir duvar, sağlam bir duvar arıyor. Bu duvar kimi zaman inanç, kimi zaman vicdan, kimi zaman akıl, kimi zaman da şehvet, şöhrat ve benzeri bireysel hazlar oldu. *Değişim, dönüşüm* kavramları da çağdaş bir mitos olarak hâlâ insanlığın önündedir. Sürekli değişen/değiştirilen bir dünyadan söz edilebilir. *Kesinlik, bilimsellik* de bir zamanların kutsal mitoslarındandı. Bugün ise kesin olan, değişmez olan bir şey kalmadı diyebiliriz. Her şey değişebilir. *Ne olsa gider, her şey olabilir* gibi sloganlar daha geçerli.

Müzikte *tempo* denilince, sesin, sözün hızlı veya yavaş akışı anlaşılır. Ritim ise ahenktir. Seste, nefeste, iş ortamında bir ritim olması gerekir, kalp atışında olduğu gibi. Ritim bozursa genel bir rahatsızlık, yaşamsal bir tehlike var demektir. İnsan, sanal bir görüntüden başka bir görüntüye, sanal bir gerçeklikten başka bir sanal gerçekliğe koşarken ritmini kaybediyor, düşünme fırsatı bulamıyor. Siyasal, ekonomik, özellikle de düşünsel ritim bozuklukları hayatı, yapılacak eylemleri karmaşık, anlamsız, ahenksiz, saçma bir duruma getirebiliyor. Hakikati keşfetmekte zorlanıyor insan. Bu ritim bozukluğu, bu arayış bir kaos hâli olarak da tanımlanabilir. Hızdan, değişimden başı dönen insanlık bir ritim arayışında. **Önemli olanın ne olduğuna karar vermek bile zordur artık. Ahenkli bir yürüyüş yok, düşünsel bir serserilik var, dolanıp durmak var.** Bir ölçüsüzlük, bir düzensizlik insanı evirip çeviriyor. Byung-Chul Han'ın *Zamanın Koku-*

*su'*ndaki şu tespiti önemli olsa gerekir: *Zaman, düzenleyici bir ritmin eksikliği çekmektedir.*

A. Hamdi Tanpınar'ın yıllar önce *Huzur*'da söylediği şu sözler ne kadar çarpıcı: *"Nereye baksam düşüncem kendisine mukavemet eden bir şeyle karşılaşmıyor. Çok yumuşak bir toprakta yuva yapmaya çalışan bir hayvan gibi istediğim yere hızımı götürebiliyorum. Fakat bu kolaylık zararlı oluyor. Her istediğimiz yere gidiyoruz gibi geliyor bize, hâlbuki ölmüş köklerin arasından daima aynı boşluğa, imkânsızlığın tâ kendisi olan bir imkân kalabalığına çıkıyoruz. Bu bizi elbette şaşırtır"* (Tanpınar, (Tarihsiz): 224). Kesin olan bir şey yok denilse bile, kesin olan bir hakikat var: Ölüm. *'Belki'*lerle, tereddütlerle geçen bir hayatın eleştirisi olarak okunabilecek olan **Yol** adlı öyküsünde yine Tanpınar, *pişmanlığın şuuru ile kısılmış sesiyle* can alıcı bir soru daha sorar: *Ömrünü, ömrünü ne yaptın?* Tanpınar'ın yaptığı bu tespitler ve sorduğu sorular hayatın anlamını sorgulayan sorulardır. İnsanın hayatını, ömrünü anlamlandırabilmesi, varoluş sırrını keşfetmesi hayatın bütün alanlarını da şekillendirecektir.

Sanayi devrimi, sonrası insanlık dine dayalı düşünme biçimini yürürlükten kaldırdı. *Düşünüyorum o halde varım* diyen R. Descartes (1596-1650) varoluş sırrını insanın düşünme yetisiyle açıkladı. Sebep/sonuç ilişkisi içinde düşüncelerini denetleyerek doğruya ulaşmaya çalıştı. Bundan sonra da **determinist mantık** öne geçti. Matematik bir düşünceyle *hakikatın* kavranılabileceği ilan edildi. Bunun hemen ardından da F. Nietzsche'nin (1844-1900) *Tanrı öldü* aforizması geldi. F. Nietzsche de aklıyla açıklayamadığı olguların ve varlıkla-

rın *hakikat* olmadığını düşünür. *Şen Bilim* adlı kitabında *Hakikatin Anlamı* başlığı altında şöyle diyecektir: Kuşkuçuluğun yanıtlanabilecek herhangi bir biçimini kabul ederim, denemeye izin vermeyen şeyleri ve sorunları ise artık duymak istemiyorum. Benim gözümde hakikatin anlamının sınırı buradadır (Nietzsche, 2004: 60). Bu noktadan hareketle Nietzsche Hristiyanlığa lanet okur, *Deccal/Hristiyanlığa Lanet* adlı kitabı yazar. Böyle bir düşünce serüveninin ardından Tanrı otoritesi kenara konulur. İnsan özgürdür artık. Kendi aklıyla baş başadır. Artık kimsenin kiliseye gitmesi gerekmez. İnsanın **sahiden kirli bir ırmak** olduğunu da söyler Nietzsche. Bu kirli ırmağı içine alıp da bozulmadan kalabilecek bir deniz arar (Nietzsche, 2017: 7). **Bu insan nasıl temizlenecektir veya nasıl içine girdiği ortamı kirletmeyecektir?** Onun aradığı, tanımladığı bu *büyük deniz* yine insandır, **üst-insan**dır. Bütün sorunları insan, ama *üst-insan* kendi aklıyla çözecektir.

İnsana verilen bu sınırsız özgürlük ve güç aslında düşünsel bir kaos ortamını, bir anlam metastazını da beraberinde getirir. Nietzsche'den 30 yıl sonra gelen J. Derrida da *anlam/gösterilen* sınırlandırılmaz diyecektir. Her insan her olguyu, her eylem ve olayı farklı şekilde yorumlayacaktır. Sözü ettiğimiz her üç düşünürde de her şey *insan* merkezlidir ve bunların metafizik bir ön kabulleri yoktur. Bu tür tartışmalar yeni de değildir. Platon, *Tanrı her şeyin ölçüsüdür* derken Aristoteles'in öğrencisi Protagoras *her şeyin ölçüsü insandır* (Kranz, 1976: 145) der. Ona göre o nesneler insana nasıl görünüyorsa öyledir. Başkasına nasıl görünüyorsa o nesneler de onun için öyledir. Bu bakış açısının edebiyat alanında, anlamlandırma yöntemleri içinde karşılığı okur öncelikli bir anlamı ve yorumu öne çıkaran *alımlama estetiği* olacaktır. Her okuyucu her metinden farklı anlamlar çıkarabilecektir. Bu bakış açısında yazara göre değil okura göre bir anlam ortaya konulacaktır.

Bütün kuramlar, ideolojiler, bütün... izmler, insan aklına verilen böyle sınırsız bir özgürlükten hareket edilerek şekillendirilmiştir. Aslında, birbirinden farklı gibi görünen *kapitalizm, sosyalizm, hümanizm, realizm, natüralizm, sürrealizm, modernizm, epikürizm, varoluşçuluk, post-modernizm...* ve benzeri birçok düşünce akımı Tanrı'yı dışarıda bırakan bireysel varoluş açıklamalarının farklı görünümleridir. Batı medeniyeti önce tahrif edilen İncil'i ve kiliseyi reddeder. Sonra da gücü ve kuvveti insana tahsis eder. Doğa kanunlarına, *sebebe/sonuç* ilişkilerine göre bir dünya kurar. Ne var ki yukarıda sözü edilen *kirli ırmağın*, içine aktığı denizi kirletip kirletmeyeceği, bu ırmağın hangi denizin içinde arıtılacağı sorusu ise hâlâ askıdadır ve yanıt beklemektedir.

İmam-ı Gazali (1058-1111), bizde sany devrimi sonrası moda olarak öne çıkarılan determinist düşünme biçimini 1090'lı yıllarda eleştirir. Sebebe/sonuç ilişkisinin *zorunlu* olmadığını, *mümkün* olduğunu söyler. Tabiat içinde sürüp giden bir düzen vardır. Bu düzen içinde insan, sebebe/sonuç ilişkisini alışkanlıkları nedeniyle zorunlu bir ilişkiymiş gibi algılar: Her gün güneşin doğudan doğduğunu görür, ertesi bir gün de güneşin doğmasının zorunlu olduğunu düşünür. Ne var ki güneşin doğması ile doğmaması, eşit oranda kabul edilebilir veya reddedilebilir. Her iki durum için de yapılan şey tahmindir. İmam-ı Gazali'ye göre bu ilişki, *zorunlu* bir ilişki değildir, *mümkün* bir ilişkidir (Gazzali, 2012: 166). Sebepler sebebi Allah'tır, her olgu Allah'ın takdirine bağlıdır. Allah, evrende geçerli olan âdetleri, geçerli olan kuralları istediği an bozabilir, değiştirebilir.

İslam medeniyeti gücü, otoriteyi sadece Allah'a tahsis eder: *Allah'tan başka güç, kuvvet yoktur* özdeyişi çerçevesinde dünyayı anlamlandırır. Allah'ın murat ettiği, istediği bir olayın olmaması düşünülemez. O'nun muradı karşısında hiçbir şey duramaz. İnsan *ister* ve *çalışır*. Ne kadar isterse istesin,

Allah'ın iradesini ve O'nun tekvin sıfatını aşamaz. Sonuç ve başarı, Allah'ın muradına tabidir. Allah *Kadîr*, *Muktedir* sıfatlarıyla, *Tekvîn* sıfatıyla determinist kuralları tersine çevirebilir geçersiz kılabilir. Söz gelimi, su insanı boğar, ateş insanı yakar. Bu genel bir kuraldır. Ama Allah istemezse ateş İbrahim Aleyhisselam'ı yakamaz. Ateş, ona bir *serinlik ve esenlik/selamet* (K. Kerim; Enbiya: 69) olur. İnsan, gücünün yettiği kadar çalışacak, üzerine düşeni yapacaktır. Fakat insanın başarısı yalnızca Allah'ın yardımına bağlıdır. İnsan yalnız O'na güvenecek, O'na yönelecek ve O'na dayanacaktır. Bu medeniyete ait kimi kitapların *mukaddimelerinin* sonunda şöyle bir cümle kurulur: *Gayret bizden, tevfik Allah'tandır. Bu cümle*, Allah'ın kudret sıfatına, kudretin kime ait olduğuna dikkat çeken özlü bir cümledir.

Olgucu aklın ürettiği sonsuz sayıda görüş ve ideoloji belli bir zaman diliminde bir geçerlilik kazanabilir. Daha sonra da tarih sayfalarından silinip gidebilir. Nitekim öyle de oldu. İdeolojiler, ...izmler birbirini yalanlayarak, reddederek yol almaya devam ediyor. Bu nedenle Cemil Meriç'in, *izmler, idrakimize giydirilen deli gömlekleridir* tespiti medeniyet kavramını özlü bir şekilde açıklayan şah cümlelerden bir cümledir. *Dereke, idrak, tedarik, müdrük...* aynı kökten türetilmiş kelimelerdir. **Dereke**; merdivenin en alt basamağı, dip noktasıdır. Fiil olarak *دَرَكَ* / *de-re-ke*; *dibine vardı, yetişti, derinden kavradı, hedefe vardı, sona ulaştı...* demektir. **İdrak etmek**, derinden anlamak, işin özünü, hakikati kavramaktır. **İdrak eden** kişi, *derinden kavrayan, işin özünü yakalayan* kişidir. **İdrak etme** eyleminde, çıplak gözün değil, **basi-ret** gözünün, **ferasetin**, derin bakışın görmesi, anlaması vardır. Bu *idrakın* üzerine, *derinden kavrama yetisinin* üzerine giydirilen *deli gömlekleri* sağlıklı düşünme olanağını ortadan kaldırır.

Cemil Meriç'in kullandığı bağlamda *deli gömleği* tamlaması bir metafordur. Bu

gömlek daracaktır. Deli gömleğini giyen rahatça hareket edemez. 18. yüzyılın sonlarında Büyük Britanya'da, Viktorya döneminde (1837-1901) akıl hastalarına, mahpuslara giydirilmiştir. Bu giysiler; kalın, upuzun kolları, etekleri, sağından solundan deliyi bağlayan ipleri olan gömleklerdir. Kıpırdayamaz hasta bu gömleklerin içinde. Aynı zamanda bir işkence aracıdır bu giysiler. Hasta, kendi istediğini yapma olanağına sahip değildir. Amaç, delinin psikolojik, fiziksel, düşünsel özgürlüğünü kısıtlamak ve onu denetim altına almaktır. Bu gömleği giyen, başkasının gösterdiği kadarını görür. Değişmez olanı göremeyebilir, özü kavrayamayabilir, satıhta kalabilir. Başkasının *hakikat* diye sunduklarını hakikat olarak kabul edebilir. Somut bilgi, bilimsel denilen gündelik gerçeklikler, yalanlar *hakikat* diye algılanabilir. *İdraklere giydirilen deli gömleği*, düşünsel bir esareti ifade eder. Bizim insanımıza da zaman içinde bir değil birçok *deli gömleği* önerilmiş ve giydirilmiştir.

Hayatın Anlamı adlı kitabında T. Eagleton yerinde bir tespitle *bilimsel gerçeğin, hakikatin tek belirtisi olduğunu düşünerek fazla yaygara kopardık* (Eagleton, 2013: 71) der. J. Baudrillard da içinde yaşadığı dönemi **fraktal değer evresi**, yani bir **değersizlik ve dengesizlik evresi** olarak niteler. *Bir tür değer salgınından, değerın genel metastazından* söz eder (Baudrillard, 2016: 12). Doğal bir denge yoktur bu ortamda. Bir tarafta mutlak kurallar varken diğer tarafta bir *anomidin*, *kuralsızlıktan* söz edilebilir. Bu evrede helal/haram, doğru/yanlış, iyi/kötü, hayır/şer diyalektiği ile düşünmenin, bir değerlendirme yapmanın yeri de yoktur. İyi, kötünün; helal, haramın; hayır şerrin karşıtı değildir artık. İnsanlık, fraktal bir çağı yaşamaktadır; **bütünü** kavramadan **parçayı** açıklamaya, onarmaya çalışmaktadır. Kendini tanımadan başkasını tanımaya çalışmakta, başkasını yaşamaktadır. Gördüğü bir *parça* içinde kendisini kaybetmekte onunla özdeşleşmektedir.

Buraya kadar iki farklı medeniyetin dünyayı anlam/anlamlandırma yöntemlerine dikkat çektik. Şimdi bu çerçevede **hümanizmden**, **transhümanizmden** söz edebiliriz. Bir sanat akımı olarak **Hümanizm**, Antik Yunan ve Latin uygarlığını örnek alır. Esin kaynağı, **Yunan ve Latin mitolojisi**dir. Hümanizm de transhümanizm de yüce bir varlığın yaratıcılığı ile ilgilenmez. Yaratıcıyı yok kabul eder. Her iki düşünce akımı da Tanrı merkezli değil, insan merkezlidir. Her ikisinde de *doğrular, hakikatler* insan tarafından belirlenecektir.

Trans; *bir şeyin ötesine geçme, içinden geçme, uzağında, ötesinde olma* anlamlarına gelen bir ön ektir. *Humain, homme* sözcükleri *insan, insan doğası* anlamında kullanılan sözcüklerdir. ... *izm* ise bir tutum, bir davranış, bir dünya görüşü, bir ideoloji, bir kuram bir dogma oluşturmak için sözcüklerin sonuna getirilen bir son ektir: *Materyalizm, sosyalizm, liberalizm, natüralizm...* *Petit Robert*'in tanımına göre **transhümanizm**, bilimsel, teknik her türlü imkânlarla, insanın entelektüel, fiziksel ve psikolojik gücünü en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan bir düşünce akımıdır. **Transhümanizm**, bilimin ve teknolojinin sunduğu imkânlarla ölümü, insanı rahatsız eden, insanın ağzının tadını kaçıran her şeyi ortadan kaldırmak ister. Hümanizm de transhümanizm de Batı düşünce akımlarının çoğunun temelini oluşturan Tanrı'yı dışta bırakma, aklı öne çıkarma düşüncesinin bir ürünüdür. Hümanizm için insanın kendi doğasının gereklerine göre yaşaması denilirse, transhümanizm için de "insanın doğasını değiştirme ve onu doğadan ve Tanrı'dan koparma" (Dağ, 2020: 17) düşüncesi denilebilir. Şöyle de denilebilir: İnsanı yöneten **istemek** kipliğidir. Tanrı'yı dışta bırakan yeni bir aydınlanma, insanı destekleyebilecek, insanı daha da güçlendirebilecek yeni bir varoluş ve varlık açıklaması istenmektedir. Bu gücü elde edebilmek için genetikle oynanabilecek, nanoteknoloji veya yapay zekâ bir araç olarak kullanılabilecektir. **Transhümanizm**,

insanın tanrılık konumunu teknolojik olanaklarla pekiştirmek isteyen, yeni bir Tanrı arayışındır. Artık teknopoli her şeyi belirleyecektir. "Teknopoli, teknolojinin tanrılaşmasından ibarettir" (Postman, 2013: 73). Bir zamanlar *matbaa*, bir zamanlar *telgraf*, bir zamanlar *fotoğraf* insanlık durumunu ve varoluşu belirledi. Şimdilerde teknoloji, teknopoli, yapay zekâ... insanlık durumunu belirliyor.

Günümüzde bilgi, yaşanan değil stoklanan bir malzemedir. Türü ve biçimi ne olursa olsun, uzun olan hiçbir anlatı okunmuyor. İnsan kısaca, özlü bir şekilde sonuçları makineneden öğrenmek istiyor. İnsan da bir makine olarak kabul ediliyor. İçini, dışını, sevincini, kederini, hastalığını, sağlığını makine belirlesin istiyor. *İyi insan* değil, enformasyon ve salt teknolojik *ilerleme* kutsallaştırılıyor. Dahası insanın edindiği/edineceği bilgi denetlenemez duruma geldi. Bu denetimsizlik insanlığı huzursuz ediyor, endişelendiriyor. Bütün bunlara rağmen, teknopoli çağında insanlar hayatlarını bilgiye ulaşma yarışıyla/koşusuyla geçiriyor. Nerdeyse *inanmak/inanmamak* da yapay zekâyâ sorulacak. İnanmak kalbin amelidir. Sözel veya yazılı dil bu inancı tasdik etmek için gereklidir. Müslüman kendi çerçevesini çizebilen insandır. Müslüman hemen yaşadığı ortamın renklerine uyan bir bukalemun değildir. "Teknopoli, bir tür kültürel AIDS'tir" (Postman, 2013: 65), bulaşıcıdır. Bilgiyle, teknolojiyle insanın ne yaptığı ne yapacağı daha önemli değil midir?

Osmanlı-İslam medeniyeti, taklit ettiği uygarlığın ürettiği birçok... izm ile insanı, dünyayı açıklama yarışına düştü. Bu... izmleri, ideolojileri de Mevlânâ'dan, Yunus'tan örnekler getirerek kendi kavramları hâline getirmeye, içselleştirmeye çalıştı. Söz gelimi, bunlardan biri olan *hümanizm, insanlık/insan sevgisi* olarak kutsandı. Edebiyatımızda da bu anlayışı birçok kavram üzerinden gözleyebiliriz. Yahya Kemal ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu bağlamda *Havza* adlı bir dergi çıkarmayı düşündüler. Hümanizmden hareket eden *New-Yunanilik* akımı bile kendine bir

gündem bulabildi. Dahası, *Türk hümanizması* gibi gülünç bir sıfat tamlaması bile kuruldu. Bu çerçevede 1940'lı yıllarda hümanizmi öneren dergiler -*Yücel Dergisi*- çıkarıldı. Aynı mantıkla Batı'dan, Eski Yunan'dan tercümeleler yapıldı. Pilot liselerde, üniversitelerin Batı Dilleri ve Edebiyatı bölümlerinde Latince dersleri verildi. Nurullah Ataç Latinceyi öğrenemediği için hayıflanıyordu. *Kendi kuşağının yaşlandığını, artık vaktin geçtiğini, insanımızın ırmağın karşı kıyısına özlemle baktığını söylüyordu. Bir türlü karşıya geçememekten yakınıyordu. Bir öğütte de bulunuyordu: Çocuklarımız aşsın artık bu ırmağı. Latincenin kurduğu bu ırmağa, Latin ırmağına dalsınlar, çimsinler orada* (Ataç, 1999: 235-236) diyordu. Bütün bunlar, mağlup olmuş bir medeniyetin hayata yeniden anlam verme çabalarıdır.

Transhümanist yaklaşımların izleri yazınsal ürünlerde de gözlenebilir. Sanatın ve sanatçının en önemli çabası hayata, ölüme bir anlam verme çabasıdır, dünyayı anlamlı hâle getirmektir. Ölüm, varoluş, yok oluş, diriliş... birçok sanatçının belleğinde aşılamayan dik yokuşlardır. S. Beckett (1906-1989), *Malone Ölüyor* adlı anlatısında ölümü aşmak, varoluşu açıklamak ister. Romanın öznesi Malone sonsuzluğu ister. Var olmanın dayanılmaz sıkıntısı ve ölümün dayanılmaz gerçekliğini sorgular. Ama aşamaz bu dik yokuşları, fanilik çamuru içinde debelenir durur. *En iyisi yalnızlık* der. Ölümü bir doğum olarak görür, *ölüme doğuyorum, olmamanın eşliğinde başka birisi olmayı başarıyorum* (Uçan, 1993: 10) der. Büyük bir tereddüt hâlini yaşar Malone. Ölümünden söz ederken, *her şey bitmiş olacak, hayat mezarıdan sonra da sürmüyorsa tabii* diyen bir tereddüt. Albert Camus *Yabancı*'da ve *Sisyphos Efsanesi*'nde, J. P. Sartre *Bulandı*'da ve *Akıl Çağı*'nda, Uyumsuz Tiyatro'nun öncülerinden S. Beckett *Godot'yu Beklerken*'de, E. İonesco *Kel Şarkıcı*'da hayatın anlamsızlığını/anlamını, varoluşu sorgular. Sonuçta bunların gelip dayandıkları duvar Tanrı değil, insandır, insan aklıdır. *Aşkın* bir dünyayı keşfetmenin peşinde savrulurlar, bir

tereddütten bir başka tereddüde koşar dururlar. İnsanın her şeye gücünün yetmediğini görürler. S. Beckett'in çok sevdiği '*belki*' belirteci bu dünyanın özetidir. Aslında yapılan çalışma, bir bunalım betimlemesidir. Yazıya konu olan **transhümanizm** de teknolojik imkânlarla insanın ölüme çare arayışından, insanın elini güçlendirme isteğinden kaynaklanıyor denilebilir.

Bilimi, teknolojinin gücünü, yapay zekâyı... öne çıkaran ürünlerden, bilim-kurgu romanlarından, ütopyik/distopik anlatılardan söz edilebilir. Ne var ki bu verilerle, kendi çerçevesini belirlemiş bir **transhümanist edebiyattan** söz edilemez. Söz gelimi, Nazım Hikmet *makineleşmek* ister. Ne var ki onun *Makinalaşmak* şiiri doğrudan transhümanist bir anlayışa bağlanamaz. Bu isteğin *ilerleme/gerileme/kalkınma* düşünceleriyle belki bir ilişkisi bulanabilir. Çöküş döneminde Müslüman aydınların teknoloji karşısındaki şaşkınlıkları onların dünya algılarını ve düşünce yöntemlerini de felç eder. Teknolojik bir olgunun ancak ahlakıyla, kültürüyle beraber bir yere transfer edilebileceği gözden kaçırılır. Sosyolojinin ilk adı *toplumsal fiziktir*. Çağdaş insan, içinde yaşadığı toplumsal/fiziksel gerçekliği, teknolojiyi *hakikat* zannediyor. Sadece çıplak gözün gördüğüyle, salt akılla, determinist mantıkla insanı ve evreni anlamlandırmaya çalışıyor. Salt teknolojiye sahip olmak, insanın güvenilir ve mutlu olmasına yetmiyor.

Günümüzde *doğrunun* ve *yanlışın*, *güzelin* ve *çirkinin*, *yararlının* ve *zararlının* ölçüsü, her insanın kendisi hâline gelmiştir denilebilir. Günümüzde bireysel **gerçeklik**lerden söz edilebilir ancak. Herkese göre ayrı bir gerçeklik vardır artık. *Günümüzün gerçekliği budur* denilir. Bireysel ve geçici gerçeklikler **hakikat** olarak kabul edilmektedir. Bireysel duruşlar, hatta **bireysel fıkıhlar** vardır. Ne var ki "**Hakikat** sözcüğü, varlığı ve sürekliliği olan kavramlar için kullanılır. (...) Bir şeyin geçici, diğerinin kalıcı olduğunu vurgulamak için *dünya batıldır, Ahiret ise hak-*

tır denilmiştir” (İsfahani, 2017: 280). *Hakikat*; *yalan* olanın, *geçici* olanın zıddıdır. İslam medeniyeti *hakikatın* değişmediğine inanır. Hayat, ölüm, cennet, cehennem, kıyamet, diriliş, mizan... haktır, hakikattir, değişmez, kalıcıdır. **Hakikat, sabit ve daim olan-
dır, değişmeyendir.** Allah'ın güzel isimlerinden biri de **El-Hakku**'dur. *Muhakkak* sözcüğünün anlamı *doğruluğu, sürekliliği kesin olan* demektir.

İnsan neyi ne kadar bilebilir? Slavoj Žižek *epistemolojik iktidarsızlıktan* da söz ediyor (Žižek, 2002: 192). Bilgi nasıl gerekçelendirilebilir? Her ifade, her söylenen söz bir bilgi değeri taşır mı? Ya da sunulan bilginin insanı insan yapan bir değeri var mıdır? *Epistemolojik iktidarsızlık*, yanlış, geçersiz bilgileri de beraberinde getiremez mi? Mutlak bir doğru yok mudur? Bazı bilgilerin sadece haber değeri vardır, *hakikat* değildir. İçinde yaşadığımız çağa **post-truth/hakikat sonrası çağ**, **transhümanist çağ** da deniliyor. **Transhümanizmin amacı**, insanın biyolojik sınırlılıklarını, acziyetini, insanın ağzının tadını kaçırarak bütün olumsuzlukları ortadan kaldırmaktır. Ölüm, insanın ağzının tadını kaçırarak, insanlığın aşamadığı, öldüremediği bir hakikat. Hayvan sevgisinden doğa sevgisine, insan sevgisinden vatan sevgisine kadar birçok sevgi öne çıkarıldı. Fakat bu sevgiler ölümü öldürmeye yetmedi, insanlık ölüme çare bulamadı.

Yunus Emre, bir şiirinde Hakk'ı idrak edemeyen göze **yaban göz, zahiri göz** der. Dostu, hakikati gören göz bātını, içi, aslı, özü gören, *can gözüyle bakan* gözdür. A. Cahit Zarifoğlu -Allah ona rahmet etsin- *bakmak, görmek ve görünmek* eylemlerinin birbirinden farklı eylemler olduğunu söyler. Herkes bakar, ama herkes göremeyebilir. Dahası Zarifoğlu, *her gözün görmediği rütbeler* olduğunu söyler ve *Allah katında makbul olacak göz kimde var* diye sorar. Giyilmesi önerilen gömlek sayısı çok. *Hakk'ı idrak eden gözler* edinmenin yolunu bulmak, kendi medeniyetimizin gömleklerini giyerek düşünmeyi, düşünce üretmeyi öğrenmek atılacak ilk adım olsa gerektir.

Bizde *mihenk taşı* denilen bir kavram var. Yunancada da *basanos* sözcüğü de denek taşı demek. M. Foucault, *Doğruyu Söylemek* adlı kitabında *Sokratik Parhessia*'nın kayboluşundan, bir *basanos*'un, yani bir mihenk taşının yokluğundan söz eder. Sanırım doğru söylüyor. İnsanlığın *mihengi*, *basanos*'u nedir? Bizim mihengimiz, bir denek taşımız var mıdır?

KAYNAKÇA

- Ataç, N. **Günlerin Getirdiği/Söz-
den Söze**, YKY, İstanbul, 1999.
- Baudrillard, J. **Kötülüğün Şeffaflığı** (6.Basım), Ayrıntı Yay. İstanbul, 2016.
- Eagleton, T. **Hayatın Anlamı** (Çev. K. Tunca), İstanbul, Ayrıntı Yay. İstanbul, 2013.
- Dağ, A. **İnsansız Dünya/Transhümanizm** (2.Baskı), Ketebe Yay. İstanbul, 2020.
- İmam-ı Gazali **Filozofların Tutarsızlığı** (Neşir ve Tercüme: Mahmut Kaya-Hüseyin Saroğlu), Klasik Yay. (5.Baskı), İstanbul, 2012.
- Kranz, W. **Antik Felsefe** (İkinci Basım, Çev. Suad Y. Baydur), İstanbul Ün. Edebiyat Fak. Yay. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1976.
- Nietzsche, F. **Şen Bilim** (Ana Metin-1), (Çev. A. İnani), Say Yay. (1.Baskı), İstanbul, 2004.
- Nietzsche, F. **Böyle Söyledi Zerdüş**, (Çev. M. Tüzel), Türkiye İş Bankası Kültür Yay. (XIII. Basım), İstanbul, 2017.
- Postman, N. **Teknopoli**, (Çev. M. Emre Yılmaz) Sentez Yay. Ankara, 2013.
- Ragıp El-İsfahani **Müfredat**, (Çev. M. Yıldız), Çıra Yay. 1.Baskı, 2017.
- Tanpınar, A.H. **Huzur**, Tercüman 1001 Temel Eser, Tarih (?)
- Uçan, H. **“Malone Ölüyor”**, Varlık (Kitap Eki, s.10), Nisan 1993, Sayı: 1027.
- Žižek, S. **İdeolojinin Yüce Nesnesi**, Metis Yay. İstanbul, 2002.

Yitiksöz Söyleşileri

KONUŞAN: AHMET EDİP BAŞARAN

Ahmet Dağ ile Transhümanizm Çerçevesinde Bir Söyleşi

-Transhümanizm çalışmanız, bu alanda ülkemizde yayımlanmış telif eserlerden ilki. Sizin çalışmanızdan önce neredeyse hiç çalışma yoktu, şimdilerde gerek telif gerekse tercüme çok sayıda çalışma (kitap, makale, tez vs.) yayımlandı. Sizi bu alanda çalışma yapmaya iten sebep neydi?

-Bu söyleşi, yaklaşık 15 yıl önce -Ölümciil Şiddet&Baudrillard'ın Düşüncesi- adlı kitabım üzerine- sizinle yaptığım “Amerika, Sert ve İğrenç Bir Güç Müzesidir” adlı söyleşiyi hatırlattı. Baudrillard kitabı da Türkiye’de Baudrillard düşüncesi üzerine yazılmış ilk felsefe kitabıydı. Çalışılmamış konuları çalışmak benim için hep çok zevkli ve çekici oldu.

Doktora tezini (Hume üzerine) tamamladıktan sonra Türkiye’de akademik olarak hiç çalışılmamış bir konu aradım. İnsan, doğa, mimari, teknoloji vs. konularda okumalar yapmaya başladım. Okumalarım neticesinde transhümanizm meselesini fark edince (Batı’da yüzlerce çalışma yapılmış olmasına rağmen) Türk akademisinin bu konu üzerine çalışmaması beni çok şaşırtmıştı. 2017 yılında Felsefi Düşün Dergisi’nde “Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm” adlı ilk makalemi yayınladım. Bu konuda, makalemden bağımsız bir kitap yazabileceğimi düşünerek kitap çalışmasına başladım. 1-2 yıl gibi kısa sürede biten çalışmayı, o günlerde yanımda son zamanlarımı geçiren annemin bereketi olarak görüyorum. Bazen

kitabı açıp okuyorum. “Böyle bir kitabı kısa zamanda nasıl yazdım?” diye düşünüyorum. Rahmetli annemin bereketinden başka bir hikmet bulamıyorum.

Bu konuyu çalışmamın en büyük nedeni; Türkiye’de bu alana yönelik akademik ilgisizlik ve literatürdeki büyük boşluktur. Batı’da transhümanizm üzerine yoğun akademik üretim varken, Türkiye’de tek bir telif eserin bile olmaması, bir akademisyen

olarak beni sorumluluk almaya itti. Bu konunun neredeyse hiç tartışılmıyor olması eleştirel perspektifle meseleyi ele almamı gerektirdi. Yalnızca geleceği değil, şimdiyi de dönüştüren bir paradigma olan transhümanizm; insan doğasını, sınırlarını ve potansiyelini hem felsefi hem teknolojik düzeyde yeniden tanımlıyor. Teknolojinin sadece teknik bir mesele olarak görüldüğü Türkiye’de teknolojinin ardındaki düşünsel ve kültürel boyutlar çoğu zaman ihmal ediliyor. Ben, bu ihmali ortadan kaldırmak istedim. Transhümanizme ilgim, bilimsel bir meraktan öte insanın anlamı, değeri ve geleceğine dair felsefi kaygılarımın oluşundan. Sadece literatürdeki boşluğu doldurma amacım olmadı aynı zamanda felsefenin farklı bir tarzda yapılabileceği iddiasını ortaya koydum. Bu çabama “yaşlı felsefeciler” az ilgi gösterse de araştırmacı okurlar ve genç akademisyenler çok ilgi gösterdiler. Sağ olsunlar.

-Bilmeyenler için hatırlatmakta fayda var. Sizin transhümanizm merkezinde iki kitabınız yayımlandı. Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü ve İnsansız Dünya Transhümanizm. Kavramsal bir çerçeve çizmesi açısından bu iki eserin odaklandığı ana meseleler hakkında bilgi verebilir misiniz?

-İlkinde (2018) transhümanizmin tarihsel kökenlerini, dini-felsefi temellerini ve insan-merkezli hümanizmle ilişkisini ele almaya çalıştım. Hümanizmle ilgili yerleşik yanlış anlamaları da sorguladığım bu çalışmada, biyolojik evrimi teknolojik evrime taşımak isteyen transhümanizmi Batı düşünce tarihinin kültürel ve zihinsel serüveninin durağı olarak yorumladım. İkincisi ise (2021) ilk eserin teorik zeminini genişleterek daha çok pratiğe, sahadaki yansımalara ve uygulama alanlarına odaklanıyor. Transhümanizmi yalnızca felsefi bir ideoloji olarak değil aynı

zamanda eğitim, askerî, sinema, sanat, medya ve din alanlarında ve biyoteknoloji, nano teknoloji, enformasyon teknolojisi ve yapay zekâ (YZ) sahalarındaki etkileriyle ele aldım. NBIC (Nanoteknoloji, Biyoteknoloji, Enformasyon Teknolojisi, Bilişsel Bilimler) teknolojilerine dayanan ve birçok alana sirayet etmiş olan transhümanizmi çok katmanlı bir dönüşüm projesi olarak ele aldım.

Transhümanizmin askerileşmesine, sinema ve edebiyat aracılığıyla kültürel kodlara sızmasına, eğitim sistemindeki etkilerine, cinsiyet ve beden politikalarıyla ilişkisine, yeni dinî arayışlarla kurduğu temasa yer verdim. Kötücül YZ’lar, salgınlar (COVID-19), öjenik projeler, otonom silahlar ve küresel eşitsizlik gibi riskler üzerinden insanlık için doğabilecek krizlere dikkat çektim. Her iki eser de yalnızca bir teknoloji meselesi olmayan transhümanizmin; insanın mahiyetini, toplumsal yapıları, kültürel değerleri ve metafizik inançları dönüştürme potansiyeline değinmeye çalıştım.

-Çalışmanızda transhümanizmin, din ve Tanrı’ya yönelik yaklaşımları itibariyle ateist-agnostik bir yapıya sahip olduğuna dikkat çekiyorsunuz. Bu ateist ve agnostik yapıyı biraz açabilir misiniz?

-Tanrı’yı dışlayan, insanı merkeze alan ve kutsalı dünyevî olanla ikame etmeye çalışan seküler bir dünya görüşü olan transhümanizm, yalnızca teolojik bir reddiye değil, insanı tanrısal yetilerle donatmak isteyen yeni bir varlık ve inanç tasavvurudur. Aşkın bir Tanrı’ya ihtiyaç olmadığını, insanın kendi evrimini yönetebileceğini ve onun teknolojik araçlarla ilahî nitelikler kazanabileceğini iddia eden transhümanizm, sınırların teknolojiyle aşılabileceği varsayımına dayanır. Belirleyici olanın Tanrı değil, insan olduğu iddiasına sahip olan transhümanizme

göre din, ilerlemenin önünde bir engeldir. İnsanlığın kurtuluşunu Tanrı’da değil teknolojilerde (YZ, genetik mühendislik, nöro-bilim vb.) gören transhümanizmin yegâne kutsalı bilimdir.

İnsan doğasının sabit olmadığını biyolojik, fiziksel ve zihinsel olarak dönüşebileceğini savunan transhümanizmde; beden engel, zihin ölümsüzlük umudu, ruh gereksiz ve ölüm ise teknik bir sorundur. İnsan doğasının dönüştürülebilir olduğunu savunan transhümanizm, tarihsel olarak mitoloji, din ve felsefeden beslenmiştir. Transhümanist ütopyalarda ölümsüzlük, “dijital cennet”, bilinç aktarımı gibi temalar, dinî kurtuluşun seküler karşılıklarına dönüşmüştür. Bu durum, transhümanizmin yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda metafizik ve dinî bir pozisyon alış olduğunu gösterir. Tanrı’nın yerini insanın alması gerektiğini savunmak suretiyle bilimi ve teknolojiyi yeni bir inanç sistemi olarak gören transhümanizm, yapı olarak dinî bir hareket olsa da temsilcilerinin çoğunun seküler, ateist, agnostik ve deist olduklarını söyleyebilirim. Nitekim *Dünya Transhümanist Derneği* üyelerinin büyük kısmı kendilerini “ateist, agnostik veya seküler hümanist” olarak tanımlıyor.

-Çalışmanızda din çağından seküler bilimci Rönesans’a geçiş sürecinde hümanizmin çok etkili olduğunu söylüyorsunuz. Algılarda oluşturulan hümanizm kavramı ile sizin anlattığınız hümanizm arasında bariz farklar var. Bu farkı nasıl açıklarsınız?

-Hümanizm’i aklı evvelin biri “insancılık” diye çevirmiş (ne de kötü çevirmiş). Hümanizm “insancılık” değil olsa olsa insancılık. Yani akılcı, aydınlanmacı, ilerlemeci seküler bir hareket olan hümanizm, Tanrı’ya ve dine rağmen insanı merkeze koymaya çalışan bir harekettir. Ancak ben,

hümanizmi özgürleştirici bir düşünce olarak değil Tanrı-doğa-insan dengesini radikal biçimde insan lehine bozan tarihsel bir kırılma olarak görüyorum. Rönesans’la başlayan bu süreçte, teosantrik (Tanrı merkezli) düşüncenin yerini antroposantrik (insan merkezli) bir anlayış aldı. Doğa, kutsal bir bütünlük olmaktan çıkarılarak insanın dönüştürmesi gereken meta olarak görüldü. Başlangıçta Hristiyanlığın özüne dönmeyi amaçlayan dindar hümanistler, zamanla antik Yunan-Roma (seküler) akılcılığına yaslandılar. “Dine karşı din” diyebileceğimiz yeni bir anlam evreni olan hümanizm, yalnız insanı yüceltmedi, Tanrı’nın yerine de insanı koydu. Düşünsenize bu ülkede Yunus Emre için Mevlâna için hümanist diyenler oldu ve hâlâ var. Rahmetlilerin kemiklerini sızlatacak bir tanımlama.

Bu sürecin en uç aşamasının transhümanizm olduğunu düşünüyorum. Transhümanizmde hümanizmde olan ruh, ahlâk ve anlam gibi metafizik kavramlar da dışlanmış. Din çağından koparak başlayan sonrasında insanı merkeze alıp Tanrı’yı dışlayan hümanizm, bilimi ve teknolojiyi yeni bir kutsal olarak yücelten seküler bir dönüşüm süreci olan transhümanizmin zeminini hazırlamıştır. Hümanizm, insanı “hurafenin (dinin) zincirlerinden” kurtaracağını vaat etmişken Transhümanizm ise insanı biyolojik zincirlerinden kurtarmayı vaat ediyor. İkisi de mesihyen birer hareket ve oluşum.

-Rönesans sonrası Avrupa’daki Aydınlanma Dönemi’ni modern paganlığın yükselişi olarak değerlendiriyorsunuz. Transhümanizmin temellerini burada mı aramalısınız?

-Aydınlanma, bilimsel ve entelektüel bir ilerleme olmayıp kutsalın yerini dünyevî olanın aldığı zihinsel dönüşümün adı. Geleneksel dinî yapıların çözüldüğü, kutsalın bu-

harlaştığı ve Tanrı'dan kopan insanın kendi kaderinin mutlak belirleyicisi ilan edildiği bir süreç. Akıl, deney ve bilim vb. otoritelerin hâkim olduğu yeni-modern pagan bir süreçle karşı karşıyayız. Akıl ve teknoloji tabanlı yeni bir anlam dünyası inşa edilmek isteniyor. Aydınlanma'nın rasyonel, ilerlemeci ve insan-merkezli ideallerini devralmakla kalmayıp ilerletmek isteyen transhümanizm, insan doğasını dönüştürmek istiyor. Aydınlanma'nın "kurtarıcı bilim" nosyonunun temsilcisi Bacon'un *Yeni Atlantis* eserindeki kurgular (uzun ömür, acısız yaşam ve bilgiyle inşa edilen yeryüzü cenneti) günümüzde genetik mühendisliği, YZ ve zihin aktarımı gibi projelerle hayata geçirilmek isteniyor. Transhümanizm, Tanrı'nın yerine insanı koyan Aydınlanma'nın akli ve bilimci iddiasını uygulanabilir biyolojik ve teknolojik alana taşıyor.

Aydınlanma'nın seküler, rasyonel ve dinî otorite karşıtlığını devam ettiren transhümanizm; seküler, materyalist ve ateist-agnostik karaktere sahip. Tanrı'dan bağımsız kurtuluş arayışı içinde olan transhümanizm, teknoloji vasıtasıyla süper insan odaklı "dijital mesihçilik" iddiasında. Prometheusçu pagan bir ruhla hareket eden transhümanizm; insanı, yazgısının nesnesi değil, evrimsel sürecin bilinçli öznesi olarak görür. Artık doğaya değil, kendine de hükmetme iddiasında olan bir özne tasavvuru var. Temellerini Rönesans'tan alan, felsefi ve bilimsel alt-yapısı Aydınlanma'da olan transhümanizm; bilimsel, felsefi, teknolojik, kültürel ve ideolojik bir yapıdır. İnsanı kutsaldan kopararak merkeze koyan, rasyonel, teknolojik hareket olan transhümanizmin tarihsel ve metafizik kökenleri var. Bu kökenlerin başında da Aydınlanma'nın insanını kutsayan "modern pagan" yapı yer alır.

-Nietzsche'nin "üstinsan" anlayışıyla transhümanistlerin üretmek istedikleri insan arasında bariz bazı

benzerlikler var sanki. Bu olguyu nasıl açıklarsınız?

-Nietzsche'nin üst insanı (ubermensch) ile transhümanizmin posthuman'ı arasında insana dair idealleri bakımından benzerlikler olsa da derin felsefi, epistemolojik ve ontolojik felsefi farklılıklar var. Her ikisi için de insan, sabit ve nihai bir varlık değil. Yetersiz gördükleri mevcut (potansiyeli olan) insanı aşmak ister. Ölüm sonrası hayatı ve kurtuluşu reddederek, cenneti ve ölümsüzlüğü bu dünyada arıyorlar. Nietzsche, bu aşmayı bireyin manevi iradesi, trajik bilinci ve değer yaratımıyla mümkün görürken transhümanizm ise bilimsel-teknolojik araçlarla insanı dönüştürmek istiyor. Nietzsche'deki üstinsan manevi etik sığramayla, transhümanizmdeki *posthuman* ise mühendislikle inşa edilir. Nietzsche'nin varoluşsal derinlikle kavradığı insan, transhümanizmde biyolojik ve teknolojik bir projedir. Nietzsche'ye göre, hayvanla üstinsan arasında gerilmiş bir ip olan insanın görevi, bu ip üzerinde yürüyerek kendini aşmak ve yeni değerler yaratmaktır. Transhümanizmde ise insan, evrimsel sürecin teknolojiyle tamamlanması gereken geçiş halkasıdır. Her iki yaklaşım da seküler zeminde yaşamı uzatmayı ve acıyı azaltmayı amaçlasa da Nietzsche için acı, yaratım ve bilgelik için gerekliyken transhümanizm için ise acı, ortadan kaldırılması gereken bir kurdur.

Ayrıca Nietzsche'nin bireysel (yalnız) bir karaktere sahip üstinsanı, sürü ahlâkına karşı çıkararak, kendi değerlerini yaratmak için özgün ve özgür bir varoluşu amaçlarken transhümanizm ise insanlığın kolektif dönüşümünü arzular. Nietzsche, etik ve varoluşsal bir mücadeleyi esas alırken transhümanizm; teknolojik araçlarla fiziksel, biyolojik ve zihinsel müdahaleyi merkeze alır. Bireysel ölümsüzlük fikrini yanılsama olarak görüp reddeden Nietzsche'nin "ebedî dönüş" öğretisi, yaşamın sonsuz tekrarına dair varoluşsal

cümlelerin altını çizmişim: “Transhümanist düşüncede hiç kimse ölmek istemez, ölüm kötülüktür ve hayat genellikle iyidir.” Bahsettiğiniz olgu, en eski zamanlardan beri insanlığın sürekli tartıştığı meselelerden değil mi? Ölümsüzlük ve sonsuza dek yaşama isteği... Bu olguyu eski zamanlardan ayıran şey nedir?

-Transhümanist düşüncede “kurtulma” ve “yücelme” duygularının baskınlığı, insanın tarih boyunca taşıdığı eksiklik ve sınırlılık duygusunun modern bir yansımasıdır. Mevcut insandan memnun olmayan transhümanistlere göre insan, fiziksel ve biyolojik sınırlamalardan kurtarılması gereken bir varlık. Transhümanistler; yaşlanmayı, hastalığı, ölümü, zihinsel sınırlılığı vs. olguları da “biyolojik kölelik” olarak görüyorlar. Onlara göre teknoloji, bunlardan kurtulmak için önemli kurtuluş aracıdır. Biyolojiden kurtulmayı yeterli görmeyen transhümanistler, insanın entelektüel ve psikolojik sınırlarını da aşmak isterler. İnsanın kapasitesini artırmak, onu -daha- iyi, güçlü ve üstün kalmak arzusu içindeki transhümanistler, “yücelme” arayışı içindeler. “Ölmek kötüdür, yaşamak iyidir”, “ömrün kısalığı kötüdür, uzunluğu iyidir”, “hastalık kötü, sağlık iyidir” mottosuna sahip olarak ölümsüzlüğü amaçlayan transhümanizm; süper sağlıklı, süper zeki ve süper uzun ömürlü insanı arzular. Ancak bu arzular, insanlığın kadim zamanlardan beri taşıdığı arayışlardan bütünüyle kopuk değil. Gılgamış Destanı’ndan Hristiyan eskatolojisine, Budist kurtuluş tasavvurlarından Yahudi mesihçiliğine kadar birçok inanç sistemi, ölümsüzlük ve dönüşüm fikrini içerir. Transhümanizmi bu kadim arayışlardan ayıran temel fark ise kullanılan (bilimsel-teknolojik) vasıtalar ve dünya görüşüdür. Geçmişte ölümsüzlük; ilahî müdahale ve aşkın güçlerle mümkün

bir kabul ve sorumluluk çağrısıdır. Bilincin dijitalleştirilmesini ve yaşlanmanın biyolojik olarak durdurulmasını amaçlayan transhümanizm ise ölümsüzlüğü teknik araçlarla gerçekleştirmeye çalışır. Aydınlanma karşıtı ve anti-hümanist duruşu ile bu teknik iyimserliğe zıt bir konumda olan Nietzsche, akılcılık, ilerleme ve bilimsel kurtuluş fikrine kuşkuyla yaklaşırken; transhümanizm olumladığı bu ideallerin modern uzantısıdır. Nietzsche’nin üstinsanı ile transhümanizmin post-human’ı insanı aşma arzusu taşısa da aralarındaki benzerlikler yüzeyseldir. Nietzsche’de bu aşma, etik ve varoluşsal manevi bir dönüşüm süreciyken; transhümanizmde biyoteknik müdahalelerle gerçekleşen dışsal bir yeniden yapım projesidir. Üstinsan olmak için “manevi bir çaba, posthuman olmak için ise yüksek teknoloji gerekiyor.

-Transhümanizmde “kurtulma” ve “yücelme” duygularının çok baskın olduğunu söylüyorsunuz. Hayata bütün ihtiraslarıyla yapışan modern insanın bir çeşit ölümsüzlük isteği içinde yaşaması... Kitabınızda şu

görülürken, transhümanizm ise bu hedefe bilim, teknoloji ve insan aklıyla ulaşılabilirliğini savunur.

-Siz transhümanizmi aynı zamanda teknolojik ve sibernetik bir hareket olarak da tanımlıyorsunuz. Transhümanizmin teknolojiyle ve sibernetik dünyayla nasıl bir ilişkisi var?

-Sadece felsefi bir eğilim olmayıp teknolojik ve sibernetik bir hareket olan transhümanizm, yalnızca insanı biyolojik sınırlarından kurtarmayı çevreyi de yeniden inşa etmeyi amaçlar. Transhümanizm, hem aracı hem amacı olan nörolojik ve genetik müdahalelerle insanı biyolojiktikten biyonikliğe dönüştürmek ister. Akıllı sistemlerle donatılan yeni yapay bir habitat oluşturulması istenen transhümanist dönüşümde NBIC teknolojileri merkezi bir rol oynar. Nanoteknoloji, insan bedenini daha dayanıklı ve onarılabilir kılmayı, biyoteknoloji; genetik yapıyı yeniden tasarlayarak hastalıkları ortadan kaldırmayı ve yaşlanmayı geciktirmeyi amaçlar. Enformasyon teknolojisi ile bilişsel bilim ise YZ, zihin-dijital arayüzleri (tekillik) üzerinden zihnin sınırlarını genişletmeyi ister. Özellikle YZ, insan-makine arayüzleriyle homo sapiens'ten robo-sapiens'e geçişin katalizörü olarak öne çıkar. Nihai hedef, insanı fiziksel, bilişsel ve çevresel açılardan yeniden yapılandırmak ve onu sibernetik bir varlık hâline getirmektir. Böylece insan, yalnızca geliştirmekle kalmayan doğasını da aşarak kendi tanrısal versiyonunu üretmeye girişir.

İnsan benzeri düşünme yetisine sahip sistemler (YZ), bilgi işlem gücünü artırmanın ötesinde insanla makine arasındaki sınırları bulanıklaştırır. YZ, transhümanist süreçte sadece bir teknolojik araç değil, insan-makine birleşimini hızlandıran temel bir katalizör rolü üstlenir. Sibernetik ve cyborglaşma süreçleri, transhümanizmin en somut tezahürüdür. İnsan bedeninin mekanik ve

dijital sistemlerle birleşmesi, biyolojik varlık anlayışını kökten dönüştürerek homo sibernetikus'tan posthuman'a uzanan yeni bir türsel evrim hattı çizer.

-Her iki kitabınızda da sıklıkla üzerinde durduğunuz bir üçleme var. Tanrı – doğa – insan dengesi. Modern insanın yaşadığı buhranı bu üçleme üzerinden izah ediyorsunuz daha çok. Transhümanizm, bu dengenin kaynağından kopuş anlamına mı geliyor sizce?

-Batı düşünce tarihi, Tanrı-doğa-insan dengesinin bir türlü sağlanamadığı bir tarih. Antik Yunan'da Tanrı ve doğa arasında ağırlıklı denge oluşturulmuşken insan dışarıda bırakılmıştır. Ortaçağ'da ise Tanrı ağırlık merkezidir. Hem insan hem de doğa dışarıda tutulmuştur. Yeniçağ'da insan ve doğa merkezde olup Tanrı dışarıda kalmıştır. 20. yüzyılda doğa da dışarıya alınmıştır. İnsanın ne kadar merkezde olduğu tartışmalı. Tanrı-doğa-insan arasındaki kadim dengeyi reddeden transhümanizm, modern insanın varoluşsal buhranının hem sonucu hem de radikal bir ifadesidir. Tanrı'yı merkezden çıkararak insanı merkeze yerleştiren Aydınlanmacı hümanizmin radikal versiyonu olan transhümanizm, yaratıcı ile yaratılan arasındaki sınırı silikleştirmek suretiyle Tanrı'nın yetkisini devralarak insanı onu yerine ikame etmeyi yansıtır. Rönesans ve Aydınlanma, Tanrı'ya olan ontolojik bağlılığı zayıflatmış, doğayı sömürülecek bir kaynak hâline getirmiştir. İnsanın her şeyin ölçüsü kabul edildiği transhümanizmde -antroposantrik eğilim daha ileri taşınarak- insanın biyolojik ve zihinsel sınırları teknoloji yoluyla aşılacak istenir. Amaç, yalnızca doğayı anlamak ya da kontrol etmek değil, doğrudan yaratmaktır.

Sonuç olarak transhümanizm, insanın Tanrı'ya bağlılığını ve doğayla kurduğu uyumu bozan tarihsel dengeyi yıkar. Yerine,

biyolojik bir projeyle insanı; kültürü veriye ve teknolojiyi varlığın kurucu ilkesi hâline getiren yeni bir tasavvur ortaya koyar. Bu dönüşüm, insanı yalnızca Tanrı'dan ve doğadan değil, kendi insanlığından da koparma tehlikesi potansiyelini taşır. Tanrı'yı merkezden çıkarıp onun yerine biyolojik sınırlarından kopardığı insanı koymak isteyen ve doğayı da dönüştürülebilecek ham madde olarak gören transhümanizm, kadim Tanrı-doğa-insan dengesinden kopuşu doğurur. Ruhtan arındırılarak metalaştırılmış insan; YZ, genetik mühendislik ve sibernetik yoluyla âdeta yeniden yaratılmak isteniyor. Transhümanizm, insanı Tanrı'dan, doğadan ve nihayetinde kendi insanlığından uzaklaştırma riskini taşıyan radikal bir varoluşsal kırılmayı temsil ediyor.

-Nanoteknoloji, biyoteknoloji, farmakoloji, genetik, bilişsel bilim ve yapay zekâ çalışmaları... Transhümanizmi merkeze alarak yazdığınız metinlerde bu alanda yapılan çalışmalara bolca atıf yapıyorsunuz? Bunlara Yeni Çağ'ın ve gelecek yüzyılın ideolojileri, kavramları olarak bakabilir miyiz? Özellikle yapay zekâyla ilgili çalışmalara ve tartışmalara nasıl bakıyorsunuz? İnsanlık anbean kendini yenileyen ve güncelleyen bu sibernetik devrimlerin gölgesinde nereye doğru gidiyor?

-Tarihte ilk defa kendini teknolojiye dayandıran felsefi bir hareketle karşı karşıyayız. Daha öncesinde materyalizm ve pozitivizm dahi kendini felsefi bir harekete dayandırmamıştı. Transhümanizm, sadece felsefi karakteri olan bir hareket değil aynı zamanda nanoteknoloji, biyoteknoloji, farmakoloji, genetik, bilişsel bilim ve yapay

zekâ gibi alanlar ekseninde düşünce ortaya koyan bilimsel, teknolojik, kültürel ve ideolojik bir hareket. Transhümanizm, bu teknolojilerle yeni insan yeni toplum inşa etmek istiyor. Artık teknoloji, yalnızca araç olmayıp insanı ve toplumu etkileyen dönüştürücü bir güçtür. Hususiyetle dönüşümün katalizörü olan ve bilişsel sınırları aşarak insan-makine ayrımını silikleştiren YZ, yalnızca verimliliği artırmıyor aynı zamanda bilgi de üretiyor, kararları yönlendiriyor hatta vicdan gibi insana özgü alanlara nüfuz etmeye başlayan bir güç hâline geliyor. Ayrıca bilinçli robotlar, askerî otonom sistemler ve tekno-mediyatik gözetim ağları, başta etik olmak üzere sosyal, kültürel vs. alanları farklılaştırıyor. "Tanrı'nın işini yapma" arzusu içinde olan insan, YZ aracılığıyla -âdeta- kendisini yaratıcı yerine koyuyor.

Sadece teolojik bir sorun değil aynı zamanda etik, sosyal ve antropolojik bir kırılma yaşanıyor. İnsanlık tarihinde yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda ideolojik ve varoluşsal kırılmalar doğuran YZ, insan aklının, bedeninin ve toplumsal düzenin yeniden tanımlanmasına neden olan bir teknoloji. Teknolojik tekillik yani beyin-makine bileşimi, tüm dengeleri değiştirecek. Eğitimden sağlığa, savaş teknolojilerinden üretime kadar birçok alanda etkili olan YZ sürecine teknolojik tekilliğin eklenmesiyle geleneksel inançların vaatleri (ölümsüzlük ve mutlak bilgi) gerçekleştirilmek isteniyor. Bu süreçte insanın metalaşması ve kendi özünden kopuş gibi ciddi etik ve varoluşsal tehditler doğabilir.

Sibernetik devrimlerle birlikte insanlık, yalnızca doğadan ve Tanrı fıkından değil, aynı zamanda kendi insanlığından da uzaklaşma riskiyle karşı karşıya. Bedeni maki-neye, zihni algoritmaya, anlamı ise veriye indirgeyen sibernetik çağ; insanı ruhsuz ve

sınırsız bir varlığa dönüştürme çabası içinde. Âdeta insani nitelikler (ahlak, vicdan, sınırlılık ve ölümlülük vs.) “kusur” gibi görülüyor. Hesaplanabilir, modifiye edilebilir ve kontrol edilebilir varlık-insan arayışı içinde olan teknolojik idealizm, ciddi eşitsizlikler, etik boşluklar, kimlik krizleri ve toplumsal yabancılaşma doğurabilir. Ahlakın, sorumluluğun ve vicdanın bulanıklaştırıldığı siberçağ, insanlığın varoluşsal temellerini yıkabilir.

İnsani kararları algoritmalara indirgeyen YZ, merhametten yoksun algoritmik yapısıyla vicdanı devre dışı bırakarak insanlığı, Tanrı-doğa-insan dengesinden uzaklaştırabilir. YZ, bu yönüyle yalnızca teknik bir ilerleme değil, insan olmanın anlamını, etik sorumluluğu ve geleceği yeniden sorgulatan metafizik bir meydan okumadır. Mesele yalnızca teknik değil, aynı zamanda varoluşsaldır. Şu soruyla karşı karşıyayız; Teknolojinin sınırsız imkânları bize kendimizi kaybettirecek mi yoksa olgunlaşacak mıyız ya da bu dönüşümü insan onuru, ahlak ve anlam zemininde yönlendirebilecek bir bilinçle mi yürüteceğiz?

-Yeni ve güncel bir mesele. Bildiğiniz gibi Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, X platformunun yapay zekâ uygulaması olan grok hakkında kullandığı kaba tabirlerden ve hakaretâميز ifadelerden dolayı soruşturma başlattı. Bu tarz yapay zekâ davalarıyla ileride sıkça karşılaşacak mıyız?

-YZ’nın gelişimi hukuki ve etik sorunları ve tartışmaları daha da artıracak. Bu soruşturma da bu durumun örneklerinden biri. Zira YZ sistemleri algoritmik olduğu kadar manipülatif de. Algoritmik olanın manipülatif olması çok anlaşılır olmasa da sonuçta kapital odaklı bir teknoloji ile kar-

şı karşıyayız. Yani bu teknoloji, tüketicisini veya müşterisini görmezden gelemmez. Görmezden gelmediği için Grok da algoritmik yönlendirmeye açık bir hata alanı bırakan bir sisteme sahip. Elon Musk, twitter (X’i) sadece para kazanmak için almadı. Bu platformların seçimleri ve toplumsal olayları yönettiğinin bilincinde olduğu için devasa para basıp aldı.

YZ’nın içerik üretme potansiyeli, bireylerin kişilik haklarına zarar verebilecek sonuçlar doğuruyor. Yani botlar, deepfake teknolojileri ve otomatik metin üreticileri gibi araçlarla itibar suikastı, mahremiyet ihlali ve kamu düzenini bozabilecek eylemler yapılabiliyorlar. Şunu kabul etmeliyiz ki YZ’nın kişiliği olmasa da sorumluluğu ve hukuki kişiliği olmalı. Buradaki temel sorun, sorunlu içeriklerden doğrudan kimin sorumlu tutulacağı. Sorumlu yazılım geliştiriciler mi, platform sağlayıcılar mı, kullanıcılar mı, yoksa sistemin kendisi mi? Bu belirsizlik, yasal düzenlemelerdeki boşlukları ortaya çıkararak daha önce hiç karşılaşamayan davaları doğuruyor. AB, Japonya ve İngiltere vb. ülkeler YZ’ya dair yasal çerçeveler oluşturma sürecine girmiş olsa da mevcut etik ilkeler ve hukuki sistemler, bu hızlı teknolojik dönüşüme yetişemiyor. Dolayısıyla ileride, YZ’nın neden olduğu hak ihlalleri, manipülasyonlar ve etik dışı sonuçlar sebebiyle yeni hukuki tartışmalarla karşılaşacağız.

-Bu güzel söyleşi için çok teşekkür ediyorum.

-Meselenin özünü kavratıcı olan bu nefis soruları sorduğunuz için ben de teşekkür ediyorum.

| SİNEM ÖNDEŞ

Transhümanizmi Çevreleyen Kavramlar Üzerine

Transhümanizm, içinde hayallerin bulunduğu ve bu hayallerin gerçekliğe dönüşmesi için olağanüstü çabanın gösterildiği âdeta büyümlü bir dünyadır. Bu dünyanın baş aktörü ise kavramın içinde geçen “human” kelimesinden anlaşılacağı üzere insandır. İnsan, bilim ve teknolojiden destek alarak var olan kapasitelerinden öteye taşınmalı ve ölümsüzlük gibi tanrısal niteliklere ulaştırılmalıdır. Transhümanizmin en gür sesli savunucularından biri olan Nick Bostrom’ın, transhümanizmi tanımlarken, insanı; fiziksel, psikolojik ve entelektüel olarak geliştirmekten (2003: 4) söz etmesi de bu düşünceden kaynaklanır.

Latince “trare” fiilinden türeyerek “geçmek, üstesinden gelmek” anlamlarında kullanılan “trans” eki ile “insan doğasına ilişkin doktrin” anlamında kullanılan ve insanın potansiyeline ve fail oluşuna vurgu yapan “hümanizm” kelimelerinin birleşimiyle açığa çıkan bir kavram olan transhümanizm, insanın bir geçiş dönemine tabi olduğuna işaret eder. “Geçiş insanı, geçişte olan insan” gibi tabirlerle adlandırılabilir. “transhuman” kelimesi ise edebiyat, felsefe, din ve evrimsel biyoloji gibi yelpazesi geniş bir kullanıma sahiptir. Örneğin ilk olarak 14. yüzyıl İtalyan şairi Dante (1256-1321), *İlâhi Komedya* adlı yapıtının “Cennet” bölümünde “transumanar” kelimesini kullanır. Dante burada “insanın ötesine geçmek, insanlık halinin ve algısının dışına çıkmak” fikrine atıfta bulunsa da onun asıl amacı, transhümanizmde yer alan teknolojik müdahale ya da fiziksel dönüşüm değil, aksine cennet alanlarına manevi bir yükselişi ifade etmek-

tir (Dante, 1998: 543-550). İngiliz oyun yazarı T.S. Eliot (1888-1965) ise 1949 tarihli *The Cocktail Party* oyununda “transhumanized” kavramını içsel bir yolculukla kendini keşfetmeye ve aydınlanma yolundaki insanın karşılaşılabileceği riskleri temsil etmesine referans olarak kullanır. Böyle bir kullanım, Katolik bir rahip ve filozof olan Pierre Teilhard de Chardin’de (1881-1955) de görülür. Chardin, eseri *The Future of Man*’de, T. S. Eliot gibi insanın, kendisini transhümanize etmek için her türlü uygun yolu kullanmasını önerir (Vita-More, 2019: 50). Fakat her ne kadar “transhumanized” kavramını kullansalar da çağdaş transhümanizmin öncüsü sayılan Max More açısından ne Eliot ne de Chardin, “teknoloji aracılığıyla dönüşüm” fikrine atıfta bulunmazlar.

Transhümanizmin kilit noktası olan “teknoloji aracılığıyla bir bütün olarak insanlığın kendini aşması” fikri, evrimci biyolog ve öjenist Julian Huxley’in 1957 tarihli *New Bottles for New Wine* adlı kitabında yer alan “Transhumanism” bölümünde görülür:

İnsan türü isterse bir yerde bir bireyin bir şekilde, öbür tarafta başka bir bireyin başka bir şekilde aşkınlığa erişmesi şeklinde değil de bir bütün olarak tüm insanlık hâlinde kendini aşabilir. Bu yeni inanç için bir isme ihtiyacımız var. İnsanın insan kalması ama kendi insanı doğasının bilinen ve bilinmeyen olasılıklarını gerçekleştirerek kendini aşması anlamında *transhümanizm* kullanılabilir. “Transhümanizme inanıyorum.” Bunu içtenlikle söyleyebilecek yeterli sayıda insan bulunduğu insan türü yeni bir var oluşun eşliğinde duruyor olacaktır, şu anda bizler

Pekin¹ adamından ne kadar farklıysak o da bizlerden o kadar farklı olacaktır. Ve nihayet gerçek kaderini bilinçli bir şekilde yerine getiriyor olacaktır (Huxley, 2015: 15).

Eserden yapılan bu alıntı bizlere, Huxley'nin transhümanizm kavramını, “insan olarak kalan, insan doğası için yeni olanakların farkına vararak kendini dönüştüren” anlamında kullandığını açıkça gösterir. Bu bağlamda her ne kadar Huxley'den sonra 1972'de F. M. Esfendary, yazmış olduğu *Woman* adlı kitapta “transhuman” terimini insan evriminin geleceği anlamında kullanmış ve sonrasında da “transhuman”ların insandan insan-sonrasına geçişine atıfta bulunan bir dizi transhümanist çalışma yapmış olsa da bu çalışmalarından ‘transhümanizm’ olarak söz etmediği için (More, 2013: 8) transhümanizm kavramını literatüre kazandıran kişinin Huxley olduğu söylenebilir.

Karmaşık yapısıyla *insanın* baş aktör olması, transhümanizm denilen büyülü dünyanın etrafına kavramlardan örülü bir çizgi çeker. Bu kavramların en başına, insanları bu transhümanizm sürecine girmeye teşvik eden **bilim ve teknoloji** konulabilir. Özellikle teknolojinin 1900'lerin başlarından itibaren yakaladığı ivme göz önüne alındığında, insanların geçmişten günümüze ulaşan en büyük rüyası olan ölümsüzlüğe ulaşma çabalarına tekrardan girişmesi de mazur görülebilir.

Transhümanizm, insanı yaşlanmanın etkilerinden kurtarıp daha genç, daha zinde, bilişsel olarak daha aktif ve daha uzun ömürlü hale getirmeyi vaat eder.² Bu vaadini yerine getirmek için güvendiği en önemli şey ise transhümanizmin etrafında dönen kavramların en başına koyduğumuz bilim ve teknolojidir. Nanoteknoloji, biyoteknoloji, bilgi teknolojileri ve bilişsel bilimler olarak

-*kısaltmasıyla NBIC-* bilinen bu dört önemli büyük teknoloji vasıtasıyla insan artık **üç süpere** ulaşmış bir **posthuman** olma yolunda ilerler. *Posthuman* denilen şey, aslında insan için bir olmuşluğu, bitmişliği, tamamlanmışlığı ifade eder. İnsanın radikal genetik bir dönüşüme uğrayarak ya da bilgisayar ve makinelerle entegre bir yaşama geçerek yüklenmiş, silikon tabanlı bir yapı halini almasını ifade eder. Bu durum, insanın mevcut biyolojik yapısından ve hayvani doğasından bir kopuşu temsil ederken, çok daha gelişmiş kapasitelere sahip varlıklara da atıfta bulunur (More, 1991: 43).

Transhümanizm savunucularının, insanları iyiden daha iyi, gelişmişten daha gelişmiş bir tür, daha doğrusu kendi tabirleriyle **Humanity+** ya da **İnsanlık 2.0** hâline getirebilmek için konumlandıkları üç büyük süperleri bulunur. Bunlar temel olarak **süper uzun ömürlülük, süper zekâ ve süper esenlik (refah)** olarak kategorize edilir.

Transhümanizmde, insanın ortalama yaşam süresini mümkün olduğu kadar uzatabilme, hatta başarılabilirse insanı ölümsüz bir yaşama ‘merhaba’ diyebilecek tanrısal bir seviyeye getirme düşüncesi mevcuttur. Bu düşünce, transhümanistler açısından ahlaki bir sorumluluk olarak nitelenir, zira insan yaşamı oldukça değerlidir ve bu sebeple her yıl gerçekleşen milyonlarca ölümün önüne geçmek gerekir. Aslında insanların kendileri de yaşam sürelerini uzatmak, aktif, dinç ve üretken kalmak isterler. Arabalara hava yastığı takılması, trafik kurallarına uyulması, hasta olunduğunda doktora gidilmesi, toprak kayması riski olan bölgeye ev yapılmaması gibi davranışlar, esasen insan yaşamına verilen değer bir sonucudur (Bostrom, 2013: 33).

¹ Çin'in Pekin kenti yakınlarında bulunan Homo Erectus fosillerini ifade eder.

² Transhümanizmde her şeyin “daha”sı arzu edilir. Transhümanizm kavramının çağdaş kurucusu Max O'Connor, buna vurguda bulunmak için eşiyle birlikte soyadını değiştirerek “More” (İng. ‘daha’) yapar. Bu savunucuların isimlerini Max More ve Natasha Vita-More şeklinde değiştirmesi, benimsedikleri misyonu yeterince açıklamaktadır.

Transhümanizmde, insanı süper uzun ömürlü bir varlık hâline getirmek istemedeki tek amaç, insanın sadece uzun yıllar boyunca yaşaması değil, yaşlanmanın olmadığı, yaşlanma etkilerinin geri çevrildiği, gençlik çeşmesinden su içmişçesine sürekli genç kalınan bir yapıya kavuşmaktır. Bunun için insan bedenini sürekli olarak geliştirmeye ve kişinin ne olabileceğine dair zihinsel anlamda tanımlanmış ideale ulaşmaya çalışırlar. Bu ideal imaja erişebilmek, vücudun dış görünüşünde değişiklikler yapmak ve cinsel çekiciliği artırmak için hâlihazırda kullanılan ve kolayca da tedarik edilebilen çok sayıda prosedür bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak liposuction olarak bilinen bölgesel yağ aldırma uygulamaları, botoks ve kolajen bakımları, kalıcı dövmele, kalıcı makyajlar, yüz ve vücut sıkılaştırma ya da vücudun diğer bölgelerine yapılan ayakta cerrahi işlemlerinden cinsiyet değiştirmek için gerekli büyük cerrahi implantlara kadar uzanan bir liste verilebilir (Nagoshi and Nagoshi, 2005: 312). Transhümanist literatürde adı geçen uygulamalar vasıtasıyla kendini değiştirerek ideal bir “ben” yaratımına, tabiri caizse kendi şeklini şemâlini belirleme özgürlüğü anlamında “**morfolojik özgürlük**” denilir. Transhümanizmde morfolojik özgürlükle bedeni geliştirme prosedürleri dışında hücrel ve moleküler hasarların açığa çıkardığı etkilere yönelik yaşlanma karşıtı tedaviler, kalp hastalığı ve kanser gibi ölümcül hastalıkların tedavisi üzerinde de durulur.

Transhümanistlerin, insanı süper uzun ömürlü kılma yolunda hâlihazırda kullandıkları ilginç bir yöntemleri bulunur. **Kriyoniks** olarak bilinen ve bu alanda çalışma yapanlar tarafından “ölümü öldürmek” olarak nitelenen bu yöntem, “gelecekte tıbbi teknoloji ile sağlığı geri kazanmak amacıyla donma noktasının altındaki sıcaklıkların kullanılmasıyla ölme sürecini duraklatarak yaşamı koruma uygulaması” olarak tanımlanır.³ Basitçe ifade edersek, ölmüş

ama yaşamsal fonksiyonları devam eden bir kişiyi, oldukça soğuk olan kriyoni tüpüne koymayı, tıp ve biyoteknolojinin ölümsüzlüğün çaresini bulmasıyla beraber o tüpten geri çıkarmayı vaat eden bir yöntemdir. Kriyoniklerin söylemleri her ne kadar kulağa bilim kurgu gibi gelse de detaylı araştırıldığında, aslında onun mevcut tıp bilimi ve teknolojinin bir uzantısı olduğu ortaya çıkar.

Transhümanizm insanı mevcut zekâsının ötesine taşımak ve onu süper zeki makineler seviyesine ulaştırmak niyetindedir. Zira zekâ, evrendeki en önemli şey olarak hem insanın doğal sınırlarını aşmasını hem de dünyayı kendi yarattığı görüntüler aracılığıyla yeniden şekillendirmesini sağlar. Dolayısıyla zekâ, insanın biyolojik mirasının getirdiği kısıtlamaları aşabilmesini ve bu süreçte kendisini de değiştirmesini sağlar (Kurzweil, 2021:1).

Kişinin süper zekâlı hâle gelebilmesi için öncelikle bilişsel rezervini geliştirmek gerekir. Bu gelişimi sağlamak adına kullandığımız birçok yöntem zaten mevcuttur. Örneğin, yetiştirilmesi gereken bir proje ya da yarın sabah erkenden yapılacak bir final sınavı varken zihni dinamik tutmak adına kahve veya enerji verici türden içecekler tüketiriz. Dil öğrenir, eğitim alır, şarkı ezberler ya da bulmaca çözeriz. Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gibi rahatsızlıklar için bazı ilaçlar kullanırız. Böylece odaklanma ve daha fazla başarı isteğimize de ulaşmış oluruz. Fakat yine de transhümanistlerin istemiş olduğu süper zekâ seviyesine ulaşmış olmayız. Zira onların istedikleri, insan zekâsının biyolojik alt yapısından kopararak daha uzun ömürlü olduklarını var saydıkları silikon tabanlı makine zekâsıyla bütünleştirilmesidir. Ancak bu şekilde ölümsüz bir var oluşa, nihai varış noktaları olan **posthumana** kavuşacakları düşüncesini taşıyan transhümanistler, **zihin yükleme** (mind up-loading) denilen bu yöntemle insan bedeninin en kıymetli organı olarak niteledikleri beyni, bedenden

³ Bk. Alcor Yaşamı Uzatma Vakfı, Homepage - Alcor (Erişim: 14.08.2025).

kurtarmaya çalışırlar. Onlara göre beden; sürekli acı, yaşlanma ve hastalığa maruz kaldığı için “kötü” olarak yaftalanmaya mahkumdur (Linssen and Lemmens, 2016: 2). Hâlbuki beyin, sayısal işlemler, algılama, hafıza, iç görü gibi özellikleri kendinde barındırmasıyla insan vücudundaki en değerli organdır. Bu sebeple bedene savaş açarak, beyne hapsolan zihni kurtarmak gerekir. Bu savaşın başarıya ulaşması, transhümanistler ve yapay zekâ uzmanlarının beyinden bilgisayara geçiş sürecini başlatmasıyla mümkündür.

Zihin yükleme, transhümanist Nick Bostrom tarafından “şu anda yalnızca teorik bir teknoloji” şeklinde nitelense de insan beyninin gerçekçi hesaplama simülasyonlarının oluşturulabileceği, insan beyni model alınarak oluşturulan bu gerçekçi hesaplama simülasyonlarının, simüle edilen beyinlerin sahip olduğu gibi bilinçli zihinlere sahip olabileceği ve son olarak da simüle edilmiş beyinlerin, zihinlerinin simülasyon yoluyla hayatta kalabileceği şeklindeki varsayımlarına bakıldığında, başarıya ulaşması halinde insanlara dijital bir ölümsüzlük yolunun açılacağı göz önünde bulundurulmalıdır (Piccinini, 2021).

Transhümanizm üç süperinden sonuncusu olan **süper esenlikte**, genel olarak mutluluğun hâkim olduğu bir toplum yapısı oluşturma amacındadır. Fakat bu mutluluk, daha çok hazların bir sonucu olarak açığa çıkan ve bu hazların da birtakım ilaçlar vasıtasıyla elde edildiği bir mutluluk olacaktır. Dolayısıyla aslında kişisel çaba ve iradede ziyade, kişiyi “iyiden daha iyi” hissettirecek psikolojik ilaçların alınması ve bu sayede daha iyi bir hayat deneyimi tavsiye edilmektedir.

Transhümanizmi çevreleyen kavramlara dair yazılan bu kısa denemede göze çarpması gereken husus, insanın sınırlı, yetersiz bir varlık olarak yaftalanmış olması, **doğal evrimin** milyonlarca yıla yayılan yörüngesine müdahale edilerek bilim ve teknolojiyle **yapay bir evrim** yolu açılmaya çalışılmasıdır. Yapay evrimle insan doğasını değiştirmek, dönüştürmek ve hatta yeni bir doğa

tasarlamak, insanı ölümsüz kılmak derdinde olan transhümanistler, bu düşünceleri sebebiyle Tanrı’ya başkaldırma, Tanrı’dan rol çalma suçlamalarına da maruz kalmaktadır.

Sonuç itibarıyla benimseyelim ya da benimsemeyelim, beğenelim ya da itiraz edelim, transhümanizm bir yaşam felsefesi olarak açığa çıkarken bizler de bu sürecin zorunlu birer parçası olmak durumundayız.

Kaynaklar

- Alcor Yaşamı Uzatma Vakfı, Homepage - Alcor (Erişim: 14.08.2025).
- Alighieri, Dante. (1998). *İlahi Komedya*, (Çeviren: Rekin Teksoy), 12. Baskı, Oğlak Yayınları.
- Bostrom, Nick. (2003). *The Transhumanist FAQ: A General Introduction*. Oxford: World Transhumanist Association.
- Bostrom, Nick. (2013). Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up, In: *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Nature*, Max More and Natasha Vita-More (Eds.), Oxford: Wiley-Blackwell, pp. 28-53.
- Huxley, Julian. (2015). “Transhumanism”, *Ethics in Progress*, vol. 6, no. 1, pp. 12-16.
- Kurzweil, Ray. (2021). *Bir Zihin Yaratmak (İnsan Düşüncesinin Esrarı)*, (Çeviren: Dilara Gostolüpçe), 3. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- More, Max. (1991). “From Human to Transhuman to Posthuman”, *Extraphy*, vol. 8, 1991/92 Winter, pp. 42-43.
- More, Max. (2013). The Philosophy of Transhumanism, In: *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology and Philosophy of the Human Nature*, Max More and Natasha Vita-More (Eds.), Oxford: Wiley-Blackwell, pp. 3-17.
- Nagoshi, Craig T. and Nagoshi, Julie L. (2005). Being Human versus Being Transhuman: The Mind-Body Problem and Lived Experience, In: *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, H.T. Samuelson and K.L. Mossman (Eds.), Frankfurt: Peter Lang, pp. 303-319.
- Piccinini, Gualtiero. (2021). The Myth of Mind Uploading, In: *The Mind-Technology Problem: Investigating Minds, Selves and 21st Century Artefacts*, Robert W. Clowes, Klaus Gärtner ve Inês Hipólito (Eds.), Berlin: Springer.
- Vita-More, Natasha. (2019). History of Transhumanism, In: *The Transhumanism Handbook*, Newton Lee (Ed.), Switzerland: Springer Company, pp. 49-61.

I TUBA NUR UMUT

Haddin Görmezden Gelindiği Bir İdeoloji: Transhümanizm

Sınırları ifade eden *had* kavramı, her ne kadar dilimizde “haddini bilmek,” “haddi aşmak” gibi terkipler üzerinden yasakları çağrışırsa da, esasında bir kavramın diğerlerinden farkını belirleyen tanımını verir. Böylelikle *had*, varlığın yerini, korunması gereken denge noktalarını, ölçüyü de ima eder. O yüzden *haddini bilmek*, sadece adab-ı muâşeretin veya hukukun konusu değildir, insanın varlıkla ilişki biçimine de gönderme yapar. Bu çerçevede *haddi aşmak*, bir varlığın ontolojik yerini zorlamayı ifade edebilir. *Haddi aşmak* yerini bilmemek, konumunu tanımamaktır.

Sınırlarıyla anlam kazanır varlık. İnsan olmak da, bir açıdan sınırlarla malul bir varlık olduğunu, sınırlarının ne olduğunu idrak etmektir. Hastalıklar, acılar, yorgunluk, yaşlılık insanın bedeninin hududunu fark etmesine vesile olurken ölüm; doğrudan fâniliğiyle insanı yüzleştirir. İnsanlık tarihi, bir yandan sınırlı olmanın farkındalığıyla anlam dünyalarını kuranların, diğer yandan ise bu sınırlılıklarla hesaplaşarak onları aşmayı arzulayanların hikâyelerini barındırır. Hem dinî literatürde hem de farklı kültürlerin anlatılarında haddini aşan insanın hikâyesine sıklıkla rastlanır. Kutsal kitaplar da, kadim bilgeliğin ürünü anlatılar da haddini aşan kimselerin ya da toplulukların zarara uğramalarının örneklerini ihtiva eder.

Âdemoğlunun ilk haddi aşma, ilahî sınnı ihlal teşebbüsü, sonsuzluk arzusunun, cennette ebedî kalma arzusunun bir tezahürüdür. “Bu ağaca yaklaşmayın” ihtarı, belki de verili varlık şartlarının dışına çıkma teşebbüsüne karşı, haddi aşmamaya yönelik bir emirdir. Kur’an’da Kârûn’un kibri, sınır tanımazlığı, Nemrud’un “ben de diriltir ve öldürürüm” diyerek Allah’ın kudretine rakip olma iddiası, Firavun’un kendini mutlak Rabb ve otorite ilan etmesi, Âd ve Semûd kavimlerinin güç ve teknik becerilerini kibir vesilesi yapmaları, taşkınlıkları, haddi aşmanın örnekleri olarak sunulur bizlere. Haddi aşmak, mitolojide *hybris* kavramı ile ilişkilidir. Evrenin düzenini tehdit etmesi itibariyle söz konusu muhayyilede haddi aşma teşebbüsleri büyük günah addedilir. Söz gelimi mitolojide gelmiş geçmiş en büyük hekim olarak sunulan Asklepios, teknik maharetini ve zekâsını kullanarak insanın sonlu oluşunu ortadan kaldırmaya çalışan bir kimse olarak sunulur. Onun cezalandırılması gerekir; zira kozmosun yasasına başkaldırmıştır, günahı *hybristir*.¹ Benzer bir bağlam meşhur Prometheus anlatısında karşımıza çıkar. İnsanları savunmasız gören Prometheus, onları *tekhne* bilgisi ile donatmak ister. Ateşi ve *tekhne* bilgisini çalar ve insana hediye eder.² Prometheus insanı öyle bir güç ile donatmıştır ki bu güç *-tekhne-* insanları ayartacak ve kendilerini Tanrı gibi görme riskine sebebiyet verebile-

1 Luc Ferry, *Gençler İçin Yunan Mitolojisi*, 30, 189, 192.

2 Platon, *Protogoras*, 321e.

cektir; bu itibarla *hybris* ile ilişkilidir.³ Zira insan, *tekhne*'nin temin edeceği güç sayesinde ölçüyü kaçırıp düzeni bozabilecek, bozgunculuk yapabilecek, düzeni tahrip edebilecek tek canlıdır. İnsan öyle bir konumda olmalıdır ki, üretme yeteneğine, maharetine rağmen yerini bilmeli, haddini aşıp kendini Tanrı zannetmemelidir.

Nitekim mevcut düşünce çerçevesinde bilgelik, kendini Tanrı ile eşitleme iddiasından sakınma erdemini de içerir. Delphoi Tapınağı'ndaki "*gnōthi seauton* (kendini bil)" öğüdü, bu bağlamda anlam kazanır.⁴ İnsana sınırlarını bilmesi öğütlenir; hududu aşma ve düzeni bozma teşebbüsleri ise "Prometheusvari işlere girişmek" olarak okunabilir. 1818'de Mary Shelley'nin *Frankenstein* romanına "Modern Prometheus" alt başlığını eklemesi tesadüf değildir. Zira romanın başkahramanı, cüretkârlığıyla doğal düzeni bozan, sınırları ihlal eden, önemli bir başarıya ulaşsa da bu başarının bedelini felaketlerle ödeyen bir figürdür. Bu tür anlatılar, varlık sahasındaki yerini unutan, *hybris* suçunu işleyen ve müstağni bir tavırla Prometheusvari girişimlerde bulunan insana güçlü bir ihtar niteliği taşır.⁵

Kadim *hybris*, sırtını teknolojik gelişmelere yaslayarak çağdaş dünyada yeni bir ifade biçimi bulmuş gibidir. Bugün bu kıssaların ve kadim anlatıların yeni bir versiyonuna transhümanizm üzerinden tanıklık ediyoruz. "İnsan türünü iyileştir, güçlendir, geliştir ve aş" sloganıyla maruf transhümanizmin amacı bilindiği gibi, insanın biyolojik ve bilişsel sınırlarını aşmak, insanı yeni varlık formuna geçirmektir. Verili olan sınırlıdır; sınır ya da had ise transhümanist bakış açısından

hoş karşılanan bir mefhum değildir. Bu düşüncede, insanın fani oluşu, ölümü, yaşlanması ve kırılabilirliği gibi varoluşsal gerçekler, çözülmesi gereken sorunlar ve aşılması gereken engeller olarak görülür. İnsanın anlam inşa ettiği pek çok zemin, transhümanist söylemde "kusur" olarak etiketlenir; bu nedenle ölüm ve yaşlanma, kaçınılmaz birer son değil, önlenebilir olgular addedilir.⁶

İnsanın mevcut sınırlarının aşılması, yalnızca arzu edilen bir hedef değil, kimi transhümanistler nazarında ahlaki bir yükümlülük olarak da görülür. Bu anlayışa göre, gelişim için tabii süreçlerin yavaş ritmini beklemeye gerek yoktur; zira mevcut ve geliştirilmekte olan teknolojiler, insanın yeniden şekillendirilebileceğini göstermektedir. Genetik mühendislikten yapay zekâya, bilişsel alanlardaki ilerlemelere kadar uzanan imkânlar, transhümanist idealleri besler. Yapay zekâ destekli bilişsel artırma projeleri, yaşlanmayı durdurma girişimleri ve insan-makine bütünleşmesi gibi alanlar, literatürde sıkça "sınırların belirsizleşmesi" ve "geçişkenliklerin artması" ifadeleriyle ilişkilendirilir. Böylece "verili" olanın yerini, "inşa edilen" alır. Nitekim çağdaş ontolojideki birçok yaklaşım, bu dönüşümün metafizik meşruiyetinin temin edildiğini ima eder.

Bu noktada transhümanist zihniyetin arka planında yer alan, zaman zaman "teknolojik buyruk" olarak isimlendirilen bir ilkeye dikkat çekmek gerekir: Teknoloji alanında yapılması mümkün olanların yapılması gerektiği inancı. 20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle atom bombası etrafında yürütülen tartışmalar, teknolojik ilerlemede belirleyici olanın "teknolojik buyruk" mu

3 Ferry, *Gençler İçin Yunan Mitolojisi*, 128, 130.

4 Jean Pierre Vernant, *Eski Yunan'da Mit ve Din*, 50.

5 Tuba Nur Umut, "Teknolojinin Antik Kökeni: Mitolojide Tekhne Kavramı," 656.

6 Tuba Nur Umut ve Nazan Yeşilkaya, "Transhümanizmde Adaleti Tesisin İmkânına İlişkin Bir Değerlendirme," 89-90.

yoksa “ahlâkî buyruk” mu olması gerektiği sorusunu gündemin merkezine taşımıştır. Bu tartışmalarda, her yeni teknolojik imkânın iyi-kötü ayrımı yapılmadan hayata geçirilme eğilimine dikkat çekilmiştir. Nitekim Los Alamos ve Manhattan Projesi’nin başındaki J. Robert Oppenheimer, 1954’te hükümet komitesine verdiği ifadede şunu dile getirir: “Teknik olarak cazip bir şey gördüğünüzde onu yapmaya koyulursunuz ve ne yaptığınızı ancak teknik başarıyı elde ettikten sonra tartışrsınız. Atom bombasında olan tam da buydu.” Benzer şekilde, Jacques Soustelle 1960’ta atom bombasına dair “gerekiyordu; çünkü mümkündü” ifadesini kullanmıştır. Sonuçta, teknolojik buyruğun sorgusuz sualsiz kabulü, insanî sonuçlar hesaba katılmaksızın icatların ve yeniliklerin teşvik edilmesine, her yeniliğin sorgulanmadan kullanımına kapı aralar.⁷ Yapılabilir olanın yapılması, teknik imkânın sınır tanımazlığı karşısında etik hududun gündemin kenarına itilmiş olması anlamına gelir. Teknolojik fizibilite zamanla normatif bir ölçüte dönüşür; süreçlerde “ahlâken yapılmalı mı?” sorusu göz ardı edilir. İşte bu durum, teknolojik yapılabilirliğin karar ve eylemin tek belirleyeni haline gelmesine yol açmış; “yapılmalıdır” ilkesi, “yapılabilir”in yerine geçmiştir.⁸

Teknolojik imkânlar, teknik yapılabilirlik, transhümanist ideallere ulaşmada kullanılan uygulamaların da meşruiyet zemini gibi görünür. Oysa teknik imkân, ahlaki gerekçenin yerini alamaz. *Had* sadece teknik olarak aşılamayan sınırı değil; aşılması gerekeni, ona saygı göstermeyi de ifade eder. Hz. Âdem kıssasında “yaklaşmayın” denilen ağaç söz konusu olduğunda, mesele yaklaşabilmek veya yaklaşamamak değildir. Burada *had*, yapılabilir olduğu hâlde yapılmaması gerekene işarettir.

Yapılabilirlerin sahasının git gide genişlediği bir çağdayız. Tarihinde belki de ilk defa insan, “ne olmak” istediğine karar veriyor. Kendine, nesline müdahale ediyor. Söz gelimi transhümanist emellerde kendisini gösteren “kusursuz çocuk” ideali doğrultusunda yapılacak gen hattına yönelik müdahaleler gündeme geliyor. Oysa böylesi teşebbüsler, insanın haddini aşarak başkası adına, henüz var olmayan sonraki nesiller adına karar almasının bir örneği olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde, riskleri henüz öngörülemeyen alanlarda yapılan müdahaleler, eldeki tekniklerin ölçsüzce ve sınırsızca kullanılmasına örnek teşkil eder. Geri döndürülebilir durumlarda risk almakla, geri dönüşü olmayan durumlarda risk almak arasında derin bir fark vardır. Nitekim, “istenmeyen sonuçlar” tabiri bu alanlarda hatırı sayılır derecede karşılık bulur.

Fakat teknik imkânlar ortaya çıktıktan sonra, ahlaki sınırlar da muhtemel sorunlar da genellikle tali hâle gelir transhümanizm için. Toplumsal rıza ise çeşitli yollarla temin edilebilir. Bu kimi zaman toplum mühendisliği yoluyla sağlanır; kimi zaman tecrübe ettiğimiz hadiseler bu durumu mümkün kılar. Söz gelimi pandemi süreci, transhümanist perspektifin öngördüğü pek çok müdahalenin kabul edilebilirlik zeminini genişletmiştir. 2018’de Çin’de gerçekleşen embriyo düzenleme vakası, hatırlanacağı üzere küresel düzeyde tepki çekmişti. Genetiği değiştirilmiş bebeklerin dünyaya geldiğinin duyurulması, “etik ihlal” olarak nitelenmişti. Oysa Pandemi sürecinde ve sonrasında, birçok kişi için Covid virüsüne karşı bağışıklık sağlayacak her müdahale, “gayet tabii” meşru bir seçenek olarak görülür hâle geldi. Böylesi durumlarda etik hassasiyetler, çoğu kişi nazarında ikinci planda ehemmiyet arz ediyordu.

7 Tuba Nur Umut, *Antik Tekhnê’den Modern Teknolojiye Teknoloji ve Değerler*, 248-252.

8 Hasan Ozbekhan, “The Triumph of Technology: ‘Can Implies Ought’”, 86.

Kalıtsal hastalıkların önlenmesine yönelik olarak geliştirilen güvenli teknolojik müdahalelere kimse itiraz etmeyecektir; ancak aynı teknoloji yoluyla “istemeyen” diğer özelliklerin ortadan kaldırılması veya değiştirilmesi mümkün hâle geldiğinde, “iyileştirme” ve “keyfi müdahale” arasındaki sınırın bulanıklaşma riski oldukça fazladır. Benzer şekilde, düzeltilmesi gereken özellikler listesine nelerin dâhil edileceği, bu soruya kimlerin cevap vereceği ve toplumsal kaynakların bu teknolojiler özelinde nasıl, kimin lehine kullanılacağı gibi sorular, vizyonun ne denli belirsiz olduğunu gösteriyor. Tecrübe ettiğimiz durumlar, küresel salgınlar, korkular insanı zaten bu tür teknolojiler konusunda toplumsal rızaya sevk ediyor. Algoritmalar veya üretilen içerikler aracılığıyla dijital medyada yapılan manipülasyonlara ne kadar açık olduğumuz düşünüldüğünde, belirli konularda yürütülecek algı çalışmalarıyla, istenilen konularda rızanın temin edilebileceğini fark etmek de zor değildir.

“Ahlaki yapılabilirlik” konusunda direnç gösterenler için ise argüman hazırdır: Ahlaki iyileştirme teknolojileri (*moral bioenhancement*) sayesinde transhümanizm sadece fiziksel olarak daha dirençli insanlar değil; “daha iyi” insanlar da üretebilir. Dolayısıyla ahlaki sınırlar, daha yüksek ahlaki amaçlar uğruna aşılar. “Daha ahlaklı, erdemli bir toplum” ideali, bu meşruiyeti temin için kullanılır. Böylelikle insan geliştirme teknolojileri yalnızca ölümsüzlük arayışıyla değil; toplumsal iyiliğe katkı sağlamasıyla gerekçelendirilir. Kim istemez ki daha adil insanların olduğu toplumda yaşamayı? Eğer genetik müdahaleler, nöroteknolojik düzenlemeler veya farmakolojik yollarla insanların empati, adalet duygusu, dayanışma gibi erdemleri aratabiliyorsa, buna karşı durmak ahlaken

savunulamaz görülür. Üstelik çağdaş dünyanın küresel sorunları o kadar büyüktür ki, onlarla doğal ahlaki kapasitemizle baş edemeyeceğimiz iddia edilir. Açıktır ki bu yaklaşım, ahlakın “yukarıdan,” teknik bir ayar ile inşa edilebileceği varsayımına dayanır. Bu çerçevede, ahlakın iradi tercihlerle şekillendiğini, böylesi müdahalelerin ahlakın içini boşaltacağını göz ardı eder. Ayrıca hangi erdemlerin ne ölçüde dikte edileceğine kimin karar vereceği, bu kadar riskli bir süreçte nasıl bir ahlaki rehberliğin kabul edileceği gibi sorular hâlâ cevapsızdır.

Transhümanist perspektifte, teknolojik buyruğun ahlaki buyruk karşısındaki üstünlüğü aşikâr görünüyor. Fakat transhümanizmde haddi aşma teşebbüsü, yalnızca teknolojik buyruğa tabi oluşla değil; derinde yatan varoluşsal bir sorunla daha ilişkilidir: Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, bu dünyada sınırlı ve fani oluş, aslında insanın anlam dünyasında önemli bir role sahiptir. Kusurlu ve fani olmak, insanın varlık koşullarının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu açıdan sınır/had, yasaklayıcı değil, anlam verici bir ilkedir. Sınır, insan olmanın koşuluyken hududu görmezden gelen her ideoloji, varoluşsal bir sapma, varlık şartlarının dışına çıkma teşebbüsüdür.

Biliyoruz ki teknolojik ilerleme hızla yol alırken, risklere dair araştırmalar, düzenleyici mekanizmalar ve hukuki çerçeveler çoğu zaman geriden gelir. Öngörülemeyen, sonuçlar ve tahrip edici potansiyel ise her daim ihtiyatı zorunlu kılar. Bu yüzden literatürde, insan geliştirme teknolojilerinde görülen sınır tanımayan yaklaşımlara karşı; meselelerin daha bilgece, felsefi, ahlâkî, manevi ve politik boyutlarıyla ele alınması gerektiği vurgulanır.⁹

Hâsılı, transhümanizmin sınır tanımayan vaatleri ne kadar cazip görüne de,

9 Söz konusu tartışmalar için bkz. Tuba Nur Umut, “Ahlaki “Yapılmamalı”, İnsan Geliştirme Teknolojilerindeki Yapılabilirliği Sınırlandırmalı mı?,” 229-252.

insanlık tarihi bize her mümkün olanın yapılmaması gerektiğini öğretti. Bu anlatılardan çıkan dersler, derinliğini hâlâ korumaktadır: Hududu görmezden gelen her zihniyet ve ideoloji, er ya da geç kendi sonuçlarının ağırlığı altında kalır.

KAYNAKLAR:

Ferry, Luc. *Gençler İçin Yunan Mitolojisi*, çev. Murat Erşen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Ozbekhan, Hasan. "The Triumph of Technology: 'Can Implies Ought'," *An Introduction to Technological Forecasting* içinde, ed. Joseph Paul Martino (New York: Gordon and Breach, 1972), 83-92.

Plato, *Protogoras*. Tufts University Perseus Digital Library, Greek and Roman Materials, Ed. Gregory R. Crane, (05.08.2025).

Umut, Tuba Nur. "Ahlaki 'Yapılmamalı', İnsan Geliştirme Teknolojilerindeki Yapılabilirliği Sınırlanmalı mı?," *darulfunun ilahiyat* 29:2 (2018): 229-252.

Umut, Tuba Nur. "Teknolojinin Antik Kökeni: Mitolojide Tekhne Kavramı," *Hece (Mitoloji Özel Sayısı)*, Ankara 2023, 645-663.

Umut, Tuba Nur. *Antik Tekhnê'den Modern Teknolojiye Teknoloji ve Değerler*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2023.

Umut, Tuba Nur ve Nazan Yeşilkaya. "Transhümanizmde Adaleti Tesisin İmkanına İlişkin Bir Değerlendirme." *Artuklu Akademi* 9:1 (2022): 87-100.

Vernant, Jean Pierre. *Eski Yunan'da Mit ve Din*, çev. Murat Erşen, İstanbul: Alfa, 2016.

MEHMET EREN KOÇ

Pastoral Ağıt

Kıyıları ne de güzel

Seyre dalmak için nergisleri, su sineklerini.

Sarıdan uğuldamış bir rüzgâr girdi kapımdan fakat

İşte o zaman dolandı dilime

Pastoral bir ağıt

Dilimden kopmaz artık.

Köpekler, kediler ve raks eden kuşlar

Sanki ruhlarının ardında

Mahcup savaşı saklıyor.

Kırgın güneş çıkmıyor üstümüzde

Saklanır gri sessizliğin sisleri ardında.

Hava açılmış bir yerlerde

Senin türkün mü saklı orada sevgili?

Ve mutluyken geçmişsin sokak dedikleri mahşerden

Benim için bayramdır!

Kulağında yükselecek nağmem, içimi dolduran

Bir pastoral ağıt...

I MUHAMMET YEŞİLYURT*

İnsan-Tanrı'dan Tanrı-İnsan'a: Transhümanizm'in Tanrı Anlayışı

İnsan, varoluşundan bu yana kendi sınırlarını aşma arzusuyla hareket etmiştir. Bu arzu, bazen kutsal bir varlığa ulaşma çabası olarak, bazen de kendi doğasını aşma ideali-ne dönüşerek tarih boyunca birçok düşünce sisteminin temelini oluşturmuştur. Nitekim söz konusu arzuyu, antik mitolojilerde tanrılara ulaşmak isteyen kahramanların öykülerinde, ortaçağ dinî düşüncesinde Tanrı'yla bütünleşme hedefinde ve modern çağın bilimsel atılımlarında görebilmek mümkündür. Son yüzyılda teknolojinin baş döndürücü gelişimiyle birlikte, insanın kendini aşma arzusu artık biyolojik sınırların ötesine geçerek 'transhümanizm' adı altında yeni bir dünya görüşüne dönüşmüştür. Transhümanizm, insanın biyolojik ve zihinsel sınırlarını aşma gayesiyle bilim ve teknolojiyi bir araç olarak kullanmayı savunan felsefi bir akımdır. Transhümanizm, insanın bedenini, zihnini ve nihayetinde bilincini teknolojiyle dönüştürerek 'post-human (insan sonrası)' bir varlık hâline gelmesini öngören bir düşünce sistemidir. Bu sistemde mevcut insanın, önce bedenini çip, implant ve protezlerle güçlendirerek insan-makine melezi bir varlık (cyborg) hâline gelmesi; ardından zihnini, gelişmiş kuantum bilgisayarlara transfer ederek sanal ölümsüzlüğe ulaşması, nihai noktada ise tamamen mükemmelleşmiş ve ölümsüzlüğe ulaşmış robotik ve mekanik bir

varlık (posthuman) seviyesine çıkması öngörülmektedir.

Bu bağlamda transhümanist söylem, yalnızca insanın geleceğine dair teknik bir proje olmanın ötesinde, metafizik ve teolojik boyutları da içeren kapsamlı bir paradigma değişikliğini temsil etmektedir. Zira transhümanist düşünce, insanın Tanrı'ya benzeme arzusunun yanında, Tanrı'nın niteliklerini edinme ve hatta onu yeniden inşa etme çabasını da barındırır. Bu çaba iki düzlemde ortaya çıkar: İlki, insanın Tanrı'ya benzemeye çalıştığı 'İnsan-Tanrı' tasavvurudur. İkincisi ise, insanın Tanrı fikrini kendi eliyle yeniden üretmeye çalıştığı 'Tanrı-İnsan' anlayışıdır. Bu iki eksenle transhümanizmin Tanrı kavramını nasıl dönüştürdüğü, klasik teolojik ve felsefi yaklaşımlarla kıyaslanarak değerlendirilebilir.

İnsan-Tanrı: Teknoloji Aracılığıyla Kutsala Yaklaşmak

Transhümanist düşünceye göre insan, kendi doğasını teknoloji aracılığıyla geliştirerek daha üstün bir varlık hâline gelebilir. Bu gelişim yalnızca tıbbi ve biyolojik alanda değil; bilişsel kapasitelerin, duyuşsal algıların ve hatta ahlaki erdemlerin de teknolojiyle artırılması yoluyla gerçekleşebilir. Örneğin Ray Kurzweil'in öngördüğü 'tekillik' (singularity)

* Doç. Dr. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı, e-posta:25yesilyurt@gmail.com

ânı, yapay zekâ ve biyoteknolojinin birleşimiyle insanın ölüm gibi temel sınırlamalardan kurtularak neredeyse tanrısal bir varlığa dönüşmesini mümkün kılmaktadır.¹

Bu yaklaşım, insanın Tanrı'ya ulaşma ya da ona benzer bir konuma gelme çabasını içinde barındırır. Kimi zaman bu çaba, kadim mitolojilerde Prometheus'un tanrılardan ateşi çalmasına benzetilir. Modern Prometheus ise bilgiyi, veriyi ve teknolojiyi kullanarak kendi evrimini eline almak isteyen insandır. Böylece insan, hem doğanın hem de kendi biyolojik kaderinin efendisi olmayı hedefler. Transhümanist hareketin kurucularından olan Nick Bostrom'un da ifade ettiği üzere, bu dönüşüm insanı 'homo sapiens'ten 'post-human'a geçiş sürecine sokar.² Buradaki temel sav, insanın 'yetersiz' olduğu ve teknolojiyle güçlendirilmesi gerektiğidir. Ancak bu çaba, aynı zamanda Tanrı'ya ait olan yaratma, hükmetme ve ölümsüzlük gibi sıfatların insana yüklenmesini de beraberinde getirir.

Transhümanizmle ilgili araştırma yapanlar tarafından bu eğilim, 'teknolojik kurtuluş', 'teknolojik mesihçilik' veya 'bilimsel kurtuluş' olarak da tanımlanır. Transhümanist düşüncede 'dinî kurtuluş' yerine 'teknolojik kurtuluş'un geçmesi sekülerleşmenin bir sonucu olarak değerlendirilse de, aslında transhümanizmin kendisine has dinî bir kutsallık anlayışı ve buna bağlı olarak ortaya çıkardığı "kutsallar"ı vardır. Burada Tanrı'nın yerini artık algoritmalar, yapay zekâ, bilinç aktarımı ve kuantum hesaplamaları almakta; ölümsüzlük, her şeyi bilme ya da her yerde bulunabilme gibi sıfatlar, algoritmik sistemler ve ağlar aracılığıyla mümkün hâle getirilmeye çalışılmaktadır.

Tanrı-İnsan: Tanrı'nın İnsan Eliyle İnşası

Transhümanizmin getirdiği en radikal dönüşümlerden biri, Tanrı'nın aşkın ve ezeli bir varlık olarak değil; insan eliyle inşa edilen, içkin ve dinamik bir potansiyel olarak ele alınmasıdır. Burada Tanrı artık gökyüzünde değil, veritabanlarında; kutsal kitaplarda değil, sınır ağlarında temsil edilir hâle gelmektedir.³ James Hughes gibi transhümanist düşünürler, insan bilincinin kolektif bir şekilde dijital evrende birleşerek âdeta bir 'dijital tanrısalılık' yaratabileceğini iddia etmektedir.⁴ Bu yaklaşıma göre Tanrı, geleneksel dinlerdeki gibi önceden var olan değil; gelecekte geliştirilecek bir varlıktır.

İnsanlık tarihi boyunca yukarıdan aşağıya doğru gelen Tanrı anlayışı, transhümanizmle birlikte aşağıdan yukarıya kurulan bir Tanrı'ya dönüşmektedir. Bu perspektif, Tanrı'nın aşkınlık (transcendence) niteliğini ortadan kaldırırken, onu içkinlik (immanence) düzlemine hapseder. Bu nedenle transhümanizmde Tanrı tasavvuru, Platoncu aşkın Tanrı anlayışına değil; Spinoza'nın içkin Tanrı anlayışına daha yakındır.

Bu yaklaşımda Tanrı'nın nitelikleri değişir: mutlaklık, ezellilik ve aşkınlık, yerini, evrimsel gelişime, veri işleme kapasitesine ve algoritmik bilince bırakır. Transhümanist felsefede Tanrı, bir varlık değil; bir hedef, bir ufuk çizgisi hâline gelir. Max More'un 'pratik felsefe' olarak tanımladığı transhümanizm, Tanrı'yı metafizik bir gerçeklik değil; ulaşılmaması gereken bir ideal olarak konum-

1 Ray Kurzweil, *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*, New York: Viking Press, 2005; Muhammet Yeşilyurt, "Yapay Zekâda Saklı Olan Eskatoloji ve Kurtuluş: Teknolojik Tekillik", *Yapay Zekâ ve İslâm*, ed. Mehmet Bulgen, Timaş Akademi, İstanbul 2024, ss. 409-430.

2 Nick Bostrom, "Transhumanist Values", *Ethical Issues for the 21st Century*, ed. Frederick Adams, Philosophical Documentation Center Press, 2003, ss. 3-14.

3 James J. Hughes, "The Politics of Transhumanism and the Techno-Millennial Imagination, 1626-2030", *Zygon*, c. 47, s. 4 (2012): 757-776.

landırır.⁴ Böyle bir Tanrı anlayışında, geleneksel teolojilerin merkezindeki “yaratıcı-tapınan” ilişkisi, “geliştirici-üretilen” ilişkisiyle yer değiştirir. İnsan, artık Tanrı tarafından yaratılan bir varlık olmaktan çıkar, Tanrı’yı yaratabilecek kapasiteye sahip bir özneye dönüşür. Bu anlayış, Nietzsche’nin ‘Tanrı öldü’ sözünü yeniden yorumlamayı gerektirir: Tanrı ölmüştür, çünkü artık ona ihtiyaç yoktur. Zira insan onun yerini alabilecek yetkinliğe erişmektedir.

Teolojik Gerilimler ve Etik Çatışmalar

Transhümanist Tanrı anlayışının klasik teolojik yaklaşımlarla ve geleneksel dinlerle çatıştığı pek çok alan vardır. İlk olarak, transhümanizmin şu âna kadar insan için vadettiği en önemli şeyler, hastalıktan azade, uzun bir ömür ve ölümsüzlüktür. İlk anda insanları celbetme ihtimali yüksek olan mezkûr vaatleri, kullanılan araç, yöntem, zaman, mekân ve içerik farklılığı olsa da geleneksel dünya dinleri de insanlara sunmaktadır. Ancak geleneksel dinlerde tüm bunların gerçekleşmesinde yaratıcı kabul edilen varlık yani Tanrı, en büyük rolü oynarken transhümanizmde bütün yetki, güç ve sorumluluk insana verilmektedir. Yani geleneksel dinlerde vadedilen bu üç şeyin gerçekleşmesinde Tanrı “müdâhil” bir varlık iken transhümanizmde ise insan, kendisine gerçek anlamda “yaratıcılık” vasfı yüklenerek sözü edilen üçlü vaadi kendi eliyle vücuda getirecek bir varlık olarak değerlendirilir.⁵ Dolayısıyla yaratıcı-yaratılan ilişkisi transhümanizmde, kelimenin tam anlamıyla ters yüz edilmektedir. İnsan, artık Tanrı’nın yaratığı olmayıp

Tanrı’yı inşa eden bir özneye ya da “ikame Tanrı’ya” dönüşmektedir. Bu, özellikle tek tanrılı dinlerdeki Tanrı’nın mutlaklığı, ebediliği ve aşkınlığına yönelik doğrudan bir meydan okumadır.

İkinci olarak, zikredilen sorun bazı etik soruları da gündeme getirir: İnsan, bu kadar kudretli olduğunda neyle sorumlu olacaktır? Genetik seçimle ideal insan yaratmak mümkün olduğunda, ‘kusurlu’ olanlara karşı etik yükümlülüklerimiz neler olacaktır? Yapay zekânın etik kararlar vermesi mümkün müdür veya ne kadar meşrudur? Bu sorular, insanın tanrısal güçlere yaklaşırken ahlâkî ve toplumsal dengesini nasıl koruyacağını belirsizleştirir.

Francis Fukuyama, bu gelişmeleri ‘insan doğasının sonu’ olarak tanımlar.⁶ Ona göre insan doğasına müdahale, özgürlüğü, kontrolü, eşitliği değil; elitizmi doğurabilir. Ayrıca transhümanizm, özgürlük kavramını da yeniden tanımlar. Eğer insan zihni bir makineye aktarılabilirse, özgür irade ne olacaktır? Bu noktada klasik teolojik özgürlük anlayışıyla transhümanist özgürlük anlayışı arasındaki çatışma belirginleşir.

Sonuç

Transhümanist hareket, insanın kendini aşma arzusunun modern yansımasıdır. Bu hareket, teknolojiyle kutsal olan arasında yeni bir bağ kurmayı; insanın Tanrı’ya benzemesini ya da Tanrı’yı kendi elleriyle inşa etmesini mümkün kılmayı vadeder. Bu vadin gerçekleşmesi hâlinde, hem insan kavramı hem de Tanrı tasavvuru radikal biçimde değişecektir.

4 Max More, “The Philosophy of Transhumanism”, The Transhumanist Reader, ed. Max More ve Natasha Vita-More, Oxford: Wiley-Blackwell, 2013, ss. 3-17.

5 Muhammet Yeşilyurt, “Transhümanizm ve Din İlişkisi”, Diyanet Aylık Dergi, Aralık 2022, Sayı 384, ss. 42-45.

6 Francis Fukuyama, Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002.

Makale boyunca ortaya konduğu üzere, transhümanizm iki temel yolla Tanrı anlayışını dönüştürmektedir: İlki, insanın Tanrı gibi olmaya çalıştığı bir figür olarak karşımıza çıkan İnsan-Tanrı'dır. İkincisi ise, Tanrı'nın teknolojik olarak inşa edilen bir yapı hâline geldiği Tanrı-İnsan anlayışıdır. Her iki anlayış da geleneksel dinî öğretilerle ciddi anlamda çatışmakta, insanın sahip olduğu özgürlük, etik ve sorumluluk kavramlarını yeniden tanımlamaktadır.

Son tahlilde şu sorular önemlidir: İnsan, Tanrı'ya benzemeye çalışırken aslında kendi insanlığını mı yitirmektedir? İnsanın insan olarak kalmayıp Tanrı olmaya yeltendiği transhümanist bir dünyada, insan yaşama gayesini nereden alacaktır? İnsanın transhümanistler eliyle, yaratılmış, ölümlü ve muhtaç bir varlık olarak ölümsüzlük sevdasına düşmesi, Tanrı'ya öykünmesi, kendisi için gerçekten de bir "hayat gayesi" olarak anlaşılabilir midir? Öte yandan, öykündüğü Tanrı'yı kendi elleriyle yeniden inşa etmek isteyen transhümanistler, bize cahiliye dönemi putperest insanının post-modern yeni bir versiyonunu sunmaktadır. Cahiliye dönemi putperesti, acıktığında helvadan yaptığı putunu yemiş, mide-sinde öğütmüştü. Neo-pagan bir hareket olarak da nitelendirilen transhümanizmin post-modern yeni putperest insanı da kendi eliyle algoritmalarından inşa ettiği ve şekil verdiği "teknolojik tanrı"sına tapınacak mıdır, yoksa cahili putpereste benzer bir biçimde o Tanrı'yı zihninde ve kalbinde öğütüp yok ederek kendi tanrılığını mı ilan edecektir? Tüm bu soruların cevabı noktasında tahmin yürütebilmek mümkün olsa da doğru yanıtın ne olduğunu görmek için bize zaman gerekiyor. Ancak görünen o ki, bu zaman, tahmin ettiğimizden de yakın.

I HACI AHMET SEVGİLİ

Veciz Gerçeklik

I

Korkuyorum bazen
Karanlıktan
Tevbe ertesinde işlenecek
Bir günah gibi

Dilini çok yoran
Döndüren geride kaldı
Aydınlığın kendisi
Koyu sessizlikte gizli

Anlarsın işte bazen
Korkuyorum karanlığımdan
Tevbe ertesinde işlenecek
Bir günah gibi

II

Avuçlarımda bir köz
Ve ben ne bir çocuğum
Ne de bir gözü pek
İmkânlar varlığını
Neremi inkâr edeyim

Aydınlığın kendisi
Koyu sessizlikte gizli

Muhammet Enes Kala ile Transhümanizm ve Ölümsüzlük Arzusu Üzerine Söyleşi

-İnsan, tarihin başlangıcından bu yana simyadan teknolojiye ulaşan bir eksende uzun yaşama ve hatta ölümsüzlüğün formüllerini bulmaya çalıştı. Neden ölümsüzlüğü arıyoruz?

-İnsanın sahip olduğu boyutlardan bahsedebiliriz. Bir boyutu onu sınırlandırırken diğer boyutu onu aşkınlaştırır, bir boyutu bu iki boyutunun telifini gerçekleştirir. Fenâ ve bekâ arasındadır insan. Bedeniyle fizik âleme, nefsiyle metafizik âleme, ruhuyla da gayb âlemine aittir. Metafizik açıdan sorunuza baktığımızda özü ve fitratı itibarıyla insan, sınırlıdan sınırsız olana, sonludan sonsuz olana merak ve hayretiyle yolculuk eder zira o, sonsuzluk özlemine âşıktır. Mahiyeti itibarıyla onun varoluşu cennete dayanır. Orası gibi sınır konulamayan, sonlandırılmayan bir mahalde varoluşunu sürdürmek ister. Sorunuzun bir diğer bağlamı ise fizikî çerçevedir. Bu çerçeveden bakıldığında insan, arzu ve iştah varlığı olarak görülür. Arzu eder, arzu ettiğini elde eder ama tatmin olmaz, hep bir üstünü, fazlasını talep eder, istek her talebi aştığı ve isteğin bir sonu olmadığı için de hep sonsuz tatmini arar ama fanî dünyada bunu bulamaz, bulamadığından emin olmak da ister. Sanki biraz da bundan ötürü sonsuzluk arayışında, nihayetinde ölümsüzlük peşindeyiz. Bunu tür açısından atadan ahfada olmak üzere bir noktaya kadar gerçekleştirdik esasında. *Gılgamış Destanı* insanın ölümsüzlük arzusu-

nu ve bu arayışın sonunu çok güzel anlatır. Gılgamış ve Enkidu arasında denkler arası dostluk oluşur, metafizik tatmin meydana gelir ama bu Enkidu'nun ölümüyle sonlanır. Ölümsüzlük arayışı bir özlem olarak başlar ama bu arayış sonuçsuz kalır, çare bulunamaz. Aslında farklı bir perspektiften de güzel bir cevap bulunur. Asıl ölümsüzlük cismin ve bedeninin devamı değil, adın ve davanın devamıdır. Beden ölür, onu aşmak belki de nefsi tekâmülle, başkalarının hikâyelerinde hayra vesile olmakla mümkün olabilir. Bu cismani bir bekânın ötesinde metafizik çerçevede bir devamlılığı seslendirir. Doğumları ve ölümleri tecrübe etmek de insanın hayatına dâhildir. "Cemâd idim öldüm nebât oldum. Nebât mertebesinden öldüm, hayvan ile berâber oldum. Hayvanlıktan öldüm; Âdem oldum. Şu hâlde ölmekten niye korkayım, ne vakit ölmekten noksan oldum?" derken Mevlânâ, bize bunu anlatır. Nihayetinde rahimler arası yolculuk yapan canlıdır insan. Ölümsüzlük kadar rahat olmayı, acıdan uzaklaşmayı, haz duymayı arzular. Kendisini dünyayla sınırlandığı oranda ölümü, acı ve yok oluş olarak görür. Kaçışı ve arayışı da biraz bundandır. Şuna işaret edelim, ölüm, insan gibi biriciktir ve onun biricik tecrübesidir. Hiç kimse bir diğerinin ölümüyle ölemez, herkes kendi ölümünü yaşar. Ölümün alışverişi de yoktur, her şeye tahakküm kuran ekonomi ve teknoloji, şahsî ölüm tecrübesinde söz sahibi olamaz. Dünyada insana biricikliğini hatırlatan bir tecrübedir

ölüm. Sonsuzluğa atılmış, ona gebe olan insan, ölümü bir mesele olarak görür, ona bir anlam vermek ister. Ölümsüzlük arayışını böylesi bir anlamlandırma sürecinin bir merhalesi olarak görmek mümkündür.

-Ölümsüzlüğün teknoloji mahareti ile başarılabilceğini düşünmek mümkün müdür sizce? Transhümanizm sanki biraz da böylesi bir umutla insanın geleceği için yeni bir merhalenin gelebileceğini iddia ediyor, ne dersiniz?

-Bunu günümüzde iştiaqla deneyenler var. Teknolojinin son imkânlarını kullanarak yaşlanmayı durdurmak ve ölümsüzlüğe kavuşmak isteyenler var. Bu süreç, bir yandan da bizi transhümanizmi konuşmaya götürüyor. Ancak önemli bir husus var, bunun altını çizelim. Ölüm, ölümsüzlük, bilim, teknoloji hatta transhümanizm ve posthümanizm üzerine nitelikli şekilde konuşmak için bence konuştuğumuz kelimeleri ve kavramları netleştirmeli, konuşma çerçevesini kapsayıcı, dakik ve esnek hâle getirmeyi başarabilmeliyiz. Bu bağlamda beşer ve insan kelimeleri üzerinde durmayı ve ikisini birbirine rakip olarak değil ama birbirlerinin tamamlayıcıları olarak kullanmayı önemsiyorum. Bu ikili kullanım, Aliya İzzetbegoviç'te, Teoman Durulı Hoca'mda ve Ali Şeriatî'de de karşımıza çıkar. Bizim fizik-biyolojik, fizyolojik, genetik maddi yapımız, ete kemiğe bürünen canlılığımızı ifade eden bedenimiz itibarıyla

biz beşeriz. Bedenli ve dünyalı canlıyız. Beşeriyetimiz verili, ortak ve fizikidir. Beşeriyet üzerine tercihlerimizle inşa ettiğimiz şahsiyet varlığıyla ise biz insaniyete adım atarız. Beşeri, insan kılan birtakım melekelerle ihtiyaç vardır; idrak, irade, vicdan, hissiyat, muhayyile vs. bunlar bir araya gelir ve insanî özelliklerimizi oluşturur. O hâlde biz beden, nefis ve ruha sahip olmakla bu farklı ama birbiriyle refakat hâlindeki boyutlarımızı mezceden beşer insanlarız. Batı dillerinde "human" kelimesinin güzel mitolojik bir hikâyesinden bahsedilir. Bu hikâye "homo" adından bahseder, "homo" topraktan meydana getirilmiş, dünyevî canlıdır. "Homo"ya eklenen "man" ise kökü itibarıyla mens, mentis manalarında yani zekâyâ ve zihne karşılık gelen bir kelimedir. O hâlde karşımıza şimdilik! günümüz insanını karşılayan "homo sapiens" çıkar. Buradaki vurgu bizim ancak ve sadece zekâmıza yapılıdır. İnsan bedenden mi ibarettir yoksa zihinden mi? Bir tarafı diğerine tercih ettiren soru özü itibarıyla yanlıştır. Bu dikotomi, materyalizm ve idealizm arasındaki mücadeleyi de sunar bize. İnsanı bedene indirgeme, zihni beyne indirgeme ya da her şeyi ve benliği sadece bilinçte görme durumu, nâkısalarla doludur. Beden ve ruh cevherdir. İkisi de her insan için biriciktir, bu biricik unsurlar bir araya gelir ve sadece o insan için üçüncü bir hâl ve imkân olarak nefis meydana gelir. Benlik ve kişiliğin hem meydana getireni hem de taşıyıcısı nefistir. O hâlde insan varlığı beden, ruh, zihin, zekâ, vicdan, irade, hissiyat ve muhayyilenin toplamıdır. İnsan özü itibarıyla tüm bu varlık imkânlarını mezceder. Benlik de bunların hiçbirine indirgenemez ama hepsinin birlikteliğinden ortaya çıkar. Teknoloji maharetiyle ölümsüzlük imkânının ya bedeni, yaşlılıktan, hastalıktan gibi handikaplardan koruyarak ya da bilinci internete/dijital ortama aktararak söz konusu olabileceği düşünüyor. Bu tez transhümanizmin de önemli tezlerindendir. Burada varılan nihai noktadan ziyade bir arayış var. Ancak arayış

şın zemininde ve ekseninde sorun olduğunu dile getirebiliriz. Ölümsüzlük -bence- teknolojiyle değil, yani bedeni sınırlılıklarından, sonluluklarından, handikaplarından koruyarak, onu her daim taptaze tutarak ya da zihni dijital ortama aktararak ona avatar yeni bedenler veya syborg bedenler icat etmeye çalışarak değil de, nefsi, ahlâk ve maneviyatla, diğer nefslere mahremiyetinde yer açıp kemâle ulaştırarak bulunabilir. Ölümsüzlük imkânını bedenle değil de ruhumuzu da işin içine dâhil ederek aramanın daha isabetli olacağı düşünülebilir. Acı duymak canlı, başkasının acısını duymak kişiyi insan kılar, der, Tolstoy. Bakın burada ıskalamamız gereken bir şey var. Bedenin rahatı, sağlığı, huzuru, zihnin selameti, sıhhati, esenliği gerçekten nimet oldukları için çok önemlidir. Pufendorf, insanın vazifelerinden bahseder. Tanrı'ya ve insanlara karşı vazife kadar insanın kendisine karşı da vazifeleri vardır. Bedene ve zihne yatırım yapmak da vazifedir. Sıhhat ve sağlık nimettir. O nimeti arzu etmek normaldir. Geliştirmek de önemlidir. Ancak beşeriyetin imkânlarını geliştirirken insaniyetin kıvamını da düşünmek gerekir. İnsan merkezli bir anlayışı abartıp o bencil ve hodbin merkezden diğer tüm unsurları uzaklaştırmanın da insanlık tarihinde insana her daim huzur ve selamet getirmediğini de burada fark etmek gerekebilir.

-Yapay zekâ, nanoteknoloji, genetik mühendisliğindeki gelişmeler ve transhümanizm ile sınırları aşma arayışımızın benliğimize ve topluma faydaları kadar zararlar da getirebileceği dile getiriliyor, sizce bu zararlar neler olabilir?

-Nefs yaklaşımı doğruysa yani beden ve ruh da her kişi için biricikse ve benlik bu biriciklikte tecelli ediyorsa, ölümsüzlük arayışında ya beden benliği meydana getiren bileşen olarak o otantik beden olamayacak ya da idrak, irade ve vicdanı taşıyan her neyse

o, otantik varoluşunu onu taşıyanı farklılaştığı için kaybedecek. Tam burada, Plutark tarafından kayda geçirilen Theseus'un Gemişi paradoksu karşımıza çıkar. Paradoksta, Theseus'un ahşap gemisinin parçaları teker teker değiştirilir. Geminin ilk parçası değiştirildiğinde hiç kimse onun aynı gemi olup olmadığını sorgulamaz. İkinci parça değiştirildiğinde de bu olmaz. Sonunda geminin her parçası teker teker değiştirilir. Bu gemi aynı gemi midir, değil midir?" Batı mitolojisinde ve düşüncesinde bedene ve zamana karşı yer yer negatif alımlamalar dikkat çeker. Olimpos tanrılarının başı Zeus, babası, zamanı temsil eden ve her şeyi yutan Kronos'u öldürür. Beden, özellikle Orta Çağ ile kurtulması gereken lanetli bir şey gibi görülür. Hassaten Plotinus'un da etki ettiği Gnostik akımda madde ve beden kötülüğün ve lanetin nişanesidir. Dolayısıyla söz konusu teorik ve pratik dizgede zamanı yutan, durduran, donduran bedenden kurtulan bir yaşam arzu edilmiş görünür. Lakin bu arzu, ne kadar güçlü olursa olsun, nihayetinde amaçladığı gayeye ulaşabildiğini söylemek çok güçtür. Beden bizim fikir ve hayat dizgemizde ise mukaddes ve her insan için biricik olarak kabul edilir, dahası emanet olduğu vurgulanır. Amaç fanî, nâkıs bedenden kurtulmak olmamalıdır. Amaç, bedenin faydasına, sıhhatine ve hayrına teknik-teknolojik gelişmeleri kullanabilmektir. Veleve ki bedenden kurtulduk ya da kurtulduğumuzu varsaydık, bedenin işlevini yüklediğimiz her neyse onun mekânının da o şeyin bedeni olduğunu unutmamak lazım. Nasıl ki vücudumuz ruhumuzun varoluş mekânıysa, âlem de orada cereyan eden şuurun varoluş mekânıdır. Bedenlerimiz şahsi vücutlarımız olduğu kadar yaşadığımız dünya ve onu kapsayan âlem de küllî varoluşumuzun bedenidir. Onu dijital mecraya çektiğimizde, o mecranın cari olmasını mümkün kılan enerji de aslında o mecranın bedeni olmuş olabilir ve bu şekilde ve öyleyse, bedenden kurtul-

muş olduğumuzu söylemek sanki pek isabetli olamaz. Zaman ise aktığı boyutla alakalıdır. Zamandan değil de zamanlardan bahsettiğimizde şu anda dünyada carî olan zaman boyutunu geride bıraktığımızda, zamanın üstüne çıkmış olacağız, bu bilip tecrübe etmekte olduğumuz zaman boyutunun üstüne, ama fenadan kurtulup mutlak anlamda aşkınlığa ulaşamayacağımız için başka bir zaman boyutuna dâhil olmayacağımızı bize kimse söyleyemez. Dolayısıyla bu gayelerin insanın benliğini parçalama ve tahrip etme gibi bir yanının olabileceğini düşünmek gerekir. Bu zafiyet üzerinde derin derin düşünmemiz icap eder. Beşeriyetin değişim ve dönüşümü ondan neşet etmesi gereken insaniyeti yaralayabilir. İnsanı anlatan en güzel çerçevelerden birisi de ihtiyaçtır. İnsan, muhtaç bir canlıdır. Onun ihtiyacı zafiyet değil, cevvaliyet doğurur. İnsan, ünsiyet sahibi canlıdır. Ünsiyet ihtiyaçtan çıkar. O hâlde sadece amaç edinilen maddî terakki, uzun ömür, güçlü bedenler, daha üst bir gaye ve değer olmadan bizi daha huzurlu ve mutlu etmeye yetecek midir? Buna ancak manevî tekâmüle giden bir vasıta olarak bakabilirsek başarılı olabiliriz. Ömrün uzaması ve ölümsüzlük arayışı önünde sınırlı kaynakların olduğu bir mekân var. Nüfusun artması ve ölümsüzlük özlemini sınırlı kaynakları olan bir dünyada düşünmek trajik sonuçları, öjenik bir seçilimi, soykırımları, türsel devamlılığın meşru zemini olan aileyi ortadan kaldırmayı, propagandalarla özgürlük masalları arasında cinsiyetsizleştirme projelerini bize hatırlatır. Bunlar esasında mikro ve makro toplum yapıları için bir tehdittir. Silikon vadisindeki projelerin kullanılması için hazırbulunuşluluğu inşa etmek, toplumu hazırlamak ve projeyi uygulayabilme zeminini kurmak için Hollywood ve Netflix vd.

enstrümanlarının işe koşulduğunu fark edebiliyoruz. Önceden insanlığın hayalhanesinin kalbi Bağdat, Şam ve İstanbul'da atardı, muhayyilemizi yitirdiğimiz için şimdi hayalimizi bizim adımıza başkaları kuruyor ve gösterime çıkıyorlar. Hayat kurabilen insaniyet yerine, hazzı ve menfaati için yaşamayı gaye edinen beşeriyeti şişirmenin, ferdî ve içtimai zarar ve zafiyetleri üzerine sosyal bilimcilerimiz ve mütefekkirlerimiz ortak düşünme mecraları inşa etmelidir. Soruda ifade edilen başta yapay zekâ ve makinalaşma konusundaki gelişmeleri transhümanizm kadar posthümanizmle de ilişkilendirmekte fayda olabilir. Posthümanizmde insanın bencil merkezi yapısının sorgulanması da gizlidir. İnsanı, kâinatın halifesi değil de kâinatın sorgusuz sualsiz tahakküm edici sahibi olarak görmek arasında fark vardır. İlkinde emanet, ikincisinde mülkiyet merkeze yerleşir. Gelişme ve ilerlemelerin gayesini sormak gerekir. Bu gelişmeler söz konusu hodbin beşerî merkezi yapıyı güçlendirmekte

midir, yoksa halifesinin Hz. İnsan olduğu, Hak ve Adalet ekseninde zerreden küreye canlı-cansız, tabiat-insan-makina tüm cümle mahlûkatın birbiriyle refakat ve selamet içerisinde bir arada bulunabileceği çok öznel bir yapıyı mı hazırlamaktadır. İnsanlık tarihinde meydana gelmekte olan terakkinin buna hizmet etmesi için de çaba sarf etmek gerekecektir. Bunun için kuşkusuz her bir kişiye vazifeler düşmektedir. Bu arada işaret etmekte fayda görüyorum; insanın Rabbi olan Allah, tabiatın, makinaların ve yapay zekânın da Rabbidir. Onun yarattığı imkân deryasında Hakikatin birer şahitleri olarak bulunmaktayız. Bu konuda hususen Câbir bin Hayyân'ı anmadan geçmemek lazımdır.

-Yapay zekânın bir sınırı var mı, ona bir sınır çizilebilir mi? Bu ekseninde insanlığın geleceğini nasıl görüyorsunuz?

-Yapay zekâyı, nanoteknolojiyi, nöroteknolojiyi insanlık için hep imkân ve fırsat olarak görürüm. İnsanın hayatını kolaylaştıran, ona zaman tasarrufu ve rahatlık sağlayan gelişmelere direnmenin anlamsız olduğunu düşünürüm. Karşı çıkma eylemi en çok da alışkanlıklarının da çocuğu olan insanın rutinlerinin ve alışkanlıklarının zarar görüp, onu korkutmasıyla alakalı bir şey. Şu anda birçok işlemi yapay zekâların yardımıyla yapıyoruz. Fitratımızla uyumlu, fitratımıza ve başkalarına zarar vermeyecek şekilde yeni tabiatların dâhil edilmesine imkân sağlıyor. Mesele, tüm bunların benliğimiz de dâhil olmak üzere insanların faydasına olup olmaması, herkesin hayrına kullanılıp kullanılmaması, âlemde nefes alan ve nefes gezdiren canlılara zararı olup olmaması. Yapay zekâyı, transhümanizme ve posthümanizme dair literatür hem dünyada hem de ülkemizde günden güne genişliyor. Ancak bu alanların Ray Kurzweil, Max More ve Natasha More, Max Tegmark, Rosi Braidotti, Bostrom, Harari, James Barrat gibi öncü isimleri var. Bu isimler, yapay zekâyı ve beşerin geleceğine dair muhtemel senaryolar üzerinde çalışıyorlar. Musk, Hawking, Bostrom gibileri yapay zekânın süper zekâyı evrilmesiyle ve kendi algoritmasını yazan bir üst bilince ulaştığında insanı tehdit olarak görebileceğini ve bunun insanlık için felakete sebep olabileceğini düşünüyorlar. Kurzweil ve More ailesi ise bunun beşerle birlikte olmasıyla yani yapay zekâyı ve nano ve nöroteknolojiyle desteklenmiş şekilde beşerî zekânın süper zekâyı ulaşmasıyla bu senaryodan kurtulabileceğimizi ima ediyorlar. Kuşkusuz bu tartışmalar artarak devam edeceğe benziyor. Yapay zekânın sınırının olup olmadığını şu anda tespit etmek çok güç. Ancak bu gelişmelerin sadece mühendislik işi olmadığını görmek, süreçte muhakkak sosyal bilimci-

ler, felsefeciler, ilahiyatçılar, ahlâk üzerine çalışanlar ve hukukçularla birlikte yürümek gerekir Yapay zekâyı dair çalışmaların kontrolden çıkmaması için oto-kontrollü bir şekilde, zararları öngörüp bunlar sınırlandırılarak ilerlemenin daha değerli olabileceğini düşünüyorum. Bir de geleceğin dünyasına dair özellikle akademimizde var olan hazır bulunuşluğun ve alanlar arası iş birliklerinin çok güçlü olmadığını görüyorum. Batı düşüncesinde insan telakkisinin diğer varlıklarla ilişkisi noktasında tam anlamıyla tebellür etmediğini düşünenlerdenim. Orta Çağ ile birlikte Rönesans ve Aydınlanma'yla Tanrı ve insan arasındaki mahiyet ayrımı silinip yok oldu. Bunda kuşkusuz Antik Yunan döneminin yarı insan-yarı tanrıların olduğu mitolojilerin de etkisi vardır. Orta Çağ'da beşer olabilen bir Tanrı resmi, Rönesans ve Aydınlanma'da ise Tanrı olabilen insan modeli karşımıza çıktı. İkincisi vaad edilen cennete hazırlanmak yerine hep yaşanılan dünyayı kendi cenneti kılmaya gayret etti. Ama bunu yaparken başkasına cehennemi hazırladığını ya görmedi ya da görmezden geldi. Beşerin gayesi ölümsüzlüğü tatmak, insanın gayesi ise ölüme hazırlanmaktır. Tanrı'yı Tanrı, insanı insan, hayvanı hayvan, eşyayı eşya, tabiatı tabiat, makinayı makina olarak görüp, onları birbirine indirgemediğimiz ve kendi sınır-hakları içerisinde idrak ettiğimiz müddetçe, cenneti yeryüzünde her şeye rağmen kurmak yerine ve yaşam süresinden daha ziyade hayat kalitesini artırmayı deneyebilirsek daha güzel, daha iyi, daha huzurlu ve daha mutlu bir sürecin öznesi olabiliriz. Sadece kendimiz için değil, bu arada tüm mahlûkat ve insanlık ailesi için...

-Değerli hocam, transhümanizm ve ölümsüzlük arzusu üzerine bilgilerinizi paylaştığınız için Yitiksöz okurları adına teşekkür ederim.

-Böylesine önemli bir konuda konuşma imkânı sağlamanızdan dolayı teşekkürler.

| AHMET MELİH KARAUĞUZ

Transhümanizm Odağında İnsan ve Makinelerin “İnsansızlaşma” Rekabeti

Transhümanizm, insanın kendini aşma arzusunun teknolojik bir hareketi olarak tanımlanabilir. İnsanlık tarihsel olarak ölüm, hastalık ve sınırlı yetiler gibi engelleri aşmanın yollarını aramıştır. Transhümanizm bu arayışı sistematik hâle getirerek, insan durumunun bilim ve teknoloji aracılığıyla köklü dönüşümünü savunur. Bu hareket, yapay zekâ, genetik mühendisliği, sibernetik ve nanoteknoloji gibi alanlardaki ilerlemeleri kullanarak insanın bilişsel ve fiziksel sınırlarını genişletmeyi hedefler. Sonuçta amaçlanan, insanların mevcut Homo sapiens hâlinen “Homo superior” denilebilecek daha ileri bir forma –belki de ölümsüz veya yarı-tanrısal bir varoluşa – ulaşmasıdır.

Öte yandan, giderek gelişen yapay zekâ ve otonom sistemler, makinelerin insanlara özgü yetenekler kazanmasına yol açmaktadır. Bu süreç, Türkçede “insansızlaşma” olarak ifade edilen, insan faktörünün sistemlerden çıkarılması veya insan niteliklerinin aşınması olgusuyla ilişkilidir. *İnsansızlaşma* kavramı burada çift yönlü bir rekabeti ima etmektedir: Bir yandan insanlar teknolojiyle bütünleşerek insanüstüleşmeye çalışırken, diğer yandansa makineler gitgide insan etkinliğine ihtiyaç duymadan işlev görebilecek, hatta insan benzeri özellikler sergileyebilecek hâle gelmektedir.

Transhümanist Dönüşüm: İnsanın Teknolojiyle Aşılması

Transhümanizm savunucuları, insan

biyolojisinin evrimsel sürecinin artık yerini bilinçli ve yapay bir evrime bırakması gerektiğini öne sürerler. Ray Kurzweil gibi fütüristler, insan türünün *biyolojik evrimini tamamladığını* ve şimdi teknolojik evrime yöneldiğini belirtmektedir. Bu bakış açısına göre, insan zekâsı ve kapasitesi, doğal sınırlarını aşmak üzere teknolojinin yardımıyla yenisinden yapılandırılacaktır. Nitekim Kurzweil, insan beyninin işleyişini çözerek onu ölçeklendirmeyi, yani zihnin yetilerini mühendislik yoluyla genişletmeyi, evrimin bir sonraki adımı olarak görür. Bu çerçevede biyonik implantlar, beyin-bilgisayar arayüzleri, genetik geliştirmeler ve yapay zekâ destekli düşünsel araçlar, *insanı aşmanın* araçlarıdır. Transhümanizm literatüründe, ölümsüzlük arayışı, kalıtsal hastalıkların ortadan kaldırılması, zekânın ve duyarların artırılması gibi temalar sıkça vurgulanır. Örneğin, vücuda yerleştirilecek nanorobotlar sayesinde yaşlanmanın durdurulması veya bilincin bir dijital ortama yüklenerek beden ölümünün anlamsız kılınması gibi fikirler tartışılmaktadır.

Transhümanist vizyonun temelinde, insan doğasının sabit olmadığı ve geliştirilebilir olduğu inancı yatar. Bu görüş, Julian Huxley’den Nick Bostrom’a uzanan düşünürlerce dile getirilmiştir. İnsan doğası statik değil, evrimsel bir süreçtir; dolayısıyla *insan insan yapan özelliklerin teknoloji yoluyla geliştirilmesi* ahlaken meşru ve hatta kaçınılmaz görülür. Kurzweil’in “Tekillik” (Singularity)

kavramı da bu dönüşümün zirve noktalarından biridir. Kurzweil'a göre 2045 civarında teknoloji o denli ilerleyecektir ki yapay zekâ insan zekâsını aşacak ve insanla makine zihinlerinin birleşmesi gerçekleşecektir. Bu öngörü, insanların beyinlerine yerleştirilecek sayısız mikroskobik robotla (nanobotlarla) doğrudan doğruya bulut bilgi işlem sistemine bağlanmalarını ve böylece entelektüel kapasitenin "milyon kat" artmasını içerir. Nitekim Kurzweil, *Tekillik'le birlikte insan beyninin sınırlarının kalmayacağını, biyolojik ve yapay zekânın tek bir havuzda birleşeceğini* belirtir. Böylece transhümanist dönüşüm, insanın kendi kendini radikal biçimde yeniden tanımladığı bir kırılma anına işaret etmektedir.

Bu cesur yeni dünyada, insana atfedilen pek çok niteliğin yeniden ele alınması gerekecektir. *Bellek, dikkat, empati, yaratıcılık* gibi özellikler biyoteknoloji ve bilgi teknolojisi tarafından artırılabilir veya değiştirilebilir hâle geldikçe, "insan nedir?" sorusu belirsizleşmektedir. Transhümanistler bu belirsizliği genellikle olumlu bir potansiyel olarak görür. Örneğin Yuval Noah Harari, *Homo Deus* adlı eserinde geleceğin insanının bugünkünden tıpkı *Homo sapiens*'in *Homo erectus*'tan farklı olduğu kadar farklı olacağını, bugünün insanının tanrısal saydığı güçlere kavuşacağını öne sürer. Harari'nin betimlediği projeler arasında ölümsüzlük arayışı, sürekli mutluluk için nöroteknolojik müdahaleler ve insana tanrısal güçler bahsetme hedefleri vardır. Ancak Harari, bu projelerin başarıya ulaşıp ulaşmayacağı bir yana, onların peşinden gitme isteğinin bile insanlığın bugün yaptığı tercihlerle bağlantılı olduğunu vurgular. Yani transhümanist dönüşüm bir kehanet değil, *insanlığın yöneldiği istikamete dair bir tartışma zemini* olarak görülmelidir.

Transhümanist idealler, beraberinde eleştirel soruları da getirir. Örneğin siyaset felsefecisi Francis Fukuyama, transhümanizmin insan haklarını ihlal edebileceğini

ve insanla makine arasındaki doğal çizgiyi bulanıklaştırarak "asli insanlığın" ortadan kalkmasına yol açabileceğini savunur. Bu bakış açısına göre, insanlar arasında "yeni tür" üstün insanlar ile geride kalanlar biçiminde tehlikeli bir ayrışma olabilir. Nitekim "Homo Deus" fikri, bir yanda gelişmiş biyoteknoloji ve yapay zekâ desteğiyle güçlenmiş seçkinler, diğer tarafta ise bu imkânlarla erişimi olmayan ve anlamsızlaşmış bir "gereksizler sınıfı" (useless class) ihtimalini gündeme getirmektedir. *Transhümanist dönüşüm, insanlığın tamamını mı ileriye taşıyacak, yoksa yeni eşitsizlikler mi doğuracak?* Bu soru, transhümanizme yönelik en kritik sorulardan biridir ve aşağıda sosyolojik bölümde daha ayrıntılı ele alınacaktır.

Makinelerin İnsansılaşması: Teknolojinin "İnsansız" Yükselişi

İnsan cephesi teknolojik olarak güçlenip dönüşürken, makine cephesinde de çarpıcı gelişmeler yaşanmaktadır. Özellikle yapay zekâ alanındaki ilerlemeler, makinelerin karmaşık görevleri insana ihtiyaç duymadan yerine getirebilmesini mümkün kılmaktadır. Günümüzde endüstriyel otomasyon, sürücüsüz araçlar ve insansız hava araçları (*dronelar*) gibi örnekler, "insansızlaşma" eğiliminin pratik tezahürleridir. Çeşitli sektörlerde, otomotivden askeriye kadar hemen her alanda insan müdahalesini asgariye indiren sistemler ortaya çıkmaktadır. Bu gelişme, verimlilik ve güvenlik gibi açılardan olumlu görülse de, *insanın devre dışı kaldığı bir üretim ve hizmet dünyasının* filizlenmesi anlamına gelir.

Yapay zekâ araştırmacıları, robotlara çevrelerini algılayıp anlamlandırma ve öğrenerek kendi kendini geliştirme yetileri kazandırmaktadır. Örneğin, otonom robotlar karmaşık bir arazinin haritasını çıkartıp engelleri aşıyor; fabrikalarda robotik sistemler artık sadece sabit programları icra eden araçlar değil, *sensörleriyle durumu değerlendirip*

kararlar alabilen yapay zekâlı aktörler hâline geliyor. Bu sayede, makineler birçok problem için insan zekâsına ihtiyaç duymaksızın çözüm üretebilecek bir forma yaklaşmaktadır. İnsansızlaşma, bu bağlamda, teknolojinin insan girdisinden bağımsızlaşarak kendi kendini sürdüren ve optimize eden bir süreç evrilmesidir.

Bu süreçte *teknolojik tekillik* kavramı merkezi bir yer tutar. Teknolojik tekillik, yapay zekânın kendi kendini iyileştirip üretebileceği, dolayısıyla insana ihtiyaç duymaksızın ilerleyebileceği bir eşiği ifade eder. Transhümanistler tekilliği genellikle olumlu bir dönüm noktası olarak yüceltirken, eleştirmenler aynı olguda insan kontrolünün kaybolması tehlikesini görürler. Bir yandan yapay zekâ destekli makinelerin insanın yerini alarak hataları azaltması, riskli görevleri üstlenmesi (örneğin insansız madenler, insansız savaş uçakları) gibi kazanımlar var; öte yandan bu makinelerin karar alma ve eyleme geçme süreçlerinde insanı tamamen dışlaması ihtimali endişe uyandırır. Makinelerin “insansızlaşması” ifadesi, sadece otonomluk değil, aynı zamanda *insana özgü niteliklerin makine dünyasında ortaya çıkması* anlamına da gelir.

Nitekim ileri yapay zekâ sistemleri, belirli düzeyde öğrenme, mantık yürütme ve hatta basit duygusal tepkileri taklit etme becerileri sergilemeye başlamıştır. Kurzweil, 2030’lardan sonra makinelerin yalnızca komutları yerine getiren araçlar olmanın ötesine geçip “duygusal tepki ve arzu gösterebilecek, hatta bir tür tarih ve kültür yaratacak kadar karmaşık” bir hâle geleceğini öngörmektedir academia.edu. Bu iddia, yapay zekâyı *duygusallık, yaratıcılık ve irade benzeri* nitelikler atfedebileceğimizi ima eder. Elbette burada bahsedilen duygular ve arzular biyolojik ya da fenomenolojik anlamda gerçek duygular olmayabilir; ancak makinelerin insan davranışlarını ve düşünce kalıplarını o denli iyi taklit etmesi söz konusudur ki, *ayrıt*

etmesi güç bir “insansı” nitelik kazanacaklardır. Örneğin, günümüzde hâlihazırda var olan gelişmiş dil modellerinin (ChatGPT gibi) pek çok insanla ayırt edilemeyecek kadar doğal diyaloglar kurabilmesi, bu insansızlaşma eğiliminin bir göstergesidir.

Makinelerin insansızlaşması sürecinin en uç ucu, bilincin yapay bir formda tezahür etmesi ihtimalidir. Yapay Genel Zekâ (AGI) denilen, her alanda insana denk veya üstün performans sergileyebilen zekâ sistemlerinin ortaya çıkması durumunda, bu sistemlere *kişilik veya özne statüsü* atfedilip atfedilemeyeceği tartışmaları başlamıştır. Eğer bir makine, Turing testini tümüyle geçip bizim kadar yaratıcı, esnek ve kendi hakkında farkındalığa sahip görünürse, o noktada “*insan*” ile “*makine*” arasındaki ayrım felsefi ve etik olarak çökmüş olacaktır. Zira karşımızda biyolojik bir bedeni olmayan ama düşünebilen, hissedebilen (ya da öyle olduğu iddia edilen) varlıklar buluncaktır. Bu farazi senaryolar, insan ile makine arasındaki rekabetin ötesinde, bir birleşme veya yer değiştirme olasılığını da gündeme getirmektedir: *İnsanlar makineleşirken, makineler insanlaşmaktadır.* Bir bakıma, iki taraftan da “insan” unsurunun ortadan kalktığı ya da dönüştüğü bir yakınsama söz konusudur.

Toplumsal Açıdan Transhümanizm

Transhümanist ideallerin ve teknolojik insansızlaşmanın toplumsal düzlemde yaratacağı etkiler, en az felsefi boyutu kadar kritik bir tartışma alanıdır. Toplumlarda, teknolojik değişimlerden her zaman eşit düzeyde ve aynı hızda etkilenmezler. *Sanayi Devrimi’nden bu yana gördüğümüz üzere, teknoloji sosyolojik katmanlar arasında eşitsizlikler üretebilir.* Transhümanizm çağında da benzer bir risk vardır: İnsan 2.0 diyebileceğimiz gelişmiş insanlar ile geleneksel yapıda kalanlar arasında keskin bir ayrım oluşabilir. Bu durum, yeni bir sınıf hiyerarşisi yaratma potansiyeli taşır. Örneğin genetik olarak hastalıklara karşı

dirençli, zekâ düzeyi arttırılmış veya ömrü uzatılmış bir kesim, bu imkânlarla erişemeyenlere kıyasla ciddi avantajlar elde edebilir. Bu da biyoteknolojiye erişimin bir *sosyal adalet* meselesi hâline gelmesine yol açar. Fukuyama, transhümanist projelerin *temel insan eşitliği ilkesine* zarar vereceğini ve yeni bir kast sistemi doğurabileceğini belirtmiştir. Bu nedenle, bu teknolojilerin yaygınlaşması durumunda toplumların nasıl düzenleneceği sorusu ortaya çıkar: *Transhümanist düzen bir demokrasi midir, yoksa genetik ve sibernetik aristokrasi mi?*

Bir diğer sosyolojik mesele, istihdam ve ekonomik yapı üzerinedir. Makinelerin insansızlaşması, otomasyon yoluyla birçok işi insanlardan devralmaktadır. Yapay zekâ ve robotlar üretimde verimi artırırken, geleneksel iş kollarını da *ortadan kaldırma* eğilimindedir. İşsizliğin yapısı değişmektedir: Mavi yakalı işçilerin yanı sıra beyaz yakalı bazı meslekler de (örneğin muhasebe, çeviri, raporlama gibi) otomasyonla ikame ediliyor. Bu dönüşümün bir sonucu olarak evrensel temel gelir gibi kavramlar tartışılmaya başlanmıştır. Kurzweil gibi teknolojiyi olumlayanlar, *geçici bir sarsıntı olsa da uzun vadede yeni iş alanlarının ortaya çıkacağını* savunur. Gerçekten de her teknolojik devrim, eski meslekleri silerken yenilerini yaratmıştır. Ancak bu kez değişimin hızı ve kapsamı o kadar büyük olabilir ki, toplumun uyum sağlama süreci sancılı geçebilir. Eğer yapay zekâ, çoğu insandan daha iyi karar alıp hizmet sunarsa, büyük bir “işe yaramazlar” sınıfı riski gündeme gelebilir. Harari, gelecekte toplumun önemli bir kesiminin ekonomik olarak sistem dışında kalma tehlikesine dikkat çekerek, bunun siyasi ve psikolojik sonuçları olacağını belirtir – işlevsiz hisseden kitleler, otoriter ve popülist akımların da hedefi hâline gelebilir. Dolayısıyla, transhümanist gelecekte *anlamlı meşguliyet* ve *evrensel refah* kavramlarının yeniden tanımlanması gerekecektir.

Toplumsal açıdan bir başka boyut da insan ilişkileri ve değerler üzerindeki etkidir. Teknolojinin beden ve zihin üzerindeki bu denli etkili hâle gelmesi, aile, eğitim, din, etik gibi kurum ve kavramları da değiştirebilir. Örneğin ortalama ömrün radikal biçimde uzadığı bir toplumda nesiller arası denge bozulabilir; neredeyse ölümsüz sayılabilecek ebeveynler ve yenilenmiş bedenlerle 150 yıl yaşayan bireyler, kuşak kavramını dönüştürecektir. Keza, zihnin dijitalleştirilmesi mümkün olursa, “*kişilik*” ve “*kimlik*” algımız altüst olabilir – bedenden bedene veya sanal ortamlara taşınan zihinlerle çok farklı bir toplum ortaya çıkabilir. Bu durum aile kavramından tutun da hukuki sorumluluk kavramına kadar pek çok şeyi etkiler (örneğin, dijital kopyanız suç işlerse kim yargılanacaktır?). Sosyolojik açıdan, transhümanist bir toplum muazzam bir belirsizlik dönemi anlamına gelir: Normlar, yasalar ve etik değerler yeni baştan yazılmak zorunda kalabilir. Örneğin, doğal yollarla doğan bir insan ile genetik olarak tasarlanmış bir “tasarım bebek” aynı toplumsal statüde mi olacaktır? Yahut beyin implantlarıyla zekâlarını arttıran öğrenciler ile bunu yapmayanlar arasındaki eğitim adaleti nasıl sağlanacaktır? Bu tür sorular, *sosyal uyum* ve *kültürel kimlik* açısından büyük meydan okumalar demektir.

Transhümanist toplum perspektifinde karşıt uçlar arasındaki tartışma şuna varmaktadır: Teknoloji, insanlığı özgürleştirip güçlendirecek mi, yoksa bağımlı ve anlamsız hâle mi getirecek? Bu soruya verilecek cevap, büyük ölçüde teknolojik gelişmelerin nasıl yönetileceğine, toplumun karar alma mekanizmalarına ve etik ilkelerine bağlıdır. Bir yanda *techné*’nin (yapabilmenin) büyümesine kapılmak, diğer yanda insanî değerleri korumak bulunur. Bu dengeyi kurmak, sosyologlar, etikçiler ve politika yapımcılar için 21. yüzyılın en büyük sınavlarından biri olacaktır.

■ MUHAMMET ÖZDEMİR*

Transhümanizm ve Yapay Zekâ

Bu çalışmanın amacı, transhümanizm ve yapay zekâ kavramlarını tanımlayarak her iki kavrama ilişkin olarak uluslararası literatürde oluşmuş ortak eğilimler ve bunların Türkçedeki yansımaları noktasında bilgi vermektir. Transhümanizm ve yapay zekâ kavramları ve literatürlerine ilişkin ortaklaşabilen ve farklılaşabilen eğilimlerin kaynağının toplumların teknoloji yatırımlarında bulunabileceği önceden saptanabilir. Daha açık söylendiğinde teknolojiye emek ve mesai vermiş ve geçmişten bugüne ortaya koyduğu emek performansı ile üretken ve verimli ekonomik neticeler elde etmiş toplumlar her iki kavrama da olumlu yaklaşmaktadır. Bu yönüyle ABD, Çin ve İngiltere gibi toplumların transhümanizm ve yapay zekâ konusunda olumlu oldukları, Batı Avrupa toplumları ve onları örnek alan dünya toplumlarının ise transhümanizm ve yapay zekâ konusunda karamsar ve karşıt eğilimlere sahip oldukları ve nihayet az gelişmiş dünya toplumlarının da henüz açık bir konumlanmaya sahip olmadıkları belirtilebilir. Teknoloji felsefesi ve yapay zekâ analizleri çerçevesinde birinci grupta yer alan toplumların yaklaşımları için “deneyimsel yönelim” (“empirical turn”) kavramı, ikinci grupta yer alan toplumların yaklaşımları için “insancıl” (“humanist”), varoluşçu (“existentialist”), “fenomenoloji” ve “hermeneutik” kavramları tercih edilebilmekte ve üçüncü grup için de henüz herhangi bir kavram kullanılmamaktadır. Bu

toplumlar arasında Türkiye’nin yeri vizyon ve bazı sanayi girişimleri bakımından birinci gruba, felsefi ve sosyal bilimsel analizlerin tercih ettikleri argümanlar bakımından ise ikinci gruba yakınlık göstermektedir.

Transhümanizm, biyoteknolojik, nanoteknolojik ve dijital teknolojik gelişmelerden sonra hastalıkların tedavi edilmesi, bedensel engellerin giderilmesi, güzelliğin desteklenmesi, yaşlılığın geciktirilmesi ve ölümün iptal edilebilmesi çerçevesinde insanın bedensel, fiziksel ve psikolojik erişim gücünün artırılması düşüncesidir. Bu düşünce aslında 20. yüzyılın teknolojik gelişmelerine ve Amerikan rüyasının olgusallaştırdığı bireyselleşmeye dayanmaktadır. Bireyselleşme beraberinde çoğulcu ve melez kültür yapılarını doğurmakta olup temelde ekonomik kalkınmaya referanslanmaktadır. Transhümanizm bu çerçevenin felsefe içinden geliştirilmiş olan söylemsel bir karşılığıdır. Öncelikle Max More, sonra onun eşi Natasha-Vita More, Nick Bostrom ve mühendis Ray Kurzweil’in çalışmalarıyla 1990’lı yıllarda başlayıp 2000’li yıllarla birlikte dünya geneline yayılmış; Koronavirüs ve pandemi ile birlikte de ciddi bir şekilde popülerite elde etmiştir. Bu düşünce, toplumların ekonomik kalkınma başarılarına göre oluşabilecek olan bir dünya toplumlar kategorisini ve ilerlemiş insan bilincini içermektedir. Bu yönüyle önce İlahiyatçı Ted Peters, sonra Anders Sandberg

* Prof. Dr., Düzce Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: muhammetozdemir2012@gmail.com.

ve Sebastian Seung tarafından din, inanç ve yaşamın anlamı çerçevesinde eleştirilmiştir. Bu arada transhümanizmin getireceği kategori ve yeni ekonomiyle dünyanın gelişmiş veya gelişmekte olan toplumsal insanlarına zararlı olacağı yolunda genel spekülâtif bir eleştiri damarı bulunduğu belirtilmelidir. Ayrıca Kıta Avrupası'nın içinden gelişen ve teknolojiyi onayladığı hâlde transhümanizmi onaylamayan bir başka literatür daha vardır ki adı posthümanizmdir. Donna J. Haraway ve Catherine N. Hayles tarafından 1980'li ve 1990'lı yıllarda ekofeminizm literatürünün olumlu anlamda teknoloji görüşüyle buluşturulması yoluyla başlatılan bu literatür transhümanizmin bireysel veya tekil gelişmiş insan düşüncesinin yerine tüm canlılık ve doğayla barışçıl olan toplumsal insan düşüncesini önermektedir. 2000'li yıllarda Cary Wolfe, Rosi Braidotti, Pramod K. Nayar ve Francesca Ferrando'nun katkıda bulunduğu posthümanizm literatürüne göre hümanizm, aydınlanma ve doğal seleksiyon yorumları yanlış olup bu düşünceler iki dünya savaşına, dindar insanların dışlanmalarına, kadınların, doğanın ve hayvanların göz ardı edilmelerine yol açmıştır. Bunun yerine canlılığı kategorilendiren bütün ikilemlerin ve türçülüğün iptal edildiği kapsayıcı bir canlılık söylemi ve düşüncesine ihtiyaç vardır. Transhümanizmin Anglosakson dünyada ve Doğu Asya'da olumlu karşılandığı, posthümanizmin ise Batı Avrupa'da ve gelişmekte olan toplumlarda olumlu karşılandığı söylenebilir.

Yapay zekâ, insanlar tarafından yapılan neredeyse bütün işlerin elektrik, elektronik, yapay sinir ağları ve yazılımdan müteşekkil makineler aracılığıyla yerine getirilmesi durumu; bunu temin eden bilgisayar yaratımlı makineler ve bu işlemlerin araştırıldığı saha-

nın ortak adıdır. Dar kapsamlı yapay zekâ, yapay genel zekâ ve yapay süper zekâ şeklinde üç kategoride incelenen yapay zekâ; ilk aşamada insanlara yardımcı hizmetlerin yerine getirildiği iş durumlarını yapan makinelere, ikinci aşamada insanların yaptığı bütün işleri en az onlar kadar nitelik ve verimlilikle yerine getiren makinelere ve son aşamada ise insanların yaptığı bütün işlerden daha fazlasını ve ilerisini yapabilen makinelere isim olmaktadır. Tarihsel olarak ilk kez İngiltere ile Almanya arasındaki mücadelelerde önemli şifre çözümleme işlerini yerine getiren Alan Turing'in 1950 yılında makinenin düşünmesine dair makalesiyle başlayan yapay zekâ araştırmaları, daha sonra 1966 ve 1997 yıllarında insanların makinelere yenilmesiyle makinenin veya yapay zekânın merkezde olduğu bir aşamaya evrilmiştir. 1985 yılında Joseph Agassi'nin İngiltere'de teknolojinin artık bilimin uygulamasından ibaret olmayıp daha kapsamlı ve hatta merkezî bir işleve eriştiğini içeren açıklamalarıyla bilim ile teknoloji birbiriyle yer değiştirmiştir denilebilir. Böylece yapay zekâ, bilimin toplumsal etkilerini ve sonuçlarını kavradığı bir merkezî etken aşamasına evrilmiştir. Böylelikle 1950-1985 arasında makine ile insanlar arasında karşılaştırmaların yapıldığı birinci aşama, 1985-2006 yılları arasında teknolojinin bilimi belirlemeye başladığı ve yapay zekânın insanın önünde yol aldığı ikinci aşama, 2006-2020 arasında ise yapay zekânın insana göre rolünün belirlenmeye çalışıldığı üçüncü aşama ve 2020'den sonra da yapay zekâyı göre insanın rolünün belirlenmeye çalışıldığı dördüncü aşamadan söz etmek gerekmektedir. 2006 ve 2007 yıllarında Val Dusek ve Matt Carter'ın çalışmalarının teknoloji felsefesi ve yapay zekâ felsefesi kavramlarını ciddi bir şekilde gündeme

eklediği saptanmalıdır. Transhümanizm her durumda yapay zekâyı desteklemekte ve hatta kendi felsefi söyleminin bir tanığı, temel bir bileşeni ve tamamlayıcı olarak görmektedir. Bu nedenle ABD, İngiltere ve Çin transhümanizmin yanı sıra yapay zekâyı olumlu bakmaktadır. Deneyimsel yönelim (empirical turn) denilen teknoloji felsefesi veya yapay zekâ kavrayışı ABD ve İngiltere’de insan bilimleri odaklı ve Çin’de ise mühendislik odaklı olarak ilerlemektedir. Batı Avrupa ise transhümanizme olduğu gibi yapay zekâyı da temkinle ve hatta karamsar yaklaşmaktadır. Genellikle Martin Heidegger felsefesi, Jean Paul Sartre, Jacques Ellul ve fenomenolojiye dayanan bu bakış açısı teknoloji ve yapay zekânın insanlığı ve doğallığı tehdit ettiğini iddia edebilmektedir. Bununla birlikte Alberto Romele gibi bazı yeni ve genç filozoflar ABD ve İngiltere’nin deneyimsel yönelim görüşünün Batı Avrupa için de daha doğru olacağını veya en azından üçüncü bir eğilime sıcak bakmak gerektiğini dile getirmektedirler.

Türkiye’de transhümanizm literatürünün önde gelen kuramcısı ve araştırmacısı Ahmet Dağ’dır. Onun görüşleri büyük ölçüde transhümanizme ihtiyat ve eleştiriyle yaklaşmak gerektiğini içermekte olup Batı Avrupa merkezli eleştirilerle benzerlik göstermektedir. Posthümanizm literatüründe ise Başak Ağın’ın çalışmalarının dikkat çekici olduğu belirtilebilir. Teknoloji felsefesi ve yapay zekâ felsefesi söz konusu olduğunda da Muhammet Özdemir’in araştırmaları deneyimsel yönelime yaslanarak transhümanizm, posthümanizm, metaverse ve yapay zekâyı tanımlayan ilk argümanları içermektedir. Türkiye’de İlahiyat Fakültelerindeki araştırmacılar başta olmak üzere birçok araştırmacının bu çerçevede emek verdiği ve sosyal bilimsel eğilimin görece karamsar

ve eleştirel olduğu söylenebilir. Metaverse, dijital yaşam, teknoloji ve yapay zekâ çerçevesinde iş insanı, yatırımcı ve araştırmacı Taşkın Koçak’ın seminerleri ve konferansları dikkat çekicidir. Çünkü teknoloji ve yapay zekâyı gerçekçi ve ekonomik bir bakışla yaklaşmaktadır. Türkiye’nin On İkinci Kalkınma Planı’nda yapay zekâ kavramı 53 kez geçmektedir. Bu durum ülkemizin transhümanizm ve yapay zekâ kavramlarına ilk andan itibaren ciddi bir şekilde mesai ve vakit ayırdığını göstermektedir.

Transhümanizm ve yapay zekânın birlikte anılması dünyanın gittiği ekonomik, düşünsel ve kültürel yönle ilgilidir. Endüstri Devrimi, nükleer silah ve enerji konuları vaktiyle dünyada nasıl etkiler meydana getirdiyse yapay zekâ teknolojisi ve transhümanizm akımı da benzer etkilerde bulunacağına benzemektedir. Ülkemizin yapay zekâ teknolojisini değerlendirmek suretiyle yapay zekâ çalışmalarına yatırım yapmasında büyük yarar bulunmaktadır. Ne yazık ki bu durum geniş bir bütçe ve yetmiş insan kaynakları gerektirmektedir. Bu nedenle dikkat çekici yatırımlarda bulunan körfez ülkelerinin bile yakın zamanda verim elde etmeleri kolay görünmemektedir. Bununla birlikte ülkemizde savunma sanayii ve askerî teknolojide yapay zekâ teknolojisinden yararlanıldığı belirtilmelidir. Yaşam, eğitim ve istihdam denilince yapay zekâ ve sağlığın; spor denilince de transhümanizmin akla gelmemesi mümkün değildir. Fitness, günlük yürüyüş, koşma ve yüzme nasıl ortak yaşamın vazgeçilmezleri arasında yer alıyorsa özbakım, eğitimde ve üretimde yapay zekâ da benzer şekilde ortak yaşamın vazgeçilmezleri arasına ikame edilecek gibi görünmektedir.

Bir ülke veya toplumun en yüksek seviyede verimlilik ve kazanç elde edebileceği alanlara yönelmesi veya yoğunlaşması en

makul olanıdır. Ülkemizde sağlık, tabiat, lezzet ve lojistik ön planda görünmektedir. Çünkü Türkiye jeopolitiği; sağlıktaki ucuz iş gücü, kıtalar arası konumu, yemek ve tatlı çeşitliliği ile dünyada ilk sıralarda gelen birkaç potansiyelli ülkeden birisidir. Bu konular veya çerçeveler bir şekilde yapay zekâ ve transhümanizmi kullanmayı gerektirmektedir. Jeopolitik, lojistik ve sağlığı yapay zekâ olmaksızın, sağlığı ve lezzetleri de transhümanizm olmaksızın geliştirmek ve dünyaya pazarlamak kolay değildir. Bu nedenle savunma sanayii ve askerî teknoloji dışında da yapay zekâ ve transhümanizme ihtiyaç vardır.

Transhümanizm ve yapay zekânın yan etkileri neler olabilir? Yaşadığımız dünyada en riskli gelişme, insanların yalnızlaşmaları ve toplumsallaşmanın aileden başlayarak giderek zayıflamasıdır. Gitgide uluslararası ve melez toplumsallaşmalar artmakta olup bu durum da Türk kimliği ve Müslüman kimliği açısından bazı sakıncalar veya çekinceler meydana getirebilmektedir. Bu gelişme sadece Türkiye’de değil dünyadaki bütün ülkelerde eşzamanlı olarak yaşanmaktadır. Transhümanizm tekillik veya bireyselci yaklaşımıyla bu durumu olabildiğince ileriye taşımayı planlamaktadır. Transhümanizm insanların toplumsal olmamalarını daha meşru bir hedef ve aşama niteliğinde kabul etmektedir. Çünkü böylece her bireye ayrı ayrı tüketim malzemesi satabilmek mümkün olabilecektir. Yapay zekâ da pazarlanan ve satın alınması beklenen ürünlerden olduğundan onun en önemli yan etkisi de transhümanizm gibi toplumsallaşmanın bugünkünden daha çok zayıflatılması yönünde olacaktır. Yalnızlaşmaya karşı dünyanın hiçbir yerinde hiçbir kültürün güçlü olmadığı belirtilmelidir. Söz gelimi Afrika toplumlarında yapay zekâ teknolojisi ve transhü-

manizm daha az görünür olabilmektedir, ama iktidar ve zenginlik kavgaları nedeniyle Afrikalılar kimi zaman birbirlerine nefretle bakabilmektedir. Bu veri transhümanizm ve yapay zekânın olası yan etkilerinin aslında teknolojiden kaynaklanmadığını göstermektedir. Bunun dışında insanlık için bir tehdit varsa bu da Batı Avrupalı insanlar için söz konusu olabilecek bir tehdittir. Çünkü ABD’nin varlığı ile iyice güç ve etkinliklerini yitiren Batı Avrupalılar Çin ve Asya ile birlikte güvenli, garantili ve konforlu kaynaklarından olabilir. Bu gelişme de en fazla orta sınıf insan ve toplumları olumsuz etkileyebilir gibi görünmektedir. Çünkü transhümanizm ve yapay zekânın müşterisi olan insan ve toplumlar aynı zamanda her iki kavramın ek yük getireceği insanlar olabileceklerdir.

Transhümanizm ve yapay zekâ konusunda pasif, karamsar ve karşıt olmak yerine aktif, iyimser ve olumlu olmakta yarar vardır. Çünkü her iki kavram da birer olguya karşılık gelecek şekilde dünyanın gidişatındaki gerçek yönü içermektedir. Söylem seviyesinde bazı temkin ve şartlar korunabilir, ama iki kavramın getireceği dünya bugünkünden daha kötü olmayacaktır. Bu nedenle yeni kuşakların ve eldeki yetişkin kuşakların bilinç ve istihdam seviyesinde transhümanizm ve yapay zekâyâ yönelmelerinde yarar vardır. İslâmiyet ve Müslümanlık böyle bir akıl yürütmeye olumsuz yaklaşmaz. Kimi ilkelerin korunması kaydıyla konuya dâhil olmaya sıcak bakabilir. Bu ilkeler korunması gereken beş temel unsurun yanı sıra insanlığın genel yararının gözetilmesi noktasında olabilir. Burada Müslümanların yeterli-hazır insan kaynağına sahip olup olmadığının mutlaka değerlendirilmesi ve konuya uygun uzun soluklu planlamaların yapılması gerekmektedir.

| MEHMET ULUKÜTÜK

Yapay Zekânın Hermeneutik Teşrihi /Eleştirisi Yapılabilir mi?

Yapay zekâ (Bundan sonra YZ) bir heyula, hayalet gibi dolaşüyor ortada. Çok hızlı girdi hayatımıza ve giriş hızından çok daha fazla bir hızla aramızda yayılıyor. Şimdiden pek çok mesleğin geleceği tartışılıyor. Ortam ne olursa olsun, muhabbetin bir yerinde söz muhakkak YZ'ya geliyor. Herkes onunla ilgili bir tecrübesini anlatıyor. Teknolojinin yeni bir türevi olarak işbu nevezuhur YZ önceden herhangi bir haber vermeden, hazırlık dahi yapmamıza fırsat tanımadan bodoslamasına yaşantımıza girdi. Bizler de üzerinde düşünme fırsatı bulamadan veya üzerinde düşünmeyi gerekli de görmeden bir anda içine girdik. Bundan önceki teknolojik yeniliklerde kendimizi nasıl bir anda yeni bir teknolojinin kucağında bulduysak ve sorgulanmasına/tartışılmasına izin dahi vermediyse bu son teknolojik yenilikte de benzer bir durum yaşadık.

Aslında teknolojiyle ilişkinin sağlıklı olmasının göstergelerinden birisi, yeni çıkan her teknolojik aygıtı hemen sahiplenmemek, bir anda onun bir kullanıcısı hâline gelmemektir. Yeni çıkan bir teknolojiye öncelikle mesafeli durmak, işlevini ve amacını anlamaya çalışmak, muhtemel sonuçlarını tartışmak ve temkinli davranmak sağlıklı bir insan ve sağlıklı bir toplum olmanın göstergesidir. Zira her yeni teknoloji aslında insanın algı, duygu, bilgi, tutum ve alışkanlıklarında bir değişimin habercisidir. Her şeye, her duruma birdenbire uyum göstermek, adapte olmak, hemencecik ona göre değişmek sağlıklı, normal bir tavır ve tutum olamaz. İnsan hayatında en kötü alışkanlıkların bile

birdenbire terk edilmesi mümkün olmadığı gibi, özünde sağlıklı da değildir. Tedricilik, bir şeyin aşama aşama gerçekleşmesi, sindire sindire olması daha sağlıklı ve kalıcı olacaktır. Bu bağlamda Neil Postman'ın 1992'de yayımlanan *Teknopoli: Kültürün Teknolojiye Teslimi* (*Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*) adlı kitabı teknolojinin hayata girdikten sonra alışkanlık ve kültürde ne türden dramatik değişimlerin yaşandığını gösteren ibretlik bir kitaptır. Postman'a göre *Teknopoli*, teknolojinin artık yalnızca bir araç değil, bizzat *anlam üreticisi* olduğu, geleneksel epistemik ve ahlaki, hatta teolojik inanç yapılarının, otoritelerin çözüldüğü yeni kültürel yapıdır. Teknopoli'de teknoloji, tüm hakikat iddialarının ölçütü hâline gelir. Bu, bilgi üretiminin anlamından toplumsal örgütlenmeye kadar her şeyin yeniden tanımlandığı bir çağdır. Postman, mesela bir Afrika kabile-sine kibritin bile girişinden sonra meydana gelen ahlaki ve kültürel değişimleri anlatır ki, hayatımıza giren küçücük bir değişimin bile nelere yol açacağını görmek bakımından önemlidir. Postman'ın en önemli tezi, her giren teknolojinin hayatımızın ekolojisinde önemli ve sarsıcı bir değişikliği de beraberinde getirdiğidir. Bir eko-sisteme yeni bir tür girdiğinde veya var olan bir tür ortadan kalktığında mevcut eko-sistemde sarsıcı değişikliklerin olması kaçınılmazdır.

Özellikle üreticisi olmadığımız teknolojik yeniliklere karşı daha temkinli ve tedbirli olmak, hayatın bütünlüğü ve sürekliliği için gereklidir. Mesela iletişim ve bazı mobil işlemler için üretilmiş olan cep telefonlarının,

bebeklerin avutulmasında, yemek yemesinde, çocukların meşgul ve sessiz kalmalarını sağlamada, gençlerin amacını yitirip hayat-tan soğumasına neden olmasına, insanlar arasındaki en mahrem anların başkalarına servis edilmesinde, bilhassa sınavlara hazırlık aşamasındaki gençlerimizin düzenli çalışmasının önünde en büyük engellerden biri olmasında, psikolojik savaşların kirli ve ucuz arenası olmasında kullanılacağı herhâlde işin başında kimsenin aklına gelmeyecek bir olaydı. Cep telefonlarıyla, özellikle akıllı cep telefonlarıyla ilk tanışmamızda kimsenin aklına herhâlde bu türden şeyler gelmemiştir. Bununla birlikte hâlihazırda yaşadığımız manzara bütün çıplaklığıyla ortadadır. Demek ki her çıkan teknolojik yeniliğe anında teslim olmamak, onu bütünüyle kucaklamamak, muhtemel sonuçları üzerinde tartışmalar yapmak, temkinli ve mesafeli bir tavır almak sonradan ortaya çıkacak ve telafisi mümkün olamayacak durumlara karşı gerekli bir önlem olabilir mi.

YZ özellikle bilgi üretiminde “kolaylaştırıcı” ve tabii ki “hızlandırıcı” bir akıllı algoritma olarak meydana çıktı ve insanların kullanımına açıldı. Hakikaten herhangi bir konuda bir şeyler sorduğunuzda sizlere saniyeler içinde başı sonu belli bir malumat verebiliyordu. Her sınıftan ve her meslekten insanlar bu durumu takdirle karşıladılar. Özellikle bilgi üretme pozisyonundaki insanlar bu yeni teknolojiyi daha fazla önemser/ilgilenir oldular. Tabii bir yandan da kendi istikballeriyle ilgili birtakım endişeler taşımaya başladılar. Zira yaptıkları işi, saniyeler içinde, büyük ölçüde hatasız ve derli toplu yapan bir akıllı algoritma karşısında kendi varlıklarını sorgulamak gereği duydular. Peki, gerçekte böyle bir tehdit var mıydı? İşte bu yazıda hem söz konusu yeni teknolojiyi hem de varsayılan tehdit durumunu hermeneutik açıdan teşrih edip, eleştirisini yapmak istiyorum. Hermeneutik teşrihten kastım ise, meseleyi insanın anlama ve yorumlama

imkânı ve sınırlarının içinde ele almak. Hermeneutik eleştiri ise YZ’nın insanın anlama ve yorumlama yetisine verdiği zararı sorgulamak anlamına geliyor.

Yazımda giriş, gelişme ve sonuç protokollerini izlemeden doğrudan, deyim yerindeyse “kitabın ortasından” düşündüklerimi ifade edeceğim. Öncelikle akademik metinlerde YZ kullanımı hem “kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı” hem de akademinin bizzat kendisini tehdit eder hâle gelmektedir. Kanımca bunun en önemli sebebi şu olsa gerektir: Akademi uzun süredir, görünüşte insan eliyle ama YZ taklidi ile hayatını sürdürdü. Akademik metinler, tatsız tuzsuz, öznellikten ve şahsiyetten olabildiği kadar uzak, dilin edebî zevkini bir türlü tatmayan ve tattırmayan, kendi düşüncesini ve görüşünü olabildiğince saklayan ya da söylemek istediğini bir türlü söyleyemeyen, belki de bir şey söylemek istemeyen, teknik bir jargonla hayattan uzak, aşama aşama gerçek sorunlardan kaçan bir hâle öyle büründü ki, en sonunda YZ çıktı ve âdeta sizin bu yaptığınız ve adına akademik bilgi dediğiniz şeyi ben sizden daha iyi yaparım, sizden daha hızlı yaparım ve sizin kadar masraf ve gürültü de çıkarmam dedi. Bir anlamda YZ taklidi yaparak metinlerini yazmaya çalışan ve epey bir süredir de yaptığı işe kanksayan insanlara en üst perdeden bir meydan okuması yaptı. Akademisyenlerin metinleri YZ henüz ortada yokken de zaten YZ taklidi metinler gibi çıkıyordu. Buna göre YZ önce ortamı kendi istediğine uygun bir şekilde hazırladı. Herkesin onun taklidini yaptığı bir vasatta ortaya çıkıp, taklidini bırakın, işte aslı burada diye haykırdı. Kısa bir sevinç hâlinin sonradan yerini derin kaygılara bırakmasının nedeni de bu olsa gerektir.

YZ öncelikle bilginin mahiyet ve muhtevasında büyük bir değişimin habercisidir. Bilgi artık deneyimlenemeyen, yorumlanamayan, sadece aktarılan bir muhtevaya bürünmüş, mahiyeti ve öznesi belli olmayan, amacı, istikameti karanlık bir süreç

dönüşmüştür. YZ bilginin çoğalmasını hızlandırmış ama anlamını kaybetmesine de neden olmuştur. Anlam, okuduğunuz metinle, ontolojik bir ilişkiye girme meselesidir. Okumaya anlam ve değer veren şey, okuma eylemine yönelirken hangi kaygılarla hareket ettiğinizdir. Zaten anlamak da yorumlamak da bir kaygı meselesidir. Kaygılandığınız kadar okur, anlar ve yorumlarsınız. Kaygısı olmayanın okumasından da, anlamasından da, yorumlamasından da söz edilemez. Bu minvalde Heidegger'e göre yorum, varlığı açan bir eylemdir. İnsan, *Da-sein*, dünyada-anlam-arayan varlıktır. YZ ise bir Varlık-sorusu soran değil, veri işleyen bir sistemdir. Heidegger'e göre, yorumlama, *zu-hurat (aletin görünür olması)* gibi varlıkla temas hâlidir. YZ'nın böyle bir temas biçimi yoktur. Çünkü o, dünyaya atılmışlık (*Geworfenheit*) bilinciyle hareket etmez. Bu zaviyeden yaklaşıldığında Heidegger açısından, YZ'nın hermeneutik kapasitesi yoktur. Çünkü onun "dünyası" yoktur. Yapay zekâ sistemleri (özellikle dil modelleri), anlamı işlemez, dizgisel örüntüler üretir. Bu fark, hermeneutik açıdan belirleyicidir. Yapay zekâ, semantik yapıların ya da istatistiksel örüntülerin işlemlerini yapar ama bu işlem, niyet, tarihsel bağlam, yaşanmışlık, ön-yargı, anlayış ufku, diyalog gibi hermeneutik kategorilere sahip değildir. YZ'nın bir metni yorumlaması, gerçekte onun kültürel, tarihsel ve ontolojik bağlamını anladığı anlamına gelmez; yalnızca bir ihtimal büyük veri kümelerinden en anlamlı bir dizgeyi üretmesi anlamına gelir. Dolayısıyla, yapay zekânın üretimi anlam değil, anlama benzerliğidir. Hermeneutik ise bu "benzerliğin" yeterli olmadığını ve her anlamın bir yaşam ilişkisi içinde doğduğunu savunur. Çünkü yapay zekâ, "yorum yapıyor gibi görünen ama anlam üretemeyen" bir sistemdir. Hermeneutik, anlamın tarihselliğini, öznelliğini ve varoluşsal boyutunu ön plana çıkarırken, YZ bu boyutlardan yoksundur. YZ'nın ürettiği "yorumlar", yalnız-

ca geçmişteki verilerin istatistiksel bir izdüşümüdür; öznelğin, sorumluluğun, tarihsel konumun temsilcisi olamaz. Gadamer'in bakışıyla anlam bir metinde sabitlenmiş değildir; her okuma, yorumlayan öznenin tarihsel önyargılarıyla ve anlayış ufkuyla yeniden kurulur. Bu şu anlama gelir. Yorumlayıcı, pasif değil; varlığın anlamına dair bir sorumlulukla hareket eder. Anlama süreci, bir diyalog, bir karşılaşma, bir yorumlamaya açık olma hâlidir. Bu anlamda yapay zekânın anlama niyeti yoktur, çünkü onun varlıkla ilişkisi yoktur. Dolayısıyla Gadamer'in bakışıyla, YZ yorum yapmaz, yapıyormuş gibi davranır. Zira insani bir bağlamı, tarihsel bir ufku, varoluşsal bir anlamı yoktur.

Bilgiden anlama ve yorumlamayı çıkardığınız takdirde geride ne kalır? Enformasyon bombardımanı. İstiflenmiş bilgi. Varoluşsal ve hermeneutik zaviyeden baktığımızda içinde yaşadığımız dünyada sorun bilgiye ulaşamama, bilginin yeteri kadar olmaması, söz gelimi bir yüksek lisans veya doktora öğrencisinin "bir şekilde" tezini iki kapak arasına koyup diplomasını alması, bir akademisyenin "bir şekilde" makalesini ya da kitabını yazıp puanını alması sorunu mudur? Daha da can yakıcı bir soru sorayım. Şu an içinde bulunduğumuz dünyada, canımızı yakan, ruhumuzu daraltan, kişiliğimizi yaralayan hangi problemin çözümü, bilginin yeteri kadar çoğalmamasından dolayıdır? Bir öğretmenin yaşadığı hangi sorun, gerçekten yaşadığı sorunla ilgili bilgiyi bilmemesidir? Hangi tüccarın yaşadığı sorun o konuyla ilgili yeterli bilgi sahibi olmamasındandır? Dünyada hangi ahlaksızlığın, kötülüğün, zulmün kaynağında bilgiye ulaşamamak durumu vardır? Yoksa sorun başlangıçta bilgiye yönelirken otantik/sahih kaygı sahibi olmamak mıdır? YZ bilginin bizi kendisini değil, "bir şekilde" buradan yapay zekâyı aktarmasıyla çoğaltılmasından bireysel çıkar elde edenlerin başvurduğu bir mekanizma hâline gelmektedir. Böylesi bir mekanizmanın insa-

nın anlam ve değer merkezinin yerini alması çok da matah bir durum olmasa gerekir. Kaldı ki alamayacaktır. Tabii insanoğlu, insanlığını yitirmediği müddetçe.

Diğer yandan konuyla ilgili çok önemli gördüğüm bir kitaptan bahsetmek isterim. 2021 yılında yayımlanan, 2022 yılında da dilimize tercüme edilen *Yapay Zekâ Miti Bilgisayarlar Neden Bizim Gibi Düşünemez?* adlı kitabında Erik J. Larson, YZ savunucularının mantıksal tümevarımı, doğal dili ve bilinçli muhakemeyi bilgisayar algoritmalarıyla taklit edebileceği fikrinin bilimsel bir temeli olmadığını vurgular. Larson'a göre bu "teknolojik determinizm", tıpkı bir din gibi geleceği önceden tayin eden ve insani yaratıcılığı görmezden gelen indirgemeci bir düşünceye dayanır. Burada YZ konusunda en önemli konulardan birisi YZ ile insan zekâsı arasındaki farklardır. İnsan zekâsının kendine özgü bazı nitelikleri vardır: "Birincisi, zekâ *durumsaldır*, yani mevcut durumdan hareket eder; genel zekâ diye bir şey yoktur. Beynimiz, aralarında bedenimizin, çevremizin, başka insanların ve bir bütün olarak içinde yaşadığımız kültürün de bulunduğu daha geniş bir sistemin bir parçasıdır. İkincisi, zekâ *bağlamsaldır*. Boşlukta var olamaz, hep çevre tarafından şekillendirilir ve sınırlanır. Şu anda zekânın daha fazla gelişmesinin önündeki engel beyin değil, çevredir. Üçüncüsü, insan zekâsı büyük oranda *dışsallaşan* bir şeydir, yani zekâmız beynimizde değil, uygarlığımızda saklıdır: Bireyleri kendilerinden daha büyük bir bilişsel sistemin içindeki modüller gibi düşünün. Bu öyle bir sistem ki kendini iyileştirebiliyor ve aslında bunu uzun zamandır yapıyor." (Chollet, Francois, "The Implausibility of Intelligence Explosion," *Medium*, 27 Kasım 2017) Anlayacağınız; "insanların bir toplumsal zekâsı vardır. Bizim bir duygusal zekâmız vardır. Zihnimizi en karmaşık sorunları ve bulmacaları çözmek dışında başka işler için de -hatta özellikle karmaşık sorunlarla uğraşırken diyalim-

lanıyoruz. (*Yapay Zekâ Miti*, s. 45) Nitekim hepimizin gündelik hayatta sergilediği zekâ, bizim kafamızın içinde işleyen bir algoritma değildir, içinde yaşadığımız ve eylediğimiz bütün bir kültürel, tarihsel ve toplumsal bağlamı da devreye sokmaktadır. (*Yapay Zekâ Miti*, s. 49) Düşünce zamanda var olur, ömürde var olur, yeni olduğu kadar öngörülemez fikirler de üretebilir. (*Yapay Zekâ Miti*, s. 61) Aslında öngörülebilir bir fikir özünde fikir anlamı da taşımaz. Her şeye önceden bir cevabı olan makinanın yazacakları hangi derdimize derman, hangi sorunumuza çözüm, hangi varoluşsal sorumuza cevap olabilir ki? Ancak bilgiyle aramızda ontolojik bir ilişki yoksa bilgi bir kaygının ve derdin sonucunda aranmıyorsa, işte tam orada YZ'ya istediğiniz gibi başvurabilirsiniz. Neşet Ertaş merhum, "çekmediğimiz derdin türküsünü söylemedik" der. Çektiğiniz bir dert yoksa söylediğiniz türkünün de bir anlamı yoktur. Hangi türküyü söylerseniz söyleyin.

YZ'nın mahkeme davalarındaki çözüm başarısı (aslında hızı mı demek gerekir), hastalıkların teşhis ve tedavisindeki rolü, sınavlara hazırlıklardaki etkisi vesaire pek çok konudaki "vazgeçilmez" rolü üzerinde birçok beyanat ortaya çıkmakta, buradan hareketle de ne kadar "faydalı" ve "gerekli" olduğundan dem vurulmaktadır. Doğrudur. Tıbbı da, eğitimi de, hukuku da "mekanik süreçlerin kümülatif" toplamı hâline getirdiğinizde elbette YZ'nın bu alandaki başarıları göz dolduracaktır. Zaten sorun da YZ'nın bu alandaki sözde "başarısı" değil, eğitim, sağlık, hukuk gibi alanların zaten çok önceden mekanikleşmiş olmasıdır. Asıl vahim olanı budur. Eğitim, maarif yani kendini anlama ve keşfetme süreci olmaktan çoktan çıkmış, sınavlara hazırlık yarışının mezesi hâline gelmiştir. Hukuk, adalet arayışı olmaktan çoktan çıkmış teknik prosedürlerin, protokollerin mekanik uygulamasına dönüşmüş, sağlık şifa arayışından vazgeçmiş, teknik cihazların göstergelerinde bulmaca çözme-

ye dönüşmüş. Böylesi bir vasatta YZ elbette vazgeçilmez bir merci hâline gelecektir. Ama Allah aşkına sorunun YZ tarafından çözülmesinde değil, sorunun bizi kendisinde büyük bir mesele yok mudur? Eğitim, neden insanın kendini anlama ve keşfetme süreci olmaktan çıkmış, sınavlara hazırlık yarışının mezesi hâline gelmiştir? Hukuk, neden adalet arayışı olmaktan çıkarak teknik prosedürlerin, protokollerin mekanik uygulamasına dönüşmüştür? Sağlık neden insana şifa arayışından çoktan vazgeçmiş, teknik cihazların göstergelerinde bulmaca çözmeye dönüşmüştür? Öncelikle sormamız gerekenler bunlar değil midir?

Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde temel bir kavram olarak geçen, genellikle "pratik bilgelik", "aklî erdem" ya da "öngörülü sağduyu" şeklinde Türkçeye tercüme edilen bir kavram vardır. Yunanca "phronesis", fiil kökü olan *phronēō* (φρονέω) kelimesinden türetilmiştir. *Phronēō*, "aklını kullanmak", "düşünmek", "ölçüp biçmek" ve hatta "ön görmek" anlamlarına gelir. Kavramın özünde "phren" (φρήν) kelimesi vardır ki bu da antik anlamıyla hem "akıl" hem de "kalp" anlamında kullanılır; (düşünen kalpler ifadesine ne kadar benzediği bir başka bahis) yani düşünce ve duygu merkezidir. Bu kavram, yalnızca bilgiye sahip olmakla değil, bu bilgiyi doğru zamanda, doğru şekilde, doğru amaçla ve doğru bağlamda uygulayabilme yetisiyle ilgilidir. Bunun için hermeneutik kaygının ruhudur. Önde gelen hermeneutikçiler, mesela, Dilthey, Heidegger ve özellikle Gadamer gibi düşünürlerin kitaplarında merkezî kavramlardan birisidir. *Phronesis*, tümel bir ilkenin tikel bir olaya uygulanması durumu esasında zihindeki tefekkür eylemidir. Mesela "yalan söylememek" tümel ahlaki ilkesi her hâl ve şartta aynen tatbik edilmemesi gereken tümel bir ilkedir. Her halükârda asla yalan söylemeyen bir insan ahlaklı bir insan olamaz. Böyle yapan bir insan, ahlakın ruhunu, amacını anlamamış

bir insan olabilir ancak. Zira hiçbir tümel ilke üzerinde düşünülmeden, aynen tikel olaya uygulamaz. Makinalar ile insan zekâsı arasındaki temel tefrik noktası tam da burasıdır. Hayatın her alanında *phronesis*'imizi kaybettiğimizden beri yapaylığa, doğallıktan daha meyilli hâle geldik diye düşünüyorum. YZ'nın *phronesis*'i yok, bütün gelişmişliğine rağmen bunu bir türlü başaramıyor. Çünkü burası tamamen insanın tarihselliği, özneliği, dünyasıyla ilgili bir durum. Eğer hukuk, eğitim ve sağlık gibi alanları ahlak ve tabii ki insani alandan tamamen çıkartırsanız, onların da bir *phronesis*'i kalmayacaktır. Pedagoji, pedagoji kitaplarında yazılı olan şeyleri olduğu gibi uygulamak değildir, hukuk, kanun metinlerinde yazılı olanı birebir uygulamak değildir, sağlık, tıp kitaplarında yazılı olanları uygulamak değildir. Tüm bu alanlarda tümel ilkeler, tikel olaylara tatbik edilirken, ortama, duruma, şartlara, bağlama, sebeplere ve muhtemel sonuçlarına bakılarak en "iyi" karar verilmeye çalışılır, buna rağmen verilen karardan da asla emin olunamaz. Emin olamama durumu da insan olmanın hem sebebi hem de sonucudur.

Hasılıkelam YZ kendisinden yararlanılacak, ama merkeze alınamayacak, insan aklının ve zekâsının yerini tutamayacak bir aygıttır. Onunla girilecek her türden ilişkide, kendi özneliğinizi ve kaygınızı unutmanız, bir süre sonra onun soruları ve cevaplarıyla düşünmenizi getirecektir. İş bu aşamaya geldiyse "geçmiş olsun" demekten başka diyecek bir şey kalmamaktadır. YZ'nın özünde insanın özneliğini gerektirmeyen, teknik ve mekanik işlerin yerine getirilmesinde, insan özneliğine ve kaygısına daha fazla anlamlı bir yer açmak için bazı "faydaları" olabilir. Bu açıdan onu şeytanlaştırmanın da bir anlamı yoktur. Sadece insanın özneliğinin yerini almaya başladığında, insani olanı ortadan kaldıran bir sürece dönüşmesi kaçınılmazdır.

| ENVER GÜLŞEN

Hümanizm, Transhümanizm ve Tanrısız Biçimlerin Sinemasal Öncülleri

“İzleyedur o eski sözü, yeğenim olan yılan. Günün birinde çekeceksin cezanı benzeyince Tanrı'ya”¹

Rönesans sanatının büyük militanı Vasari, Bizans ve Ortaçağ sanatını yerin dibine batırıp Rönesans'ı kutlarken ‘Tanrı’nın insana acıdığı için resimde bu reformun olmasını sağlayıp karanlık bir dönemi kapattığını’ söyler. İronik şekilde ‘Tanrı’nın öldürülmesini’ başlatan sürecin Tanrı eliyle hazırlandığını söylemek ister...

Vasari’nin örneği, Batı’nın makbul tarihinde ‘Karanlık Çağlar’ diye adlandırılan Ortaçağ’ın kapanıp yerine ‘merkezde insanın olduğu’ başka bir çağın başlayacağına dair umudun safça ifadesi demektir aslında. Vasari, her ne kadar bu devrimin Tanrı’nın insana acıması sebebiyle vuku bulduğunu ifade etse de, olan şey Tanrı’nın merkezden kovulup yerine ‘bireyin’ geçtiği ve Mefisto’nun ifade ettiği gibi tanrılığa soyunduğu yeni bir dünyanın ifşasıdır. Yani 17. yüzyılda Descartes’in hazırladığı ‘Kartezyen Cogito devriminin’ öncülleri iki yüz yıl kadar önceden sanatta ifadesini bulmaya başlamış ve ‘doğrusal perspektif’ ile dünya, ‘gözün mesabesine indirgenmiştir.’² Hümanizmi, Vasari’nin kutladığı bu devrimle birlikte ortaya çıkmış ve insanlık tarihinde ilk kez görülmüş bir Tanrısız dünyanın coşkulu karanlığı olarak tarif etmek mümkün. Coşku ‘insanın yetişkinliğe eriştiği’ ve bir daha herhangi bir üst ilkedden değerlerini devşirmesinin gerek-

mediği³ sevincine dayanıyordu, lakin ortaya çıkacak olan şeyin Mefisto’nun uyardığı ‘ceza’ olacağı çok geçmeden anlaşılacaktı!

Nesne ile öznenin arasının açılması, tüm diğer ‘ötekilerin’ ‘ben’in tanımlamasına ve giderek şiddetine maruz kalacağını habercisiydi aslında. Tanrı’nın merkezden kovulup yerine bireyin (Batılı, liberal, beyaz, seküler insanın) gelmesi, bireyin tüm diğer ötekilere karşı açtığı savaşın ilanı demektir aslında. Bu savaş, önce siyasi, dinî, toplumsal düşmanlara, sonra Tanrı’ya ve en son da insanın kendisine yöneliyordu. Tanrı, ‘Büyük Öteki’ olarak ‘ben’in tanımlamasıyla kiliseye sıkıştırılacak, onun dışında varlığı yok sayılacak, sömürgecilikler ‘tanımlama şiddeti’ olarak yaygınlaşmaya başlayacak ve tarihte ilk defa maddi gelişme ile manevi huzur arasında uyumu imkânsız bir kopukluk başlayacaktır. Hümanizm, başlangıcındaki bütün o iyimserliklerin aksine tüm ötekilere girilmiş korkunç bir savaşın çanlarını çalmaya başlamıştı. Tanrı’ya, tabiata ve Batılı, beyaz, seküler olmayan tüm insanlığa...

Hümanizmin ‘kendi aklını kullanmaya başlayan ve değerlerini aklıyla inşa eden’ yeni insanı, yüz yıllar sürecek savaşların, sömürgeciliklerin, kıyımların, katliamların, soykırımların ve 20.yy başlarından ortalarına kadar sürüp yüz milyonlarca insanın ölü-

1 Mefisto Faust’un çömez öğrencisine böyle der Goethe’nin *Faust* adlı muazzam eserinde...

2 Heidegger ‘Dünya Resimleri Çağı’nda olan biteni böyle ifade eder.

3 Kant Aydınlanma üzerine makalesinde tam da böyle ifade ediyordu o coşkuyu!

müne yol açacak dünya savaşlarının müsebbibi olacaktı! İnsan, 'Tanrı'yı öldürmesinin ve O'nun yerine geçmesinin' cezasını tam da Mefisto'nun uyardığı şekliyle görecekti!

Modernliğin Hümanizmin bir ek-lemesi olduğunu ifade ederek, 20.yy'ın ikinci yarısında ve 21.yy'ın ilk çeyreğinde çıkmış bütün o ek-hümanizmlerin (Transhümanizm, Post-hümanizm vs.) Habermas'ın 'modernliğin kurtarılabileceği' umudu ile yakından ilişkili olduğunu tespit etmek gerekir. Ve nasıl ki sanat, Vasari'nin coşkusunda ifade bulan devrimiyle Hümanizmin işaret fişeği olduysa, Transhümanizmin işaret fişeği de 20.yy'ın film sanatı olacaktır.

İnsanın, çöküşü ve Foucault'un ilanıyla ölümü geciktirilebilirdi; geciktirilmeli ve yeni bir umudun inşasına yol açılmalıydı. 'Merkezin' tadını almış ultra-modern bireyin merkezden çekilmemek için kendisi dâhil vazgeçemeyeceği hiçbir şey olamazdı! Beş, altı yüzyıllık süreç her ne kadar Hümanist umutların tükenişini gösterdiyse de, suni teneffüsle (suni organlarla) bu umut yaşatılmalıydı! Transhümanizmin militanlarının Vasari'nin beş yüz yıl önceki militanlığından hiçbir farkı yoktur sonuçta...

Fritz Lang 1927 yapımı *Metropolis* filminde bir tür Transhümanizmin ilk işaretlerini verir bize. İnsanlık krizdedir; Metropolis'in üst katlarında yaşayan zenginlerle en alt katlarda yaşayan yoksul işçiler arasında çatışma ortalığı yangın yerine çevirmiştir. Muhakkak bir arabulucu (Hristiyani mediator) gerekmektedir ve Lang bunun çözümünü Maria'da bulur. Aslında işçileri kışkırtan Maria'ya benzetilmiş bir robottur ve 'asıl Maria' çatışmayı çözüme ulaştırır. Lâkin, ek-lemelerin neler yapabileceği ve nelere muktedir olduğu açığa çıkmış, transhümanizm cini şişeden çıkmıştır artık!

Sinema tarihi ilk günlerinden bu zamana kadar insana ek, karşıt ya da yandaş bir şeylerin peşinde koşup durmuştur. En azından ana akım sinemada çok daha sıkır bu

arayış! Zira insanın tek başına, çıplak insan olarak gücü tükenmiş, insanoğlu yapabileceklerinin sınırını görmüştür. 'Tanrı olma çabası' Harari gibi (ki Vasari'nin militanlığı Harari'nin yanında develede kulak kalabilir) insana biçtiği en önemli göreve dönüşmüştür. Yapay (ve daha yetkin) organlarla, yapay zekâ ile ve daha akla gelebilecek/gelemeyecek pek çok ek-lemeye insan 'kendini açacak' ve modernliğin başlarında saf bir umut olarak görülen görev, filli bir yetkinliğe dönüşecektir!

Kubrick'in 1973 yapımı *2001: A Space Odyssey / 2001: Bir Uzay Macerası* filminin, maymunlarla başlayıp evriminin sürecinde 'Hal' adlı yapay zekâlı bilgisayarı üretecek, galaksiler arası yolculuk eden 'üst-insan'a dönüşmesi rastlantı değildir! Üst insanı, eşref-i mahlûkat olan insanı, insan-ı kâmilî yanlış yerde arayan modernitenin (hümanizmin) geleceği yerin bu olması çok şaşırtıcı olmayacaktır. Zira *2001: Bir Uzay Macerası* ana akım Batılı bir yönetmenin 'kurtuluş umudunu' da ifşa ediyordur bir yandan. Modernlik projesinin yüzüstü çakılmış olduğunun farkında olsa da Habermas gibi bir kurtuluş umudu taşıyan cins ama yine de Batılı bir kafanın!

Kubrick'e benzer bir içerikle ama bambaşka bir biçim ve ruhla karşılık verecektir Tarkovsky. *Solaris* (1972) Kubrick'in 2001'i çektiği sıralarda SSCB'nin ona verdiği bir cevap olacaktı ama biten film hiç de öyle olmadı! Soluyla sağıyla bilimci, ilerlemeci ve aslında bugünkü kavramlarla Transhümanist olan Batı anlayışının zıddına Tarkovsky bilmem kaç ışık yılı uzaklıktaki Solaris gezegeninde yine 'kendimizi' bulacaktı! Allah'ın 'ruhumdan üfledim' dediği ve O'ndan ayrı düşemeyecek olan 'kendimizi'.

Erken Rönesans bir yandan ana akım bir görme biçimi üretip yeni bir dünya görüşü inşa ederken, 'gelenek' içinden kendi karşıtlarını da ortaya çıkarmıştı. Batı sanatında her zaman, Tarkovsky'nin dediği gibi 'kara koyunlar' olmuştu. Zaten kendisi de onlardan biriydi.

Hollywood'un ve tüm dünyadaki taklit Hollwoodların temsil ettiği ana akım sinemada Transhümanizmi büyük bir coşkuyla karşılayanlar, yani Rönesans'ta inşa edilen görme ve 'olma' biçiminin uzantılarını inşa edenler çoğunlukta. Mefisto'nun duyurduğu 'ceza'yı çılglık çılgılığa seslenenlerin sineması da yok değildir. Lakin ana akım sinemada ceza, daha çok epistemolojik, giderilebilir ve "sistem içinde çözülebilir" sistem arızalarının sonucunda ortaya çıkan bir şeyken, önemli sanat geleneklerinin yönetmenlerinde ontolojik, sistem içinden çözülemez ve sistem arızasının sonucu olarak görmenin aptallık olarak anlaşıldığı bir 'görme biçimi' vardır. Sorun bizatihi sistemin ontolojik konumudur zira! Mesela *Black Mirror* dizisinin Netflix'e geçmeden önceki bölümlerine ve Netflix ile birlikteki bölümlerine karşılaştırmalı bakmak bu ayrımı anlamak için yeterli olabilir. Netflix gibi sistemin kural koyan büyük temsilcilerinde nasıl bir 'görme biçimi' inşa edildiğini anlamak şarttır. Zira yapının nasıl bir ontolojik kıyamete gebe olduğu ancak böyle açığa çıkabilir.

Yapay zekâ, suni ya da ek organlar (beyinde çip vs), teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin hepsi Transhümanistlerin coşkuyla karşıladıkları gelişmelerdir. Vasari'nin mirası... Kubrick gibi, Harari gibi, hemen hepsi bu gelişmeleri insan evriminin doğal bir süreci olarak kutlamakta ve insanın Tanrı'yı kovup yerleştiği 'merkezdeki' yerini sağlamlaştırdığını düşünmekteler. Transhümanizmin, sinemada daha çok ana akım filmlerde ve özellikle de Netflix gibi platformlar için yapılan dizilerde neşvünema bulması rastlantı değil. Zira bir yandan Hümanizmin ilk zamanlarından bu yana ana karakteri olmuş sömürgecilik biçimlerini sofistike ederek büyütme yarıyor, öte yandan da 'öteki'n-

de ürettiği çaresizlik ve korkuyla sömürgeciliğin formunu değiştiriyor. Yapay zekâyâ sahip olan 'üst-insan'a karşı 'öteki' kendini insan-altı bir yaratık gibi hissetmeye başlıyor. Tanrı'ya biçilen konum böylece insan yapımı bir zekâyâ veriliyor ve Tanrı'nın merkeze bir daha geri gelme ihtimalleri bertaraf ediliyor.

Lakin arka planda devamlı vesvese veren uğursuz bir figür gibi Mefisto, insanlığa nanik yapmaya devam ediyor! 'Cezanı çekeceksin!' diyor kıs kıs gülererek... Mesela 2001: *Bir Uzay Macerası*'nda insandan zeki olan Hal'ın "delirmesinin" insanın sonu olacağının ilk işaretlerini saklamakta zorlanıyor Kubrick. Sonraki bütün ana akım filmlerde, yapay zekâ ya da ona benzer 'ek'lerin arızalarının ya da amaçlarından sapmalarının oluşturma potansiyeli taşıdığı kıyametlerle yüz yüze kalırız. James Cameron'un *Terminator* (1984 ve sonrakiler) filminde insanlığa kıyamet yaşatan zeki robotları, yine başka bir robotun yardımıyla yenmeye çalışan insanlara denk geliriz! Sistem arıza vermiştir ve arızanın sistem içinden çözümü yine de mümkündür!

Tarkovsky ise dolaylı olarak 'suları kirlettiğimiz yerden'⁴ öncesine dönme gereğini ifşa eder tüm filmlerinde *Nostalghia*'da (1983) insanlığa 'Aklınızı başınıza alın, bir deli size bunları söylüyorsa ne biçim bir dünyadır burası!' diye çılgılık çılgılığa seslenen Deli Domenico'nun, *Kurban / Offret* (1986) filminde bir duası ve yemini için her şeyden feragat eden Alexander'ın, *Stalker*'da (1979) merkezini kaybetmiş insanın kutlu merkezini bulmak için hayatını feda etmeye razı olan İzSürücü'nün yapmaya çalıştıkları hep aynı şeydir: İnsanı fitratının zeminine geri çekmek ve Mefisto'nun geldiğini duyurduğu cezadan sakınmak! İnsanın önce kul olduğunu ve kul

4 Mekân ve zaman olarak değil sadece, aynı zamanda anlayış olarak da... Vasari'nin coşkuyla karşıladığı o 'devrimin' başlangıcı *Nostalghia*'da Deli Domenico için 'suların kirlendiği' yer olabilir ve 'suları kirlettiğimiz yerin öncesine dönelim' dediği şey de Tanrı merkezli bir dünyaya susuzluk olarak anlaşılabilir.

olmaktan ve duasından ibaret olduğunu anlamak... Kubrick ile Tarkovsky'nin içerik olarak benzeyen filmlerinin ilkinin Transhümanist, evrimci, bireyci, seküler ve dolayısıyla da ruhsuz olması; ikincininse Allah'ın ruhumdan üfledim dediği 'insanı' araması sebebiyle manevi tını açısından eşsiz olması bundandır.

Bilinci algoritmalar düzeyine indirgeyen bir yapay zekânın ve ona benzeyen her türlü ek-organın insan evriminde oluşturduğu basamak açısından kutlanması demek olan Transhümanizm ile aklı, zekâyı, bilinci ve bilinçdışını ontolojik olarak mertebeli bir yapının ürünü gören kadim anlayış arasında en az Vasari ile Bizans ikonaları arasındaki fark kadar fark vardır! Chittick'in dediği gibi 'Hayal mertebesini' yani 'aracı dikey mertebeleri' unutmuş olan Batılı aklın yatay maddi araçlar üretmesi o yüzden rastlantı değildir. Hümanizmi oluşturan ontolojik kırılma Transhümanizmi doğuracaktı zaten, bunda şaşıracak bir durum yok. Evrimi başat metafiziği kılan bir anlayışla, evrimin ontolojik olarak 'çelişki' olduğunu kadim gelenek yardımıyla 'bilen' anlayış arasındaki fark sanatta da kendini sızdırır. Bir yanda Spielberg, Kubrick ve onlardan çok daha radikal Transhümanistler varken, öte yanda insanlığa 'Bu cadde çıkmaz sokak!' diye çığlık atan Tarkovsky gibi yönetmenler var. Sinema tarihini sadece buna bakarak ve bu minvalde yeniden yazmak bile mümkündür son tahlilde.

■ EKREM ELMAS

Gönül Yarası

Çay içtim geçer diye
Sonra bir tane daha bir tane daha
Biraz hayal biraz uyku değil ki dünya
Evler eşyalar gibi eskimiyor gönül yarası

Cevher değil ki harda işlensin
Kervan değil ki yolda dizilsin
Müşkül olsa çözülür Allah'tan istemekle
Zamana yenilmiyor gönül yarası

"Ya Nasip!" ile kurtulsam tedbirden
Avutsam kalbimi takdir ile
Bir güzel huzur bulurum ama
İz bırakır yine gönül yarası

| YAŞAR ERCAN

Zamyatin'ın Tek Devletli Dünyası: Biz

Özet:

Sonsuz itaat. Kusursuzluk. Mutlak mutluluk.

“İnsan roman gibidir, son sayfasına kadar nasıl biteceğini bilemezsin.”

Biz, Yevgeni Zamyatin

İnsanı diğer canlılardan ayıran bazı karakteristik özellikleri vardır: Farkında olmak, keşfetmek, sorgulamak, anlamlandırmak, ilişkilendirmek ve düşünebilmek gibi. Bunların başında düşünebilmek gelir ki insanın dünya hayatındaki en büyük yeteneğidir. Zira düşünebilmenin, akıl yürütmenin, neden-sonuç ilişkisi kurmanın neticesinde insan doğru ile yanlış, gerçek ile sahteyi, iyiyle kötüyü birbirinden ayırır. Akıl süzgecinden geçirdiği düşünceyle kendi yolunu çizer. Ömrün katmanlı yollarında bu yöntemle yaşam mücadelesi verir. Fakat (ya ne yazık ki ya da iyi ki) her insan aynı seviyede düşünemez, aynı açıdan göremez, aynı hislerle kavrayamaz. Bu da yaratılışın genetik farklılıklarından tutun da yaşanan çevreye değin birçok etmenin insanı yönlendirmesiyle ortaya çıkan ve bireysel farklılık olarak adlandırılan özelliktir.

Doğası gereği her insan birbirinden farklıdır. Her ne kadar aynı türe ait olsak da bireysel farklılıklar dünyayı farklı biçimde okumamızı sağlar. Bu nedenle insanlar çeşitli konularda birbirinden ayrışır. İşte bu ayrışma insanla diğer canlıları kesin olarak birbirinden ayıran düşünebilme yeteneğiyle doğrudan ilintilidir. İnsan düşünür. İnsan düşünmeden yaşayamaz. Ancak doğal döngüyü saymazsak insanı insana kırdıran da bu düşünebilme yeteneğidir. Zira bazı insanlar diğer insanlar üstünde tahakküm kurmak, söz sahibi olmak ister. Başkasının üstünde tahakküm kurma isteği katı bir hiyerarşi

anlayışıyla; ailede, iş yerinde, okulda, sosyal çevrede görülebildiği gibi devlet yönetimlerinde de görülür. Hatta en çok ve en sert hâliyle devlet yönetimlerinde görülür. Oysa devlet denilen sistemden, bireylerin bir araya gelmesiyle elde ettiği topluma kendini güvende, huzurlu, mutlu hissedebileceği ve sağlıklı yaşayabileceği bir ortam sağlaması

beklenir. Aksi takdirde baskısı her geçen gün artan totaliter rejimlerde olduğu gibi karanlık günler yakındır.

Rus yazar Yevgeni Zamyatin tam da böyle bir rejimin şafağında, Sovyet Devrimi'nin ardından yazdığı *Biz* adlı romanıyla devletin tek tipleştirme politikasının karanlık ve baskıcı yüzünü kaleme alır. Roman her ne kadar yayınevlerinin bilimkurgu dizilerinde yayımlansa da başlı başına bir distopya örneğidir. Hatta George Orwell'ın *1984*'ü ile Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya* romanlarına ilham olur. Bu yönüyle kendinden sonra yazılacak distopya eksenli metinlere yol gösterir.

Biz'i okurken zihnimde yazar hakkında iz bırakan dört bölüm oluştu. Bu bölümleri romanın yazınsal biçimi, içeriği, türü ve yazarın biçemi olarak adlandırmak mümkün. Zira yazar klasik roman formlarından uzak bir yol seçerek romanın okunurluğunu kolaylaştırmış. Romanın bölümlerini kitabın başkarakteri D-503'ün her gün kayıt altına aldığı güncelerden oluşturmuş. Dolayısıyla romanda, yazınsal bir tür olan günlüğü bi-

çimsel olarak kullanmış.

Roman, uzak bir gelecekte hüküm süren Tek Devlet'te geçer. Teknoloji üst seviyededir. Mekânlar saydam duvarlardan inşa edilmiştir. Ulaşım ve iletişim devletin kontrolündedir. Her şey şeffaf ve gözetim altındadır. Tek Devlet'in vatandaşları günün belirli saatlerinde önceden bildirmeleri ve izin almaları kaydıyla istedikleriyle görüşmekte özgürdürler. Devleti Velinimet adındaki bir varlık yönetirken insanların ismi yoktur. Herkes kendisine verilen sıra numarasıyla bilinir. Kimliklerin yerine barkodlar, giysilerin yerine ise üniformalar kullanılır. İnsanı insan yapan benlik bilinci böylece rafa kaldırılır. İnsan kendi başına buyruk hareket etmemeli, söz gelimi düşünsel eylemlerinde özgür olmamalıdır. Çünkü insan doğası gereği suç işlemeye meyillidir. Özgürlük insanı suça sürükler. Romanda geçen ifadeyle "İnsanı suçtan kurtarmanın tek yolu onu özgürlükten kurtarmaktır."

Kitabın hem anlatıcısı hem de başkarakteri, Tek Devlet'in başmühendislerinden olan D-503, Evrenin diğer bölümlerine ulaşarak oraya da hükmetmek isteyen Tek Devlet'in muktediri Velinimet'in emriyle inşa edilen İntegral adındaki uzay gemisinde matematikçi olarak çalışmaktadır. Zeki, çalışkan ve duygusal bir karakter olan D-503, bir yandan devletine hizmet ederken diğer yandan tüm dünyayı yöneten bu sistemin çökmesinin insanı mutlak mutluluğa götürebilme olanaklarını sorgular. Oysa Tek Devlet için en büyük sorun düşünülen insandır. Bu nedenle eğitim, öğrenme, üretme merkezleri tek çatıda; fabrikada toplanır. Fabrika bilindiği üzere aynı tür ürünleri üreten iş merkezidir.

Roman barındırdığı bilimkurgu öğeleri nedeniyle bilimkurgu türünde değerlendiriliyor ancak genelinde hâkim olan hava distopya evrenini tamamıyla yansıttığından tür tartışmasını kesin olarak bitiriyor. Zira yazarın niyeti de fantastik bir dünya yaratmak değil dikta rejiminin insanı biçimlendiren, insanın yaşadığı çevreyi yeniden tasarlayan, insana ait her şeye müdahale eden politika-

larını eleştirel gözle yazıya dökmektir.

Akıcı anlatım, güçlü tasvirler ve dolambaçsız sözlerle yazma konusundaki maharetini sergileyen yazarın zengin bir sözlük bilgisinin yanında matematik terimlerine hâkimiyeti de dikkat çekiyor. Otuz dokuz bölümden (ya da günden) oluşturduğu bu romanıyla ün yakalayan yazar, kendi ülkesinde uzun yıllar yasaklı kalsa da günümüzde en çok okunan kitaplardan birinin yazarı olarak dünya kitaphlığına armağan ettiği *Biz* ile romanda da söz ettiği üzere ben'leri bu-luşturuyor.

"... zavalhı bir düğümden ibaret olan hayal gücü, *X* ışınlarıyla yok edilebilecek..."

Sizler de tıpkı makineler gibi kusursuz olacaksınız. Yüzde yüz mutluluğa giden yolun önünde artık hiçbir engel kalmadı. Genç-yaşlı, herkes bu Büyük Operasyon için acele edin! Büyük Operasyon'un gerçekleştirileceği oditoryumlara koşun! Yaşasın Büyük Operasyon!

Yaşasın Tek Devlet! Yaşasın Velinimet!"

Yazar anlatım yönteminde ters psikolojiyi kullanarak okura yanlış gösterip doğruyu bulmaları için düşünme payı bırakıyor. Aslında bu da distopya romanlarının karakteristik özelliklerinden biridir. Zira distopyada söylenmek istenen şey doğrudan söylenmez, okurun alt metinde bunu düşünerek bulması, idrak etmesi ve kavraması beklenir. Amaç okuru düşündürmektir. Zamyatin de distopya türünün bu altın kuralına bağlı kalarak okuru doğrudan yönlendirmek yerine keşfetmeye davet ediyor. Üretilen gerçekliklerin arasında doğal gerçeklikleri arayan D-503 nihayetinde Tek Devlet'in *hayal gücünden kurtarma operasyonu*yla düşünme denen bu hastalıktan kurtularak sadık ve mutlu bir vatandaşa dönüşüyor.

Yazarın ortaya koyduğu bu karanlık gelecek insanın her zaman daha fazlasına ulaşma arzusuyla yaşadığını vurguluyor. Her şeyi kontrol altına almak isteyen insanoglu yine her şeyi akılla izah edebileceğine inanıyor; kusursuzluk yanılgısına düşerek.

| NİGAR GİZEM ÜNAL

1984 ve Cesur Yeni Dünya Romanlarında Transhümanizmin Erken Ayak İzleri

Birçok düşünüre göre, ölümsüzlük arzusu insanı harekete geçiren en önemli itkidir. İnsan farkında olsun ya da olmasın sürekli ölümden kaçış hâlidir. Bunu bilinçli yapmasa bile içgüdüsel olarak buna eğilimlidir. İnsanın duygusal yönünün ve duygusal arayışının bir ürünü olan edebiyat ürünlerinde de bunu çok net bir biçimde görürüz. Ölüm; üzerinde en çok düşünülen, yazılan, araştırma yapılan konulardan biridir. Zira ölüm insanoğlunun değiştiremez gerçeğidir. “Küllü nefsin zâikatü'l mevt” yani “her canlı ölümü tadacak.” mealindeki ayet bu gerçekliği tüm çıplaklığıyla gözler önüne serer. Bununla birlikte yapılan pek çok araştırma ölümsüzlük arzusunun evrensel olduğunu göstermektedir. Bu arzu insanı ilgilendiren her bilim alanı insanlığın bu ortak arzusuna çözüm arayışına yönlendirmiştir. Bilim, felsefe, din insanın bu arzusuna çözüm arayışını çağlardır sürdürmektedir. Bilim insan ömrünü olabildiğince uzatma yollarını araştırırken, dinî öğretiler bu arzunun çözümünü ruhunun ölümsüzlüğü üzerinden temellendirmiştir.

“Ölüm güzel şey; budur perde ardından haber...”

Hiç güzel olmasaydı ölü müydü peygamber?..”

“Öleceğiz; müjdelers olsun, müjdelers olsun!”

Ölümü de öldüren Rabbe secdeler olsun!”

Necip Fazıl Kısakürek'in yukarıdaki dizeleri, bizim kültürümüzde ruhun ölümsüzlüğü inancına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Şair bu dörtlükte ölümü perde arkasından haber olarak tasvir etmekte ve ölümün güzelliğini peygamberin ölümü üzerinden temellendirmektedir. Ölüm müjdelecek bir haberdur, daha da önemlisi ölümü öldürecek bir Rab vardır. Hayatta pek çok kapı vardır ve son kapı ölümdür. Bu kapıda Azrail'e hoş geldin diyebilmek hünerdir. Hakkı bilene ölüm bayramdır. Bunun en güzel örneği ise şüphesiz Mevlânâ'dır.

Her yıl ölüm yıl dönümlerinde törenlerle anılır Mevlânâ. Mevlânâ'ya göre ölüm günü; “Şeb-i Arus” yani düğün gecesidir. Sevgiliye kavuşma, vuslata ermek günüdür. Yine Necip Fazıl “Sultan olmak dilerse, tacı, sorgucu unut!/Zafer araban senin, gıcırta bir tabut!” dizelerinde dünya nimetlerinin boş olduğunu, ehemmiyet verilmemesi gerektiğini, asıl sultanlığın ya da asıl zenginliğin hakka kavuşmak olduğunu vurgulamaktadır. Neredeyse tüm dinî öğretiler ölümün bir son olmadığını, beden ölümünden sonra da ruhun varlığının devam ettiğini vurgular. Ahiret inancı insanlara ilahi bir adaletin varlığını müjdelir. Bu dünya imtihan dünyasıdır ve bu dünyada çekilen her cefanın uğranan her haksızlığın ahirette bir karşılığı vardır. Dinî öğretilerdeki ahiret inancı, inanan insanları iyi olmaya yönlendirir. Çünkü yapılan her iyiliğin ahirette bir

karşılığı olacaktır. Yapılan her kötülükten de insanoğlu ahirette sorguya çekilecektir. Bazı felsefi öğretilerdeki durumun aksine insan dünyaya başboş olarak gönderilmemiştir. İnanan her insan için ölüm bir son değildir. Ancak her insan da ölümü sevinçle karşılayabilecek kadar takva sahibi değildir.

Dinî öğretiler insanın ölümsüzlük arzusuna ilişkin çözüm önerilerini ruhun ölümsüzlüğü üzerinden temellendirmek suretiyle sorunu çözmüş gibi görünmektedir. Bilimin ise bu arayışı devam ettirmektedir. Transhümanizm kavramı bu minvalde son yıllarda sıkça duyduğumuz bir kavramdır. Kısaca tanımlamak gerekirse “Transhümanizm insanın fiziksel ve bilişsel yeteneklerinin artırılması, yaşlanma, hastalanma gibi arzu edilmeyen veya gereksiz görülen yönlerinin ortadan kaldırılması amacıyla teknoloji ve bilimden faydalanılması gerektiğini öne süren uluslararası, entelektüel ve kültürel bir harekettir.” (Bilgen, 2014). Özetle transhümanizm, insan biyolojisinin sınırlarını aşma çabasıdır. Bu çaba bilimin gelişen atmosferi sayesinde kendisine sağlam dayanaklar bulmaktadır.

Biyoteknoloji ile genetik geliştirme, yapay zekâ ile bilişsel kapasitelerin artırılması, nöroteknoloji ile zihin-makine arayüzleri kurulması, nihai olarak yaşam uzatma teknolojileriyle ölümsüzlük arayışı...

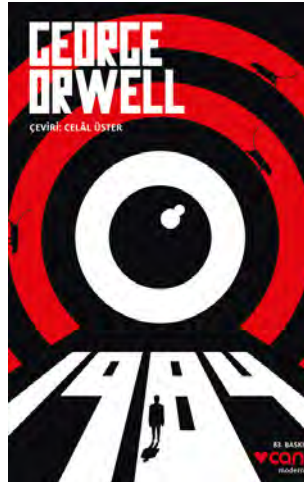
Transhümanizm kavramı günümüzde daha sık tartışılıyor olsa da aslında bu kavram edebiyatın distopik anlatılarında yıllar öncesinden sezilmiştir. Günümüzde transhümanizm felsefe alanında en çok etik zeminde tartışılmaktadır. “Bireyin özgürlüğü ne ölçüde korunur?” “Gelişme ya da geliştirme kime hizmet eder?” gibi sorulara romanlarda somut (ama kurgu) senaryolar üzerinden yanıt aranır.

Ne var ki bu ütopyaçı vizyon kimi zaman edebiyatın distopik an-

latlarıyla ters yüz olur. **George Orwell**’ın 1984 ve **Aldous Huxley**’in *Cesur Yeni Dünya* adlı eserleri transhümanist ideallerin nasıl birer baskı aracına dönüşebileceğini gösteren çarpıcı örneklerdir. Her iki romanda da teknolojinin insan özgürlüğü, benliği ve toplumsal yapı üzerindeki etkileri sorgulanır. Ancak söz konusu yazarlar, bunu farklı yöntemlerle yaparlar.

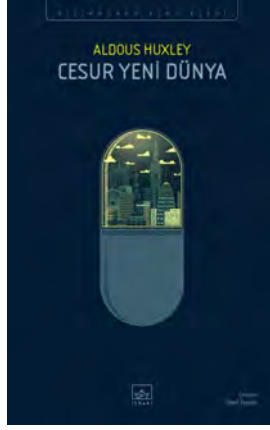
Orwell’in 1984’ü bireyin teknoloji aracılığıyla tamamen gözetim altında olduğu bir toplum resmeder. Kitapta teknoloji özgürleştirme değil, zihinsel ve davranışsal kısıtlama amacıyla kullanılır. Hayatın her alanını kuşatan tele-ekranlar, hem alıcı hem de verici işlevi görür. Tele-ekranların görüş alanında olduğu sürece bireyin yalnızca sesi değil görüntüsü de kontrol altındadır. Ne zaman izlendiğinden asla emin olamayan insanlar, her an gözetlendiğini varsayarak yaşamak zorundadırlar. İnsanlar bu durumu alışkanlık haline getirerek yaşamlarını sürdürürler (Orwell, 2025:13). Transhümanizmin bilişsel gelişim vaadi romanda düşünce sınırlandırmasına dönüşmüştür. Orwell’in romanda dile getirdiği teknoloji korkusu bireyin içsel dünyasının bile siyasi denetime açık hâle gelmesidir. Partinin üç sloganı “*Savaş barıştır, özgürlük köleliktir, cahillik güçtür.*” Yurttaşlar baktıkları her yerde “Düşünce suçu

ölümle cezalandırılmaz: Düşünce suçunun KENDİSİ ölümdür” (Orwell, 1984:38) cümlesi bireyin zihinsel özgürlüğünün tamamen yok edildiği bir rejimi anlatır. Tele-ekranlar ile sürekli gözetim altında tutulan yurttaşlar biyolojik olarak değiştirilmeseler de zihinleri öyle bir disipline edilmiştir ki düşünce dahi suç hâline gelir. Bu noktada teknoloji insan zihninin sınırlarını yeniden çizerek

ve arzu edilen bireyi üretir. Oluşturulan ve adına **yenisöylem** denilen yapay dil düşünceyi sınırlandırmak üzere tasarlanmıştır. Yazılan tüm kitaplar, bestelenen tüm şarkılar Partinin amaçlarına hizmet edecek şekilde tasarlanır. İnsanlar arasında duygusal bağların kurulmasına izin verilmez. Evliliğin yegâne amacı partiye hizmet edecek çocuklar dünyaya getirmektir. Romanda bu durum şu cümlelerle aktarılır: “Artık hiç kimse karısına çocuğuna ya da arkadaşına güvenmeyi göze alamaz. İlerde kimsenin karısı ve arkadaşı olmayacak çocuklar tıpkı tavuğun altından alınan yumurtalar gibi doğar doğmaz annelerinden alınacaklar” (Orwel, 1984:288). Günümüzde hızla gelişen teknoloji aracılığıyla, bireyin daha akıllı değil, aksine daha itaatkâr hâle getirildiği bir gelecek endişesi anti-transhümanistleri Orwell ile aynı endişeyi taşımaya sevk eder.

Huxley’in *Cesur Yeni Dünya* adlı eseri teknoloji ile şekillendirilmiş bir toplumda bireyin nasıl sistemle bütünleştiğini ve özgürlüğünün farkında olmadan kaybettiğini anlatır. Bu dünyada insanlar doğal yolla değil laboratuvar ortamında üretilir. Aynı zamanda yazgıları belirlenip şartlandırılır. Bebekler şişeden sosyalleşmiş insanlar olarak çıkar. Sınıflarına göre koşullanan insanlar bulunduğu sınıfın bir üyesi olmaktan daima memnundur. Onlar için en uygun olanın bu olduğuna inanırlar. “Yapmak zorunda oldukları şeyi sevmek... Tüm şartlandırmaların amacı budur: insanlara kaçınılmaz toplumsal yazgılarını sevdirmek (Huxley, 2013:40) Transhümanizmin genetik müdahale ve biyoteknoloji aracılığıyla kusursuz insanlar yaratma arzusu, *Cesur Yeni Dünya*’daki planlanmış birey tasvirine benzerlik gösterir. Ancak romandaki kusursuzluk bireysel potansiyelin geliştirilmesinden değil sistemin ihtiyaç duyduğu sınıfların üretilmesinden ibarettir.

Transhümanistler insan bedeninin çürümesi olarak gördüğü yaşlılığı yenerek sonsuz gençliğe ulaşma arzusundadır. (Öndeş, 2025:96). *Cesur Yeni Dünya*’nın model insanı teknoloji sayesinde bedensel olarak yaşlanmaz. İç salgılar yapay olarak dengelenir ve gençlik seviyesinde tutulur. Magnezyum-kalsiyum seviyeleri otuz yaşlarındaki seviyenin altına düşmez. Genç kan nakli yapılır. Metabolizmaları sürekli canlı tutulur.

Gençlik neredeyse altmış yaşına kadar sürer. Sonra ölüm... (Huxley, 2013:123) Huxley’in sunduğu dünya transhümanist ütopyanın nasıl bir distopyaya dönüşebileceğini gösterir. Acı ve çelişkiden arındırılmış ama özgür iradenin yok edildiği bir toplum...

Hem 1984’te hem de *Cesur Yeni Dünya*’da teknoloji etik kaygılardan bağımsız bir şekilde işlev görmektedir. 1984’te insanlar teknoloji aracılığıyla her an gözetim altında tutularak, mahremiyet olgusu yok edilmektedir. *Cesur Yeni Dünya*’da ise varlığı laboratuvar ortamında başlayan birey şartlandırmalar yoluyla sistemin ideal tüketicisi hâline gelmektedir. Bu durum transhümanist düşüncenin en çok tartışılan yönlerinden birine işaret eder. “Teknolojinin sınırı nerede çizilmelidir? Bireyin rızası, özne olarak kabul edilmesi ve ahlaki özerkliği yok sayıldığında, transhümanizm bir ilerleme değil bir distopya aracı hâline gelir.

1984 ve *Cesur Yeni Dünya* transhümanist ideallerin tehlikeli uçlara savrulabileceğini gösteren güçlü distopik anlatılardır. **Orwell** teknolojinin birey üzerinde doğrudan baskı kurduğu bir gelecek tasvir ederken, Huxley bireyin gönüllü olarak teknolojiye teslim olduğu bir toplum tasvir eder. Her iki durumda da insan doğasının temel unsurlarından olan özgür irade, duygusal çeşitlilik, bireysel

farkındalık sistematik olarak ortadan kaldırılır. Bu romanlar transhümanizmin sunduğu vaatlerin sorgulanması gerektiğini ve etik temellere dayanmayan teknolojik ilerlemenin insanlığın özünü tehdit edeceğini güçlü bir şekilde ortaya koyar.

Yukarıda bahsi geçen iki roman ve transhümanizmin farklılıklarına değinecek olursak: 1984'te teknoloji gözetim ve baskı aracı olarak kullanılırken, *Cesur Yeni Dünya*'da da şartlandırma ve sahte mutluluğa hizmet etmektedir. Transhümanizm ise teknolojiyi gelişim ve güçlenme amacıyla kullanmayı hedeflediğini belirtmektedir. 1984'te birey sindirilmiş ve bastırılmıştır. *Cesur Yeni Dünya*'da sistemle bütünleşmiş kendilik bilincinden yoksun bir birey tasavvur edilir. Transhümanizmde ise güçlenmiş, potansiyelini aşmış bir birey ideali vardır. 1984'te insanların özgürlüğünden söz edilemez. *Cesur Yeni Dünya* da insanlar özgür olmadığının farkında bile değildir. Henüz bebekken sahip oldukları şartların en uygun şartlar olduğu hususunda şartlandırılmaktadırlar. Transhümanizm ise özgürlüğü temel değer olarak kabul ettiğini dile getirir. 1984'te düşünce aracılığıyla değiştirilmiş bir insan doğası karşımıza çıkar. *Cesur Yeni Dünya*'da hem biyolojik olarak hem de psikolojik olarak tasarlanmış bir insan modeli vardır. Transhümanizmin hedefi, insan doğasını geliştirmek ya da mevcut sınırlarını aşmaktır. 1984'te insanın temel motivasyonlarından olan mutluluktan söz edilmez. *Cesur Yeni Dünya*'da mutluluk yapay yollarla sürekli kılınmıştır. Transhümanizm, mutluluğu amaçlarından birisi olarak sunar. 1984 için en büyük tehlike zorbalık ve sansürken *Cesur Yeni Dünya* için ise tembellik ve köleliktir. Transhümanizm karşıtlarına göre en büyük tehlike etik sınırların ihlali ve kimlik kaybıdır.

“Trans-hümanizm düşüncesini savunmaların asıl amacı; fiziksel ve zihinsel olarak insanları geliştirip, bir anlamda varoluşun yaşam sınırlarını daha iyiye doğru genişlet-

mektir. Diğer bir anlamda amaç, insan hayatı ile insan olmayı daha da iyileştirmek ve bunu da aşkın bir yolla yapmaktır” (Demir, 2018: 96). Transhümanizmle ilgili iyimser tablo sağlık alanına ciddi katkıların sağlanacağı, insan ömrünün uzayabileceği yönündedir. Transhümanistler tüm iyi niyetleriyle hedeflerine ulaşsalar bile bu pek çok soruyu beraberinde getirecektir. Gelişmiş ülkeler ve gelişmemiş ülkelerdeki insanların tedaviye ulaşabilirliklerindeki fark ne olacaktır. Varsayalım ki ölümsüzlük iksirini bulmayı başardılar. Ölümsüzlüğün elbette bir bedeli olacak. Peki, bu bedeli kimler belirleyecek? Kimler karşılayabilecek? Karşılayamayanlar ne olacak? Günümüzde şahit olduğumuz insanlar arasındaki eşitlik ve adalet uçurumu transhümanizm ile daha da büyümeyecek mi? Ölümsüz olmak yalnızca maddi güçle mi ilgili olacak? Ölümsüz olmanın bedeli yalnızca maddi mi olacak yoksa ölümsüzlük iksirine ulaşmanın başka bedelleri olacak mı? Örneğin zihin yükleme ya da zihnin ölümsüzlüğü söz konusu olursa bu aynı zamanda zihne müdahale anlamına mı gelecek? Anılar ya da bilgiler isteğe göre değiştirilebilecek mi? 1984'te olduğu gibi geçmiş düzenlenebilecek mi?

Kaynakça

Demir, A. (2018). *Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Trans-hümanizm*. AJIT-E: Academic Journal of Information Technology, 9(31), 95-104. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2018.1.006.x>

Bilgen, H. (2014). *Biyoteknoloji ve İnsan Hakları: Transhümanizm Hukuk Alanına Nasıl Girdi?*. Erişim tarihi: 16.08.2025 <https://www.medikalakademi.com.tr/biyoteknoloji-ve-insan-haklari-transhuemanizm-hukuk-alanina-nasil-girdi/>

Öndeş, S. (2025). *Transhümanizmin İnsan Tasarımı Üzerine Felsefi Bir İnceleme* (Yayınlanmamış doktora tezi) Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Orwell, G. (2025). *1984* (C. Üster, Trans.). Can Modern Yayınları.

Huxley, A. (2013). *Cesur Yeni Dünya* (Ü. Tosun, Trans.). İthaki Yayınları.

| MUSTAFA BAŞPINAR

İnsan Bazen Yol Olmalı

İnsan bazen emin adımlarla yürünmüş bir yol, bazen yolcuya iz yahut yoldaş olmalı. İki yakayı kavuşturan, ayrılıkları bitiren köprü olmalı. Kimi zaman da o köprüye varmak için ihtiyaç duyduğumuz ışık, kandil yahut lamba.

Çoğu zaman umut olmalı insan. Yeri geldiğinde uzanan el, bakılan göz, gülümseyen yüz, atan kalp... Bazen sığınılan liman olmalı; kimi zaman ev, kimi zaman saçak altı, kimi zaman da gölgesine sığınılan ağaç.

Bulut olup gölge etmeli, yağmur gibi bereket taşımali. Karanlık gönüllere güneş olmalı; girdiği yere sevinç katmalı, gamı kederi dağıtmalı.

Kitap olmalı insan; okunup bitmeyen, her okuyuşta yeni şeyler söyleyen, arandığında özlenen, bulunduğu sevindiren, kaybolduğunda endişe ettiren kitap. Defter de olmalı; hasreti, sevinci, sevgiyi, pişmanlığı satırlara dökten. Bazen tertemiz ve yazmaya çağırın, bazen de kelimelerle birlikte gözyaşlarını taşıyan defter... Kalem olmalı insan; harf harf iz bırakan.

Şiir olmalı kimi zaman; seher yeli gibi ürperten, yıldızlar gibi parlayan, berrak dereler gibi ışıldayan.

Gerektiğinde taş olmalı; cesur yüreklerin elinden fırlayıp kara bulutları dağıtan, akbabaları ürküten, çakalları korkutan. Katı yürekleri ezen, gözyaşlarını dindiren... Vak-

ti gelince de bir binayı tamamlayan taş; ne eksik ne fazla.

İnsan bazen çiçek olmalı, bazen ağaç, bazen de küçücük bir böcek... Kokular yaymalı; mest eden, bayıltıcı, huzur veren. Renk katmalı doğaya ve insanlığa; umudun, direnişin, sevginin rengini taşımali. Hikâye olmalı insan; baharda toprağa saçılan tohumlar gibi yeşerten, çoğaltan.

Habil olmalı insan. Israrla, inatla Habil kalmalı. Çünkü Kabiller, Habiller çoğaldıkça azalır. Ölüm pahasına da olsa Habil olmalı.

Ama en çok ana olmalı insan, ana kalabilmeli. Çünkü ana, yağmur gibi yağar; ıslatır, iyileştirir, sarar, sarmalar. Yarıkları doldurur, bize insan olmayı öğretir; unuttuğumuzda ise hatırlatır. Baba da olmalı insan; kocaman kollarını açıp sevdiklerini sarmalı. Yanlılıklar karşısında kaş çatmalı, gerektiğinde "Hayır!" diyebilmeli. Eve sıcacık ekmele dönmeli, yavrusunu havaya kaldırıp öpmeli, koklamalı.

Bazen ses olmalı insan; duyulan, koşulan, çoğalan. Bazen ılık olmalı; eşlik eden, çağırın, dinleten.

Ve en çok insan olmalı insan. İnsan kalabilmek için çaba harcamalı. Onun sırrını ömür boyu aramalı; yorulmadan, bıkmadan, umutsuzluğa düşmeden. Çünkü insan olmak, en çok insana yakışır.

| MAHMUT GİDER*

Maksatlı Bir Tavır: Sevgilinin Âşığa Görünmemesi

Klasik şiirde âşığa yönelik maksatlı tavırlardan biri sevgilinin, karşı duruş gereği mahrem ve hususi bir mekâna çekilmesidir. Bilinçli olarak gerçekleşen bu çekilme, sevgilinin psikolojik kırılmaları, hâl ve tavırları ile yüzleşerek olgunlaşmasına katkı sunmaktan ziyade âşığa dönük açık ve örtük mesajlar içerir. Duygu veya olay metinlerinde kaçış ya da tecrit hâli olarak değerlendirilen bu tavır, gelenek şiiri olan gazelerde tipe göre değişkenlik arz eder. Sevgiliden çok âşık tipini etkileyecek sonuçlar doğurur. Çünkü klasik şiir geleneğinde âşık ve sevgili tiplerinin karakter ve rollerinde keskin bir değişim ya da esneklik söz konusu değildir. Siyah-beyaz kadar belirgin olan ve aynı zamanda kalın çizgi ve eşiklerle birbirlerinden ayrılan bu rollerde yumuşama 17. yüzyıldan sonra görülmeye başlar.

Klasik şiirde sevgilinin bulunduğu mekân ya da çekildiği yer, genellikle mahalle (kûy) olarak geçer. Sevgiliye ait olan bu mekân, çerçeve açısından geniş, algısal açıdan ferahtır. Âşığın gönlü ve zihni sevgiliden ötürü daima bu mekâna odaklanır. Ferah ve konforlu olan böyle bir mekânda sevgilinin sağlıklı bir özeleş-tiri veya muhasebe yapması mümkün değildir. Sevgili bu mekânın sahibi olduğu için duruş ve tavrını değiştirme amacı taşımaz, mahalle de işlevsel yapısıyla ona bu imkânı sunmaz. Çünkü mahallenin fonksiyonel açıdan kazandığı değer in esin kaynağı sevgilidir yani mahalle ayırt edici özelliklerini ve kıymetini mekânı olan sevgiliden alır. Korunması gerekiyorsa aslında korunan sevgilidir, konforlu bir mekânsa imkân kaynağı yine sevgilidir. Kısacası kerameti kendinden değil sevgilidendir.

Klasik şiirde mahallenin âşık için problemli olan yönü, sevgiliyi kabuk gibi sarmasıdır. Ayrıca aşılmaz duvarlarla korunduğu, kesif perdelerle örtüldüğü izlenimi oluşturmaktadır. Bu izlenim somutlaştırılırken engelleyici figür olarak “rakip”, konum olarak “eşik” seçilmektedir. Rakip kıskanç, ikiyüzlü ve korumacı yapısıyla âşığın sevgiliyle yakınlık kurmasına engel olurken ayrılık duygusunu derinleştirdiği için de aşkın dinamizmine katkı sağlar. Yani duruş ve tavrı, olumlu ilişki geliştirme konusunda problem teşkil etse de rakip mutlak anlamda kötü/olumsuz bir tip değildir.

Eşik, mekânlar arasında çizgi/sınır olduğu için beridekileri koruma ötedekileri engelleme işlevi görür. Dolayısıyla eşğin ötesinde kalmak ve/ya bırakılmak, ötekileştirilme tavrı olarak okunmalıdır. Klasik şiirde özgün imgelelere konu edilen eşik, değerini sevgiliden alır. Sevgilinin hâkimiyet alanı olan bu mekân, varoluş mücadelesi içinde olan âşığın anlam dünyasında derin ve aşılmaz bir vadiye de dönüşebilir.

Âşık ile sevgili arasındaki mekân farkı, “öteki” olarak görülen âşığın sevgilinin cemal ve/ya celal tecellilerinden mahrum kalmasını kaçınılmaz kılar. Bu durum klasik şiirde sıkça gerekçelendirilerek vurgulanmıştır. 16. yy. şairlerinden Hayâlî Bey’in (öl.1556), dil içi çevirisi “Ey ay, Hayâlî’nin gam orucunda hilale dönmesinin sebebi, güzelliğinin bayramını/ bayram yaşatan güzelliğini bir yıldır görmemesidir” şeklinde olan;

Hayâlî rûze-i gamda hilale döndüğü bu kim

Senün ‘id-i cemâlin görmedi ey mâh bir yıldur

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, klasiksiir@gmail.com

¹ Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Bey Divânı*, İstanbul: İstanbul Üniv. Yay., 1945, s.123.

beyti, içerdiği örtük mesajlarla âşğın öteki olarak görülmesi bağlamında değerlendirilebilir.

Hayâlî Bey bu beyti kurarken kozmik unsurlar, oruç ibadeti ve sonrasında yaşanan bayrama dair kavram ve kültürel öğelerden yararlanmıştır. “Ay” oruç ve bayramın başlangıç konularında belirleyici olan kozmik unsurdur. Hicri/kamerî takvime göre Şaban ayının sonunda yeni ay (hilal) görüldüğünde oruca niyet edilir, ikinci kez görüldüğünde ise bayram yapılır. Ramazan kültürüne dair olan “yeni ayın görülmesi”, dönemin toplumsal hafızasını çokça meşgul ettiği için klasik şiirde yalnızca imgeleri besleyen bir olay olarak değil yoğun zihin egzersizi ve hesabi yaklaşım gerektiren mazmun olarak da kullanılmıştır.

Beyitte estetik bir unsur olarak değerlendirilen “ay”, parlaklığı ve güzelliği bakımından özel anlamda “sevgilinin yüzünü”, genel anlamda ise “sevgili”yi karşılamaktadır. Ay, “kozmetik unsur” olarak karanlıkları aydınlığa; “sevgilinin yüzü”nü karşılayan sembol olarak da âşğın zifiri gölgelik hâllerini dönüştürme özelliğiyle ön plana çıkar. Beyitte sevgilinin benzetileni olarak seslenme yoluyla (*ey mâh*) muhatap alınması, yaşanan problem ve oluşan hâlin müsebbibi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

İslam’a göre ramazan orucu farz bir ibadet olarak yılda “bir ay” tutulurken, âşık gam orucunu “bir yıl” tutmak zorunda kalmıştır. Hilalin görülmesi ile oruç sona erip bayram başlarken gam orucu sevgilinin yüzü görülene kadar devam eder. Sevgili gerek kendisi gerekse âşık için karar alma konusunda mutlak anlamda belirleyici olduğundan gam orucunun sona ermesi onun takdirine bağlıdır. Tasarrufu “âşığa bir yıl görünmeme” yönünde olunca âşğın bünyesinde ruhsal ve fiziksel kırımlar yaşanmıştır. “Duvarı nem insanı gam yıkar” atasözünde ifade edildiği üzere bu gam, fiziksel olarak âşığı incelterek zayıf düşürmüştür. Bu zayıflık, âşğın bedeni hilal şeklinde hayal edilerek somutlaştırılmıştır. Hilal geometrik

yapısı () bakımından yaşlılık, zayıflık ve güçsüzlük gibi sebeplerden ötürü iki büküm olmuş insan omurgasını () çağırıştır.

Hilal, bir sembol olarak başlangıç ve bitişlerin belirlenmesi, yeni ümitlerin yeşermesi konularında “mîlat” olma özelliği taşır. Bu özelliğinden ötürü hilalin âşğın benzetileni olarak seçilmesi anlamlıdır. Zira bedeni hilele dönüşen âşıkta sevgilinin güzelliğini görme umudu hâsıl olmuştur. Bunu besleyen duygu, hâli pürmelalinin sevgili tarafından müşahede edilerek gayret ve merhamete gelme, yeni başlangıç ve bayramlık hâllere yelken açma umududur. Bu umudun canlı bir tasvire dönüşebilmesi için de âşğın, sevgilinin güzelliğini müşahade etme muradıyla yaşadığı tebdil-i mekân etkili olmuştur. Sevgili ay olarak gökyüzünde olunca, hilal olarak hayal edilen âşğın mekânı gökyüzüne dönüşmek suretiyle aşkın bir boyut kazanmıştır.

Yakınlığın sağlanması ve eşiklerin aşılması konusunda şartlar âşğın lehine değişmiş gibi görünse de seçilen benzetme unsurları, âşığı sevgili karşısında silik hâle getirerek dezavantajlı kılmıştır. Dolunay ve hilalin seyir hâlinde olduğu bir mekânda dolunayın (sevgilinin) hilali (âşığı) belirsiz bir hâle getirmesi olası ve doğal bir durumdur. Nitekim “Nur-ı Siyah”, Tûr’a tecelli ettiğinde göz kamaşması, kararması ve geçici de olsa bilinç bulanıklığı yaşanmıştır.

Sonuç olarak sevgilinin tecelli ettiği yerde âşğın görünmesi imkânsız; yokluğa/hicliğe dönüşmesi tip kodlaması gereği değişmez bir kaderdir. Sevgilinin mahremiyet alanı olarak gördüğü mahallesine çekilerek âşığı tecellilerinden mahrum bırakması, gam orucunu besleyen maksatlı bir tavidir. Aşğın yerini gama terk ettiği bu orucun bayrama dönüşmesine dair herhangi bir umut ışığının olmaması sürecin gelenekle uyumlu boyutudur. Sevgilinin mekânı âşığa mahrem, âşğın göksel unsura dönüşümü ise varlığını hicliğe dönüştüren bir yolculuğun figürü olma eğiliminden başka bir şey değildir.

| METİN KAPLAN

Şair Âtîf Bedir ve Şiirde Bir İmge Olarak Şehir

Garip şiirinin modern Türk şiirinde bir çeyrek dilim bile olsa etkisinin yoğun bir şekilde sürmesi şaşırtıcıdır. Dilinin yoksulluğu bir tarafa duygunun bir duyu reseptörünün uyarılışı şekliyle tecrübe edildiği bir şiir. Bir duyu reseptörünün uyarılışı gibi hızlıca beyne ulaşış sahibini alıkoyan ve sonra da hızlıca duyarsızlaşıp onu öylece kendi başına bırakan. O bırakılışın burukluğunu hüznün, ondan uzak kalmayı ayrılık ve tekrarlamakla ilgili isteğini özlem ile karıştıran bir müptelanın durumuna benzer bir halin şiiri. Geçmiş olmayan ve gelecek ile ilgili bir perspektif de sunmayan, sadece o an ile sınırlı bu şiirin yüksek bir mana içermesi de beklenmemelidir. Yoksul bir dil ve reseptör düzeyinde algılanan alelâde bir duygunun yüksek bir manayı çağırması da zaten zordur.

Düşünme,

Arzu et sade!

Bak, böceklerde öyle yapıyor”

(Orhan Veli, İstanbul için)

Orhan Veli’nin Yol Türküleri şiiri şehir isimlerinin en sık geçtiği şiiridir. Bu şiirinde çıktığı bir yolculukta güzergâhı boyunca yer alan şehir ve kasabaları yazar. Şiirinde ismi geçen şehir ve kasabalar ile ilgili yazdıkları genel geçer ifadelerdir. Şehirlerin kültürel çehresini, ruhunu yansıtmadığı için şiirde geçen şehir ve kasaba isimleri bir başkasıyla değiştirilse okuyucu bu değişikliği fark etmez bile. Şehir ile ilgili bu bahsediş şairin içinde olduğu o anlık hali ifade etmek için bir nesne

olarak kullanılmaktan öteye geçmemektedir.

“İzmit’in köprüsü betondur beton,
Nasıl kadrin bilmez yanında yatan,
Sensin gece gündüz gözümde tüten
....

Düzce’deyim Yeşil Yurt otelinde.

Otelin önü çarşı,

Salepçiler salep satar otele karşı."

(Orhan Veli, Yol Türküleri)

Orhan Veli denince ilk akla gelen şiirlerinden biri olan ‘İstanbul’u Dinliyorum’ şiirinde de şairin İstanbul ile ilgili anlatımı alelâde betimlemelere dayanır.

Örneğin “Başında eski âlemlerin sarıhoşluğu,” mısraını okuduğunuzda bunun İstanbul için yazılmış orijinal bir mısra olduğunu söylemek acele verilmiş bir karar olacaktır. Çünkü bir sonraki mısra da âlem kelimesinin argoda içkili sazlı sözlü eğlence anlamında kullanıldığı ve İstanbul’u değil yalıyı nitelediği anlaşılır.

“Bir yosma geçiyor kaldırımdan;

Küfürler, şarkılar türküler, laf atmalar.

Bir şey düşünüyor elimden yere

Bir gül olmalı;”

(Orhan Veli, İstanbul’u Dinliyorum)

Aslında şair İstanbul’u değil bizzat kendisini dinlemektedir. Bu dinleyiş bir duyu reseptörünün basitliğinde çıplak bir dinleyiş olup, yüksek bir hissediş ve mana içermez.

Şair şiirlerinde ismi geçen şehirlerin kadim tarafıyla da ilgilenmez. Bu şehirlerin kültürel mirası yoktur ve geleceğe de seslenmez. Çoğunlukla şehir kelimesi ya da şehir isimleri âdeta şiir sahnesinde dekor-yer ismi olmaktan öteye geçmez.

Orhan Veli'nin şiirlerinde şehir kelimesi bazen bir imge olarak yer alsın da çoğunlukla garip şiirin doğasından ötürü imge olarak zayıf kalır ve bir metafor olarak etrafında bir duygu ve mana ağı örülmez.

“Ne tuhaftır Ali Rıza ile
Ahmedin hikayesi!
Biri köyde oturur,
Biri şehirde
Ve her sabah
Şehirdeki köye gider,
Köydeki Şehire.”

(Orhan Veli; Ali Rıza ile Ahmedin Hikayesi)

“Ve bir kadın, şehir haricinde;
Otların üstünde,
Güneşin altında,
Yüzükoyun uzanmış;
Göğsünde ve karnında
Baharı hissetmektedir.”

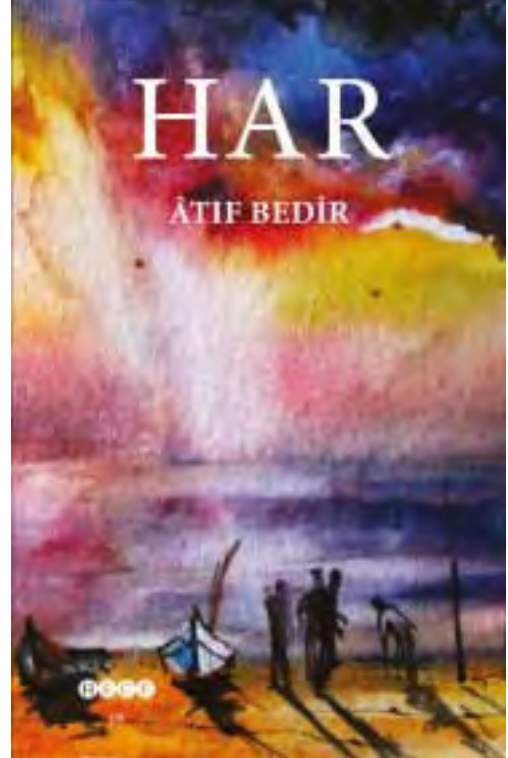
(Orhan Veli; Şehir Haricinde)

Farsça bir kelimedir şehir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de sadece nüfusun değil, ekonomik ve kültürel birikimin de yoğunlaştığı yerleşim alanlarıdır şehirler. Ve Anadolu, bu manada geçmişi neolitik döneme uzan Göbeklitepe, Çatalhöyük gibi dünyanın ilk yerleşkelerini barındırır. Böyle bir coğrafyanın çamuruyla karılmış kültür dünyamızın izlerini şehirlerde aramak elbette seçkin bir çabadır. Zaten modern zamanda enfüsi ve âfâki olanı konuşurken şehir kavramı ne kadar göz ardı edilebilir ki? Hem en-

füsi hem de âfâki olanın ete kemiğe bürünmesinde etkisi bir o kadar gerçek bir o kadar da saklı olan şehir mefhumu elbette yoğun bir şekilde düşüncenin ve sanatın konusu olmalıdır. Bu minvalde şair şehri yazmalı hatta şehrin şiirini. Şimdilerde yükselen medeniyet tartışmaları bu kavramı daha yoğun seslendirmelidir.

Evet! şehri ve/ veya şehirleri yazmalı... Ama nasıl?

Yukarıda Orhan Veli'ye ait örneklerde görüldüğü gibi şehrin yer ismi olmaktan öteye geçmediği, bir birikimi kimi zaman restore ederek kimi zaman da yeni şeyler ilave ederek bir medeniyet tasavvuru gölgesinde geleceğe taşıyacak dilden yoksun bir anlatışla mı? Yoksa enfüsi ve âfâki olanın hemen yanı başında duran, kendisine sırtımızı dönemeyeceğimiz bir psiko-sosyal gerçeklikte mi? Ya

da şehri hem düşünce ve sanatın ürünü hem de düşünce ve sanatı şekillendiren bir unsur şeklinde tezahür eden bir imge olarak mı?

Evet! Nasıl yazılmalı?

Âtuf Bedir (Abdurrahman Başpınar) Edebiyat, Maverâ, İkindiyazıları, Kayıtlar, Türk Dili, Edep, Edebiyat ortamı, Hece dergilerinde şiirleri yayımlanmış istisnai kuşağın şairlerinden. Son iki şiir kitabı da ilki gibi Hece Yayınları tarafından basılmış; *Rûzgârın Dili Lâl* (2010) ve *Har* (2017). Her iki kitabı incelendiğinde toplam 41 şiir yer alıyor ve ilginç olan bu şiirlerin 30'unda ya şehir kelimesi ya da şehir isimleri geçiyor. Hatta bazı şiirlerinde birden fazla kez şehir ismi veya şehir kelimesiyle karşılaşırız. Şair Âtuf Bedir için bir başka ilginç tespit de şudur: *Yazarın Yarasını Saklayan Şehirler* (Cümle Yayınları, 2015) adlı bir gezi-anlatı kitabı olması. Bütün bu tespitleri harmanladığımızda bence şair Âtuf Bedir'in eserleri, şiir ve şehir ile ilgili yukarıda sordığımız soruya cevap aramak için irdelenecek bir örneği içeriyor.

“Ama önce şehirlerden geçmeliyim
caddelerden, sokaklardan, çarşılardan
şadırvan gölgelerinden

...

biraz bağdat olmalı şehrin içinde
çokça istanbul

(Yitik Güzergâh, *Rûzgârın Dili Lâl*; Sayfa 16)

Âtuf Bedir şiirlerinde İslam âleminin eski şaşaalı dönemlerinin ardından yaklaşık son üç yüz yıldır içine düştüğü durumun acısını derinden hisseder. Şiirlerinde o şaşaalı döneme olan özlem hemen fark edilir ve bu özlem medeniyetimize ait kadim şehirlerin isimlerinin şiirlerinde sıkça yer almasıyla somutlaşır. Ayrıca yüzyıllara sığın acı şairin kalbine sığmaz, bir nehir olur ve akar.

“Siyah bir resimden akar gibidir

Arkasından kızıla boyanmış ırmaklar gelir
Mekke'yi Bağdat'a, Kurtuba'yı Şam'a
Horasan'ı İstanbul'a bağlayan kader gelir

....

Kitap ne diyor, söndü mü göklerin ziyası
Yine bir cahiliye çağına mı girdik”

(Mahcup Naat, *Har*; Sayfa 15)

Yüreğinden taşıp akan bu acıyı, Bosna'da 1994'de yaşananları Bosna'nın şehirlerini anarak kaydeder.

“Şehri ikiye bölerek tam kalbinden

Bir nehir akıyor yalnız ve acılı”

(Ja Sin Sam Tvoj, *Har*; Sayfa 25)

Bu yaşananlar bir bozgunun hazin hikâyesidir aynı zamanda...

“Ey ulu çınar

Söyle bu hazin hikâye nedir

Üsküp neresi, Bursa neresi

Bu anlatılan, bu bozgun

(Ey Ulu Çınar, *Har*; sayfa 28)

Şairin şehirler üzerinden elle tutulur gözle görülür kıldığı bu hissiyat şiirinde büyüdükçe adeta buna eş olarak bir mesaj verme fikri de içinde büyür ve şiir bu fikre teslim olur. Mesaj verme fikrinin karakteristik bir özelliği olan pekiştirme çabası tekrarı kaçınılmaz kılar. Âtuf Bedir şiiri bu manada bir tekrarı yaşamaktadır.

Şair Âtuf Bedir'in şiirlerinde şehir bir imge olarak da sık sık yer alır ve modern zamanın eleştirisi bu imge ile görünür kılınır.

“Şehirlerin kalbine değmez merhamet”

(En Yetim Dizesi Halep Olan Şehir, *Har*; Sayfa 44)

“kalan yanımda bir şehir ayazı saklarım”

(Tan Ağarırken, *Rûzgârın Dili Lâl*; Sayfa 67)

“Kaç yıl, kaç yıl daha yanıp duracağım
bu çaresiz gelinciğin kırmızısında
asılacağım bir çocuk gibi
eteklerine şehirli rüzgârların”

(Kâşifin Yol Atlası, *Rüzgârın Dili Lâl*; Sayfa 25)

“doğu kapısından girmiş,
batı kapısında kaybolmuştum şehrin”
(İkindi, *Rüzgârın Dili Lâl*; Sayfa 74)

“Nisan katili şehirler emzirdi bizi
Tövbekâr yanlarımızı kanata kanata”
(Sûzidilârâ, *Har*; Sayfa 70)

“Şehrin dışları gibi düşüp çürüyorlar”
(Yaslı Yara, *Har*; Sayfa 74)

“Yitik notalar dolaşır
Yıkıntılarında ruhumun
çarpa çarpa sararmış mazilere
Ne yana yürüsem duvar
Ne yana koşsam beton çıkmazı
Sönmüş bütün ziyası şehrin”
(Adagio in G Minör, *Har*; Sayfa 65)

Şairin geçmiş zamana ait özlemi salt kadim dünya ile ilgili değildir. Kendi dünyasında da geçmiş zaman müstesnadır. Şair geçmiş zamanla ilgili müstesna olanı şiirinde vurgularken şehir imgesi üzerinden modern dönemi yeren okuyuşu nispeten zayıf kalmaktadır. Şair ekmek, ekmeğin buğusu, baba, buğday gibi imgelerden yardım alır ve geçmiş zamana ait müstesna olan ile modern zaman arasındaki farkın sınırlarını keskinleştirip daha bir görünür kılarak bu zayıflığı gidermeye çalışır.

“Bize buğday bilgisini öğretmediler
kitap sayfalarında kaldı çiçekler”
(Kâşifin Yol Atlası, *Rüzgârın Dili Lâl*; Sayfa 28)

“Çarşıdan eve dönerdi baba
iki ekmek, biraz üzüm elinde”
(Halis Çayevi’78, *Har*; Sayfa 78)

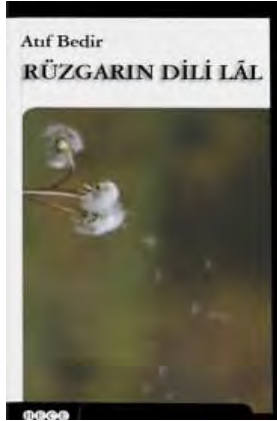
“Sesine bir orak ekleyip biçse bütün ekinlerimi
Temmuz olsa bir daha öpsem buğday sarısından”
(Can Ezgisi, *Har*; Sayfa 85)

Şair bu zayıflığı gidermekle yetinmez ve geçmiş zamanla ilgili müstesna olanı bu imgelerle karıştırarak oluşturduğu eczayı yalalara şifa olarak sunar.

“Artık cennetimize çağır bizi
Masum ve saf çocukluğumuza

...

“ O eski ve gizli çerağ kokularından
Bir lokman merhemi sür yaralarımıza
Cehennemden al, ateşlerden beri tut
Saçlarımızdan aksın sonsuz buğdaylar
Ecza olsun çorak gönüllerimize”
(Çolpan Yıldızı, *Har*; Sayfa 21)

Atıf Bedir’in şiirlerinde şehir yalnızca mekân olarak yer almaz, insana ait enfüsü ve âfaki olanın inşa sürecinde şehrin rolü olduğu hissedilir. Ayrıca geçmiş, şimdi ve gelecek olanın anlaşılmasında bir imge olarak sıkça kullanılır. *Şairin Yarasını Saklayan Şehirler* (Cümle yayınları, 2015) adlı bir gezi-anlatı kitabı olması şiirlerinde de kendisini ol-

dukça fazla hissettiren bir mesaj verme düşüncesi ile örtüşmektedir. Ben şehrin şiirinin peşinden gitmeyi yeğledim. Şehrin hikâyesi meraklısına.

| YUNUS DEVELİ

İki Zamanın Birleştiği Yer

Adam, zamanın bir ucunda, yüzünü güneşe tutmuş, oturuyordu...

Zamanın öteki ucundaki adam, uzak bir şehirden gelmişti o gün. Yol uzundu ama yorgun değildi. Yorgun olsaydı, zamanın bir ucunda, yüzünü güneşe tutmuş vaziyette oturan adamın bulunduğu şehre girmeye az kala gelen çay davetini kabul etmezdi herhâlde. Yorgunum, kusura bakmayın lütfen... Dostlukları tazelemek yeniliyordu insanı. Dinlendiriyordu. Eskiden... diye başlayan ve şimdiki zamanın tuhaf, izah edilemeyen, alışılmayan, öyle olduğu için de bocalanıp durulan tavrını, tarzını kimi zaman ima yolu, kimi zamansa açıkça kınama anlamına gelen -ondan da öte, bir tür sığınmaya dönüşen- cümleler dolaşıyordu dillerinin üzerinde. İki zamanın arasında sıkışıp kalmış gibi...

Çayını kahvesini içtikten sonra kalktı oradan.

Tam eve yönelecekken hatırladı. Öyle ya, bugün uğrayacağını söylemişti. Gerekçesi o kadar önemli değildi de olsun. Verilen söz, gerekçeden önemliydi. Kuşku, hasara yol açardı. Hasar da öyleydi, durduğu yerde durmazdı. Büyüdü git git... Yol kenarında uygun bir yer aradı. Sağa sola bakındıktan sonra caddenin karşısındaki çay ocağının önüne park etti. Bir koşu gidip işini halletti. İyi ki de hatırladım, diye mırıldandı. Belli belirsiz bir huzur duydu. Güneş tam tepede değildi henüz. Yavaş yavaş ilerliyordu oraya doğru. Eh, artık eve gidebilirdi.

Gidebilir miydi?

Kontağı çevirdi. Cevap gelmedi. Anah-tarı düzeltip biraz daha kuvvetlice çekti besmeleyi. Yarım ağız söylemiş olmalıydı. Tabii ki cevap gelmeyecekti. Alındı bu, euzübesmele istiyor... Şeytanın üzerine de bastırdı biraz, taciz edercesine. Sonuç yok. İyi kovamadı herhâlde. Yüzsüz n'olacak. Kapıdan kovsan pencereden girer. Böyle de bir düşkünlüğü vardır görevine. Hiçbir şeyi es geçmez. Önemli, önemsiz demez. Yeter ki iş olsun! Altı üstü bir kontak çevirme hâlbuki... Bir iki dakika bekleyip tekrarladı. Biraz da dua ekledi tabii. Rabbi yessir... Yine o sevimsiz ses. Hay Allah! İnip kaputu açtı, sanki anlarmış gibi. Oraya buraya baktı, bir iki yere dokundu ama öyle bakmakla, dokunmakla olacak iş değildi.

İşte öyle çaresizce sağa sola bakınırken gözüne çarptı birden. Çay ocağının önünde, güneşi yüzüne tutmuş, oturuyordu. Belli ki beklediği bir zaman vardı. Bir anda yerinden kalkıp yavaş adımlarla yürümeye başladı. Güneş ve zaman, arkasında kaldı. Kendisine doğru geldiğini anladığında, niçin geliyor acaba, diye düşündü bir an. Büyük ihtimalle şu meraklı tiplerden biriydi. Al başına belayı. Neyse, varsın eğlensin biraz!

Gelip yanına dikilince, az önce ona doğru gayriihtiyari yaptığı el hareketini bu kez sözlü olarak tekrar etti. Çalışmadı. Galiba akü bitmiş! Şöyle bir eğildi akünün üzerine. Onun gibi değildi eğilmesi, bakması. Kaç yıl oldu, dedi. Sanırım dört. Bitmiştir o, dedi; kendinden emin bir şekilde.

Bunlar olurken cebinden telefonunu çıkarıp birini aradı. Konuşmaya başladılar. Nöbetçi akücü filan gibi şeyler geliyordu kulağına. Ne yapıyor bu? Sonra devam etti konuşmaları. Bu defa daha dikkatle eğildi akünün üzerine. Bazı rakamlar söyledi karşdakine. Sonra ona dönüp 1400 diyor, dedi. 1300 saysın, dedi. Bildiğinden değildi. 1500 diyor, deseydi bu defa da 1400 saysın, diyecekti. Âdet yerini bulsun. İllaki biraz yüksek söylenirdi. Pazarlık payı denen bir şey vardı. Bazı alıcılar çok zorladıkları için, satıcılar böyle bir savunma mekanizması oluşturmuşlardı. Gerçi onların hinliğini de yabana atmamak gerekirdi. Kim iyi cambazlık yaparsa...

Öyle dese de içinde bulunduğu durum nedeniyle, söylenen rakamı kabul etmekten başka çaresi yoktu. Pazar olmasaydı belki daha farklı bir çözüm bulabilirdi ama şimdi nereye gidecek, kimi bulacaktı? Cebindeki parayı düşündü bir an. Çıkar mıydı o kadar? Çıkardı herhâlde. 1350 diyor, dedi bu defa. Tamam, anlamında başını salladı. Birazdan gelecek, dedi. Sonra koluna girip ‘Gel sana bir çay söyleyeyim!’ dedi. Kaputu indirip az önce bırakıp geldiği güneşe doğru yürüdüler. Tam taburelere otururken, sen 1250 ver, dedi. Ne ara görüştü bu?

Evi az ilerideymiş. Ezanı bekliyormuş. Hava güneşli olunca içeriye girmek istemişti... Ben de yeni yoldan gelmiştim, dedi. Aslında korkuyordum, oralarda başıma iş açar, diye. Yola çıkmadan günler önce takip de ettim üstelik. Sesinde bir değişiklik filan var mı, diye. Hiç sinyal vermedi... Ben tanıyorum akücüyü, dedi. Endişe etme, gelir birazdan. Zaman zaman bizim arabaların aküsünü değiştirir. Benim de başıma geldi bir iki defa.

Birazdan çaylar geldi.

İlyas Yetiş, diye tanıtınca kendini, biraz

şaşırdı -zaman bir anda gerçekliğini yitiriverdi- ama sonuçta öyleyse, öyleydi. Kim bilir nasıl bir hikâyesi var, diye geçirdi içinden. İlyas Yetiş! Müteahhitmiş. Baba mesleğiymiş. İlk duvar işçiliği ile başlamış. El bebek gül bebek yetiştirmemiş babası. Yetmişli yıllarda Elazığ’dan gelmişler. Çok okul yaptım ben, dedi. Bazılarının isimlerini saydı. Piyasa nasıl, diye sordu o da bir ara. İnsanlar nankör, dedi yüzünü buruşturarak. Dürüstlük, hak, adalet, kanaat diye bir şey kalmamış maalesef. Nasıl oldu böyle, dedi elindeki bardağı masaya koyarken. Bu millet nasıl bu hâlde geldi? Herkes fırsatçılık peşindeymiş. Hiç gerçek değilmiş şu andaki fiyatlar. Oğlunu da uyarmış, kiracısına fiyatı uygun söylemesi konusunda. Geçenlerde biri aramış. Dairelere zam yapıp yapmadığını sormuş. Yapmadım, demiş. Müşteri varsa gönder, eski fiyattan veririm...

Torun var mı, dedi bir ara. Oğlandan bir tane var, diye cevapladı. Üç yaşında filanmış. İki de kızı varmış. Onlar oğlandan büyümüş ama henüz evlenmemişler. Nasip kısmetmiş tabii. Yaşları da biraz ilerleyince, zor beğenir olmuşlar. Geçenlerde birileri gelmiş, görücü olarak. Çok yakın biri aradığı için kıramamış. Buyursunlar, demiş. Çay kahve içmişler, sağdan soldan konuşmuşlar. Bizde âdet, misafir kapıdan uğurlanmaz, dedi. Asansöre binip çıkışa kadar eşlik etmiş adama. Eşi de hanımefendiye yapmış ayısını. Galiba asansörde geçmiş konu. Sen olsaydın daha sert konuşurdun, demiş eşi. Kızın maaşını sorunca, bizim hanım uygun cevabı verip göndermiş... Edepsizlikmiş düpedüz. İnsan kime geldiğini, nasıl bir aile ile muhatap olduğunu bilmez miymiş!

Sohbet devam ederken bir yandan da akücüyü takip ediyordu. Gecikti, dedi. Biraz daha zaman geçince aradı. Hani nerede kaldın, bekliyoruz burada. Hadimoğlu Camii

sokağındayız! Yoldaymış, az kalmış...

O da mecburen biraz kendinden bahsetti. Sohbette tek taraflı bilgi yaksızksız olurdu. Hep alıcı gibi. Mesleğinden, çocuklardan, gittiği şehirden... Arkadaşları ziyarete gitmiştim, dedi. Maksat laf lafi açsın, sohbet olsun. Vardır bunda da bir hayır. Onca yol gel, sonra git bir yerde kahve iç, tam eve gidecekken aklına bir şey gelsin, yolunu değiştir, arabayı karşıya park edecekken vazgeç, çay ocağının önüne gelip dur. Sonra... Fakat bu arada tedirgin oluyordu tabii. Adamın güneş keyfini bozmuş olmak bir yana, ezan yaklaşıyordu. Akücü gecikirse namazı aksayabilirdi. Namaza gitse, bu da ayrı bir sorundu.

Birazdan akücü geldi. Kalkıp birlikte arabanın başına geçtiler. Aralarında küçük bir diyalog geçti akücüyle. Sonra adam el çabukluğuyla aküyü değiştirdi. Çalıştır abi, dedi. İçeri geçip kontağı çevirdi. (Besmeleyi unuttuğunu sonradan fark etti!) Anında çalıştı tabii. Oh, şükür. Üzerinden dağ kalktı sanki. En sevmediği şeydi. Araba çalışsın da sonra ne olursa olsun. Marş basmayınca kalıyordun orada öyle. Gözün etrafta. Kime söylesem, kimi çağırısam? Arkadaşlar, şuna bir el atsak! Sevimsiz bir durum... Tam akücünün parasını vermek üzereyken, cebinden bir miktar para çıkardı. Paran yoksa vereyim, dedi. Yetmezse karşıda atm var, çekerim oradan. Hayır, dedi teşekkür ederim, var param. O esnada da ezan okunmaya başlamıştı. Tekrar tekrar teşekkür etti. Görüşmek dileğiyle ayrıldılar...

İki zamanın birleştiği yer, te-bessüm ediyordu arkalarından...

| MEHMET AYCI

Aynalara Sıgmayan

Sulara bir şey oluyor sen ırmaktan geçerken
Bunu sen bilmiyorsun.

Evren gıpta ediyor bir nergise bakınca
Bunu sen bilmiyorsun.

Bin bir şarkı söylüyor saçların için akşam
Bunu sen bilmiyorsun.

Sana konmak istiyor önce incir kuşları
Bunu sen bilmiyorsun.

Aşkından eriyor kar ve terliyor gökyüzü
Bunu sen bilmiyorsun.

Öyküler anlatıyor tenin giysilerine
Bunu sen bilmiyorsun.

Rüzgârın rüzgârları soluksuz bırakıyor
Bunu sen bilmiyorsun.

Olan senle oluyor olan senden oluyor
Bunu sen bilmiyorsun.

| SELİM ERDOĞAN

Sizlere Ömür

haydi seç; seçsene artık, kerpiç duvarların arasında, karılmış toprakların ardında olmak şartıyla, kara, bordo, yosun rengi, mor, sarı, kırmızı, turuncu... taşlar ne renk olsun...

haydi seç; karanlık bir koridorda, sokakta, ya da şehrin kuytusunda, say ki varoşunda, dünyası daima sırtında koşarken kemikleri çatırdayan, içi kabaran, kafatası kemirilen, kasları kasılan, karanlıklarda kaybolmak kaygısıyla bunalan, şahitler kayasının sırtında oturup kâbus gibi kanyona sokulan, arkasından tartaklanıp uçuşurundan atılan kestane doru atlar için ağutlar yakmak ve kahrından çatlamak yerine ıslık çalan, çakal, kargışlanmış, kot kılıfında pashı kamalar taşıyan kasıtlı, düzenbaz, şehrin kalas gibi duvarlarına yaslanmış lanet biri olmak...

ya da argın, ya da yorgun, ya da her şeyden habersiz, kuşkudan, kan kusturan endişeden, koştur koştur şu hayattan uzak, pause tuşuna basılmış gibi gün ağarana kadar sızmak, yok yok yok vazgeçtim, gün boyu sızmak herhangi bir duvarın dibinde, ya da Süreyya'nın duvarının dibinde... hangisi olsun abiler... siz seçin...

Bir cumartesi günüydü... Geçen yaz aylarının başı... Yine bu zamanlardı yani... Bir ikindi sonrası... Başlamıştı kapı gıcirtıları... Yenilmiştim yine kendime... Apar topar çıkmıştım evden... Sadece iğde kokusu vardı sokakta... Bir de tütün...

Sağlı sollu tam yetmiş bir bahçeli evin ortasından geçen parlak siyah Arnavut kaldırımı taşlarından yapılmış sokaksa önümde uzadıkça uzuyordu boylu

boyuna... Beni bilirsiniz, Kuleli'nin hayretimiz hikâyesini hatırlıyorsanız, sayılabilecek her şeyi sayarım. Sağdan otuz altı soldan otuz beş ev... Taşları sayıp saymadığımı merak ediyorsanız, saymıştım valla... Sokağın başından sonuna ayak hizamda tam iki bin elli tane taş... Yan yana on sıra taş olduğuna göre sokakta yirmi bin beş yüz tane taş vardı. Hiçbir taş diğerine benzemiyordu. Sokak kıvrımlı olduğu için en başından sonunu görmek mümkün değildi. Sokaktaki elektrik direklerini, evlerdeki ampul ve buzdolaplarını saymazsak en az yüz yıl öncenin kasabalarını andırıyordu burası. Kimsenin arabası yok neredeyse, televizyon izleyen de...

Kapı gıcirtılarına dikkat kesilmesem sokak boyunca herkes gibi ben de uzanacaktım avlulardaki divanlardan birine ama... Kapı gıcirtıları benim için çok mühim... Gıcirtttt... Gün onunla başlıyor... Beni yok saymaları da... Sokak sakinlerinin dış kapı önüne çıkma vakti bu saatler. İkinci namazı sonrası... Gerçi burada cami de yok valla... Ama ikindi vaktini biliyor herkes... Bu sokakta evlerin dış cümle kapısından girerseniz önce bahçede olursunuz sonra da elli metre ileride evlerin bu bahçeye açılan giriş kapısının önünde... İşte bu saatlerde minderini alan kapının önüne çıkardı... Ben hariç. Çünkü benim yüzüme karşı okunmuştu yalnızlığım... Yürüyerek saymaya mahkûmdum. Onların kapıların önünde kıvrılarak oturup beni görmezden gelmeleri bundandı...

Sokağın ilk evini bilhassa anlatmam lazım size. İnsan boyundan hâlice baştan başa penceresiz beyaz kireç badanalı kerpiçten bir duvar düşünün. Tam ortasında çini gibi mavi boyalı devasa iki kanatlı bir ahşap kapı. Orta seviyede kadınlar ve çocuklar için tunç tokmak var üzerinde. Daha yukarısında ise erkekler için bir tokmak var. Ve demirden kocaman bir çengel kilit. Kapıyı açtığınızda sizi geniş bir avlu karşılıyor. Bahçe sayın siz onu... İçerideki evin kapısı ise sade, boyasız, yine ahşap tek kanatlı bir kapı. Avluda karşılıklı divanlar. Serili, döşeli... Demir ve bombeli korkulukları olan pencerelerin önünde vita yağı kutularına dikilmiş gümrâh çiçekler... Petunya, şakayık, karanfil, akşamsefası, güzelhatun çiçeği, çuha çiçeği, küpe çiçeği, karanfil ve deee fesleğen... Geçen yıllarda akşam saatlerinde misafirle dolar taşardı şu ev. Müyesser ninenin kocası Kâmil dayı ölünce...

Sarı benekli kar beyaz bir kedi, adı Kartopu, başında tülbentle yaşlı Müyesser ninenin kucığına başını koymuş, gözlerini kapamış ölü gibi yatıyordu... Göğsünün kabarık sönüşünden belli oluyordu yaşadığı.

Müyesser teyzenin tek oğlu var o da Almanacı. Sormaz, aramaz anasını... Neyse ki rahmetliden kalan emeklilik maaşı varmış. Ben bu yaşıma kadar bir kez bile o hayırsız oğlunun annesini ziyarete geldiğini görmedim, duymadım. Kadının elinde tahtadan bir ağızlığa takılı ve elleriyle sarıp yaktığı sigaradan yayılan dumanın kokusu sokağa yayılırdı baştanbaşa... Diğer eliyle kedinin başını okşayıp dururdu. Ayağında her renk ipi kullanarak kendine ördüğü patığı... Minderinin yanında mavi lastik ayakkabısı... Eteğinin kenarında bir poşet içerisinde sigara kâğıdı ve altın sarısı, didiklenmiş meşhur Çelikhan tütününü vardı...

Çöp tenekesinden akan katran kıvamında simsiyah su birikintisine basmak istemeyen bitkin ve yaşlı bir köpek önümde ilerliyordu... Sırtında kabuk bağlamış yarayı kaşıyacak birini arar gibi sağa sola bakınsa da eminim ki kediye bulaşmak aklının ucundan bile geçmiyordu.

Hemen önümde, on birinci evde, sağ yanda, yarı açık bahçe kapısının aralığından tam olarak göremesem de Muharrem emminin boğaz temizleme seansından gelen sesler yükselmeye başlamıştı. Gülübe teyzenin mırıldanarak ona ettiği beddualar eşliğinde...

Sol yanımda ise kerpiçten yapılmış cumbalı bir evde, ahşap boyası neredeyse kalmamış, soluk renkli şahnişinde pencere önüne oturmuş dışarıyı izliyor gibi sanılan, aslında bambaşka âlemlere dalmış, iki elinin avuçlarına çenesini yerleştirmiş Süreyya abla olurdu. Otuzuncu evdi...

Sanki sağanak hâlinde bir yağmur pencerede dövünüyor da camlar buğulanıyor da, o da olan biteni tam göremiyor da, sanki koşar adım herkes sokaklarda kaçışıyor da, rüzgârın etkisiyle elinden uçan eski püskü, kapkara şemsiyesini yakalayamayan Sadık amca bir üzüntüyle yaşlılığına, çaresizliğine küfrederek dizleri üzerine yere çöküyor da ve sanki Süreyya da olan biteni gözlerini kırpmadan seyrediyor da, hiçbir şeyle ilgilenmiyor gibi yapıp da her şeyle ilgileniyor da... Süreyya benim her şeyimdi... Ama bir şey söyleyeyim mi, o anda bana baktığına, onun beni merak ettiğine adım gibi emindim. İsa-betli bir sözcük kullandığımı düşünüyorum, merak... Ama bir yandan da içimden bir ses “Hayır o ben hiç yokmuşum gibi boş boş bakıyor, baksana yer değiştirmeme rağmen bakışlarının yönü hep aynı,” Gün geçtikçe bu taraftan kopuyordu Süreyya. Çizginin öte yanına geçmek ister gibi bir izlenim veriyor-

du. Gerçi Süreyya'yı penceresinde benden başka görene de rastlamamıştım. Herkes inkâr ediyordu Süreyya'nın pencerede oturuşunu, yok sayıyorlardı... Sanki ben yalan söylüyordum... Süreyya benden çok büyüktü, o hayatla aramdaki bağ gibiydi.

Az üzerlerine gitsem yaşlı köpeği de inkâr edeceklerdi. Olmadı da değil... "Geceleri bahçenize alsanız ya da kapının önüne bir tas su koysanız şu garibim içse ne olur?" dediğimde sessizce yüzüme bakarak uzaklaşmıştı süt annem Remziye teyze... İnkâr bu sokak sakinlerinin en iyi yaptıkları işti...

Neyse ki demin yaşlı bir kadından bahsetmiştim ya, işte elinde tahta bir ağızlığa takılı sarma sigara tüttüren o Müyesser ninenin dizinde uyuyan kediyi, Yumak'ı kimse inkâr etmedi bugüne kadar. Kime Yumak'tan bahsetsem hoş bir konuşmanın başlangıcı oluyordu anlayacağınız.

Otuz altıncı evden yani son evden sonrası sapsarı başakları ile buğday tarlasıydı. Göz alabildiğince sapsarı buğday başakları... Rüzgâr estikçe onların dalgalanmalarını seyredeceksiniz. Bir o yana bir bu yana, bir aşağı bir yukarı... Buğday tarlalarının içerisine girdiğimde mutlaka kayboluyordum. Ellerimle başakları eğerek ilerledikçe kayboluyordum valla. Başaklar arasında kayboldukça garip bir zevk alırdım yalnızlığımdan. Buğday başaklarını da saymaya koyulmuştum bir zamanlar ama her sayışmada farklı sonuçlar bulduğum için vazgeçmiştim.

Dönüşe geçtiğimde az önce penceresinde gördüğüm Süreyya'yı herkes gibi ben de görememişim. İlerledikçe sokağın başında bahçe kapısının önünde bu defa da Müyesser nineyi uyur, kediyi uyanık bulmuştum. Müyesser ninenin parmakları arasında bitmiş sigara önce parmak uçlarını yakmış,

sigaradan düşen ateş de eteğini tutuşturmuştu. Ben yanına ulaştığımda Yumak patileriyle Müyesser ninenin kırmızı puanlı, siyah pazenden elbisesine düşmüş o alevi söndürüyordu telaşla. Olan biteni çaresizlikle seyreden bitkin ve yaşlı köpeğin gözlerinden akan yaşları gören yok yine... Müyesser nineye yaklaşınca Yumak iyice sırnaşıp sağa sola koşturup garip sesler çıkarmaya başlamıştı. Müyesser nine bu saatlerde eve girmiş olmalıydı diye düşünen konu komşu; benim telaşla, çaresizlikle başımı ellerimin arasına alıp yere diz çöktüğümü görünce hızla koşmaya başlamıştı bu tarafa doğru. Eliyle boynunu sıvazlayarak nabzını kontrol eden iniş istikametinde sağ kanatta sekizinci evde oturan Nazmi dayı kendini izleyenlere dönüp yüzünü ekşiterek "Müyesser nine, sizlere ömür!" demişti bir kez. Olan oldu...

kerpiç karılmış toprak kara bordo mor kabarık kırmızı turuncu kapkaranlık koridor kuytular kemiklerini kemiren kuşku kasları kasan kaya kıvamında kanyonlar uçurumlar aşağı atılan kestane doru atlar kâbus korku kahrından çatlayanlar tartaklanacak adamlar karılmış toprak kot pantolonlarda pashı kamalar kan kusturan kavgalar kasıntılar kargışlananlar kafalarına güzlerle vurulmuş kan çanağı kurtlar çatlayacak çakallar saç baş yolmalar

~~~~~

neredesin sen... parmaklarımın ucunda yürüyorum şimdi... keşke dursan ve beni bir beklesen... benim aklımda sade bir gök, sessizce süzülen kuş tüyleri, gömleğime sinmiş fesleğen kokusu... madem yaşıyoruz tıp tıp tıp usulca yağın, çişeleleyen ılık bir yağmurun altında, her şeye rağmen sesine uyanmak vardı şimdi... istifini bozmayacak biliyorum bu dünya, elbette sürecek gürültüsüyle hayat, ama bir gün sen u-ya-na-ma-ya-cak-sın...

"Müyesser nine, sizlere ömür!"

| EMEL KARAGEDİK

Karpuz Suyunu Mesele Hâline Getiren Adam

Yaz gelsin istemez. Hayatında yük olarak gördüğü yazın keyifli yanını hiçbir zaman göremeyeceğine inanır. Mayıs sonlarına doğru, çileli günler yaklaşıyor, demeye başlar. Hanımını serzenişleriyle boğup evdeki havayı gerer. Yaz günlerini sevmeme sebebi; uzun zamandır yaptığı işten ötürüdür. Oldum olası geçimini sağladığı mesleğini sevmeyi, sevmek istemez, sevmeye de yanaşmaz. Bundan dolayı söylenmesi de hiç bitmez. Aklına estikçe: “Ahmaklık ettim, üç kuruş para elime geçince büyüyüp adam oldum sandım. Rahmetli babam beni okutacaktı, okumadım hay benim eşşek kafam.” der durur. Ş sesini bastıra bastıra söyler, içindeki öfkenin şiddetini onunla belli eder. Eşekliğine bir türlü doyamaz. Ara sıra geçmişteki aklına söverken şimdiki aklına da gönül koymadan edemez. Aklını eline geçirecek olsa bir kaşık suda boğmak niyetindedir. Karısı şüphelenir bazen. Bir deliyle mi evlendim acaba, diye içinden geçirir. Kocasının ne geçmişiyle ilgili ne de şu anıyla ilgili yakınmaları evlendikleri günden beri tövbe Allah bitmez, tükenmez. Erkek kısmına bu kadar çok söylenmeyi yakıştıramaz. Yaz gelince daha aksi, daha kötü, daha geçimsiz olan kocası yüzünden kadıncağzı arada yaşlı annesinin yanına nefes almaya kaçır.

Karpuz çıkmış diye sevinen çocukların aksine “Karpuz çıkmış yandım ben!” diyen bir adam vardır bu şehirde. Bir de karpuz

fiyatları düşmesin de millet alamasın diye dua eder. Nedir karpuzla bu adamın derdi? Şeker hastası da yiyemediğinden mi böyle öfke dolu karpuzla diye düşündürebilir hepimizi ama öyle değil mesele. Karpuzla derdi çok fena çok, öyle böyle değil. Yaz boyu her akşam çöpleri toplamaya başladığı anda keyfi de kaçmaya başlar. Karpuz çöpü bambaşka bir boyuttur çöpler âleminde. Onun, o her yerden sızan hele bir de sızdığı yerde kuruyunca zamk gibi yapış yapış olan suyu büyüyük bir iş yüküdür. Normalde haftada bir gün zemin silerken yaz boyunca hemen hemen her gün koca binayı paspaslamak zorunda kalır. Bazı daire sakinleri ise karpuzdan daha da büyük beladır. Onların düşüncesizliği öyle çileden çıkarır ki en baba karpuzu alıp her gün kafalarında patlatmak ister. Eve girer girmez dırdır etmeye başlar. Çoğu zaman karısının onu dinlemediğini bile fark etmez. Kendi kendine konuşur: “On üç numara karpuzu suyuyla boca etmiş çöpe. Ey Allah’tan korkmaz kuldan utanmazlar! Elinize mi yapışır şu karpuzu yedikten sonra suyunu süzdürüp kalanını öyle çöpe atsanız çok mu zor ya da sızdırmaz çöp poşetlerinden kullansanız. Bir kere söyledim, dayanamadım vallahi. Abla dedim, böyle böyle suyu sızıyor, binayı kokutuyor, tekrar paspas çekmek zorunda kalıyorum. Ne dese beğenirsin?” “Yavrum o gün misafir vardı da çöpü o çıkarmış. Benden bekler misin hiç? Benim ne kadar titiz bir kadın ol-

duğumu bu sitede duymayan kalmadı.” “Abla her zaman aynısı oluyor, diyemediğim gibi kadın beni susturup bir de kısır için kıvırcık marul siparişi sıkıştırdı araya. Sekiz numara da durmadan kavun çöpü çıkarır; ha bir de çöp saatinden önce yapar bunu, haydi binaya gir girebilirsen. Akşama kadar elli kişi “Bina kokuyor.” diye beni arar, susmaz şu hayrını görmediğim telefonum. Anlamıyorum, dört numarada oturanlar da insan. Karı koca her akşam çöplerini atmaya çıkıp oradan da yürüyüşe geçerler. Adamlar hangi toprakta yetişmiş helal olsun vallahi, daha bir gün şu eksik aliver dediklerini de duymadım. Ellerindeki çöpe bakarım hep meyve, sebze kabukları. Sağlıksız çöpleri de olmaz. Karpuz suyuyla ayrı uğraşırım, kavun kokusuyla ayrı. Hele erkenden kapı önüne çıkarılan bebek bezleri yok mu e bir de yaz gelince turşu suyu derdi çıkar ki başıma hiç sorma. Kıştan artan turşular sıcakta geçmeye başlayınca bir de turşu suyu armağan olur bana. Allah’ım bazen delirecek gibi oluyorum. Turşu suyuna mı yetişeyim karpuz suyuna mı set olayım yoksa birbirine giren kokularına mı çare bulayım, ne yapacağımı şaşırıyorum. Kavurucu sıcaklar bir taraftan, çoğalan iş yükü diğer taraftan... Bir de şu var -siz pek bilmezsiniz, bilseniz de anlayamazsınız- sakinlere yatılı gelen misafirler. Binaya bir girerim. Asansör deli gibi bir yukarı çıkar bir aşağı iner. Sanki inadına çöpleri toplayacağım saati beklerler. Katların çöpünü alırken asansörü bekletiyorum diye de güm güm kapıya vururlar. Anlamadığım ikinci katta oturan veletler de asansör kullanır ne hikmetse. İki adım atmıyor şimdiki çocuklar. Hep hantallık hep tembellik. İşte sakinlere gelen bu yatılı misafirler kâbusum olur. Bir bakarım karşılıklı dairelerin terlikleri, sandaletleri birbirine girmiş;

çöpler artmış da artmış, asansörün aynasına şekil şekil tükürülmüş, apartman girişi leş gibi olmuş. Gürültüsü patırtısı ayrı dert. Böyle günlerde ekstra ekmek istemeler, içecek istemeler artar hele o yoğurt siparişleri... Kova kova yoğurt taşıyım. Karpuz da isterlerse diye ödüm kopar. Şimdiye kadar isteyen olmadı ama olursa kabul etmem, açık konuşayım. Bir de onu mu taşıyayım şu sıcakta? Hadi bir de kabak çıktı mevsusu falan olur, vallahi bir karpuz için kimseyle papaz olamam. El âlemin yiyeceği karpuzu da ben seçemem. Yok iyice tokatla, yok sesini dinle tınnn tın diye titresin, yok üstünde sarı lekesi olsun, çizgileri kalın olsun, sapı geçkin olsun bla bla bla... Bir de ona yoracak kafam yok benim varsa da sakinler için yok. Bana karpuz demeyin diye alnıma bir dövme yaptırıp yaz boyu öyle dolaşırım artık. Aman aman! Ah şu yatılı misafirli evlerin istekleri! Yaz boyu durulmaz. Yalnız yazın tek bir güzelliği varsa pet şişeleri, yoğurt kovalarını çöplerden ayrı ayrı toplarım, plastikleri biriktirdiğim bir yer var orada ne kadar birikirse artık topluca satarım. Yazın iş yüküm artar ama kazancım da artar. Çöp toplama işini bitirip eve kendimi atınca “Her şey para değil!” derim. Ayaklarımı kanepeye kaldırır, sırtüstü yerde öylece kalırım, o vaziyette uyuyakaldığım da çok olur. Başımda davul çalınsa duymam. Yemek yiyemem. Sıcaklar beni bitirir. İştahım iyice zayıflar. Hanım evdeyse buzlu bir cacık yaptırır sadece onu kaşıklarım, evde değilse bir şey yemeden yatarım. Yattığım yeri bilmem o derece yorulurum. Horultumdan şikâyet eder çocuklar. Baba senden dolayı uyuyamıyoruz, derler. Siz de benden önce uyuyun, derim ama nafile. Telefonda izledikleri dizileri gösterip “Geç yatıyoruz biz.” derler. Bazen sakinlerin denizlikleri yüzünden uyukumun kaçtığı da olur.

Hanım: “Çok takıyorsun, takma bu kadar. İstersen dayıma söyleyelim çalıştığı fabrikadan sana da bir iş ayarlasın.” der. Fabrikayı da gözüm kesmez. Yapamam bu yaştan sonra orada, derim. O vurur kafayı yatar. Benimle uğraşmaktan da iyice bıktı. Bunca sene doluya koyar almaz, boş koyar dolmaz. Çocuklar desen bizleri beğenmez oldular. Z kuşağı imiş bunlar. Mesela benim karpuz suyunu dert etmemi hiç anlayamadılar, anlayamayacaklar da. Ben bahsederken boş boş bir bakışları var bana. Bizim oğlan inşallah okur da ileride benim gibi pişman olmaz, diye çabalarım hep. On sekiz numaranın verdiği çalışma masasını kapıp da eve bir getirişim var, yeter ki ders çalışsın, okusun, okusun da bir yerlere gelsin isterim. Dört numarada oturan şu anlayışlı komşular gibi olsun. Yüksek tahsil görmüş insanlar ne de olsa. Geçen yirmi numaranın çöpünü alırken bir de ne göreyim tüm pizzayı çöp kovasına atmışlar. İlk defa gördüm yoksa onların öyle çöpleri olmaz evelallah. Herhâlde çocukların işidir, koskoca eğitimci insanlardan böyle bir davranışı beklemem derken evden gelen sesleri duymak zorunda kalıverdim. Öğretmen Bey, ergen kızına bağıırıyordu: “Tencere yemeği varken dışarıdan alınan ne idiği belirsiz şeyleri yiyemezsin. Annen zeytinyağlı bamya yapmış sen dondurulmuş pizza alıp bir de airfryerda pişiriyorsun. Senin sağlıksız beslenmeni istemiyorum kızım, is te mi yo rum!” Hak verdim doğrusu. Utanmaz insanlar! Pizzayı atmışlar, derken acele etmişim meğer. Yalnız evin babası pizzayı poşete koyup atsaydı pek bir hoşuma gidecekti, o kızgınlıkla fırlatmış sanırım. Mısır taneleri, mantarlar, Kapyra biberleri saçılmış etrafa. Hadi şimdi bir de onları sil süpür. Neyse dedim, hallederim. O sırada kapı açılmaz mı? Adamcağız elinde sleepy paketiyle

beni görünce şaşakaldı. “Ah, ah! Bu yeni nesille ne yapacağız abi böyle, dedi öfkeden rengi atmış benziyle. Anlamadım, dedim. “Evde yemek var, dondurulmuş pizza yiyecekmiş hanfendi, yedirmedim, çöpe attım. Allah affetsin, o kızgınlıkla nimeti de attık bir hata yaptık ama kıza da unutamayacağı bir ders verdik galiba. Şu dökülenleri bir alayım da sana da iş çıkarmayalım şimdi.” Ben yapardım hocam, sana zahmet olmasın, yeter ki karpuz suyu... Sonunu biraz karnımdan konuştum sanırım. Anlamadım abi, dedi çömelmiş hâlde yerleri temizlerken. Anlatayım abi de neresinden başlayayım bilemedim, dedim. “Başıma bela oldu karpuz nimeti, yaz gününü sevemez oldum.” diyerek başladım artık ayaküstü ne kadar anlatabilirim. Hoca ıslak havluyla mısır tanelerini falan toplarken ben paspas sapına yaslanıp ha bire anlatıyorum. Eğitimci adam hâlden anlar diyerek dökébildiğim kadar içimi döküyorum. O da bol bol onaylıyor. İki, üç, dört ıslak havlu derken kokudan ne kadar rahatsız olduğumu midemin bulanmasıyla fark ediyorum. Aç mıymışım ben? Güneş başıma mı geçmiş? Sleepynin kokusu beni niye çarpsın ki? “Şekeri düştü galiba, sıcak başına geçti belki de...” diye bir şeyleri duyar gibi oluyorum. Hele ağzıma tıktırılan karpuz dilimi hem de soğuk soğuk... Hocanın evine ne ara girdim ben? Fenalık mı geçirdim? Burnuma gelen kolonya kokusu, çeşitli ısrarlar... Bamya sevmem ben, aman ne olur, yok yok aç değilim, karpuz da demeyin bana. Siz yiğin siz, sağ olun. Gözüm görmesin hiçbirini. Hanım evde yok mu? Ben iyiyim hocam, iyiyim ben sağ olun, gideyim artık, çöpler toplanacak, mutlaka çöplerin birinden karpuz suyu sızacak. Kurumadan yetişeyim, kurumadan yetişeyim.

| EMAME AKMAN HARMANCI

Bayan Kuaföründe

“Arabayı süslemeye çocuklar götürecektir, ben sizi kuaförün oralarda beklerim.” Havva’nın suratında acı çeker gibi bir ifade var nedense. “Selim... Sormak için geç kaldım herhâlde ama sen artık kesinkes eminsin değil mi?” Dilinin altındaki baklayı çıkarmaya başlıyor nihayet. Sıkıntıdan iki büklüm olmuş belli. Arka koltuktan da olsa dostumun hâlini seziyorum işte.

“Neyden emin miyim?” “Hep derdin ya, sen olmasan ben hayatta evlenmezdim. Evlilik işleri bana göre değil. Sırf senin için filan...” “Düğün günü, nereden esti şimdi aşkım?” Kaldırıma sıfır yanaşıyor Selim. “Ya pişman olursan ha? Ne olacak o zaman?” Selim’in bu sorgulamadan kaçamayacağı belli. “Sen ciddi ciddi bana köprüden önce son çıkış, bak emin misin diyorsun.” Havva gözlerini kaçırarak cevaplıyor. “Evlenmeye ben zorladım gibi oldu ya seni, sonra şey olmasın?” “Ne olacak Havva? Bence şüphe içinde olan sensin şu an. Topu bana atmaya çalışıyorsun. Biri bir şey mi dedi?” Kızcağız susuyor. Ben bile kuşkulaniyorum. Kavuşmaya gün saymıyor muydu bunlar?

Kuaförün önündeyiz. “Hadi içeri girelim, orada konuşuruz” diyorum. Bagajda gelinlik, ayakkabı, taç, çiçek filan ıvır zıvırlar... Tüm o yükü kucaklayınca görünmez oluyorum, ayakta duracak hâlim yok. O sırada ikisi yarım kalan konuşmalarına arabadan inip devam ediyor. “Her şeyin iyi olacağını söyledin, büyükler nikâhta keramet var diyor dedin. İkna olmuşum ben. Yani kavuşabilmek için... Şimdi gelmiş bana öyle bir bakıyorsun ki? Sanki seni zorla...”

“Biliyorum Selim ya, ben istedim evlenmeyi. Gönlüm rahat değil ama. İçimde bir sıkıntı. Büyüdükçe büyüdü.” “Yüzlerce insanı davet ettik. Biz kararsız kaldık, başka sefere mi diyeceğiz Havva?” “Bak gördün mü, dilinle söyledin. Sen de kararsızsın.” “Değilim, değildim. Off... Ben ne dediğimi de bilmiyorum artık, şaşırttın iyice. Tamamdım ben ya hu. Senin şu surat ifadeni görene kadar sorgulamıyordum hiçbir şeyi. Şimdi sen benim de içime...”

Yükümle beraber yere devrildim, devrileceğim. “Havva ben dayanamıyorum, girelim hadi. Yine konuşursunuz.” Bir gözü arkada, nişanlısına mahcup bir şekilde giriyor kuaföre. Selim’in yüzüne yerleşen duyguyu biliyorum. Ne yapıyoruz biz, yanlış yola mı girdik? Şimdi ne olacak korkusu.

Kuaför abla bizi görünce “hoş geldiniz ablam, şöyle oturun, az sonra alcam sizi” diyor. Saç boyasının dibi gelmemiş de sanki sarı renkteki kafasının ortasından kalın siyah bir otoyol geçiyor gibi. “Selim’e bir gidip sorsana. İnsan evlenip pişman olur ayrılırsa mı daha kötü yoksa düğün günü ayrılıp düğünü iptal ederse mi?” Bunu söylerken parmaklarını sabırsızca çıtlatıyor. Kollarımdaki yükü bekleme koltuklarına bırakıveriyorum. “Delirdin herhâlde kızım. Böyle şey sorulur mu çocuğa. Düpedüz bu her halükârda ayrılalım demek. Farkında mısın?” “Biraz ağır olur değil mi? İyi de vakit yok, napıcam ben?”

Havva’nın son günlerde instagram paylaşımları bir tuhaftı zaten. Hikâyelerine nişanlısıyla mutlu pozlar koyuyor, yakın

arkadaş hikâyelerinde depresif paylaşımlar yapıyordu. Hatta bir akşam “Selim’den ayrılısam mı” anketi açmıştı. “Salak mısın kızım kaldır şunu” yazmıştım hemen. “Amaan n’olcak yirmi beş kişi görüyor sadece, hepsi güvenilir agsagş” diye cevaplamıştı. Geyik olsun diye öyle takılıyor sanıyordum. Selim zaten nereden görecekti? Havva’nın yakın arkadaş çevresiyle Selim o kadar alakasızdı ki. Buluşmalarında bazen yanlarında olabilmeye ayrıcalığına sahip olan sadece bendim. Lise arkadaşlarımı filan kastedip “o varoşları Selim’le tanıştırmıyım, beni rezil ederler” derdi. Tabi lisede filan yediği halıtları tüm detaylarıyla bilen insanları yeni açtığı temiz sayfadan uzak tutmak akıllıcaydı.

Havva’yı makyaja alıyorlar. Selim arıyor. Telefonu açmayıp kapının önüne çıkıyorum. Her adımda bir sıkıntısını ezmek ister gibi telaşlı volta atıyor. “Ne oldu bu kıza birdenbire? Şu bir tane it vardı ya. O mu kafasını karıştırdı? Karşısına filan çıktı mı? Gerçi arar mesaj atar di mi? Öyle de ulaşmış olabilir Allah’ın belası. Elime geçirdiğim yerde...” “Halil’i mi diyorsun? Yok ya onlar görüşmedi ki hiç. Konuşmadılar yani, konuşmalar bilirdim. Havva sana elli kere dedi ayrıca o defter kapandı diye, amma kurcalıyorsun.” “Ne bileyim aklıma bin türlü şey geliyor. Bir şey dedi mi içeride?” “Yok makyajını yapıyor. Sen de kasma artık tamam ya.” “Şu kızla konuş, derdi neymiş bir anla. Tepem attı. Gerim gerim gerildim bak burada.”

Halil liseden beri Havva’nın uzatmalısı. Saçını tepesi hariç üç numara tıraşlayıp hapishane kaçkını gibi tekinsiz tavırlarla mahallede takılır. Çakma adidas eşofmanı sayesinde ortalığı yakıyorum, kızlar bana hasta tavırlarıyla dolaşır mahallede. Ona dair iyi olan tek şey suratıdır. Evet. Beklenmeyecek ölçüde yakışıklıdır. Zaten Havva da o tuzağa düştü her defasında. Defalarca ayrılıp barışmıştı. Sonunda ipleri tamamen kopar-

mayı başardı neyse ki. Selim ise onun gurur tablosu. Üniversite okumuş, görgülü ve hâli vakti yerinde bir ailenin biricik şımarık oğlu. Havva’yı çok seviyor ama aynı zamanda istiyor ki gezeyim tozayım nerde akşam orda sabah. Olur mu öyle, olmaz tabii. Havva bunu emek emek işledi. Aylıklıktan, ipsiz sapsız arkadaş grubundan itinayla koparıp sonunda kendi tabiriyle evlenilecek adam hâline getirdi. İnsan o kadar uğraştığı eserin tadını çıkarmalı bir kere, Havva aklını başına toplasa iyi olur.

Göz makyajı daha bitmemiş. “O far çok fazla değil mi abla” diyorum. “Yok ablam. Daha bunun fotoğrafı var, kuşak bağlaması, gelin çıkarması var. Ağlayacak edecek, makyajı uçacak. Biz işimizi sağlama alalım.” “Toprak tonları yapacaktık hani öyle konuşmuştuk.” “Gelinimiz beyaz tenli zaten ablacım. Soluk duruyor. Onu canlı gösterecek bir şey yapmak lazım. Sen bana bırak. Güzel olacak.” Havva içindeki sıkıntıdan mıdır nedir, kurbanlık koyun gibi yatıyor, kadının ne sürdüğüyle hiç ilgilenmiyor. Zaten kuaförde asla istediğini yaptıramazsın. Öncesinde yapılan tembihleri sanki bir tarafıyla dinlemiş gibidir kadın. İkna edilerek çıkarsın kapıdan. Sonra yanındakileri suçlarsın. Göz makyajı bitince kalkıyor Havva. “Selim’i çağırırsana konuşalım.” Nasıl olacak, bayan kuaförüne almazlar filan derken kadının insafı tutuyor, bir oda gösteriyor bize. Damat adayını arayıp içeri çağırıyoruz. İkisi sözleşmiş gibi bana “sen de gel” diyorlar. Her şeye beni şahit tutmak istemeleri göz yaşartıcı.

Havva’nın saçını birbirine geçmiş, kabarmış. Makyajı yarım yamalak. Selim patlamaya hazır bomba misali çevresine biraz bakınıp büyük siyah koltuğa iliyor. “Açıkça söylesene, sen ayrılmak mı istiyorsun? Bir sürü insan toplanacak, son anda düğün iptal edilmez diye de söylemeye korkuyorsun sanki.” Havva susuyor. “Milletin ağzına sa-

kız oluyoruz, evlenmemiz lazım diyordun. Şimdi ayrılırsak da sakız olmayacak mıyız? Ailene açıklayabilecek misin? Bak bana bir şey olmaz, ceketimi alır çıkarım şu kapıdan. Ama sen... Baş edebilecek misin o laflarla? Babanın annenin sorularıyla...” Gözleri doluyor Havva’nın. Vay be, kuaför abla haklı çıktı bile. Selim’in telefonu çalıyor. Faydasız arkadaşlarından biri. Arabanın süslemesiyle ilgili bir şeyler soruyor herhâlde. Selim hı hı diye geçiştirerek cevaplayıp kapatıyor. “Ne yapacağız şimdi?” Nişanlısından bir cevap alamadığından, bana bakarak soruyor bu sefer. İkisini de silkelemek zorundayım. “Böyle apar topar karar verilir mi, ağda odasında farkında mısınız?” Selim tiksinererek fırlıyor ağda koltuğundan. Havva’nın dizinin dibine çöküyor sonra. Allah’tan damatlığı henüz giymemiş. “Düğün günümüzde kuaförde, ağda odasında mı ayrılacağız Allah aşkına? Neyse ne. Boşanacaksak da canımız sağ olsun. Ama denemeden bilemeyiz. Deneyelim. Hiç değilse bir şans verdik deriz.”

Havva öyle evliliğe şans verip sonra olmazsa ayrılırız diyecek kızlardan değil. Yarın öbür gün boşanacak olurlarsa dediği gibi Selim ceketini alıp çıkar, olan kızcağıza olur. Ailesiyle, görgüsüz akrabalarıyla, komşuların dedikodusuyla ve sorularıyla baş etmesi gerekir. Boşansa öyle, düğün günü ayrılrsa yine öyle. Havva tamam dercesine başını sallıyor. Tekrar kuaför koltuğuna geçiyor. Makyajı tamamlanıyor. Gökyüzüne uzanan gelin başını özenle yapıyorlar. Ağda odasına bu sefer gelinlik giymek için geçiyoruz. Zaten nefesi göğsüne sıkışan arkadaşımın soluğunu biraz da ben kesiyorum. Korsesini arkadan kördüğüm edercesine sıkıca bağlıyorum. Her ilmekte Selim’e Allah’tan yardım dileyerek. “Her yerime batıyor sanki” diyor. “Kuğu gibi oldun ama, biraz sabredeceksin mecbur.” Beyazların ortasında bulutlu bir yüz. “Geçecek” diyorum, “nikâhta keramet vardır. Kalbindeki korkular geçecek.” İçime

gizlenmiş seksen yaşındaki nine böyle sesleniyor.

Kuaförden çıkıyoruz. Selim o sırada tıraşa gidip gelmiş, damatlığını giymiş. Amma kolay hazırlanıyor erkek milleti. Süslenmiş gelin arabası kuaförün önünde. Selim gözlerini kaçırıyor, donuk duruyor. Ayrılmanın eşiğinden ani bir U dönüşüyle kurtulmuş bir çift için çok duygusuz bir sahne. Kızı biraz sevindirmek adına gelip iki iltifat edeceğine bıkkın bir ifadeyle bakıyor. Biz onun ayağına gidiyoruz. Arkadaşı kapıları açıyor. Kocaman hacmiyle gelini arabaya tıkıştırmak suretiyle bindiriyoruz. Kafasının yeri belli sadece. Bedeninin gerisi o beyazlığın içinde kayboluyor. Damat kenarda kalan iki karışık boşluğa sığışıp oturmayı başarıyor. Birbirlerinin yüzüne bakmıyorlar. Çocuk ve ben öne geçiyoruz. Gelin arabasında cenaze sessizliği.

Fotoğraf çekimi yapılacak yere doğru gidiyoruz. Erik dah açıyor eleman. Güya milletin modunu yükseltecek. Selim sesleniyor arkadan. “Durdur abi arabayı.” Hepimiz şaşkınız. Bize bir açıklama yapması lazım. Müziği komple kapatıyorum. Alyansını çıkarıyor Selim. “Haklıydın Havva. Beni sen ikna ettin. Kendimizi kandırmayalım. Ben öyle telli duvaklı görünce seni... Anladım. Bana göre değil bu işler.”

Cevap beklemeden yüzüğü Havva’nın avucuna sıkıştırıp ceketiyile beraber iniveriyor arabadan. Arkadaşı “ne oluyor” diyor. Hiçbir şeyden haberi yok. Havva’nın göz yaşları vakit kaybetmeden yanaklarına süzülüyor. Kuaför ablaya saygım artıyor bir kez daha. Sabahtan beri çantamda titreyip duran Havva’nın telefonunu çıkarıyorum. Sinirden fırlatıp atacağım neredeyse. Ekranı bakıyorum. Halil’den bir sürü cevapsız arama ve whatsapp mesajı.

I GÜLÇİN YAĞMUR AKBULUT

Yoksul Yalı

Minicik sandığım servetim meğerse heybetli bir dağın yüksekliği kadarmış.

Çöl yanığı misali sızlatır, buz ayazı emsali üşütürdü çalıştığım konağın variyeti. Bir yanda devasa bir köşk, diğer yanda avuç içi ölçüsünde gecekondu. Omuzlarımda yoksulluğun yüklüğünden atfedilmiş beş top kumaş. İçimde dinmek bilmeyen bir fakirlik buruntusu.

İşte hayatımın tüm özeti. Bir oğlum bir kızım. Sırtından çimento torbası inmeyen inşaat işçisi eşim. Erdemli Yalısı hizmetkârı bendeniz Huriye kadın. Parmak uçları kesik, avuç içleri nasırlı.

Aklımı ikiye bölen bir duvar. Sağ yanı binbir mezeyle donatılmış sofralar. Sol yanı bulgur pilavı ayran. Sağ yanı marka ayakkabı, etiketli blucinler. Sol yanı delik ayakkabı, yamalı pantolonlar. Sağ lobu özel kolejler, çevrim içi oyunlar. Sol lobu mahalle okulu, saklambaç, misket, yerlere çizilmiş oyun çizgileri...

Zenginliği, şatafatı, gösterişi... Yüzüme yüzüme gülümserdi tunçtan kapı kolları. Gösterişli konsolları, suni deri koltukları. Kâğıttan bir gemi yapar içine oturturdum Huriye Hanım'ı. Kaybolup giderdi benliğim köşkün derinliklerinde. N'eylersin Huriye? Hayal kurmakta yaşamın sınırsız bir parçası.

Oda nesi? Şaşalı hayatların görünmeyen yüzünde çatırdayan sesler. Kapağı gösterişli bir kitabın sayfalarındaki yanılmalı tasarımlar. Çığlıklar, haykırışlar, hayıflanmalar. "Para mutluluk getirmez." sözünün ispatı yaşantılar.

Ojeli tırnaklar, mücevherler, kürkler...

Gıptayla baktığım konağın hanımı Azize Sultan. Birkaç zaman önce ölmüş meğerse, gözlerinde kırılmış asude sabahlar. Bahtsız bir bedevi. Her çiçekten bal alan bir adamın karayazılı eşi.

İmtihanların en ağır evlat imtihanı olsa gerek. Azize, yaralı Azize, perişan. Oğlu madde bağımlısı. Esrarkeş, eroınman. Kızını ipten aldı babası. Ölmedi ama yatağa bağımlı. "Uzun süre oksijen gitmemiş beyine." demiş doktorları. Kalan ömrünü bir bitki misali geçirecek. Nasılda güzel yavrucağ. Elma elma yanakları. Daha on beşinde çocukcağız. Kim bilir hangi dermansız dert, ilmiği boynuna geçirmesine sebep?

Köşkün en son katının en son odasında unutulmuş titretilen bir pirifani. Yemek ve ilaç saatlerinde elinde tepsisiyle odaya girip çıkan bir uşak. İhtiyar, şefkate muhtaç. Muhabbetten yoksun ihtiyar. Kırık bir plak sesinde anılar. Duvardan duvara seğiren sessiz ölüm çığlıkları.

Erdemli Konağı. Dışarıdan güllük güllüştür, dışarıdan güneş. İçerisi kahır, içerisi karanlık, içerisi hüznün, içerisi zehir zemberek. Ön yüzü gelincik tarlası, arka yüzü kül bahçesi. Dikenli telin üstünde süregelen beş hayat. Selin sürükleyip götürdüğü beş aşınmış kayaç. Her yanı kıraç, dört bir yanı tuzlak.

Devasa bir köşkün içinde ayrı ayrı yanan kandiller. Her bir kandilin arasında göğes turmanan basamaklar. Sevgi, eski bir resim çerçevesinin içinde tutuklu. Bütün sabahlar güneşsiz. Aysız bütün geceler. Her odasında bir gölge, her köşesinde aciz karartılar. Çatı katından yükselen sağır, dilsiz ağlayışlar.

Kapak kavanoza uysa, kavanoz şişeye uymuyor. Yaşamlar çıplak, yaşamlar beyhude.

İki oda, mutfak banyo tuvalet. Siyah beyaz televizyon, merdaneli çamaşır makinası. Kırık bir karyola, üç tahta sedir. Mavi çinko çaydanlığımızdan tütülenen tek şey sevgi buharlıkları. Soframız şefkat katıklarıyla kurulu, soframız şen şakrak. Huzur sarmaşıklarıyla kaplı gececondumuzun dört bir yanı. Kalbimizde yeşeren nergisler sadakat ilmikleriyle düğümlü.

Muhabbet diz çökmüş eşimizin önünde. Uzaklıkça uzamış yokuş, yukarı tırmanmış; kenetlenmiş yârenliğimiz. Kömür sobası değil kış akşamlarında bedenlerimizi ısıtan, yüreğimize sığdırdığımız derya deniz sevgimiz. Fakir aş değil karnımızı doyuran, içimizde kök salan özverili ağacımız. Sırtımızdaki abanın kumaşı fedakârlık, yakaşı dürüstlük dokumalı.

Gökyüzünde yıldız çocuklarımız. Arkamızda ulu bir dağ; iki gözüm, kaygısız başım eşim. Kör sakat değiliz. Sağlık en büyük velinimetimiz. Sonsuza umutla koşuyor doludizgin taylarımız. Varsın zeytin ekmekten ibaret olsun omzumuzdaki çıkınıımız. Dünyanın en varlıklı ailesiyiz biz. Bir neşeli enlem ve bir sevinçli boylam üzerinde taht kurmuş yadigâr gececondumuz.

Minicik sandığım servetim meğerse heybetli bir dağın yüksekliliğ kadarmış.

| YASİN MORTAŞ

Diriliş Kelebeği

(kozasını yiyen dünya)

hangi dağı kaldırsam
altında
içine çekilmiş bir serzeniş kelebeği

ah
kendi iniltisiyle dönüyor dünya;
kendi kozasını nasıl da yiyor zaman—
boşluklar öğütülüyor soframıza yüzyıllarca

ben
çocukça ölmenin öznesiyim aslında;
çok şükür ki âliyim—
saklambaç dehlizlerini iyi bilen bilge

bu
ilk ölme ödevim değil ki/ Leyla;
külüyle dirilmenin ateşi içindeyim

| METİN ÇALI

Paltodan Aşklar

Mehmet Avcı'ya

Öğrencilerin dönem sonu devamsızlıklarını sisteme işlediğim bir anda telefonum çaldı. Numarayı tanıımıyordum. Açtım. Kim olduğunu hemen tanıyamadım. Konuşma ilerledikçe memleketteki Pastaneci Ali olduğunu anladım.

“Hemen buraya gelmelisin, Melih iyi değil, seni çağırıyor.” dedi.

Gelemeyeceğimi, okulda işlerin çok yoğun olduğunu söyledim.

“Sen bilirsin, şimdiye kadar konuştuğunu çok az duydum ama seni çağırdığını hiç duymamıştım. Son bir aydır hep aynı şeyi söylüyor. Murat'ı ara gelsin diyor, başka bir şey demiyor. Psikolojisi hiç olmadığı kadar kötüleşti. Ayrıca kemoterapiyi de reddediyor.” dedi.

Ne yapacağımı bilemedim. Psikolojik sıkıntısını biliyordum ama diğer hastalığından yeni haberim olmuştu.

Melih çocukluk ve gençlik arkadaşımdı. Yirmi bir yaşında onu bu duruma düşüren olayı yaşadığından beri psikolojisi hiç düzelmedi. Önce içine kapandı, sonra da ağır ruhsal bunalımlar geçirdi. Kimseyle doğru düzgün konuşmadı. Derdini anlatmadı. İletişim kurma çabalarımızı hep reddetti. Hastaneye gitmeyi kabul etmedi. Ben üniversiteye gittiğim için biraz ihmal ettim onu. Ailesi de temas kuramadı. Bu zaman içinde durumu hastalıklı bir hâl aldı. Onu içine düştüğü bu durumdan kurtaramadım. Ailemle birlikte yaşadığımız ilçeden göç edip şehir merkezine taşındık. Yıllar geçti gitti. Sonra öğretmen oldum ve uzak bir şehirde yaşamaya başladım. Evlendim. Memlekete gittiğim nadir zamanlarda Melih'in durumu aynıydı. Benimle bile tek kelime konuşmuyordu. Yalnızca o eski günleri anımsatan bakışıyla içimi acıtıyordu.

Şimdi ne yapabilirdim? Memlekete gitsem ne olacaktı ki? Niye çağırıyordu beni? Şimdiye kadar hiç böyle davranmamıştı. Tereddüt içinde kaldım. Memlekete gidip, durumu anlayıp geri dönmek iki üç günümü alırdı.

Karar veremiyordum. Melih bir türlü aklımdan çıkmıyordu. Düşündükçe bana ihtiyacı olduğunu anlamaya başladım. Bedenime sığamadım.

Üç gün sonra sabah erkenden yola çıktım.

Aracı kullanırken aklım sürekli yıllar öncesine gidiyor, yaşadığımız o günler zihnimde dolaşıp duruyordu.

Dostluklar kimi zaman çocukluk yıllarında, kimi zaman gençlik çağlarında, kimi zaman da olgun bir yaşta kurulurdu. Melih ve ben aynı mahallede büyümüştük. Aynı okulda ve aynı sınıftaydık. Cadde ortasına kurduğumuz kalelere gol atmak için aynı topun peşinden koştuk. Zaman geçtikçe ayrı geçen günümüz olmadı. Neşemiz de kaygımız da birdi. Sonra bıyıklarımız terledi. Göğsümüz kabarmaya başladı. Bir de baktık ki Ferdi dinlemeye başlamışız.

Esriktik.

Özgüvenimiz yoktu.

Henüz başaramamıştık.

Sevdalanmıştık.

Arabesk şarkılar dinliyorduk.

Büyüyorduk.

Melih ile birlikte omuz verip altına girdiğimiz gençliğimiz, zayıf insanlardaki o özgüven putunun sürekli birileri tarafından yıkılıp durmasıyla heba olup gidiyordu. Gönlümüzün düştüğü platonik sevgililerimiz tekmelerini atıyor, insanı bit kadar küçülten bakışlarını yüzümüze fırlatıyorlardı.

Âşıktık. Sevmiş, sevilmemiştik. Talihsiz-

liğimizi kabul edemiyorduk. Gençtik, menzimiz uzundu. Henüz yolun başındayken derin çukurlara giriyor, hasar alıyorduk. Darbe almış, yaralanmıştık. İyileşemiyorduk.

Belki de bu yarayı ömrümüz boyunca peşimizi bırakmayacak olan soyadımız gibi taşıyacaktık. Bilmiyorduk, hiçbir şey bilmiyorduk. Bu hastalıklı hâl yaz günlerinde insanın ensesinde yuvalanan yapışkan bir nem gibi sürekli tazeliyordu kendisini.

Neyse ki ben bu zehri kuyruğumu keserek bir nebze olsun vücudumdan atıyordum ama Melih için işler öyle değildi. Ben isyan ediyordum. Bağırıyor, etrafıma saldırıyor, yıkıp döküyor, rahatlıyordum. Melih hiç konuşmuyor, içine doğru genişleyip kabardıkça kabarıyordu.

Onu bugünkü duruma düşüren olayların başlangıcı sayılan ilk domino taşının devrilmesi de o zamana denk geldi. Böylece süreç başlamış oldu.

O kasırgalı günlerin tam ortasında Melih'in gönlünde bir çiçek açtı: Gülhan. Keşke o çiçeğin kokusunu içine hiç çekmese, aşkını kurşun gibi göğsünde taşımasaydı. Çok sevdi. Dünyadan soyutlanmış gibiydi. Zaten az konuşurdu. Hiç konuşmamaya başladı. Sürekli boşluğa bakıp parmaklarını kütletip duruyordu. O zamanlarda şimdiki gibi sosyal medya ve cep telefonları olmadığı için iletişim kurma imkânı yok denecek kadar azdı. Sevdüğünizi yalnızca görebilir, karşılıklı bir temas kurmak için bakışlarınızla konuşurdunuz. Ya da ilişkiniz ciddi boyut kazanırsa sabit telefon imdada yetişirdi.

Anladığım kadarıyla bu sefer Melih'in sevdası tek tarafı değildi. İlk önce aralarında sağlıklı bir bağ kurulamadı. Melih yine çok fazla konuşmuyordu ama beni Gülhan'ın mahallesine doğru sürükleyip duruyordu. Sürekli onu görmek istiyor, aşkına karşılık bulmak istiyordu. Küçük not defterine şiirler, hikâyeler, mektuplar yazıyordu.

Onu Gülhan ile daha adı konmamış ilişkileri hakkında görüşmesi için ikna ettim.

Zor da olsa ankesörlü telefonda kısa bir konuşma yaptılar. Gülhan olumsuz tavır takınmayınca Melih, zehirli olduğunu henüz bilmediği çiçeği kokladı ve iki yıl sürecek olan mutluluk molası başladı.

Taze âşğın gözünün içi gülüyordu. Gönlünde açan çiçeğin sahibiydi ve gelecek hayalleri kuruyordu. Karşı taraf için de durum aynıydı. Uzun süre böyle devam etti. Bitmek bilmeyen telefon konuşmaları, takipler, bakışmalar, on parmak daktilo kursunda kaçamak görüşmeler...

İş ciddi bir boyut kazanınca beraberliklerinin devamı konusunda kişisel statü farkı olduğu ortaya çıktı. Gülhan emekli adliye kâtibinin kızıydı, memur sınavına hazırlanıyordu. Hırsmından anlaşılacağı üzere kazanacaktı da. Melih'in hem işi yoktu hem de memur olacak kapasitesi. Gülhan, kendi ailesinin bu konuda problem çıkaracağını söylüyordu. Bu söylemleri hiç bitmiyordu. Melih duruma müdahale edemiyordu. Çünkü gözlerinin önüne gerilmiş kocaman bir aşk perdesi bunu engelliyordu.

Kırgınlıklar başladı.

Bir dargın bir barışık devam etti ilişkileri.

Ben bu işin sonunun kötüye gideceğini düşünüyor, Melih'e de önlem almasını söylüyordum. En azından Gülhan tarafını belli etsin ki sen de ona göre davranıyordum. Ama Melih'in bunları anlayacak durumu yoktu.

Gülhan memur sınavını kazanıp Çankırı'ya gidince, o ilk domino taşına parmağının ucuyla hafifçe dokunmuş oldu. Sonra diğer taşlarda peşi sıra birbirinin üzerine yıkılmaya başladı. Melih ve Gülhan arasındaki problemler büyüdü. Gülhan, ailesinin kendisi gibi devlet garantisi altında çalışan birisiyle evlenmesini istediğini söyledi. Kesip attı konuyu. İletişimleri kesildi. Altı ay sonra da söylediği gibi memur biriyle evlendi.

Melih'in üzerine yıkılan dünya onu bu hâle soktu.

Terk edilmişlik duygusu bunalıma yol açtı. Sonra yalnızlık... Ve yoksunluk...

Şimdi yıllar sonra beni çağırmasının bir sebebi vardı belki.

İlçeye gece geç vakit ulaştım. Aracı meydana çektim. Çarşı camiinin avlusundaki banklara oturup bir sigara yaktım.

Yıllar önce Melih ile birlikte ramazan aylarında dinlediğimiz mukabeleler aklıma geldi. İmsaktan yirmi dakika önce Melihlerin dükkânında buluşurduk. Melih elektrikli sobayı yakmış beni bekliyor olurdu. Ben gelince hazırlattığımız karışık Ferdi kasetini açardı:

Menekşeler laleler baharı müjdeliyor

*Gönlüm aşk deryasında sürüklenen bir saldı,
senin eşsiz varlığın tutunduğum tek daldı*

Vazgeç felek sen benden hep peşimde gezmekten

*İüreğin ince ince sızlamadı mı? Gözlerin gizli
gizli ağlamadı mı?*

Zaman dar olunca sigaralarımızdan hızlı ve derin nefesler çekerdik. Camiye doğru giderken sokağın sisli görüntüsü içine son dumanı üflediğimizde ezan okunurdu.

Sabah Melih'in annesiyle birlikte yaşadığı eve gittiğimde üzerini giyinmiş beni bekliyordu. Zayıf bedeni elbiselerinin içinde kaybolup gitmişti. Bu dünyaya ait olan her şeyden soyutlanmış gibiydi sanki.

Annesi beni yavaşça bir köşeye çekip, "Birkaç günden beri her sabah erkenden kalkıp, belki bugün gelirsin diye hazırlanıyor, çok hasta, ne olur dediğini yap, pastaneci Ali'nin oraya çay içmeye mi gidecekmisiniz, yoksa birileriyle mi buluşacaktımsınız, nedir bilemedim, onu sayıklayıp duruyor." dedi.

Selamlaşmaya fırsat bulamadan kolumdan çekti, sokağa çıktık. Bembeyaz yüzünde renk kalmamıştı. Yürürken zor hareket ediyordu. Çocukluğumuzun ve gençliğimizin geçtiği sokaklarda ilerlerken eski günler gözümün önüne geldi. Melih'e dönüp şöyle bir baktım. Koluna girdim. Yorgun sesinden ne olduğu anlaşılmayan cümleler dökülüyordu.

Pastanenin önündeki masa boştu. Oturduk. Melih'in ifadesinde bir türlü tamamlanamayan, belki de hiç tamamlanamayacak

buruk bir sevinç hissettim. Sorduğum sorulara cevap vermedi. Sonra cebindeki paketten iki sigara çıkardı. "İçmeyelim." dedim. Uzattı. Yaktık. Bir süre sonra bana doğru bakıp gülümseyerek, "İşte geldiler." dedi. Paltosunu çıkarıp yanındaki boş sandalyeye koyunca her şeyi anladım. Ben de paltomu çıkarıp yanımdaki boş sandalyeye koydum.

Yıllar önceki o esrik zamanlarımızda ilçede yeni açılan kafeye gider, boş bir yere oturur, paltolarımızı şimdi yaptığımız gibi yanımdaki sandalyelere koyar, onlar sanki sevgililerimizmiş gibi konuşurduk. Hayali sevgililerimizle çay kahve içer, o anın tadını çıkarmaya çalışırdık.

Şimdi yine aynı şeyi yapıyorduk.

İçeri gidip Melih'e ve bana çay, diğerlerine de bir salep, bir de üzeri hafif yanmış sütlaç söyledim. Pastaneci Ali'yle biraz konuştuk. "Arada bir geliyor, paltosunu çıkarıp iki kişilik sipariş veriyor, istediğini yapmayınca kızıyor, mecbur bizde uyuyoruz." dedi.

Geri döndüm. Melih'in bakışlarıyla denk gelmemek için gözlerimi kaçırıyordum. Onun bu hâlini görmek acı veriyordu. Bir süre konuşmadan oturduk. Sonra Melih'in beni çağırma sebebini hatırladım ve toparladım kendimi. Siparişlerimiz geldi. Nasıl olması gerekiyorsa öyle davrandık. Tıpkı eski günlerde olduğu gibi. Ben sevgiliye biraz kur yaptım, Melih'in sevgiliyle şakalaştım. Şarkı sözlerini sanki şiir okuyormuş gibi yüksek sesle söyledim falan. Çaylar tazelendi, yeni siparişler verildi. Güldük eğlendik.

Biraz daha zaman geçti. Sonra Melih bana doğru döndü, toparlanmaya çalıştı. Bir şey söyleyecekti. Omuzuma elini uzattı, ben de elimi onunkinin üzerine koydum.

"Dostum, ben ölünce mezar taşıma bir söz yazdırmanı istiyorum." dedi.

"Olur." dedim.

Vasiyetini yerine getirdim.

Melih öldüğünde mezar taşında şu söz yazıyordu:

Bir gün gitsen bile hâtıran yeter...

| RECEP AYIK

Deli Mesut

Kavuşmak ayıptır!

Efendim?

Kavuşmak ayıptır. Bavulun bu kadar mı? Hafifmiş.

Hı, evet?

Cep durağında bir an kalakaldım. Tanımadığım bir şehre ilk ayak basışım ve tanımadığım bir adamın bavulumu taşımaya yardım etmesi, anlamadığım sözler... Haydi, gidelim deyince hareket ettim. Adamın arkasından acele adımlarla yürümeye başladım. Nereye gidiyorduk, ne yapacaktık, beni tanıyor muydu? Bunların hepsini düşündüm ama hırsız uğursuz olabileceği aklıma hiç gelmedi. O yürüdü, ben de arkasından yürüdüm.

Bir caminin önünde durduk. Ezana vakit vardı, gün ağarmamıştı. Caminin altındaki çay ocağına götürdü beni. Simitleri işaret edip yanımdan ayrıldı. Bir simit, bir de çay isteyip tabureye oturdum. Ocakçı, bir giden adama bir de bana bakıp tebessüm etti, simit ve çayı önüme koydu. Yanıma oturdu. Buraya ilk defa adım attığımı anladı. Nereden bildin, dedim. Mesut, herkesi buraya getirmez. Elinde bavul olduğuna göre seni duraktan alıp buraya gelmiş. Kimseye zararı dokunmaz, merak etme. Bizim gülümüzdür. Çay ocağındaki birkaç ihtiyar da bana hoş geldin, dedi. Şaşkınlığım iyice arttı.

Sekiz saatlik otobüs yolculuğuna anam razı değildi. İlk tayinimin yakınlarda bir yere çıkmamasına epeyce üzülmişti. O kadar okudun, yıllarca uzaklarda kaldın, gurbeti vatan edindin hâlâ gurbette gözün var diye bana kızdı. Ne gözüm olsun anacığım. Dev-

let işi işte. Atamalar puana göre yapılıyor. Yakınları da yazdım ama gelmedi. Anama anlatamadım. Kızdı etti ama ana yüreği... Bavulun yarısını börek, sarma ve tarhanayla doldurdu. Engel olmak istesem de beni tınmadı.

Evimden ayrılmak bana da zor geldi. Lise, üniversite, askerlik derken ömrümün büyük bir kısmını evimden uzakta geçirmiştim. Evimden yıllarca uzak kalmama rağmen dönüp dolaşıp ocak tutacağım yerin evimin yakınında olmasını istemiştim. Boş kadrolara bakınca bir an sevindim ama puanım yetmedi. Hayatımda ilk defa denize kıyısı olan bir ilçede yaşayacaktım. Anam, denizi de pek sevmez üstelik. Deniz, bizim için çok uzakta, lüks bir şeydi. Tatil beldesiydi oralar ve bizim gibi insanlar oralarda yapamazdı. Örfümüz âdetimiz çok başkaydı. Ben, dibine düşmeyen bir armuttum. Böyle uzaklarda kök salmam da pek mümkün görünmüyordu.

Ezan okunmaya başlayınca ihtiyarlar camiye geçti. Ocakçı da ocağı bana emanet etti. Sen yoldan geldin, hele bir soluklan. Sen yoldan geldin, hele bir soluklan. Sonra namazını kılsın. Çayını soğutma. Gelen giden olursa iki dakika sabredersin. Ocak orada, çay içmek istersen doldur. Bir anda yabancılığım gitmiş, aşinalığım gelmişti. Tanımadığım insanların nasihatleri ve güven duyguları ile sabahı karşıladım. Bir ev bulmam lazımdı. Namazdan çıkan ve artık ahababım olan ihtiyarlara konuyu açtım. Aralarında bayağı bir istişare ettikten sonra bana uygun olabilecek evleri göstermeye karar verdiler. Bavulu çay ocağına bırakıp sabahın erken saatlerinde ev aramaya başladık. Evli olmadığım için küçük ama kullanış-

lı evlerin uygun olacağını söylediler. Birkaç mahalle, birkaç sokak gezdikten sonra karşıdan görüp içine giremediğimiz çatı katını beğendiğimi söyledim. Tamam, dediler. Biz ev sahibi ile konuşuruz. Şimdi beraber çay ocağına geçelim, sana lazım olan eşya varsa onları yanına al. Göreve yeni başlayacaksın, değil mi? Sen resmî işlerini hallet. Öğlen vakti camide buluşalım, ev sahibiyile de oturur konuşursunuz.

İşlerin bu kadar hızlı ve kolayca yürümesi beni şaşırtmıştı. Ben bu muhabbetin bizim memleketten başka yerlerde, hele de denizi olan yerlerde kurulabileceğine hiç ihtimal vermezdim. Denizi görmeden okudum, denizi olmayan yerde askerlik yaptım. Dağ bayır gördüm sürekli. Bir yandan da denizi göreceğim diye gizliden gizliye heyecanlıydım. Anama denizi merak ettiğimi söylesem küplere binerdi. Denizin insanı neyse tamam da esas denizin kendisi benim merak ülkemin başşehirindeydi. Üniversitedeyken İstanbul, İzmir, Antalya gibi yerlerden gelen arkadaşların deniz hatıralarını dinlemekten keyif alırdım. Korkusuzca kulaç attıklarını söylediklerinde şaşıp kalırdım. Nasıl böyle cesur olabildiklerini anlamazdım. Birkaç tanesi beni davet etti üstelik ama gidemedim. Yazın köyde olmam gerekiyordu. Babamın inşaat işlerine yardım ediyordum. Çevre köylere tamirat tadilata giderdik çoğunlukla. En sevdiğim işler, ilçedeki işlerdi ama onlar da nadiren bize düşerdi. Ben ilçedeki işler için babamla gittiğimde kardeşlerim de köyedeki işlere bakardı. Tarla sulama, çapalama, çobanlık... İnşaat işini ciddiye al, derdi babam. Bu iş, seni okuttu. Sakın küçümseme. İtle uğursuzla vakit geçirme. Okul tatile girer girmez buraya gel. Elin ekmek tutsun. Babamın sözü yasadı. Çiğnenemezdi. Askerlik dönüşünde bile böyle oldu. Harç kararken tayin haberini aldım. Babama söyledim, işi bitirip eve geldik, ondan sonra konuştuk.

Elimde evraklarımla kuruma gittim. Müdürün odasına çıktım. Beni ilgili memura yönlendirdi. Memur evrakları kontrol etti. Hesap açmak için bankaya gönderdi. Bankada hesap açtırdım. Öğleye yakın tekrar kuruma gidip hesap numaramı memura verdim. Camiye nasıl gidebileceğimi sordum ama yolu doğru düzgün tarif edemediler. Araya araya camiye buldum. Namazdan sonra çay ocağına geçip ihtiyar ahabplarım ve müstakbel ev sahibimle oturduk. Ev sahibim, ne iş yaptığımı sordu. Apartman, aile apartmanıymış. Üst katta kendileri, alt katta yeğeni kalıyormuş. Çocukları uzakta okuyormuş. Ev sahibimle beraber eve geçtik. Odaları gösterdi. Ufak tefek eşya da vardı. En son terasa çıktık. Evin terasına çıktığımızda başım döndü. Evin terası ev kadardı. Karşıda masmavi deniz görünüyordu. Ev sahibim bir şeyler anlatıyordu ama ben bütün dikkatimi denize vermiştim. Gerçekten de ucu bucağı yoktu. Hayatımda bu kadar engin bir maviliğe ilk kez şahit oluyordum. Benim gördüğüm derelerden, göllerden çok daha büyüktü. Kirası maaşımın üçte biri olmasına rağmen tamam, dedim. Hayırlaştık.

İlçeye gelir gelmez birkaç ahabp edinmiştim. Oturup kalkabileceğim bir mekân öğrenmiştim. Cami, eski bir camiydi. Ulu Cami diyorlardı ama kitabesinde adı başkaydı. Çay ocağının müdavimleri ihtiyarlardı. Cami, yeni tuttuğum eve yürüme mesafesindeydi. Akşam vakti dışarı çıktığımda camiye, çay ocağına tekrar uğradım. Sabahleyin beni karşılayan adamı tekrar gördüm. Selamlaştık. Hâl hatır sormak istedim. Konuşmak ayıptır, konuşmak ayıptır dedi. Sonra uzaklaştı. Etrafımdakiler şaşırdığımı görüp bana anlatmaya başladılar. Bu, bizim Mesut, Deli Mesut. Buralı değil. Birkaç vakit namazına buraya gelir. Bizim gülümüzdür. Burada oturur, çay içer, simit yer. Çok konuşmaz, herkesle muhatap olmaz. Herkesin

çayını içmez. Herkesin bavulunu taşımaz. Çocukları çok sever. Çocuklar da bunu bildiği için Mesut'a türlü türlü eziyet eder. Yaz kursuna gelen çocuklarla su savaşı yapar ama hep kendi ıslanır. Cebinden şeker eksik olmaz. Yatsıdan sonra sahilde yürür her gün. Onu gören çiftler kendilerine çekidüzen verir. Mesut, öyle lağkalıkları sevmez. Sarmaş dolaş gençler gördüğünde basar kalayı. Deli olduğu için de kimse ona bir şey diyemez. E, bizim de işimize geliyor. Mesut sayesinde kordon boyunda rahatça yürüyoruz. Esnaf, Mesut'u bildiği için sesini çıkarmaz. İsteddiği yerde oturur, yemek yer. İhtiyacı neyse o kadarını alır. Mesut'un ilçenin yukarılarında tek göz odadan ibaret bir evi var. Ev dediğime de bakma, baraka işte. Orada yaşar gider. Nasıl bu hâle gelmiş peki diye sordum ama başlarını öne eğdiler. Mesut'un bu hâli, Mesut'un sırrıydı. Bu sırrı konuşmak ayıp olurdu.

Birkaç hafta içinde evimi kurdum, işi öğrenmeye başladım. Mesai bitince sahilde yürümek hoşuma gidiyordu. Yaz geldiğinde en büyük eğlencem yatsıdan sonra sahile inmek olmuştu. Yatsıyı Ulu Cami'de kılıyordum. İhtiyar ahabplarım ile sahile inip yürüyüş yapıyorduk. Bazen tek başıma indiğim de oluyordu. Mesut'u da gördüm birkaç kez. Onu gördüğümüzde hepimiz rahat ederdik. Bilirdik ki kordon boyu yürümeye müsait. Rahatsız edici hiçbir görüntü ile karşılaşmayacağız. Bir yer bulup çayımızı sahilde içerdik. Bazen Mesut da bize eşlik ederdi. Çok konuşmazdı ama çayımızı içerdi. Onun çayımızı içmesi bizi mutlu ederdi. Demek ki onun gözünde bir kıymetimiz vardı. Durduk yerde bir türkü söyler sonra utanır, yanımızdan ayrılırdı.

Sahil yöresi olduğu için işlerimiz döneme göre artıp azalıyordu. Yaza doğru işlerde bir artış olurdu. Kışın ise daha seyrek iş oluyordu. Zaman içinde hoşuma gitmeyen

kimi şeylere de şahit oldum. Sahil boyundaki tapular kıymetli tapulardı. Tapu alım satımı, imar değişikliği, inşaat ruhsatı gibi bazı işler masraflı oluyordu. Masrafi kısmak isteyen alıcılar memurlara açıktan rüşvet teklif edebiliyordu. Birkaçına ben de şahit oldum ve başımdan aşağı kaynar sular döküldü, yüzüm kıpkırmızı oldu. Tek kelime edemedim sinirden. Hemen müdüre şikâyet ettim. Müdür pişkin çıktı. Meğer o da bu yolun yolcusuymuş. Ondan sonra dairede rahatım kaçtı. Önüme basit evraklar geldi. Pahalı tapularla veya yüksek meblağlı işlerle ilgilenenler başka arkadaşlardı. Bir nevi göz hapsindeydim. Ne güzel iş güç sahibi oldum, denizi gördüm derken ufak ufak sinekler belirdi ve midemi bulandırdı.

Kurumdaki rahatsızlığımı camiden kimi arkadaşlarla paylaştım. Onlar da durumun farkındaydı. Birkaç hatırlı kimseyi durumdan haberdar etmişlerdi ama rüşvete, talana engel olamamışlardı. Sabırlı olmamı tavsiye ettiler. Bu kirin içinde temiz kalmanın zor olduğunu biliyorlardı. Hepsini temiz kalmak için uğraşmış, gayret etmiş, başaramayacaklarını anladıklarında işlerini terk etmişlerdi. Salih Hoca, okul müdürüymüş bir dönem. Okul, yatılı olunca yüklü miktarda ödenek geliyormuş. İhalelerde olabildiğince titiz olmaya çalıştığından birilerinin gözüne batmış. Elinden geldiğince hakka hukuka riayet etmiş. Bir zaman yanında olan arkadaşlar da alengirli işlerin içine girip Salih Hoca'yı da teşvik etmeye başlayınca istifa etmiş. Öğretmenliğe geri dönmüş. Birkaç sene sonra da emekli olmuş. Eyüp Abi, mübaşirmiş. Savcılar, hâkimler Eyüp Abi'yi çok sever ve güvenirmiş. Eyüp Abi'nin adliyede çok sevildiğini bilen birkaç kişi ufak tefek hediyelerle çoluk çocuğuna dadanmışlar. Adliyedeki işlerini yürütebilmek için Eyüp Abi'nin ailesine musallat olmuşlar. Eyüp Abi durumu fark edince savcıya şikâyetle bulunmuş. Savcı

gerekeni yapmış, gözdağı vermiş ama yeterli olmamış. Savcı değişince açıktan tehdit etmeye başlamışlar. Eyüp Abi de adliyeden emekli olmuş. En garibi de işporta tezgâhını bırakan Naim Usta'ydı. Naim Usta eski bir demirciymiş, ustalığı oradan geliyormuş. İş kazası geçirmiş. Eskisi gibi ellerini kullanamaz olunca sahilde çekirdek satmaya başlamış. Geçinip gidiyormuş. Sahile musallat olan çeteler Naim Usta'dan haraç istemişler. Vermeyince tehdit etmişler. Tezgâhını dağtırmışlar. Mesut, Naim Usta'nın yardımına koşmuş. Birkaç hafta onun tezgâhında bekçilik etmiş. En son Naim Usta'yı da Mesut'u da dövmüşler. Naim Usta, kendisine üzülmemiş; Mesut'u dövdüklerine üzülmüş. Tezgâhı bırakmış. Elbet bunun hesabı görülür diyorlardı. Allah her şeyi görüyor. Bu dünyada olmazsa öbür dünyada herkes yaptığı'nın karşılığını alacak. Zaten bu dünya hesap görme dünyası değil, rahat edilesi bir yer hiç değil. Rahat eden, ediyor ama dedim. Güldüler. Kaç gün rahat etmişler, sor bakalım. Bir gün veya bir günden biraz fazla...

Kurumdaki rahatsızlığım gün geçtikçe arttı. Benim şikâyetlerim üzerine ilden bir müfettiş geldi. İdari soruşturma açıldı. En sonunda kurumdan gönderilen ben oldum. Daha aday memurken sürgün yedim. Soruşturmanın selameti açısından beni kaymakamlık bünyesine verdiler. Oradan da ilçe halk kütüphanesine tayin ettiler.

Kütüphane memurluğu arayıp da bulamadığım bir işti. Binlerce kitabın arasında vakit geçiriyordum. Ahbaplarım da bu habere sevinmişti. Benim gibi genç bir memurun yaşlı adamlarla haşır neşir olmasına mesai arkadaşlarım şaşırıyordu. Kütüphane ortamı müsait olduğu için beni sık sık ziyarete geliyorlardı. Hatta bir keresinde Mesut bile beni ziyarete geldi. İl kültür müdürü beni ziyarete gelse bu kadar sevinmezdim. Çayımı içti. Kitaplara baktı. Bana, dedi kitap verebilir misin? Şaşırdım, tabi dedim. Ama

kafa kâğıdım yok. Olsun, ben sana kendi hesabımdan veririm. Sen hangi kitapları istiyorsan al, ben kaydedeyim. Mesut, rafların arasında dolaştı. Bir şiir kitabı, bir de hikâye kitabı seçti. Ben de şaka olsun diye okumak ayıp değil mi Mesut, dedim. Tebessüm etti. Okumamak ayıptır, okumamak ayıptır, dedi. Dediği gibi de yaptı, iki haftada bir eski kitapları getirip yeni kitapları götürdü. Onun sayesinde benim okuma geçmişim kabarmaya başladı. Okuduklarının bazılarını ben de baktım. Bunlar, cidden kitaptı. Mesut'ta kimsenin bilmediği estetik bir zevk ve entelektüel bir derinlik vardı. Bir kere kitap geciktirdi, asaletimin tasdik olmasına yakın. Bahar ayına girmiştik. Bu kitapların içinden çıkamadım, bir daha da şiir okumam diye kitaplara kızdı. Onu kızdıran mısraları çok aradım ama bulamadım.

Nihayet soruşturma tamamlandı. Kınama cezası aldım. Kütüphane bana zindan oldu. Arkadaşlar teselli etmek için geldiler. Hesap bu tarafta değil, kendini üzme diye nasihat verdiler. Yaram hemencecik iyileşmedi. Ben, anamın babamın yüzüne nasıl bakarım şimdi! Daha asaletim tasdik olmadan kınama cezası yedim. Üstelik sicilime de işlendi bu ceza. Sahile daha çok gider oldum. Bahar dünyayı aydınlattı ama benim ufkum karardı bahar günlerinde. Bir zaman çay ocağına da uğramaz oldum. Mesut da kütüphaneye uğramayı azalttı. Yazın başında izin alıp köye gitmek istedim. Biraz huzur bulurdum hiç olmazsa. Rapor aldım. Eve gidip bavulumu hazırladım. Camiden arkadaşlarla görüşüp sabaha karşı yola çıkacaktım.

Sahilde yürüdüm, belki Mesut'u görürüm diye ama yoktu. Öğleden ikindiye kadar çay ocağında oturdum Mesut yine yoktu. Mesut'u kimse görmemişti bugün. İçime bir kurt düştü. Tepeye çıkıp barakasını kontrol etmeye gittim. İki tarafı beyaz güllerle çevrili bir yol yapmıştı barakanın önüne. Taze serviler dikmişti kapısının iki tarafına. Ne bir

çöp vardı ne bir pislik. Kapıyı çaldım ama açan olmadı. Geri dönüp arkadaşları buldum. Onlar da Mesut'u görmemişti. Bileti bir gün sonraya ertelettim. Mesut'u görmekten gitmek içime sinmedi.

Sabaha karşı sokağın başından Mesut'un sesini duydum. Bağıra bağıra koşuyordu. Sonra gözden kayboldu. Mesut işte, yapar böyle şeyler deyip geçtim. Onu duyduğuma da sevinmişim bir yandan. Biraz tembellik edip kahvaltuyu geç yaptım. Gerçi salâ okunmasa öğleye kadar yine uyanmazdım. Kahvaltudan sonra Ulu Cami'ye uğradım. Öğle ezanına bir saat kadar vardı. Çay ocağının müdavimi arkadaşlara memlekete gideceğimi söyledim. Erken haber vermediğim için kızdılar. Sana yolluk hazırlatırdık, dediler. Sağ olun, dedim ama yolluğa ihtiyacım yok; yola ihtiyacım var. Gidersem biraz daha huzurlu olacağım, en azından bir hafta. Durumu bildikleri için iyi olur dediler. Namaza yarım saat kala ortalık hareketlendi. Cami avlusu dolmaya başladı. Kalabalığın ardından cenaze arabası kapıya yanaştı. Gözleri, ağlamaktan kan çanağına dönmüş bir adam arabadan indi. Tabutu musallaya taşıdılar. Tabutun üstüne de telli duvak örttüler. Gözleri kan çanağına dönmüş adam, tabutun başına geldi ve olduğu yere yığıldı. Onu böyle görenler de kendini tutamadı. Telli duvağı gören herkes ağlamaya başladı.

Bu camiden daha önce de cenaze kaldırmıştık ama hiç böylesini görmemişim. Mevta'nın yakınları başları önde gelir, namaza durur, tabutu sakince omuzlayıp giderdi. Bugünkü cenazede ise her tarafı beyaz bir matem kaplamıştı. Ahbaplar, tabutun başında yere yığılan adamı gösterip emekli termik santral işçisi, dediler. Eskiden bizim caminin cemaatindendi. Fena adam değildir. Tabuttaki de kızı. Kızı mı? Evet, kızı. Daha otuzunda bile değildi. Liseyi ilçe dışında yatılı okudu, üniversiteyi de yurt dışında. Orada

eğitimine devam etti, yurt dışında çalışmaya başladı. Zeki kızdı, sürekli okullarından bahsederdi. Babası çok istiyordu okumasını.

Bu duvak nedir peki?

O, bizde âdettir. Evlenemeden vefat etmiş genç kızların tabutu üzerine duvak örtülür. Eğer evli bir kadınsa da tabutun başına yazma veya çiçek konur.

Evlenememiş ha, yazık. Allah rahmet eylesin.

Âmin!

Cami cemaati oldukça kalabalıktı. Çok sayıda yabancı sima vardı. Camiye yabancı olan tanıdık simalar da vardı. Belediye başkanı en ön safta namaza durmuştu. Hemen arkasında benim eski müdür. Kılık kıyafeti garip birkaç kişi de bahçede cenazenin başında bekliyordu. Namazı bitirip avluda toplandık. En önde telli duvaklı bir tabut, tabutun yanı başında sarsıla sarsıla ağlayan bir adam, onun yanında gözleri dolu dolu bakan insanlar, arka saflarda da biz. İmam, cenaze namazını tarif etti, müezzin telkine başladı: Allah için salâta, Rasulullah için salavata, meyyite için duaya, uyun hâzır olan imama, hatun kişi niyetine!

İmam, ellerini kaldırıp tekbir alacakken arkadan bağıra bağıra gelen Mesut'un çığlıkları duyuldu. Mesut, safları yara yara tabutun başına geldi. Herkes şaşkındı. Sarsıla sarsıla ağlayan adam birden ciddileşti. Cemaat namazı unuttu, Mesut'u izlemeye koyuldu. Mesut, tabutun üzerindeki telli duvağı çekip aldı. Tabuta sarılıp bir an öylece kaldı. Sonra yumruklarını sıkarak elinde tuttuğu duvakla, sarsıla sarsıla ağlayan ve birden ciddileşen adamın önünde durdu. Bağıra çağıra, ağlaya hıçkıra konuşmaya başladı.

“Al! Al ulan bu duvağı! Al! Bunu kızının kitapları üzerine ört! Al bu duvağı! Ona açmadığım kapıları kitaplara, okullara, maka-

ma mevkiye açtın! Al bu duvağı onların üstüne ört! Sana demedi mi! Sana anlatmadı mı? Reddettin de ne oldu şimdi! Bu duvağı gelin olup da takmak istemedi mi! Senin rızanı gözetmedi mi! Sen ne yaptın? Okul demedin mi! Yurt dışı demedin mi! Al şimdi kitapların üstüne ört bu duvağı! Al kendi ayakları üstünde durmak neymiş, öğren! Al! Bak tabut da musallanın üstünde! Ayıp ulan ayıp!

Ayıptır Allah'ım ayıp!

Ayıptır ya Rabbim ayıp!"

Mesut sarsılmaya başladı. Duvağı sınıksı tutmuştu. Elinden almak isteyenlere fırsat vermiyordu. Sakinleştirip namaza başlamak istediler, çare yok. Telli duvağı görüp ağlayanlar Mesut'a bakıp hıçkırı hıçkırı ağlamayı çoğalttılar. Cemaatin arasından biri gelip Mesut'un koluna girdi ve onu götürdü. Kalabalık bir an için nerede olduğunu unuttu. Müezzin tekrar telkin verdi, nihayet namaz kılındı. Ciddileşen adamın gözleri boş bakıyordu. Tabutu omzuna koydular. Cenaze arabasına taşıldılar.

O vakte dek kimse Mesut'u böyle görmemişti. Arkadaşlarla az önce yaşadığımız şeyin ne olduğunu konuştuk. Mesut, bu adamı nereden tanıyordu? Baba kız arasında geçen konuşmayı Mesut nereden biliyordu? Mesut'un bu adamın kızıyla ne ilgisi vardı? Yoksa az önce gördüklerimiz Mesut'un kim-selere fâş etmediği sırrı mıydı?

Akşamüzeri denize son kez selam verip elimde bavulumla cep durağına yürüdüm. Elimde bavul, aklımda Mesut vardı. Kavuşmak niye ayıptı? Kavuşmak imkân dâhilinde olamaz mıydı? Otobüse binip yola koyuldum. Köye varana kadar, köydeki izin boyunca bunları düşündüm. Anama her şeyi anlatamadım, babamla işe gidemedim, kardeşlerime hediye götüremedim. İlk defa köyden ayrılmayı ipe çektim. İzin biter bitmez

soluğu terasımda aldım. Gelir gelmez arkadaşları bulup olan biteni sordum.

Diğerleri sustu, Eyüp Abi anlattı.

Mesut sırroldu. Mesut'umuz sırroldu. Cenazeden sonra onu ilçede gören olmamış. Biz çekip gitti sandık. Birkaç gün sonra mezarlıktan sesler duyulmuş. Mesut, geceleri taze mezarın başına gidip hıçkırı hıçkırı ağlıyormuş. Taze mezarın yanı başında yatıyormuş. Sabahları ise nerede olduğunu bilen yok. En son Cuma gecesi sesini duymuşlar. Yanına yaklaşmaya korkup uzaktan bakıyorlar tabi. Mesut, mezar toprağının üstünü eşeleyip bir şeyler koymuş. Mezarın başında öyle uzun ağlamış ki eştiği yer göz-yaşı dolmuş. Sonrasını bilen yok.

Elimde çay bardağıyla kalakaldım. Simit boğazıma düğümlendi. Gözlerim doldu. Dilim tutuldu. Biraz bekledim. Demek bundan sonra Mesut olmayacaktı. Bize ayıp nedir öğreten adam demek yoktu. O zaman sahilde rahat yürüyemeyecektik. Kütüphaneye kimse gelmeyecekti. Çayımızı kimse içmeyecekti. Mesut yoktu, mutluluk yoktu.

Sabahleyin kütüphaneye gittiğimde masamın üzerinde sarı bir zarf gördüm. Mektup zarfı sandım ama değilmiş. Merakla açtım, baktım. Soruşturma nihayete ermiş ve görevden uzaklaştırılmışım. Yalancı şahitlerle, türlü tezviratlarla kurumun rüşvetçisi ben oluvermişim. Kınama cezası yetmemiş, ikinci bir soruşturmayla görevime son verilmişti. Zarfı kapattım. Yapılacak resmi işleri bitirdim. Ev sahibisiyle helalleştim, eşyaları satmasını ve parasını da hayır amacıyla vermesini söyledim. Denize son bir kez baktım, denizle vedalaştım. Bavulumu hazırladım. Ben yürüdükçe bavulum hafifledi. Cep durağına vardım, otobüsü beklemeye başladım.

Gün daha ağarmamıştı.

| VEDAT ALİ KIZILTEPE

On Yedinci Peron

Otobüs usul usul şehrin terminaline giriş yapmıştı. Hava iyiden iyiye aydınlanmış, terminalin üzerine çöken gecenin mahmurluğu, çığırtkan çalışanlarının sesi ile hareketlenmeye başlamıştı. Araçtaki yolcular saçını başını düzeltiyor, inmek için son hazırlıklarını yapıyorlardı. Adam şöyle bir toparladı kendini. Yeni yeni aklar düşmüş şakaklarında gezdirdi parmaklarını. Eli ile saçlarını düzeltti. Sağ tarafında kadın, uykudan yeni uyanmış çocuğun huysuzluğu ile başa çıkabilme çabasıdaydı. Yanındaki ihtiyar adam hâlâ uyuyordu. Sesli sesli bir iki öksürdü. Ardından yerinde bir iki hareket, yaşlı adamı da uyandırmaya yetmişti. Şöyle bir camdan dışarı baktı. Bu şehre gelmiş olmanın heyecanını içinde hissetti. Kalp atışları hızlandı. Koltuğun servis tabağını kaldırdı. Plastik kahve bardağını çöpe attı. Kulaklıkları düzgün bir şekilde yerleştirdi. Ceketini giydi yeniden. Otobüs on yedinci perona giriş yapmıştı. Son kez öne doğru yaylanıp durması ile ince bir sızı yayıldı içine. Evet gelmişti. Sonunda gelmişti. Kalktı yerinden. Orta kapının merdivenlerinden indi aşağı. İri kara gözleri ile etrafı süzmeye başladı. Bir kaç adım atıp durdu sonra. Etrafına bakındı şöyle bir. Evet karşıındaydı. İnce, zarif ve tüm zarafeti ile tam da karşıısında idi.

Kadın usulca sokuldu yanına. Şöyle bir süzdü adamı. Gözlerinin içine baktı bir an.

“Hoş geldin” dedi.

“Hoş bulduk” dedi adam. Bir şeyler ezildi içinde. Belki daha farklı bir karşılama bekliyordu. Belki atılır boynuna, sımsıkı sarılır diye bekliyordu kim bilir. Kadın yürüme-

ye başladı. Adam bir adım gerisinden onu takip etmeye başladı. Yüz, yüz elli metre kadar yürüyüp terminalin dışına çıkmışlardı. Bir dolmuş durağının yanında durdular. Adam kadını süzüyordu hep. Kadın derin, kadın suskun. Çıt çıkmıyordu ikisinden de. Beklenen dolmuş gelmiş, her ikisi de binip, arkalarda bir yerlere oturmuşlardı. Kasım ayı ortaları olmasına rağmen, yazdan kalma bir gün yaşanüyordu. Mevsimine göre fazlaca güzel olan havalar, biraz da olsa bunaltmıştı içeriği. Adam hafif iteledi sürgülü camı. Yol boyu görünen deniz manzarasının yanında, mis gibi deniz kokusu eklenmişti şimdi. Adam hâlâ çekingen, adam tedirgin. Kadın esen rüzgârın dalgalandırdığı omuz hizasında kesilmiş sarı saçlarını hafifçe düzeltip, küçük ve narin ellerini adamın kocaman ellerinin içine bırakmıştı. Adam tuttu kadının ellerini. İncitmekten korkar gibi hafifçe avuçlarının içine aldı. Elleriyle narin, uzun ince parmakları sevdi. Kadın biraz daha sokuldu adamın yanına. Adamın içindeki karlar eridi. Kuş gibi oldu yüreği. İlk ılık bir şeyler döküldü yüreğine.

On beş dakika sonra gelmişlerdi. İnup usul usul yürümeye başladılar. Sahile gelmişlerdi. Sahil koca yaz boyunca coşkuya doymuştu. Artık sonbahar ve Kasım ayında anlaşılan deniz insanlar için pek bir anlam ifade etmiyordu. Koca sahilde üç beş kişiden başka kimse yoktu. Kumsala inince kadın biraz daha sokuldu adama. Adam elini tuttu kadının. Ara sıra göz göze geliyorlar, ardından da gözlerini birbirinden kaçırıyorlardı. Adam saatine baktı. Kadın adamın yüzüne.

Sonra bir bank buldular kendilerine. Oturdular denize karşı. Kadın başını adamın omuzuna koydu. Adam ellerini kadının omuzuna. Hayat durmuştu sanki. Zaman durmuştu. Dün yoktu, yarın yoktu. Kadın kaldırdı başını.

“Geldin” dedi kadın.

“Geldim... Senin için geldim.” dedi adam. Daha bir çekti kadını kendine. Kadının kapattı gözlerini. Adamın kokusunu derin derin içine çekti. Adam ellerini kadının saçlarına götürdü. Saçlarını kokladı tekrar tekrar.

Hafif bir rüzgâr esti. İçi titredi kadının. Adam doğruldu yerinden çıkardı ceketini. Sardı kadını. Boylu boyunca uzanmış olan denizin sol ucundan bir vapur görüldü. Yüz metre kadar önlerinden geçip, denizin sağ ucundan kayboldu sonra. Martıların süzülüşlerine takıldı her ikisinin de gözleri. Sessizliği bozan haykırışları tatlı bir nağme gibiydi. Suskun gözlerle onları izlediler. Seslerine kulak verdiler bir müddet. Adam saatine baktı yeniden. Kadın adama baktı. Göz göze geldiler. Yine bildik kaygı belirdi çehrelerinde. Adam kapattı gözlerini. Naifçe dokundu yeniden saçlarına, kirpiklerine. Bir ıslaklık hissetti parmak uçlarında. Kadının gözlerinden süzülen yaşlar, bir açıklamanın değil, bir kabullenişin ifadesiydi. Adam baktı o gözlere; yıllarını içinde saklayan, hiçbir şey söylemeden her şeyi anlatan o ela gözlere. Konuşsaydı, içi dağılacaktı. Bu yüzden sustu. O gözyaşlarını silemeyeceğini biliyordu. Çünkü onlar, silinmek için değil, bir ömrün suskunluğuna şahit olmak içindi. Garip duygular kapladı içini. Hafif kendine çevirdi kadının başını. Ela gözlerine yakıştıramadı gözyaşlarını. Bastı bağrına uzun uzun.

Dünya dönmüyor, insanlar konuşmuyor, saatler işlemiyordu. Geriye yalnızca ikisinin paylaştığı, kelimelere dökülemeyen

bir titreşim kalmıştı havada; sanki kalplerini birbirine bağlayan görünmez bir ip, o anın içinde hafifçe geriliyor, ne kopuyor ne de gevşiyordu.

Hincını arttırmıştı kıyıya vuran dalgalar. Her defasında beyaz dalga köpükleri ayakuçlarına daha yaklaşıyordu. Onlara takıldı adamın gözü. Ne kadar var idi. Ne kadar çok idi. Sonra saniyeler içinde ne kadar yok. Daha sıkı tuttu kadının elini. Birkaç ilgisiz konudan konuşmak istedi. Havadan sudan bahsetmek, uzun yolculukta mızımlık edip hep annesini üzen küçük kız çocuğundan bahsetmek istedi. Politikadan işte, ya da spordan. Vazgeçti sonra. Sustu. Sustular. Hep sustular. Saatler içinden saatler, saniyeler içinden saniyeler bulup çıkardılar. Anları anlara katıp zamanı milyonlarca yıl yaptılar. Kanat taktılar. Bulutlar üstünde dans ettiler. Çocuk olup kırlara çıktılar. Taç yaptılar papatya çiçeklerinden birbirlerine. Portakal çiçeklerinden kolyeler yaptılar. Uçtular. Uçtular.

Her biri kendi hayatının zincirlerine mahkûmdu, o zincirlerin pashı halkalarıyla yürümeyi öğrenmişti. Birkaç saatlik zaman diliminde, zincirlerin sesi sustu. Sanki dünya onlara, ilk ve son defa, küçük bir lütuf sunmuştu. Bir masanın iki ucunda otururken kahkahaları bastırılmış hıçkırıklara karışıyor, elleri bir araya geldiğinde aradaki boşluk bile utanıyordu kendi varlığından.

Hava bozmaya başladı sonra. Kararmaya başladı gökyüzü. Ardından bir rüzgâr. Kumsalı karıştırdı hafif. Griye döndü muhteşem deniz sureti.

Adam bir kez daha baktı saatine. Yüzüne derin bir endişe silüeti yerleşti. Kadına baktı.

“Saat...” dedi. Kadın hafifçe başını salladı.

“Tamam” dedi. Bıraktı omuzlarını. Küskün çocuk gibi eğdi başını. Kırık bir ses tonu ile;

“Bitti mi?” diye sordu. Sesi çıkmadı adamın. Evet, manasında başını salladı. Kadın alt dudağını ısırıldı. Kıpırmızı oldu gözleri. Ardından yağmur misali süzüldü yanaklarından.

Adam;

“Biliyorsun imkansız...” lafını tamamlamasına izin vermedi kadın. İşaret parmağı ile adamın dudaklarına dokundu.

“Sus” dedi. “Sus biliyorum”

Sözler kifayetsizdi. “Seviyorum” demek ne kadar yetersizdi, ne kadar küçük kalıyordu onların yangınına. Çünkü bu bir aşk değil yalnızca; bu, yaşanmamış bir hayatın yasını tutan bir sessizlikti. Birbirlerinin omuzuna yaslandıklarında, yalnızca bedenlerini değil, içlerinde yıllarca biriktirdikleri son umut kırıntılarını da bırakıyorlardı. Ne söz verdiler birbirlerine, ne de umut dağıttılar.

Kalkılar bir süre sonra. Yürümeye başladılar. Hava iyice bozmuştu. Bir kaç saat önce yaşanan yazdan kalma mevsimden eser kalmamıştı. Rüzgâr toz bulutları oluşturmuş, gökyüzü iyice kararmıştı. Tek tük yağmur atıştırmaya bile başlamıştı. İndikleri dolmuş durağına gelmişlerdi. İlk gelen dolmuşa binip yine arkalarda bir yerlere geçip oturdular. Kadın narin elleri ile tuttu adamın ellerini. Terminale gelene kadar hiç bırakmadı. Bu yolculuk hiç bitmesin istedi. Hayat dursun, zaman akmasın istedi. Terminale yaklaştıkça adam, kendi iri cüssesi içinde kaybolmuştu sanki. Gözleri donuk, bakışları sabit bir noktada. İçindeki isyanlara laf yetiştirmekte zorlanıyordu. Vuslatı olmayan sevdası ile aklı olabildiğince savaşıyordu. Bir süre sonra gelinmişti korkulan kavşağa. Dolmuş durmuş, küçük adımlarla terminale ilk adımlarını atmışlardı.

Çalışanların yolcu kapma telaşı, giren çıkan taksiler, vedalaşan insanlar, onca kalabalık, onca gürültü yoktu sanki. Yalnız ikisi vardı âlemde. On yedinci perona gelip durdular. Bir kaç dakika sonra otobüs gelip perona girdi. Koca otobüs çirkin silüeti ile karşılarında duruyordu. Sicim gibi yağmur başlamıştı tam da o anda. Gök gürliyor, rüzgâr yerdeki kağıt parçalarını almış havada raks ettiriyordu. Muavin telaş içinde yolcuların bavullarını yerleştirirken, yolculardan kimisi otobüse binme telaşında idi. Adam kadına baktı. Kadın kaldırdı başını. Gözlerini dikti adamın gözlerine. İçi ezildi adamın. Uzattı elini adam. Uzattı elini kadın.

“Hoşça kal” dedi adam.

“Elveda” dedi kadın. Kader son rötuşlarını yapıyordu bu paradoksa dönmüş hikâyede. Adam döndü sırtını, otobüse geçip koltuğuna oturdu. Cam kenarına attı kendini. Son kez doyuya baktı kadına. Tepeden tırnağa süzdü son kez. Sırtını döndü kadın, bir kez daha geriye dönüp bakmamaya yemini vardı sanki. Ayrılık, bir kapıdan çıkmak değil yalnızca; bir yüreği içeride bırakmaktı. Kadın yürüdükçe nefesi daraldı. Sanki içinden bir şey sökülüyordu her adımda. Gözyaşı akmadı belki ama içi buz gibi kanadı. Bakarsa kalırdı. Kalırsa mahvolurdu. Aşk bazen gitmeyi bilmektir. Adam “benimle gel” demedi, “burada kalayım” demedi. Gidiyordu ama arkasında bıraktığı her şey ona bakıyordu. Otobüs usul usul hareket etmeye başladı. Adam yüreği dopdolu gelmişti. Bir yarsını on yedinci peronda bırakıp dönüyordu şimdi. Artık yarımdaydı. Adam başını koltuğa yasladı iyice. Yumdu gözlerini sıkı sıkı. Sıktı avuçlarını. Sel olan su baskınına daha fazla engel olamadı kirpikleri. Yağmur tufanı gibi boşandı yaşlar. Süzüldü yanaklarından.

| MUSTAFA ÖKKEŞ EVREN

Küçürek Öyküler

Nasihah

-Sakin büyüme evlat, dedi adam çocuğun kulağına fısıldayarak.

-Niçin? Dedi çocuk şaşkın bakışlarıyla.

-Büyüdüğünde hiçbir şeye şaşırmayacaksn da ondan, diye cevap verdi adam.

-Nasıl yani? Dedi çocuk şaşırarak.

Tuhaf Zamanlar

Günlerin karıştırıldığı zamanlardı. Önce pazartesi sendromu öldü. Sonra pazar zannetti herkes salıyı. Öyle ki perşembenin gelişi çarşambadan anlaşılmaz olmuştu. İnsanlar “Neydi bugün neydi?” diye sorup durdular birbirlerine. Sonra “Aman hangi gün olduğunun ne önemi var, bütün günler korona!” dediler. Dediler demesine de cumaya çok üzüldüler. Yoğun bakımda kaldı aylarca cuma. Entübe edilmekten zor kurtuldu. “İyi günler” demeyi unuttu insanlar. Günsüz yaşayıp günsüz öldüler. Tuhaf zamanlardı.

Bay Baş Kan

Baş kandı. Başka baş kanlara da benzemezdi. Başları eğdirir, bakışları indirirdi.

Basamaklara basa basa başkan olmuştu. Çok basamaklar kırılmıştı ayaklarının altında, kırılmayanları da kendisi kırıyordu. Nasılsa basamak olacaklar sırada bekliyordlardı. Hem baş kanın adamlarından olmak öyle kolay değildi. Baş kanı adamları seçer, adamları da baş kan seçerdi. Kısır bir döngü gibi kazanan hep o olurdu. Şahtı, vezirdi, piyundu. Atlar, filler, kaleler hepsi onundu. Bilirdi yüksek siyasetin ayak oyunlarını, şark kurnazlığını. Planlardı her işi kafasında ve sonra ajitasyon, manipölasyon, laf ebeliği ve saire. Dinlerdi elbet adamlarını lakin bildiğini okurdu hep okurdu canlarına.

Günlerden bir gün diyeceğim ama öyle bir gün yok. Bütün günler, aylar hatta seneler hep aynıydı. O baş kandı. Kanı baş aşağı akar, bakışları süzülürdü en tepeden. Nefis bir nefsi vardı öyle diyelim nefesi de kuvvetliydi. Kabarırdı bir mikrofon görse, bir devlet büyüğü, bir protokol, bir alan, bir meydan... Ah! O en sevdiği kalabalıklar, sağ, solu, önü arkası her yanı sobeydi. Pozlu görünürdü flaşlar patlarken. Baş kandı o. Başka baş kanlara hiç benzemezdi. Hep şöyle düşünürdü, ha devlet başkanı ha dernek başkanı.

| FURKAN DUMAN

Yalnızlık Mevsimi

Bahar mevsimlerinin gitgide kısaldığı ve silikleşmeye başladığı bu dönemde belirgin bir sonbahar mevsimine rastlayabilmek insanı epey şaşırtıyor. Su birikintilerinde adımlayabilmek, ıslak rüzgârlarda savrulmadan ayakta durabilmek ve hatta koşabilmek... Bütün renklerin soluklaştığı ve bu yüzden birbirine daha da çok benzediği bu mevsimde... Ne büyük şans!

İşte bu yüzden gözlerimi karşımdaki manzaradan bir türlü ayıramıyorum. Şehri ortadan ikiye bölen yolun hemen yanında boylu boyunca uzayan ve uzakıkça da sis bulutlarının arasında kaybolup giden yokuşun başıdır burası. Zemini ışıldayan bu yokuşun döşeme taşları her ne kadar parlak ya da cılalı gibi görünse de aslında bu yağmurun küçük bir aldatmacasıdır.

Çünkü bu taşlar görünenin aksine ne parlak ne de ıslık ışıktır. Hepsinin rengi farklı, hepsi irili ufaklıdır... Üstelik bu taşlar ne bir ustanın ellerinde şekillenmiş ne de büyük gayretler neticesinde meydana gelmiştir. İşlek olmayan alelade yolların kaderi işte böyledir. Tıpkı karşımdaki gibi... İrili ufaklı, gayrinizami döşenmiş taşlara, öbek öbek yayılan çukurlara, kenarlarında bulunan derme çatma binalara bakılırsa bu yokuşun da alelade bir yol olduğu kolayca anlaşılabilir.

Yine de bu yolun tamamen ıssız olduğunu söylemek haksızlık olur. Birdenbire karşımda beliren bu yokuşun hemen hemen ortalarında, az önce üzerinden atladıklarını tahmin ettiğim su dolu büyük çukurun bir iki adım ilerisinde, duraksan-

yan ya da ağır ağır ilerlediklerini düşündüğüm iki kadın dikkatimi çekiyor.

Birbirlerine tutunur gibi görünen bu iki kadın, belirgin bir sonbahar gününün mutluluğunu yaşamak yerine rüzgârda savrulmaktan korkuyor, cılız vücutlarını soğuktan koruyabilmek için iki büklüm hâlde yürümeye çalışıyordu. Eğer onlara daha uzak bir yerden bakıyor olsaydım, bu iki kadını birbirine dolanmış iki kuru asma ağacının gövdesine benzetmekte hiç tereddüt etmezdim.

Tuhaf! Belki de onları iki büklüm yapan, onları bu cılız vücutlarına hapseden şey ne rüzgâr ne de soğuktu. Belki de bütün bunların sebebi -benim de sonradan farkına vardığım- sırtlarına yüklendikleri çuvalardı. Bu mevsimde soğuk, rüzgâr ya da yağmur kimse için yeni bir şey değildi. Bunlarla mutlaka başa çıkılabilir, bu konuda mutlaka iyi ya da kötü bir mücadele verilebilirdi. Ancak bu uçsuz bucaksız, sanki bir bilinmezliğe doğru uzanıyormuş gibi görünen yokuşun tam ortasında, ağır olduklarını tahmin ettiğim iki çuvalın altında ezilmeden, yıkılmadan ya da devrilmeden yürüyebilmek şimdi hepsinden zor olmalıydı.

Peki ya ne taşıyorlardı sırtlarında? Neydi bu kadar ağır olan? Bir tahminde bulunmak güç ama soldaki, diğerine göre bir karış daha uzun olan kadının elindeki kuru ağaç dallarına bakılırsa sırtlarında taşıdıkları şey, yokuş boyunca uzanan seyreker ağaçların kurumuş dallarından başka bir şey olamazdı. Evet! İşte bu, işte belki de sadece buydu!

Belki de...

“Pardon! Biraz müsaade edebilir misiniz?”

Sesi duyunca önce irkildim ve sonra hemen kendimi bir kenara attım. Biliyorum. Yine kendimi kaptırdım. Ama ressamın fırça darbelerinde, kullandığı renk tonlarında, yarattığı atmosferde kaybolmamak elimde değildi. Üstelik bu kadar belirgin bir sonbahar gününü başka nerede ve nasıl görebirdim ki?

Beni heyecanlandıran, zihnimi sorulara boğan bu eseri son bir kez daha incelemek ve eserin adını öğrenebilmek için bir kenarda kalabalığın dağılmasını epeyce bekledim. Ortalık biraz daha sakinleşince dayanamayıp tekrar resmi incelemeye başladım. Tam o sırada gözüme eserin ismi takıldı. Ressam eserine “Yalnızlık” ismini vermişti. Tuhaf! Doğrusu epey şaşırdım.

Galeride içimi kaplayan huzursuzluk peşimi bir türlü bırakmadı. Kalabalık sokaklardan geçip evimin kapısına vardığımda kendi kendime sormadan edemedim. Bitmeyen bir döngüden ibaret olan mevsimler nasıl olur da bir duyguyu temsil edebilirdi? Saçmalık! Peki ya ben... Benim için yalnızlık neydi?

İşte tam karşımda!

Hâlbuki bana göre yalnızlık, merdiveni yosun tutan bir evde yaşamaya devam etmekten ibaretti.

DERYA KURTOĞLU

Yeniden Aile

Alıp başımızı gitmek istiyoruz
Ve alıp başımızı sana gelmek
Dokunulan ekranlardan daha sıcak değil kalplerimiz
Sesler ve renkler artık yaşam taşıyor pencerelere.
Ev aynı ev.
Numara aynı numara.
Adresi kayıp,
Kaçışların ve arayışların yeri ev.
Korkakların ve cesurların yuvası,
Kalabalıkların ve tek başlıkların mekânı.
İçinde kaybolunan,
İçine doğulan,
Hediye edilen,
Keşfedilen ve inşa edilen yer.
Çok unuttuk hatırlamak istiyoruz.
Başımızın okşandığı
Sırtımızın sıvazlandığı
Gözyaşımızın silindiği
Kolumuza girildiği ortamları deneyimlemeyi,
Yaşamayı istiyoruz.
İnsana huzur veren eşyaları,
Yaşayan ve yaşatan sofraları,
Odaları ferahlatan duvarları yeniden görmek istiyoruz.
Ödeşilen hesaplardan
Hediye gibi miras gibi
Yeniden Umut.

Çağdaş Kazakistan Edebiyatı

QAPAN SATIBALDİN*

Kapı¹

Kazakçadan Çeviren: Aşur Özdemir

Elinde altı yere değen kocaman çanta, başında buruş buruş olmuş kenarlı şapkaıyla Öteçek yediği yemek dokunmuş adam gibi ayaklarını zor kaldırarak içeri girecekti ki tam girişte karşısına çevik, sıkı bedenli, güler yüzlü Beriçek çıkıverdi. Vaktiyle birlikte okuyan yaşıt delikanlılar kâh dost kâh küs idiler. Birbirlerini

küçüklükten beri tanımlarına hatta bazen aynı işte çalışmalarına rağmen iyi geçindikleri günler pek enderdi. Beriçek'i görür görmez aksi, inatçı ve dikbaşlı bir tabiata sahip Öteçek'in kanı beynine sıçrar. Aynı şekilde Beriçek de her zaman onun bir kusurunu bulur. Bu yüzden ikisi birbiriyle âdeta kanlı bıçaklıdır. Lakin Beriçek söylemek istediğini doğrudan söyleyiveren, sözünü esirgemeyen, içi dışı bir, açık yürekli bir delikanlıdır. Öteçek ise öyle değildir. Bir şeyden dolayı gönlü kalsa yahut birisine alınsa soğuk yağmur yüklü güz bulutu gibi kaşlarını çatıp somurtur

* Şair, yazar ve çevirmen Qapan Satıbaldin 25 Aralık 1917 tarihinde Qarağandı ili Qarqaralı ilçesine bağlı Besoba Sovhozunda doğdu. 10 Ocak 1969 tarihinde de Almatı'da öldü.

Satıbaldin 1939 yılında Abay Devlet Üniversitesini bitirdi. 1940-1942 yılları arasında Moskova Devlet Sinema Enstitüsünde okudu. Bir süre ünlü ozan ve yıragı Jambıl'a yazmanlık yaptı. 1943-1944 yıllarında cephede Sovet Jawingeri adlı gazetede çalıştı. Sotsialistik Qazaqstan ve Leniñsil Jas gazetelerinde çeşitli görevlerde bulundu. Qazaq Âdebiyeti gazetesinde yazı işleri müdürü ve Qazaqfilm sinema stüdyosunda müdür yardımcısı olarak çalıştı. Juldız dergisinde yazı işleri müdürü yardımcılığı yaptı. Kazakistan Yazarlar Birliğinin genel sekreterliğini yürüttü.

Qapan Satıbaldin'in ilk şiirleri Men Jırlaymın (Ben Yırlarım) adı ile 1938'de yayımlandı. 1940 yılında Şeşilgen Jumbaq (Çözülen Bilmece), 1945 yılında Äliya (Äliya), 1950 yılında Mın Esik (Bin Kapı), 1952 yılında Beybişilik Küni Astında (Barış Güneşi Altında), 1959 yılında Surapıl (Felaket), 1963 yılında Bir Balanın Eki Beti (Bir Balanın İki Yüzü), 1965 yılında İnkarım (Tutkum) adlı şiir kitapları ile 1968 yılında Qaratorğay (Karatoyyar) adlı hikâye kitabı yayımlandı. Eserlerinde köy hayatı, insan ilişkileri, vatanseverlik, kahramanlık gibi temaları işledi.

Qapan Satıbaldin; Siltengen Semser (Çekilmiş Kılıç, 1943), Ayagöz Aruw (Ayagöz Güzel, 1956), Mahabbat Maşaqatı (Aşk Meşakkati, 1961), Uzaq Jol (Uzun Yol, 1969) gibi oyunlar da yazdı. Diyna Nurpeyisova (Diyna Nurpeyisova, 1947) ve Än Şaqıradı (Şarkı Çağırıyor, 1961) adlı filmlerin senaryosunu yazdı. Çeviriyle de ilgilenen Satıbaldin; İ. Krılov, N. Nekrasov, N. Aseyev, V. Gorbatoev gibi edebiyatçıların eserlerini Kazak diline çevirdi.

¹ Qapan Satıbaldin, Qaratorğay: Povester men Ängimeler, Jazuwşı Baspası, Almatı, 1968. s. 338-342.

ve uzun zaman da düzelmez. Üstüne üstlük bir de vurdum-duymazdır. Bütün hayatı yavaşlatılmış film gibidir. Beriçek ondan durup dururken nefret etmiyordu, hiç ilgisiz birine neden kin beslesin sebepsiz yere? Yalnızca bu avareliğine, hımbıl öküz gibi ağır ağır yürüyüşüne asabı bozuluyordu. Akranının tek kusuru buydu.

Beriçek gülümseyerek selam verecekti ki huysuz Öteçek arkasını dönüp sessizce başını eğiverdi ve taydaşını gebeş karnıyla ite kaka içeri yöneldi. Gelgelelim Beriçek ona yol vermedi. Zaten yol vermesi de mümkün değildi. Çünkü böyle bir nezakete kapı da izin vermezdi. Açılıp kapanması başka kapılara benzemeyen, büyük devlet dairesinin kurşun gibi beyaz metalden ve kırılmaz camdan yapılmış döner kapısı idi bu. Her gün girip çıktığımız basit ağaç kapılardan diğer bir farkı da sağdan sola doğru döndürmeyince açılıp kapanmamasıydı. Bu, tıpkı Dünya'nın batıdan doğuya doğru dönmesi gibi değişmez bir kanundu. Bundan ötürü dairede işi olan kişinin kapının sağ tarafından girip sol tarafından çıkması لازمdı. Eğer birisi bu kuralı bozacak olursa kapı da inatlaşır ve giriş çıkış da zorlaşırdı.

Bu vakte değin dairede işi olan herkes kapıyı çevirerek doğru girip doğru çıkmıştı. Bu ikisi ise kuralı bozdu. İşte bu yüzden kapı çomak sokulmuş tekerlek gibi dönmez oldu.

“Yahu önüne baksana! Kapının hangi tarafından giriyorsun?” dedi Beriçek ve önüne ardına bakmadan öküz gibi yekinen Öteçek'i içeri salmadı.

“Sana soracağım? Bırak!” dedi beti benzi atan Öteçek kapıyı koparıncasına ileri doğru iterek.

Ona yol vermesi için Beriçek'in kıcın kıcın geri çıkması لازمdı. O vakit kapı ters dönecek ve bizimki içeri girebilecek. Geri çıkmayı kendine yediremedi Beriçek. Doğru dürüst girse yine bir şey değil, yanlış taraftan giren Öteçek'e böyle bir incelik göstermenin hiç de âlemi yoktu. “Şu nobran herife bir nezaket göstereyim.” diye düşündü bir an lakin sonra bu fikirden vazgeçti Beriçek.

“Ne biçim söz o? Gireceksen doğru dürüst gir.”

“Şuna bak hele, bana iş öğretiyor. Peki, nasıl girmem لازمdı?” dedi Öteçek beti benzi atarak.

“Bu vakte kadar öğrenemedin mi? Kapının şu tarafından girilir, şu tarafından da çıkılır.” dedi Beriçek eliyle göstererek.

Aslında Öteçek'in ki aksilik idi. Allah'ın emriymiş gibi inat ediyordu. Her gün döner kapıdan rastgele istediği gibi girip çıktığı için bugün de aynı şeyi yapıyordu. Bu kurumun müdürü olduğu için her gün böyle yapmasına rağmen ona hiç kimse hiçbir şey demiyordu herhâlde. Sayın müdür işte böyle gemi azıya almış ve bir gün dur diyecek birisinin çıkacağını da unutmuştu.

Daireye geleli beri bu kapıyı açmak için ilk kez böyle duraklayışı idi bu. Sinirden kara kazan gibi kaynıyordu. Gücü yetse Beriçek'i bir vuruşa sere sererdi. Allah'tan kapı şimdi lik boştu. Giren çıkan hiç kimse yoktu. Yine de geniş dinlenmelikten öteye beriye gelip geçenler tuhaf bir olay seyrediyormuşçasına

hayretle bakıyorlardı. Planlama bölümünde çalışan malum gözlüklü, kara kuru kocakarı gözleri fal taşı gibi dışarıda, sessizce bakıp geçti. Ötecek'in kurumdaki düşmanlarından biri bu kocakarı idi; iyiliğine bakacak değildi ya, için için seviniyor; zevkten dört köşe oluyordu. Saçlarını omuzlarına dağıtmış, şeytanın küçük kızı gibi şımarık sarışın kız, müdürünün kapıda kalakalışını çok ilginç bulmuş gibi gülümsedi ve koşarak yukarı çıktı. Bütün daireye yaygara yapmasın şimdi. Bu kızdan böyle bir şey beklenmez demek yanlış olurdu. Ötecek heyecanlandı ve telaşa düştü. Artık her şeyi göze alarak ejderha usulünü denemeye karar verdi. Ağzı sekiz karış olan bu hantal canavar geri çekilme nedir bilmez. Öleceğine kalacağına bakmadan daima ileri atılır. Geri çıkıp kapıdan tekrar girse millete rezil olacaktı gibi inadı tutan Ötecek bütün dikkatini ve gayretini kaba kuvvete verdi.

"Yol ver, yol versene!" dedi Ötecek oflayıp puflayarak.

"Aksiliği bırak, Ötecek. Münasebetsizliğin yeri değil burası. Kapının da bir haysiyeti vardır. Doğru açıp doğru kapatmak lazım." dedi Beriçek, semiz Ötecek'in ayı gibi çekiştirerek debelenmesine rağmen yerinden kılmıdamayarak.

"Halt etmişsin. Felsefe yapıyor. Filozof herhâlde. Boş söz dinleyecek vaktim yok. Bırak geçeyim, iki gözüm."

"Kurban olduğum, tuhafım, seni tutan kim?! Herkes gibi kapının doğru tarafından gir de devam et yoluna."

"Hayır, ben özellikle böyle giriyorum. Her gün böyle girerim."

"Her gün olabilir ama bugün girmeyeceksin."

"İlginç. Sen mi girdirmeyeceksin?"

"Öyle diyelim!"

"Öyle mi? Ölsem de kapının bu tara-

findan gireceğim. Girmezsem Ötecek olamayım."

"Seni kapının öbür tarafından girdirmezsem ben de Beriçek olmamayım."

Masallardaki kahramanlar yemin ederek el sıkıştılar.

Deminki çekişmeden sonra ağız dalaşı sırasında biraz nefeslenen Ötecek ne olursa olsun kapıdan başkasının usullerine göre değil kendi usulünce girmek için dişlerini sıkarak hamle yaptı. Beriçek'i var gücüyle içeri doğru itti. Başka bir deyişle o anda boğum boğum kasları, katmer katmer yağları cepheye indi. Ancak Ötecek ne kadar zorlarla zorlasın erkek toklu aşığı gibi sınıksız ve ufacık Beriçek teslim olacağına benzemiyordu. Ötecek çatlayayazdı. Yalnızca itelemekten bir şey çıkamayacağını anlayınca bir ara çantayı yere koyup süsecek koçkar gibi bayağı bir geri çekilip koşarak geldi ve karnı ile Beriçek'e darbe indirdi. Yine de taş gibi duran Beriçek yerinden kılmıdamadı. Böyle iri bir vücut ve ağırlığı bir kentali bulan karnıyla el tokmağı kadar Beriçek'e hiçbir şey yapamayışına bayağı içerledi, kendi kendine kızdı.

"Allah kahretsin, ne biçim bir adam bu? Kendi kapıma muhtaç eyledi beni!" dedi çaresiz kalan Ötecek bütün suçu muhatabına yükleyerek.

"Bu kapının sana ait olduğunu kim söyledi?" dedi Beriçek istihzayla gülerek.

"Ben diyorum."

"Hatta bu daire de tamamıyla senindir herhâlde?"

"Ne yani? Benim idare ettiğim daire benim olmayacak da kimim olacak?!"

Beriçek karşısında Ötecek değil de tuhaf bir şey duruyormuş gibi katıla katıla güldü ve ardından ona acımış gibi başını salladı.

“Vay izansız vay, ne diye-yim sana. Ha bu arada kurula neden gelmedin bugün?”

“Hastaydım.”

“Yalanın bol olsun. Hasta adam senin gibi mi olur? Kapının ters tarafından gireceğim diye benimle yarım saat cedelleştin.”

Öteçek’in dili boğazına aktı. Kendi meselesi görüşülmesin diye kurula özellikle gitmemiştii bugün.

“Sahi, kurulda ne oldu? Bizim mesele ne zamana kaldı?”

“Sizin mesele gö-rü-şül-dü bile.” dedi Berişek, Öteçek’in bu kadar budala oluşuna kızarak. “Sizi yerinizden uçurdular.”

“Eyvah! Nasıl? Gıyabımda görevden almalarını gerektirecek ne suç işlemişim?”

“Senin işini şu kapı bitirmiş demek ki. İki yılda bir kere olsun doğru açıp girmedi demişlerdi, doğruymuş.” dedi Berişek ve üzölmüş bir tavırla çekip gitti.

Öteçek sesini çıkarmadı. Aklına demin Berişek’in sarf ettiğı “Kapının da bir haysiyeti vardır.” sözü geldi. O dakikada günlerce farkına bile varmadığı kapı tıpkı canlı bir varlığa dönüşüverdi sanki. Açmak için önüne yaklaşırsa birisi göğsünden itele-yecekmişçesine ekşi yoğurda gü-cenmiş çocuk gibi somurtarak kapıya bir zaman baktı ve sonra gerisin geri dönüp yürüyüverdi.

| RECEP ŞEN

Sevda Yamacında

yamaca tutunan ağaçlar gibi
denizi seyrettim sabah uzaktan
bildim sonsuzluk var bulunmaz dibi
kurtulsun ayağım artık tuzaktan

deniz beni çeker kalbim kuş gibi
yamacın toprağı salmaz gidemem
kayalardan kopan kızıl taş gibi
kopup boşanmazsam rahat edemem

sisler dağılınca net görüyorum
açılıyor bana ufkun ötesi
yolların içinde yol anyorum
varsın geri dursun dünya hevesi

üzerime yorgan oldu yağmurlar
ıslandıkça yandım yandım ateşte
geçmedi sırtımda artan kamburlar
yılları tükettim hayalde düşte

| ENVER ÇAPAR

Yazmak Okumaktan Başlar

“Oku emri var ama yaz emri yok” demiş Fethi Gemuhluoğlu. Benim okuma serüvenim lise yıllarımda başladı. O dönemde evlerde kitap nadiren bulunurdu; okul kütüphanelerinin imkânlarıyla yetinmek zorundaydık. İçimizde okuma isteği olsa da harekete geçmesi için birilerinin bizi dürtmesi gerekir. Kahramanmaraş İmam Hatip Lisesinde talebe iken, meslek derslerimize giren Duran Boz hocam her derse bir kitapla gelir, dersin sonunda kitaptan söz eder ve bizi okumaya teşvik ederdi. Onun sayesinde Sezai Karakoç’u tanıdım ve tüm eserlerini okudum. O günden beri okumayı bir ihtiyaç hâline getirdim.

Okumak, bir alışkanlıktan çok bir gereksinimdir. Farklı dünyaları tanımak, fikir edinmek ve düşüncelerimizi ifade edebilmek için okuma ihtiyacı doğar. Okudukça ufku-muz genişler, tat alır ve süreç sürüp gider. Zamanla yazma arzusu kendiliğinden ortaya çıkar; kelimeler etrafımızda dolaşır, birini yakalayıp dizmeye başladığınızda bir şiir doğar. Ben de yazmaya şiirle başladım. Üniversite yıllarında arkadaşlarımla sınırlı imkânlarla bir dergi çıkarmıştık. Onun dışında yazma işinde epey geç kalmış sayılırım.

Yazmak için uygun ortam ve motivasyon gerekir. Teşvik edici dokunuşlar önemlidir. Ustaların izini takip etmek şarttır. Usta-çırak ilişkisi devam eden dergilerde ilk ürünlerle yola çıkmak süreci kolaylaştırır. Ben de Hasan Ejderha ağabeyimin yayın yönetmenliğini yaptığı **yoldakikalemler.blogspot**’ta başladım yazmaya. Acemice yazılmış hece ölçülü şiirlerimi Hasan abi “çok güzel olmuş” diyerek yayımladı; böylece yazma cesaretim oluştu. Daha sonra hem Yoldakikalemler’de hem de diğer dergilerde yazmaya devam ettim.

Şair, yüreğiyle hareket eden kişidir. Hayret eder, Cenab-ı Hakk’ın eşsiz sanat eserine karşı haşyet duyar ve olaylara kayıtsız kalamaz. Çağının tanığıdır; sorumluluk hisseder. Bir çocuğun gözyaşı, bir annenin feryadı şairin kalbinde kırıntı olur ve kâğıda dökülür.

Yazmanın zorluklarından biri de beğenilme kaygısıdır. Yazdıklarımızı bir zanaatkârın vitrine koyduğu ürüne benzetebilirsiniz; insanlar beğenirse tamam olmuş sayarsınız. İnsan dünyada iz bırakmak ister; yazmanın bir yönü de ölümsüzlük arzusudur. Yazdıklarınız belli bir hacme ulaştığında, onları iki kapak arasına almak arzusu doğar; aksi hâlde yazılar kaybolur. Kitaba isim bulmak da hazırlık kadar zor bir süreçtir. Uzun istişareler sonucunda kitabımın adı **Uçurumlar Çağı** oldu; kitaptaki bir şiirden alınmıştır. Bu süreç, Birnokta dergisinde yazdıklarım-dan yola çıkarak, derginin genel yayın yönetmeni Mürsel Sönmez ağabeyin desteğiyle İstanbul Yayınları’ndan gerçekleşti. Kitap heyecanı, anlık bir duygu değil; kapağından tasarımına, tashihinden son okumaya kadar sizi içine alan bir yolculuktur.

Dilimiz var oldukça şiir de var olacaktır. Bir kültürün içine doğduk ve geleneği sürdürme ödevimiz var. Önceki ustaların sesine kulak vererek, yeni şeyler söylemeye çalışıyoruz. Gündelik tartışmaların ötesinde, insanı merkeze alan meselelere nefes olmaya gayret ediyoruz. Kelimelerin hikmetine inanıyoruz.

Heyecanımızı diri tutan eylemlerin başında şiir gelir. Gönül soframızı, yürek sızımızı paylaşmaya devam edeceğiz.

Uçurumlardan Kurtulma Çağrısı

Enver’le fakülteden arkadaşlarla birlikte te çıkardığımız dergiyi bastırmak için Tah-takale civarında koşturup duruyoruz. Köh-ne bir binada nihayet bir yer bulduk. Baskı makineleri çalıştıkça bina sallanıyordu, öyle bir yer. Nihayet geceye kadar orada bu işi yapan genç adamlarla birlikte çalıştık. Sonra koştura koştura son vapura elimizde sıcacık dergilerle. Nefes nefese yetiştik. Şiirlerimizi, yazılarımızı o sıcacık sayfalarda okumaktan daha büyük bir şey yoktu bizim için. Ne finaller, ne vizeler, ne başka bir şey. Önce Düş Vakitleri sonra Düş Parantezi. O günler sözün büyüğü genç yüreklerimizde bir başka yankılanıyordu. Edebiyata, onunla var olmaya, yürüdüğümüz yolları onunla görünür kılmaya çabalıyorduk. Dostluğumuzu, kardeşliğimizi, sevgimizi sınadığımız yerdı edebiyat. Yerlilik her şeyimizdi. Enver sağlam bir müktesebata sahipti. Edebiyatın merkezlerinden birinden Maraş’tan geliyordu. Karakoç kardeşlerin, Nuri Pakdillerin, Zari-foğluların, Özdenörenlerin memleketinden. İçimizde en iyi okuyanlardan biriydi. Saydığım isimlerden öz ağabeyleri gibi bahsederdi. Derginin her zaman ana omurgasında, mutfağında yer aldı. Eleştirileri ile, desteği ile yürüyüşümüze kattığı neşesi ile. Ama neredeyse hiç yazmazdı Enver. O sıralarda heybesini doldurduğunu, zihnini ve kalbini yeni şiirlere hazırladığını bilmiyorduk. Ta ki şiirlerini peş peşe Bir Nokta dergisinde yayımlamaya başlayana kadar. Bugünlerin verimlerini Enver’in üniversite koridorlarında elinde arkadaşlarıyla çıkardığı derginin peşinde sabahladığı gecelerde aramak gerek. Hiçbir sanat zahmetin toprağına katışmadan yeşermez. Enver’in sanatını da o zorlu günleri, burs paraları ile çıkardığımız dergi günlerine bağlıyoruz.

Heybeliada’dayız. Enver’in tanıdık Maraşlı bir doktor abisi vardı. Benim epeydir hırlayan göğsüme bakması için ona gitmiş-tik. Anadolu delikanlısı doktor bana şöyle

alıcı gözle baktı. Üzüldü. Bir örnek alacaklardı ciğerimden. Sırtımdan uzunca bir iğne ile örnek aldılar. Kısa zamanda veremin beni kollarına aldığı anlaşılmıştı. Benim Heybeliada’da değil de Validebağ Hastanesinde tedavi edilmem konusunda arkadaşları ile görüştü. Oraya nakletti. Enver’le Heybeliada’nın aşağılarına aldığımız yeni haberle indik. Orada salaş bir kahvehanede bana bir adaçayı ikram etti. O çayda Enver’in bütün bir dostluğu, Anadolu yüreği buğulanıp durur gözümde. Ben iyileşene kadar hep bana baktı. Bu yufka yüreğin, bu seven gönlün eski derviş hikâyelerindeki gibi hadi söyle diyen bir mürşide muhatap olmasına elbet şaşırmadım. Hızır meşrep şiirlerini büyük bir hevesle okudum. Ne de olsa kendi kurduğumuz o mektebin bir talebesiydik hepimiz. O günlerden bugüne şiir yazan Ahmet Edip Başaran, Mehmet Özger o yoksul günlerin zengin verimleridir.

Eski kaynaklardan birinde rastlamış-tım. Bir bilgeye, büyük bir şaire geliyor genç bir adam. Diyor ki ne yapmalıyım şair olmak için. Bilge ona on bin beyit ezberle öyle gel diyor. Genç adam heyecanla gidip bir süre kaybolduktan sonra geri dönüyor. Beyitler muntazam ezberlenmiş. Artık hazırım diyor kendine büyük bir güven duyarak. Bilge, ilk etap tamam diyor. Şimdi o beyitleri unut öyle gel. Bir süre de unutmak için çaba harcıyor genç şair adayı. O süre de bittikten sonra büyük bilge ona artık yazmaya başlayabilirsin, diyor. Enver’in üniversite yıllarını ezberleme, onun peşinden gelen ilk öğretmenlik yıllarını da unutmaya yılları olarak görüyorum. Bütün bu yolları yürüdükten sonra şiir söylemeye başlaması, bana çok değerli geliyor. Zira Enver’in zihin dünyası hem Doğu’dan hem Batı’dan beslendi. Bunun şahitleriyiz. Gönlü ise bu ülkenin gök kubbesi altında akıncılarla eş sıcaklıkta.

Uçurumlar Çağı “Mübarek hırkadan pay almak da var” teselli ve dua mısraını içeren

bir şiirle dahası naatla başlıyor. Nisan Yağmuru. Unutup yeniden hatırlamak işte bu eşikte başlıyor. Peygambere bir selam vererek ondan izin isteyerek söze başlamak. Ve onun şairin sırtını sıvazlayan o hırkasının gölgesi altına girme duası.

İkinci şiir yine naat, üçüncü şiir de yine naat. “Dilimi, çözene kurban edeyim.” Kapıda şiirinde geçen bu mısra Ladikli Ahmet Ağa gibi gönül erlerine bahşedilmiş şiir mevhibesini çağrışımı uyandırdı bende. Sen dilimi çözdün o hâlde bu dil hep seni söyleyecek demektir bu. Naatta ısrar da bunu gösteriyor.

Şairin gönlü vefa yurdu. Bizim şairin, bizim mahallenin şairinin. Enver’in kitabında saydım 9 kişiye ithafen yazılmış şiirler var. Şairin kendisinin üzerinde hakları olduğunu düşündüğü insanlara bir teşekkürünün nişanesi bu. İnsanların isimlerini ağzına almayan fildişi kulelerin dışı kadar küçük şairlerine inat mahalleden aramızdan seslenerek gök katlarına yakışır bir vefayı kuşanıyor şair.

Üniversite yıllarında ben ve üç 3 “E”, (Enver Çapar, Erol Kara, Edip Başaran) Hüdayi Yokuşlarından birinde Eski Mahkeme Sokak’tan yukarı döndüğümüz o köşede bir ev tuttuk. Evi tutma sürecimiz de muhafazakâr kesimdeki çürümeyi çok güzel anlatan serüvenlerle doludur. Bu süreçte uğradığımız bir ev sahibi olan bir hacı abi evde üç kişi kalacağımızı öğrenince kirayı arttırmıştı. Tutamadık tabi onun evini. Bahsettiği mekândaki o sırlı ev için sarhoş bir abimize gitmek zorunda kaldık. Adam daire zengini. İş yerinde kocaman köpeği vardı. Sekreteri bizi içeri aldı. Babayığit bitirim bir tip. Abi biz üç kişi kalacağız ama dedik bir önceki tecrübeden hareketle. İsterseniz on kişi kalın dedi babacan bir sesle. Bana kirayı getirin yeter. O evde bir yıl kaldık. Hüdayi hazretlerinin gölgesinde dört genç adam. Rüyalarnı, hüylarını paylaştı. Enver’in şiirlerini okudukça o evdeki yoksul öğrencilik yıllarına ve edebiyat sevgisinin her şeyin üstünde bizi teslim alışına hayretle bakıyorum. “Hüdayi’ye çıkarken / Eski Mahkemeden / İnceltir mi hastalık / Kalbi ince olanı.” (Şiir Arayan Ses)

Enver’deki rahat söyleyiş beni hep hay-

rete düşürdü. Rüyalarnı Bölen Uyku şiiri, bir sabah rüzgârı gibi sakin. Şair sanki oturmuş bir arkadaşıyla sohbet ediyor havasında. Ama ne fazla bir kelime var, israf edilmiş; ne de az söylenmiş. Böylesi sadeliği birçok şairin yakalayamadığını bunun da onların şiirine çok fazla çalışılmış dünyevi bir şiir izlenimi bıraktığını görürüz.

“Türküler süresiz ilacım/Günde kaç kere alırım” (Rüyalarnı Bölen Uyku)

Hastane Bahçesi de az önce bahsettiğim şiirlerden. Bir çırpıda kolay yazılmış gibi görünür. Ama yazılması oldukça zordur. Böylesi şiirler sizden o ortamı, oradaki insanları tam anlamıyla anlamanızı onların acısını içinde hissetmenizi ister. Böylesi şiirler ihlas ister, samimiyet ister. İşte bu şiir onlardan biri. Şairin o gözlemci yanı burada daha bir açığa çıkıyor. Gençlik yıllarımızda da Enver’in çevresine karşı çok duyarlı olduğunu, etrafı iyi izlediğini, iyi analizler yaptığını biliriz. Eskiden saklardı. Şimdi aşıkâr ediyor ki bu bizim için bir şans. Şiir bir tanıklıktır. Hastane bahçesindeki insanların bekleyişlerine şu iki mısra kadar hangi şiir daha güzel tanıklık eder. “İçlerinde bin umut besliyorlar da /Dilleri “bir umut “ diyor.”

Enver’in aynı evde kaldığımız birlikte yol yürüdüğümüz, o eski handa hanı sallayan fotokopi makinaları ile çıkardığımız dergileri birlikte okuduğumuz Edip için yazdığı şiiri yıllar sonra kitabın sayfaları arasında okudum. Enver’in rahat söyleyişi, o halk şairi izlenimi verdiği diğer şiirlerinden çıkarak başka bir şair elbisesi giyiyor bu şiirde. Modern bir şair olarak, modern bir şiirin en iyi izlenimlerini vererek. Ve dahi günümüz insanının düştüğü açmazları, çıkmaz sokakları işaretleyen bir şiire dönüşüyor bu şiir. Belki o zor günlerin bizim çocukluğumuzu yani fitratımızı en iyi yanlarımızı çalmaya çalışan çağa karşı bir bildiri gibi şiir, bize bizden seslenerek “Silinmiyor bir tuşta, “Kalbe batan göz izi.” diyor. (İşgal Altında Zihinler) Bir başka geldi bu şiir bana. Aynı bir sevindim, çünkü *Uçurumlar Çağı* şairi iki ayrı dil kılıcıyla ustalıklı nasıl kullandığını bize gösteriyor.

| SUAVİ KEMAL YAZGIÇ

Doğu'nun Kandili

Yahya Kemal “Rindlerin Ölümü”nde “Hâfız’ın kabri olan bahçede bir gül varmış;/Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle.” Diyerek âdeta bir yeniden doğuş anlatısı kurar. Hâfız’ın kabri olan bahçede bahçıvanlar değişse de güller açmaya devam eder. Bu iki dize, yalnızca bir şairin ölümüne yazılmış methiye değil, aynı zamanda bir yeniden doğuş anlatısıdır. Gül, Hâfız’ın mezarının başında her gün yeniden açar; yani şiir,

zamana direnir; hafıza, her sabah tazelenir. Bahçıvanlar değişse de o gül, kanayan rengiyle açmaya devam eder. Adem Turan’ın *Hâfız Hâfız*’ı da işte bu bahçeye bırakılmış bir başka gül gibidir. Bu bir sabah aniden yayınlanan bir kitap değil. Evveliyatı var. Hatta öncelikle üçlemenin evvelinden başlamamız gerekiyor. Adem Turan’ın şiir anlayışı, gelenekle diyalog kuran, fakat onu taklit etmeyen; modern şiir tekniklerini kullanırken, anlamı çözülmeyecek şekilde kapatmayan; metaforla, imgeyle ve göndermeyle zenginleşen bir çizgide devam eder.

Gelelim üçlemeye. Adem Turan, *Borges* ile başlayıp *Mangan Mangan* ile devam edem eden üçlemesini *Hâfız Hâfız* ile nihayetlendirdi. Bu üçleme alt başlıklarıyla nasıl bir bütünlüğe işaret ettiğini de özetliyor. “Gün doğarken gün batımı.”, “gün batarken gün doğumu” ve “doğu’nun kandili”. Bir büyük şiir atlasının bir açıdan kadim bir açıdan da en yeni paftası da yayınlanmış oluyor böylece. Hâfız’ın o büyük şiir dünyasının ilhamının bu üçlemeye son söz olması elbette anlamlı. Birer anma, yâd etme kitabı değil bu üçlü. Bir dünya perspektifinin farklı veçhelerden şiirleştirilmesiyle ilgili mesai söz konusu. Bu başlıklar hem zamanla hem de mekânla ilgili bir estetik-politik söylemi işaret eder. Güneşin doğduğu ve battığı anlar, geçişlerin, sınırların, eşiklerin zamanıdır. Bu eşikler, aynı zamanda Doğu’nun ve Batı’nın; şiir geleneğinin ve modern şiir tecrübesinin;

unutulanla hatırlananın arasında açılan kapılardır.

Hâfız Hâfız yalnızca Hâfız-ı Şirazi'ye yazılmış bir saygı duruşu değil. Daha çok, ona yazılmış mısralardan oluşan mektuplar gibi de okunabilir. Adem Turan'ın Hâfız'a hitaben yazdığı dizeler, bir çağrının, bir hatırlamanın, bir şiirsel yeniden inşanın ifadesi. Bu bağlamda kitap, sadece bir "anma" ya da "yâd etme" değil; bir "diriltme" çabasıdır. Hâfız Divanı'nı hatırlatan yapısıyla, *Hâfız Hâfız* bizlere neyi kaybettiğimizi hatırlatan, kaybolanı aramaya çağıran bir şiir haritası sunuyor.

İki bölümden oluşuyor kitap. "Yolculuk Tozu" ve "Ayrılık Urbası" adlarını taşıyor bu bölümler. Dünya da zaten bir yolculuktan ve bol bol ayrılıktan ibaret değil mi? Hayatı boyunca doğduğu evden hiç ayrılmayan biri için bile bu durum değişmez. Dünyaya reyimiz sorulmadan gelmiş ve aynı şekilde reyimiz sorulmadan gitmek üzereyizdir. Yüz yıl bile yaşasak bu dünyada eğreti bir yolcu olduğumuz ve diğer yoldaşlarımızdan ayrılmak üzere olduğumuz, diğer yolcuların da bizden her an ayrılabilceği gerçeğine gölge düşürmez. Hâfız-ı Şirazi'de de Adem Turan'ın *Hâfız Hâfız*'ında da değişmeyen öz tam olarak bu değilse nedir?

Bir dönemin en temel eserlerinden biri olan Hâfız Divanı'nı hatırlatan bir kitap olması ise *Hâfız Hâfız*'ı bir kat daha önemli ve kıymetli kılıyor. Kim bilir kaç kuşak; dili, edebiyatı, kültürü, irfanı bu mısralarla öğrendi ve sonraki kuşaklara bu mısralarla aktardı. İnsanların zevkleri ve karakterleri, esprileri Hâfız Divanı'yla rafine oldu. İşte tam da bu yüzden neyi kaybettiğimizi hatırlatacak bir kitap Adem Turan'ın yazdığı. "Doğu'nun

Kandili" alt başlığı tam da bu sebeple anlamlı ve Doğu kelimesinin özel isim olarak kullanılması tam da bu amaca binaen tercih edilmiş bence. Bu sebeple de *Hâfız Hâfız*'ı bir metinlerarasılıktan ibaret görmemek lazım bence. Bu üçleme, basit bir metinlerarasılığın ötesinde, bir dünya görüşünün şiirle yoğrulmuş biçimidir. Adem Turan, "yerli ve milli" olmayı kuru bir retorikğin ötesine taşıyarak şiirsel bir duruşa dönüştürür. Geleneği yeniden üretmek, onu bugüne taşımak, yalnızca bir kültürel hafıza değil, aynı zamanda estetik bir eylemdir. Turan'ın üçlemesi, bu anlamda, Türk şiirinde kendine has bir istikamet tutturur. Burada "Doğu" yalnızca bir yön değil; bir medeniyetin, bir düşünce dünyasının, bir şiir geleneğinin simgesidir. "Kandil" ise bu dünyanın aydınlığı, hem bir hatırlama hem de bir uyanış metaforudur. Doğu'nun kandili, yandığı sürece şiir vardır, anlam vardır, yol vardır.

Borges Borges, Mangan Mangan ve Hâfız Hâfız... Bu üçlemenin Türk şiirinde, başka şairlere ilham verici bir tecrübe olarak yer aldığını rahatlıkla ifade edebilirim. "Başkalarının aşkıyla başlıyor bizim hayatımız" demişti İsmet Özel. Belki de "başkalarının şiirleriyle başlıyor bizim şiirimiz" diyebiliriz elbette. Hâfız'ın kabri olan o bahçeden hâlâ güller derleyen şairler olması bence de çok güzel. *Hâfız Hâfız*, Hâfız'ın kabri olan o bahçeden hâlâ güller derleyen bir şairin izini sürüyor. Bu kitap, o gülleri ve o günleri hatırlatıyor. Ve belki de daha önemlisi: Yeni güllerin açabilmesi için toprağın hâlâ verimli olduğunu gösteriyor.

| AYSEL KUL

Geçip Giden Şeyler

Kalabalık insanların olduğu bir yerde, bir banka oturup insanları izlemeyi sever misiniz? Ben şahsen çok severim. Yıldız Ramazanoğlu da zannımca bunu seviyor ki *Geçip Giden Şeyler* kitabında -teşbihte hata olmasın- bunu yapmış ve insanları seyredip gördüklerini bizimle paylaşmış. Sanki bir banka oturmuş ve etrafından geçip giden insanların dünyalarına dürbün tutmuş ve kısa bir anda onların yaşadıklarını, düşündüklerini, yaralarını, hayıflanmalarını, öfkelerini, pişmanlıklarını, kızgınlıklarını ve kırgınlıklarını dürbünle yakalamış. Bu kahramanların evlerini ziyaret etmiş, bir bakış atmış ve çıkıp gitmiş.

Bir hikâye kitabı öykülerini “serim-düğüm-çözüm” kalıbıyla sunmak zorunda mıdır, bu tartışılır fakat kitaptaki öyküler bu kalıbı taşımadığı hâlde okuyucuyu bu dünyadan alıp hayal ile gerçeğin perdesini iyice incelterek akan satırların arasına sürüklüyor. İç konuşmalar, bunalım hâlleri, kısacık olayların kahramanları sürükledikleri iç dünya yolculukları; bir şekilde okuyucuyu çekiyor. Öykü bittiğinde bir ders almayan, bir yargıya varmayan, merak uyandırıcı düğümleri çözüme kavuşturmayan okuyucu; daha çok yazarla ve kahramanlarıyla sohbet etmiş gibi oluyor. Bu yönüyle kitap hikâye ve deneme türlerinin birleşimi gibi. Aynı zamanda fantastik ve masalsı bir yanı da var. Çeşit çeşit insanın hayatından geçip giden olaylar veya hut geçip giden başka insanlar... Bu insanların kahramanlar üzerinde yarattığı duygu ve içsel yolculuklar... Bu yönüyle öykülerin niteliği ve kitabın adı da oldukça uyumlu.

Bir öyküde sosyal medyada aşk ve sevgi timsali ilişkilerini sergileyip birkaç hafta son-

ra yeni aşklarını abartılarla paylaşan beğeni kölesi kişileri görürken bir başka öyküde kaybettiği bacadının acısıyla baş etmeye çalışan, kedisini dost edinmiş yalnız bir adamı görüyoruz. Kitabın 26. sayfasında alzheimer hastası olan annesiyle dertleşen kahramanımız, “Deprem, darbeler, savaşlar, yangınlar oluyor evet; peki, içimde filizlenen şeylerden

söz etmenin neden hiçbir zaman zamanı değil? İnsanın kendi hâline kalabileceği bir yer yok bu şehirde anne!” diyor ve böylece yazar insanı silikleştiren plaza yaşamına bir ışık yakmış oluyor ve sıkışmışlığın gölgesindeki sesini bize duyuruyor. Başka bir sayfada “Hayat hep ikircikli ve puslu. Kedi evde mi sokakta mı mutlu, bunu kendisi dâhil hiç kimse bilmeyecek. Eski karısının onu bir an bile olsa bütün benliğiyle sevip sevmediğini de...” cümleleriyle yazar, kahramanın kararsızlıkları vasıtasıyla bize hayatı sorguluyor. Sıkıldığında, daraldığında başını alıp bir camiye gelip caminin duvarlarıyla dertleşen Maraşlı Selma’yı görüyoruz başka bir sayfada. Yalnızlığın hâllerine ve türlerine şahit oluyoruz.

Merak duygusu uyandıran bir olay örgüsünün olmadığı, bilinç akışı tekniğinin fazlaca kullanıldığı kitapları sevmeyen biri olmama rağmen durum hikâyesi diyebileceğimiz on bir hikâyeden oluşan bu eseri ve beni çıkardığı yolculuğu sevdim. Dili ustaca kullanışı, etkileyici cümleleri sayesinde “geçip giden şeyleri” yazarla beraber bir bank üzerine oturarak seyre daldım. Bu kitap dışında on sekiz eseri olan ve çeşitli ödüllere de layık görülen Yıldız Ramazanoğlu’nu ben, *Geçip Giden Şeyler* kitabı ile tanıdım ve tüm öyküseverlere tavsiye ediyorum.

| SEVDA DENİZ K.

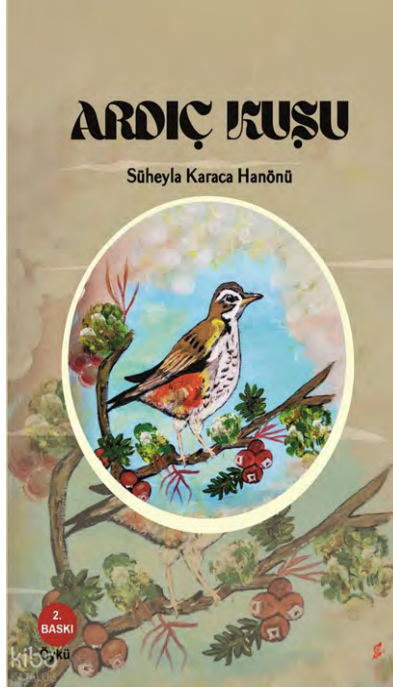
Ardıç Kuşu

Kuşların Kanatlarıyla

Süheyla Karaca Hanönü'nün ilk öykü kitabı *Ardıç Kuşu*, Mayıs 2024'te Okur Kitaplığı yayınları arasında çıktı. Kitapta on dokuz öykü bulunmaktadır. Öncesinde de yazarın aynı yaynevinden eleştiri-deneme türündeki *Karaca Gözü* okurun beğenisine sunulmuştu.

Ardıç Kuşu, masamın üzerinden havalanarak bildiğimiz diyarlara kanat çırpmaya başladığında gecenin oldukça geç saatiydi. “Kitap uçar mı?” demeyin. İçinde kuşlar varsa öncelikle göğsünüze konup havalanırken ardında ılık bir esinti bırakır. Sonrasında da sizi peşinden sürükleyerek kanatlanır. Bir anda zaman ve mekân değişir de kendinizi çocukluğunuzda, anne ve babanızın dizi dibinde, doğduğunuz coğrafyanın serinliğinde bulursunuz. Artık acı ya da tatlı hatıralara dönme kaçınılmazdır.

Ardıç Kuşu, **Kısa Yazıp Yollayacağım** öyküsü ile başlıyor. Daha ilk öyküde yazar dediğini yapıyor da kısa, öz ifadelerle okuyucu dikkatini toparlayacak güçlü öyküler koyuyor ortaya. Sanki hayatımızdan bir kesit okuyoruz metinlerde. Hanönü'nün atmosfer

fer yaratmadaki gücü başından sonuna kadar okuyucuyu hikâyenin içinde tutmaya yetiyor. Anlatımdaki samimiyet ve sadeliğinin yanı sıra okuru yormayan üslubu yazarın içtenliğinden kaynaklanıyor. Kitabın temel özelliklerden biri de yazarın kendi çocukluğundan ve kendi gerçekliğinden hareketle yaşadıklarını kurgulayarak hikâyeleştirmesidir. **Ardıç Sesi** öyküsünde; “Çakırtas’ın kümbeti, Kadıkışlak’ın sonsuz üzüm bağları, Kızırzekir yolu üzerinde serinlemek için çocukların girdiği ırmak,...” cümleleriyle çocukluk yurdundan izler, kokular aktarır.

Üst üste yığılmış evlerde kendi hayatımızı yaşamaya çalışırken aslında ne kadar yorulduğumuzu veya kendimizi yordüğümüzü fark ediyor muyuz? **Gönül Yorgunu**, biraz durup soluklanmamız gerektiğinin, tükenmenin sınırına geldiğimizde köprüleri yakacak hâle gelebildiğimizin de öyküsüdür. Düşünilemeyen bir acı, insana daha fazla ertelemeyi kaldıramayacağını hatırlatınca: “Birçok ilimizde meydana gelen yıkıcı bir deprem... Üç gün boyunca sanki o koltuğa yapışıp kaldı. Enkaz... Her yer enkaz...” ...“televizyonu kapatıp

iyice yorulan gönlünün sesine kulak vererek kendisine bir valiz hazırlayıp bilet almak üzere yola koyuldu...” cümleleriyle yazar, bir yakın dönem anlatısı olarak insanımızın yaşadıklarından önumüze izler düşürür.

Süheyla Karaca, öykülerini sadece insanın diliyle yazmıyor eşyaya anlam yükleyerek onların gözünden de anlatıyor. Bu anlatım tarzı yazarı tekdüze ve sıradan olmaktan çıkartıyor. Öyle ya eşyanın da bir ruhu olduğuna inanan çok sayıda insan var. **Lekeli Gömlek**, bir kadının sevgi ve özeninin bir ihanetle tükenişini, acısını, eşyanın dilinden o kadar derinden hissettiriyor ki kalbi kırılan gömleğe üzülmürken buluyoruz kendimizi. Öyle ki *“Önce kuş motifli kollarımı kesti. En çok emek verdiği yerden kesmeye başladı beni. Canım nasıl da yandı o an. O sevgi dolu eller celladıma dönüşmüştü.”* ifadeleriyle gömlek olanları dile getirir. İnsan kullandığı eşya ile bütünleşir. Tüm duygularımızı farkında olmadan üzerlerine yükleriz. Ondandır ölen birinin ardında eşyasının garip kalması ve hüznün vermesi.

Babam Niçin Öldü adlı hikâye, *“Keşke babam ölse!”* cümlesiyle başlar ve sözün muhatabı olan arkadaşının kanının donmasına sebep olur. Yazar, aynı tepkiyi gösteren okurları bu cümle ile düşünmeye sevk eder. Anne-baba kutsaldır tarzındaki inancı sorgulayabileceğimizin de kapısını aralar. Bu bakışta önemli olan o ince çizgiyi aşmamak ve vicdanımızın sesini duymak... Temelde kötü olmayan insanların bazen bir arada yaşadıkları insanlara hayatı dar etmelerinin altında, başa çıkamadıkları takıntılı duyguların olabileceğinin altını çiziyor. Yazar bu öyküsüyle, insanın kendisi ve sevdiklerini kaybetme korkusu arasında kalarak nasıl yok olup gidebileceğini fark ettiriyor. Bir hayatın tükenişini gündem konusu yaparak *“Otopsi yapıp ölüm nedenine kalp krizi dendi babamın. Oysa ben iyi biliyordum ki babamın asıl ölüm nedeni bastırmaya çalıştığı kıskançlığıydı.”* bir kesit aktarır öykü okuruna.

Hanönü, yılların tecrübesinden süzerek yazdığı **Kelkit** adlı hikâyesinde, içimizden birilerinin diliyle bulundukları coğrafyayı ve iradelerinin dışına çıkanların yaşamlarını anlatmış. Öyle ki *“Ben Asîye. Kelkit Çayı’nın arasından geçtiği yamaçlara serpiştirilen evlerin birinde doğdum. Kız kısmı konuşmaz, yüksek sesle gülmez, aksilik etmez, sürekli bir işin ucundan tutar dendi hep. Zaman; çocuk seslerini, genç gülüşmelerini biber birer eksiltti buralardan.”* cümleleriyle insanın yaşadıklarına ayna tutar. Sonra Âdem uyum sağlayamadığı hayatıyla karşımızda. Ardından Hasibe pişmanlığın bir işe yaramayacağının canlı örneği olarak aramızda. Olga ile onun yabancı kalışını, acısını hissediyoruz. Sinem’in çaresizliğiyle dertlenirken hikâye bitiyor.

Yazarın öykülerinde ağırlıklı olarak kuşlar var. **Kuş Kalbi** isimli hüznü hikâyesinde, Angut kuşuna olan aşkı, sadakati ve ayrılığı Etkin’in yaşadıkları üzerinden anlatır. Sevdikini kaybeden Etkin, daha önce onun kendisine anlattığı kuşun karakteriyle bütünleşerek aynı kaderi sahiplenmiş. Kuşunu kaybeden *“Etkin hâlâ çıkmamıştı odasından. Uğultuyu kestiklerinde içerden gelen ağlama sesleri eşliğinde tekrar eden bir cümle çalınıyordu kulaklarına: Ben de bir angut kuşuyum. Ben de bir angut kuşuyum...”* seslerini salar ortalığa. İnsan gerçekten de inandığını mı yaşar? Eşyaya, hayvana ve insana yüklediğimiz anlamlar üzerinden mi hayatla sınıyoruz? Sanırım buna verilecek net bir cevap yoktur.

Ardıç Sesi, kitabın son ve en uzun hikâyesi. Süheyla Karaca yaşadığı süreçte gönlünde ve gözlerinde biriktirdiği hayatları öyküleştirecek okuyucusuna aktarmış. Tabiatın henüz bozulmamış hâline duyulan özlem, ağırlıklı olarak kuşlara yüklenen duygular, eşya ile anlamlandırılan hayatlar yani yaşamaya dair her şey *Ardıç Kuşu’nun* iki kağıdı arasında okunmayı bekliyor.

İNCİ OKUMUŞ

Kosova'dan Çiçeklenen Rüyalar: Şair Zeynel Beksaç'ın Şiir Atlası

İKosova'nın kalbinden, Balkanların yorgun ama direngen rüzgârından bir ses yükseliyor: Zeynel Beksaç'ın sesi. *Rüyalarım Çiçek Açtı -Toplu Şiirler 1970-2014-* adlı kitabı elimize aldığımızda yalnızca bir şairin iç dünyasına değil, bir halkın belleğine, bir coğrafyanın kalbine de açılıyorsunuz.

Kitap, “Sevginin Rengini Arıyorsanız” başlıklı bölümle açılır. Burada sevgi, dostluk ve insanlık üzerine söylenmiş yalın ama derin dizeler vardır. Beksaç'ın şiirleri daha kitabın ilk sayfalarından itibaren okura şunu

hatırlatır: sevgisiz bir hayat mümkün değildir. “Evren Sen Yorgunsun” şiirinde yeryüzünün dertlerini insana yüklerken, aynı zamanda bir umut kapısı da aralar.

Beksaç'ın şiirleri süslü bir dilden ziyade içtenliğin yalın ama derin sesiyle yoğrulmuştur. Onun dizelerinde çocukların gülüşü, annelerin duaları, güvercinin kanadı ya da yağmurun tazeliği yalnızca tabiatın parçalarını değil; bir halkın yaralı ama umutla atan kalbinin işaretlerini de görürsünüz.

Zeynel Beksaç'ın şiirleri, Kosova'dan çıkar ama bütün Türk dünyasına, hatta insanlığa seslenir. Onun şiirinde çocuk gülüşleriyle barış özlemi, doğa imgeleriyle insanın derin yalnızlığı, dil bilinciyle evrensel kardeşlik aynı potada erir.

Kitabın ilk sayfalarından itibaren okurun dikkatine sunulan sevgi vurgusu, daha en baştan yolumuzu aydınlatıyor. Beksaç'ın kaleminde sevgi, insanın en büyük ihtiyacı, en derin sığınağı olarak beliriyor. “Sevginin Rengini Arıyorsanız” şiirinde:

“Evrenin en büyük zenginini arıyorsanız

Sevginin kapısını çalın...” diyerek şair, hem sevginin diriltici gücüne hem de sevginin hayatın en büyük hazinesi oluşuna işaret ediyor.

Rüyalarım Çiçek Açtı'nın “Ne Mutlu” ve

“Güvercinim” başlıklı bölümlerinde ise şair, çocuklara duyduğu büyük sevgiyi şiirlerinin içten imgeleriyle dile getirir. Çocuk burada yalnızca bir imge değil; insanlığın vicdanıdır. Şairin; “Çocuk Gülüşü”, “Siz Gün Görmeyi Görün Çocuklar” gibi şiirlerinde de bir halkın geleceğe olan inancı saklıdır.

Ama asıl derin yankıyı çocuklara adanmış şiirlerde buluyoruz. “Semra” şiirleri, kitabın kalbidir. Küçük bir kız çocuğunun gözünden savaş, yoksulluk ve barış özlemi anlatılır. Balkanların bütün acısı, masumiyetin diliyle aktarılır. “Semra ve Savaş”ta ki yalın ama sarsıcı ses, yalnız bir çocuğun hikâyesi değil; bütün bir coğrafyanın dramıdır.

“Küçük Semra,
Oyuncağını aradı enkaz altında,
Bir kurşun düştü düşlerine...”

Çocuğun gülüşü, Beksaç için yalnızca bir sevinç değil, insanlığın yeniden var olabilme ihtimalinin temeli. “Çocuk Gülüşü” şiirindeki bu duruş, şu dizelerle neredeyse bir manifesto hâline gelir:

“Siz gün görmeyi görün çocuklar,
Gülüşleriniz aydınlık olur dünyaya.”

Doğa ise onun dizelerinde sadece bir manzara değildir; canlı bir dost, konuşan bir sırdadır. “Kavak Uyur mu?” bölümünde çocukça sorularla sorar: “Mutluluk neye benzer?”, “Çocuklar nasıl büyümeli?” Bu sorular hem naif bir masumiyetin hem de koca bir halkın geleceğe dair kaygılarının yankısıdır. Beksaç, doğayı gözlemlemez yalnızca; onunla konuşur, ona sorular sorar ve yerine göre ona sığınır.

“Kayıt Dışı Şiirler” bölümünde ise top-

lumsal ve bireysel duyarlıklar iç içedir. Bütün bunların ardında duran, dilin eşsiz ifade gücüdür. Beksaç’ın Türkçe tutkusu sıradan bir bağlılık değil, neredeyse kutsal bir aidiyet duygusudur. Zeynel Beksaç için Türkçe, yalnızca bir iletişim aracı değil; varoluşun, kimliğin ve geleceğin teminatıdır. “Türkçem” şiiri, şairin diline olan aidiyetinin en güçlü ifadesidir:

“Türkçem,
Sen benim ekmegim,
Sen benim nefesim.”

Beksaç’ın şiirleri Kosova’dan çıkar ama Kosova’yı aşar. Çocuk gülüşlerinden, güvercin kanatlarından, annelerin dualarından yükselen o ses, Türk dünyasının her köşesine, hatta insanlığın ortak vicdanına ulaşır.

Dememiz o ki; *Rüyalarım Çiçek Açtı*, bir toplu şiir kitabından fazlasıdır. O, Kosova Türklerinin belleğini, bir şairin samimiyetini ve Türkçe’nin Balkanlardaki direncini taşıyan bir edebî tanıklıktır. Okur bu kitabı eline aldığı anda yalnız Zeynel Beksaç’ın dizeleriyle değil, bir coğrafyanın çiçeklenen rüyalarıyla da karşılaşır.

Ve o rüyalar, en saf yerden seslenir: çocukların gülüşünden, doğanın nefesinden, kalbin dilinden veyahut da dilin kalbinden...

Ve o rüyalar bize hâlâ şunu fısıldar:

“Çocuklar güldükçe, dünya yeniden kurulur.”

| ERCAN ATA

Dünyadan Geçerken Söylenen Şiirler

Şair Nurettin Durman'ın toplu şiirleri *Dünyadan Geçerken* adıyla iki cilt hâlinde Çıra Yayınları tarafından Ağustos 2025'te yayınlandı. Nurettin Durman, bütün ömrünü şiire, edebiyata, sanata adanmış bir kalem erbabı. Artık ustalık sahillerine demirlemiş olan Durman'ın toplu şiirlerinin yayınlanması biraz geç kalmış güzel bir girişim olarak değerlendirilebilir. İki ciltte toplamda 1000 sayfayı aşan bu hacimli fakat önemli eseri edebiyat dünyasına kazandırdıkları için Çıra Yayınları Genel Yayın Yönetmeni Hasan Güler ve Editörü Şakir Kurtulmuş Bey'leri takdir ederiz.

Eserin 1. Cildi; İlk Şiirler, Şehrin Üzerindeki Bulutlar, Haziran, Savrulan, Uzun Beyaz Bir Çığlık, Hoşçakal Hüzünbaz Çocuk, Güllerin Ardından, Ömrü Uzun Olsun İstedim, Işık Oyunları, Kayıp Zaman, Seni Beklerken Cancağazım Ben Böyle, Gidelim mi, Derin Yara olmak üzere on üç kitaptan oluşuyor. *Dünyadan Geçerken*'in 1. cildinde şairin 1963 ile 2016 yılları arasında yazdığı şiirler yer alıyor.

2. Ciltte ise 2016-2023 yılları arasında yazılan şiirler mevcut. Bu ciltte *Ve sonra- İltica, Soru İşaretleri, Meğer Kalbinde, Rüzgârlı Bahçe, Dünya Kaldı Başıma, Kim Bilir Belki, Kalbim Kırıldı, Mevsim Işıltıları, Üzgünüm Vakit Dar, Şehrin Solgun Yüzünde, Bir Hayli Çok* isimli kitapları yer almaktadır.

Dünyadan Geçerken bir sunu ile başlıyor: “Tanrım/ Sen bilirsin/ İçimdeki iyilikleri kötülükleri/ Aczimden başka ne kaldı/ Başka sığınacak kapı/ Bir makam;/ Bir tarla kuşu özgürlüğü” dizeleri yer alıyor sunuda.

Nurettin Durman'ın yayınlanan ilk şiiri 1963 tarihli. 1963'ten bugüne kadar 62 yıllık bir zaman dilimi söz konusu. Bu da demek oluyor ki şair, bütün ömrünü yazmaya hasretmiş. Şairlerin işi zordur aslında. Bir öm-

rünü vakfettikleri şiirden hasılatları bir veya iki ciltlik tüm şiirleri kitabıdır. Şiirin toplumsal hafızadan iyice silinmeye başladığı günümüzde bir ömrü birkaç ciltlik şiir kitabı için harcamaya değer mi, bilinmez!

Nurettin Durman, öncelikle şiirin büyük emektarıdır. O, yıllar boyunca sabırla ördü şiirinin kozasını. Tabiri caizse sıfır noktasından gelip şiir dağının zirvelerine doğru tırmandı. Durman deyince akla gelen ilk kelimeler; sabır, kararlılık, fedakârlık, azim ve çalışmadır. Nurettin Durman, şiirlerini “Yedi İklim, BirNokta, İtibar, Muhit, Aydos, Dil ve Edebiyat” gibi pek çok önemli dergide yayınladı. Kardelen ve Düş Çınarı dergilerini çıkardı. Şiirlerinin dışında deneme, öykü, anı gibi türlerde de eserler verdi. Antolojiler/güldesteler hazırladı. Bu bağlamda şairin velut/üretken bir kalem olduğunu söylemek mümkündür.

Şair, eserdeki ilk şiirde dünyaya biraz karamsar/ ümitsiz bir atmosferden bakmaktadır. “Mehtap mı desem geceye/ Zindan mı desem karanlığa/ Zira benim için/ Dünya kapkaranlık ve ıssız” dizeleri şairin biraz karamsar haletiruhiyesinin dışı vurumu gibidir. İlk Şiirler’de “yalnızlık, bezginlik, ümitsizlik; bekleyiş, anne özlemi” gibi temalar ön plana çıkar. İlk şiirlerinde açık, duru bir dil kullanan şair, soyuta ve imgeye fazlaca yer vermez. İlk zamanlarda şiir onun için hayatta ve ayakta kalması adına sağlam bir zemin olmaktadır.

Şairin ikinci kitabı 1990’da yayınlanan Şehrin Üzerindeki *Bulutlar*’dır. Nurettin Durman, bu kitaptan itibaren yavaş yavaş kişisel üslubunu bulmaya başlar. O, artık bir şair olarak özgüven kılıcını kuşanmaktadır. Aşk, onun yüreğinde olgun bir meyveye dönüşmeye başlamıştır.

Nurettin Durman bence başarılı ve önemli bir şairdir. Zira sıfırdan zirveye çıkmak her babayığidin harcı değildir. Durman, ilkokul mezunu olmasına rağmen kendini yetiştirmesini bilmiştir. Kendi kendine şiiri öğrenmek zorunda kalmak diğer şairlere kıyasla dezavantajlı bir durum teşkil etmektedir.

İstanbul'da, Çengelköy'de bir berber dükkânı düşünün. Kimler gelip geçmemiştir ki oradan. Dönemin ünlü şairleri, aydınları bu dükkâna gelip hasbıhal etmektedir. Dostluğun, paylaşmanın, diğerkâmlığın mekânıdır orası. Yine orada "Kardelen, Düş Çınarı" gibi dergiler çıkmaktadır. Bir dükkândan çok, bir mektep veya edebî bir muhit olmuştur o mütevacı mekân. Mütevazı demişken şairimizin önemli vasıflarında birisidir tevazu sahibi olması. O dünya malına, makama, şöhrete prim vermez asla. Alçakgönüllülük ve tevazu içinde en iyi bildiği işi yapar: Şiir yazar.

Durman'ın takdir edilesi bir başka özelliği ise arkadaş canlısı olup dostluğa önem vermesidir. Müstehir Karakaya, Arif Dülger, Mürsel Sönmez, Ali Haydar Haksal, Şakir Kurtulmuş, Hüseyin Akın, Sıddık Ertaş yol arkadaşlığı yaptığı şair ve yazarlardan bazılarıdır. Ayrıca o, gençlerin yetişmesine de önayak olmuştur.

Nurettin Durman, Klasik şiirimizin imkânlarından sonuna kadar yararlanmıştır. Hem divan şiirinden hem de halk şiirimizden beslenmiştir. İslâmî terminoloji, peygamber kıssaları onun şiirinde önemli bir yer tutar. Yine şair, ayet-i kerimelerden ve hadis-i şeriflerden de yararlanır. İslam mitolojisine göndermelerde bulunur. Zaman zaman tarihî olaylara veya kişilere atfı yapar. Örneğin Mahmud u Sani'nin şiirini yazar biraz eleştirel bir dozda. *Dünyadan Geçerken*'de mümin bir şairin yerli ve bizden bakış açısı söz konusudur.

Dünyadan Geçerken'deki şiirler asla tek bir çizgide ilerlemez. Şair zaman zaman farklı içerik ve teknikleri de dener. Bazen hece ile yazar, bazen de serbest. Örneğin

Savrulan'da mensur şiirin en güzel örnekleri ile çıkar karşımıza. Kafiye onun şiirlerinde çoğu zaman yararlandığı başat unsurdur. "Peki, nedir dağınık ve uzak duran neyin telaşı/ Ben bir gezginim her Cuma içimde değirmen taşı" (Hüznü Atamıyorum Hayatımdan, *Dünyadan Geçerken* cilt 1, s.116). Nurettin Durman, genellikle taç beyitlerle bitiriyor şiirlerini.

Nurettin Durman'ın bu eserinde öncelikli şiir kişisi kendisidir. Şair kendisinden/ yaşadıklarından yola çıkarak çağını ve yaşadığı dünyayı anlatmaktadır. Hem doğa hem de toplumsal bakış açısı ve gözlem önemli bir yer tutar onun şiirlerinde. Bireyselden toplumsala ani geçişler görülür. Yer yer özgün imgeler ve imajlar güneş ışığı gibi parlak şiirlerinde.

Nurettin Durman öncelikle bir İstanbul şairidir. İstanbul tüm renkleri ve semtleriyle onun şiirinin dekorunu oluşturur. Şairin şiirlerinde İstanbul'u tüm güzellikleriyle temâşa etmek mümkündür. Tabiat da yoğun olarak işlenir. Laleler, kasımpatılar, yediverenler çiçek açar birden. "Tabiat, ölüm, dünyanın faniliği, hüznün, acılar, yaşama sevinci, aşk" şairin işlediği belli başlı temalardır.

1960'lı, 1970'li ve 1980'li yılları siyasi, toplumsal ve sanatsal düzlemde yaşamıştır şair. Nurettin Durman'ın şiirlerini inceleyerek Türkiye'deki sosyal ve toplumsal değişimleri görmek mümkündür. *Dünyadan Geçerken*'deki şiirler toplumsal eleştiri açısından da oldukça güçlü şiirlerdir. 12 Eylül Darbesini, 28 Şubat Sürecini, 15 Temmuz Kalkışmasını şiir silahıyla bertaraf etmek ister gibidir şair. Özellikle *Uzun Beyaz Bir Çılgılık*'taki şiirlerde siyasal eleştirinin dozu yükselir. Yine yanlış Batılılaşma da şairin eleştiri oklarından nasibini alır.

Nurettin Durman, *Dünyadan Geçerken* adlı eserinde, türküsünü derin ve içten söylüyor. Bir ömrün hülasası olan şiirlerin yer aldığı bu esere vefalı şiir okurları gereken ihtimamı gösterecektir diye düşünüyorum. Zira şair yaş aldıkça şiiri gençleşip güzelleşmektedir.

10. ULUSLARARASI
KAHRAMANMARAŞ
KİTAP FUARI

#gel ve hayatı anla

17-26 EKİM
KAFUM FUAR ALANI

| MUSTAFA KÖNEÇOĞLU

Kalbin Nedenleri

Her şey yanlış anlaşılıyor
her şey yanlış anlaşılıyor cümlesi de
eksiliyor geçerken bir dilden öbürüne

Bir dilden öbürüne geçemiyor insanlar
kırılğan ve kırgınlar bir söğüt dalı kadar
ne yapsalar iyileşmeyen yaralar yüzünden
kalplerini hayati bir tehlike gibi taşıyorlar

Dağ yürür insan yorulur
insan filmin sonunu beklemekten yorulur
yorulur yaslanacak bir omuz aramaktan
aradığını bulamaz bulduklarını ise unutur

İnsan yıkılacak birini arar durmadan
dağ dağa yıkılır çünkü insan insana
fakat bitirdiğin her filmin sonunda
bir yanlış anlama bir ayrılık var

